

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 83.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI
REJTŐ ISTVÁN

83. KÖTET

CIKKEK ÉS KARCOLATOK

XXXIII.

1894. január – 1894. december

1988

MIKSZÁTH KÁLMÁN

CIKKEK ÉS KARCOLATOK

XXXIII.

1894. január — 1894. december

1988

Sajtó alá rendezte:

S. FÜRTH ÉVA

REJTŐ ISTVÁN

Lektor:

MÉREI GYULA

Megjelent a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” program támogatásával

Sorozat ISBN 963 05 0152 X

Kötet ISBN 963 05 4798 8

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1988

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója

A szerkesztésért felelős: Bojtár Anna — Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

A köteteterv Callag Vera munkája — Terjedelem: 22 (A/5) ív + 8 oldal melléklet
88.17198 Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat, Budapest — Felelős vezető: Hazai György

Printed in Hungary

CIKKEK, TÁRCÁK

JÓKAI ÖTLETEI ÉS LELEMÉNYE

Egyszer volt Budapesten egy világra szóló jubileum . . .

Igen, egyszer volt. Először és utoljára. Író többé Magyarországon nem nőhet ekkorára. Jókai volt az utolsó példány. Be lehet fordítani a címereket.

Nagy tehetségek bizonyára születhetnek ezután is, esetleg még nagyobbak is, de ilyen csodálatos nagyra már nem nőhetnek többé, mint ahogy a virágcserep szűk földjébe beültetett kaktusz nem növekedhetik nagy fává.

Kicsike talaj jut már csak az íróknak; a költés mesterisége, amelytől elfordult a közérdeklődés ezer irányba. De Jókai maga nőtt egy végtelen sivatag közepén. Voltak idők, amikor minden szem rajta függött. Amikor az érdeklődés minden nedvét maga Jókai szította fel, a dicsőség emlőit, amelyeken most már annyi ember táplálkozik, maga szopta — hát persze, hogy roppant nagygyá nőtt.

S még így se lett volna azzá ami, ha nincs a hagyományos sógor-koma, aki nagygyá teszi. Csakhogy ez a sógor Tallérossy Zebulon uram volt, a koma pedig Kakas Márton. Sőt valljuk meg az igazat, Protzman bácsi is segített a dologban.

De ezentúl csak mesélgetniök lehet az íróknak és az nem elég. Jókai népszerűségére szerencsésen játszottak közbe a viszonyok s talentumának gazdag forrásai. Pompás humora s roppant leleményessége. Néha egy-egy *le nem nyomtatott* ötlete is bejárta az országot, s ez népszerűsítette leginkább. Egy kis találó szerkesztői üzenet az »Üstökös«-ben tovább keringett az olvasók figyelme előtt, mint a legköltőibb szépségektől duzzadó elbeszélés.

Ő maga nagyobb társaságokban álmodozó, mindig hallgatag ember volt, majdnem ügyetlen egy kissé, de jó ismerősök előtt gazdagon bugyogott a kedélye.

Egyszer a Révai-féle könyvkereskedésben találtam őt, amint egy íróasztalnál ült, tollal a kezében.

– Mit csinálsz, Móric bácsi?

– Pénzt – felelte kurtán.

– Taníts meg engem is, Móric bácsi.

– No, azt ugyan ne tanuld meg tőlem – s mutatta hamiskás mosollyal, hogy váltókat ír alá, úgy csinálja a pénzt.

Egy másik alkalomkor azt újságolta valaki a képviselőházi folyosón, hogy gróf Zichy Jenő egy szobrot ajándékozott a városnak, a Huszár Adolf utolsó művét, s dicsérte Zichy Jenőt.

A nagy dicséretекbe nem állhattam, hogy közbe ne szóljak:

– No, ugyan nagy dolog is. Aránylag éppen olyan, mint ha én egy britannika szivart adtam volna a városnak. Nem igaz, Móric bácsi?

– Olyan, fiacskám – szólt Jókai elgondolkozva –, de hát adtál-e már te valamikor a városnak egy britannika szivart?

Ez aztán mázsás argumentum volt. Úgy elsompolyodtam én onnan, mintha ágyúból lőttek volna ki.

Érdekes világot vet arra, hogy Jókai milyen könnyen szokott dolgozni s szinte bepillantást enged leleményes fejébe a következő eset:

A »Regény-világ« című folyóirat indult meg körülbelül tíz év előtt képekkel. Az első számban természetesen Jókaival rukkolt ki, a »Poklokon keresztül« című regény kezdődött benne.

Jókai Mórban is, bár a legtermékenyebb író a földtekén, megvan az a bohém-vér, hogy szereti a *körömégés* szagát. Hogy akkor szeret írni, mikor már a körmére ég a dolog. Azért is kezdi meg mind a »Pesti Hírlap«-ban, mind a »Nemzet«-ben a regényeket két-háromszáz sor kész anyaggal, hogy mintegy rákényszerítse magát a munkára. Így tett a »Poklokon keresztül« című regénnyel is, hogy nem írta meg, csak az

utolsó napokban. De az illusztráció hozzá már előbb kellett, tehát magához hívatta a piktort, minthogy a szöveg még nem volt készen, előszóval magyarázta meg neki, mit kell rajzolnia.

– Rajzoljon le egy középkori várurat, aki a szent földre indul, amint búcsúzik a nejétől és a házbeliektől.

Ez volt a téma. A piktor le is rajzolta becsülettel, elvitte a kiadónak, a kiadó elküldte a kész képet Bécsbe Angererhez, a cinkográfijába.

Eközben Jókai is, sürgős lévén már a szöveg, elhozta a regény első fejezetét, melyben az van kedvesen előadva, hogy a várúrnak a felesége magtalan volt, amiért aztán a derék zászlósúr megindult zarándokútra Jeruzsálembe a szent sírhoz, hogy ott könyörögjön magának gyermeket, s érzékeny búcsút vett az ő jámbor hitvesétől.

A szöveget kiszedték, a kép kliséjét beigazították és lehúzták a *kefelenyomatot*.

De mekkora lett a megrökönyödés, az ijedelem, amint egyszerre ott látnak a képen, a búcsúzó úrasszony mindkét karján egy-egy mosolygó buksi gyereket, odakapaszkodva, mint amelyik termőfáról két piros alma csüng le.

A kiadó a haját tépte:

– Elvesztünk! – hörgé. – Oh, az a szamárpiktör!
Oh, az a piktor! Jaj, már most mit csináljunk!

– Más képet kell vágatni – tanácsoltam.

– Az lehetetlen. Holnap meg kell a lapnak jelennie.

– Ki kell a képet dobni!

– No, az meg éppen nem lehet, illusztrált folyóirat van a közönségnek ígérvé.

E percben ért oda Jókai. Fogadják zordon arccal:

– Nagy baj van, borzasztó baj van.

– Ugyan mi? – kérdi jó kedvvel.

Elmondják neki, hogy a kép és a szöveg közt egy áthidalhatatlan ellentmondás van. Már most lőttek az egész vállalatnak.

Az öregúr átnézi a szöveget, megnézi aztán a képet és ő is elkezd hümmögni, bosszankodni:

– Hm, persze, persze. Ez már hiba, nagy hiba. Én vagyok az oka, nem a piktor. Engem szidjanak, ne a piktort.

Elfelejtettem neki mondani, hogy miért megy a lovag a szent földre. Csak azt mondtam, hogy búcsúzik. Ej, ej, kutyaadta! De nem tesz semmit . . . nem tesz semmit.

A kiadók még apprehenzívusabb arcot vágtak:

– Hogyan, nem tesz semmit? Hisz ez valóságos szerencsétlenség. A képviselő úr nagyon is könnyen veszi a mi bajunkat. Azt hiszem, bele kell bolondulnom. Ilyen malőr, ilyen malőr!

– Csigavér – szólott Jókai –, egy-két tollvonás s minden helyre van hozva.

A kiadó hitetlenül rázta a fejét, mire Jókai kezébe vette az ő csodálatos kalamusát és e három sort írta be a szöveg közé, amely mai napig is bent van:

»Pedig a várúrnő olyan végtelenül szerette a gyermekeket, hogy összeszedte a béresek, gazdatisztek porontyaait s reggeltől estig játszott velük, becézgette és a karjain hordozta őket.«

Ez volt a csoda hatás. Akkor egyetlen egyszer láttam kiadót, aki boldognak vallotta magát, dacára Solon mondásának, hogy halála előtt senki sem boldog.

JÓKAI MINT KÉPVISELŐ

Még csak évek előtt is gyakran lehetett látni a nagy író a folyosó valamely csendes részében sétálni, hátratett s keresztbe font kezekkel. A hátul keresztbe tett kezek a fejtörést jelezték nála. Ez azt jelentette, hogy beszédre készül. Csodálatos regényeinek meséit is ilyen hátrarakott kezekkel gondolta ki.

Jókai mindig egyformán öltözött. Egy sötét, hátul is gombos Ferenc József kabát van rajta, sötét barna nadrág, tarka nyakkendő egy karneol kutyafej tüllel. Másforma ruhát soha senki se látott rajta, kivéve, ha frakkban vagy díszmagyarban van; ő maga sokat változott, a feje pedig éppenséggel változik most is (hol kopaszon látjuk, hol dús hajjal), szakálla megderesedett, bajusza vesztett a hetykeségéből, de azért még mindig ruganyos, nyulánk, szinte deli alak, hanem most már évek hosszú során át nem teszi keresztbe hátul a kezeit, azaz nem tart beszédeket.

Úgy tetszik mégis asszony a politika. S mire megöregszik az ember, kiokosodik belőle is, hacsak nem olyan szerelmes valaki, mint Tisza Kálmán. Hajdan nemcsak igen gyakran beszélt, kivált a balközépi időkben, hanem a »Hon«-ban, mint vezércikkíró s az »*Ústökös*«-ben fölséges humorú Tallérossy Zebulonjával részt vett az aktuális politikai szóharceokban is, most hova-tovább mindinkább elhallgatott. Az »*Ústökös*«-sel elenyészett a jó öreg Zebulon, aki a maga tót ravaszságával sokszor megmondta az igazat, a »Hon«-nal pedig végképp eltűnt a politizáló Jókai — teljesen visszatért a múzsákhoz. A Házba eljár ugyan, de beszédet nem tart többé, a tárgyalás menete nem érdekli, korrektúrákat csinál a padban, vagy ábrándozva tarka-barka meséket sző az ellenzéki szónokok beszéde alatt, s mikor látja, hogy pártja (az a bizonyos erdő) feláll, ő is fölemelkedik velök gépiesen, s igen sokszor utólag kérdi a szomszédjait:

— Miről is van szó, kérlek?

Néha kimegy a folyosóra (bár nem lévén szivaros, nem igen kívánja a folyosót) s éppen csak annyit tud a politikai eseményekből, melyek a kedélyeket momentán foglalkoztatják, amennyit az ottani trécselésekből elméjében összefogdos.

A közönségben rendkívül szeretik hangoztatni mint egy röppe ragadós szót: »Jókai rossz politikus«. Azazhogy Jókai ma már nem is politikus. Annyira nem az, hogy a lapok politikai rovatát is csak elvétve olvassa el. Az apró cselszövények, személyi súrlódások, klubbeli fondorlatok éppenséggel nem érdeklik. Úgy él ő a politikában, mint egy igazi grand-seigneur, aki cseppet se törődik a háztartással, semmi gondja rá, hogy a szakácsok mit főznek, ő bizony bele nem tekint a konyhába és a fazékba, hanem csak a tálalásnál van, s legfeljebb akkor vág *némely ételhez* savanyú arcot, de az asztaltársak kedvéért ő is megeszi.

Jókai tehát már nem jár *keresztibe tett kezekkel* többé a folyosókon; köznapi dolgokról beszélget, leginkább a szőlőművelésről (a legbüszkébb a svábhegyi boraira), fölkeresi a karzaton valamelyik munkatársát, akinek a regényfolytatást adja át (melyet otthon az ülés előtt megírt), azután a fiatalabb kollégákkal évelődik, akiknek azonban már csak egy kis részét ösmeri. Egy-egy ötletke, egy aperçu, egy bon-

mot mindig van a táskájában. Szeretetre méltó, kedves, nyájas, nyílt, barátságos, egyszerű, szerény. Ő az egyetlen ember, akinek nincsen egyetlen személyes ellensége sem. De hol is szerezte volna?

Arról éppen semmi tudomással se látszik bírni, hogy ő Magyarország egyik legnagyobb élő embere, éppoly félnék tisztelettel emelkedik fel egy-egy miniszter előtt, aki kezét jó hozzá fogni, mint egy kéthónapos mameluk; a világért se tudna ülve maradni, ha egy a folyosón átmenő miniszter útközben megszólítja. Ez a felsőbbség iránti tisztelete sok tréfás megjegyzés forrásául szolgál némelykor.

– Ha én neked volnék, Móric bácsi – kötődnek vele –, mind a nyolc miniszternek meg kellene minden reggel kérdeznie tőlem: hogy érzem magam, mit álmodtam?

– Mit érnék vele? – felel. – Hogy nyolcszor kelljen elbeszélni az álmaimat reggelenként? Egyszer is sok, amíg leírom. Mert én minden éjjel tovább álmodom a munkában levő regényeimet. Nem szoktam én hiába aludni, mint ti.

A parlamentben ma már semmi szerepet se akar vinni. A bizottságok közül egyikben sem vesz részt, csak a delegációkba jár még. Ha valamely csoportnál, ahol beszélgetni megállt, aktuális politikai kérdést feszegetnek, vagy kulisszatitkokat suttoznak, szent ijedelemmel fut odébb: »Apage satanas!«

Boldog, ha az ülésekről a végük előtt szökhet el, s ilyenkor ravasz körültekintéssel oszon ki, megfigyelve egy olyan szerencsés pillanatot, amikor a Perczel Béni héja-tekintete másfelé van fordulva.

De a wippnek csodálatos látást adott az isteni végzés. Van annak tán szeme a feje búbján is. Igen gyakran észreveszi a menekülőt:

– Ne méltóztassék, bátyám, elmenni, mert szavazás lesz.

Amire sóhajtva fordul meg a nagy író s mintha a gondviselés hallatná a maga szavát, néma megadással várja be a gyűlés végét.

– No, hála istennek – sóhajtja, mikor aztán csakugyan véget ér a dolog – s egy komfortáblin siet haza a »gyerekekhez«.

JÓKAI MÓROK

Mikor ezelőtt harminc évvel szegény édesanyám megengedte, hogy olvassam el a »Török világ Magyarországon« című regényt, már a tizedik sornál letettem elmosolyodva, mint az olyan ember, aki hamar észreveszi, hogy rászedték.

- Ugyan eredj, mama! Hiszen ilyet magam is tudok írni.
- Hát csak írd ilyet, édes fiam!

Olyan egyszerű, mesterkéletlen volt a nyelv, annyira természetes az észjárás, mintha a magamé lett volna. Hát hogyne tudnék én olyat írni!

S azóta egyre próbálgattam. Harminc év óta ezt csinálom szakadatlan, mint az ösmesékben, mikor az anyai szóigézete megfog valakit s ott hagyja egy lehetetlen munkánál: »Hát csak írd ilyet!«

S most harminc év múlva, ha újra elem vetődik az a tízhúsz sor, csüggedten sóhajtok fel:

- Jaj, így én sohasem fogok tudni írni!

És bár annyi idő kellett, míg erre rájöttem, most a harmincadik esztendőben megint egy ilyen könnyelmű mondásba kevertem magamat.

Éppen erről a felolvasásról tárgyaltunk, s én könnyedén odavetettem:

- Szívesen írok Jókairól, hiszen úgy ösmerem, mint a tenyeremet.

Ha akkor valami jó szellem a fülemben súgja: »De hát tudnál-e te a saját tenyeredről egy felolvasást tartani?« bizonyos kétszer is meggondoltam volna, de így egyszerűen nekivágva, leírtam Jókai életéből néhány epizódot, elmondtam némely ötletét, belekevertem a megfigyeléseimet s felolvastam otthon a családom előtt, mint mikor az új ruhát felpróbálják, hogy jó lesz-e?

Hát egyszer csak közbeszól a tízesztendős fiam, letévén a Jókai egyik mesés könyvét, amelyben lapozgatott.

- Ezeket már én mind hallottam.
- Kitől, te buksi?
- Zsuzsi szakácsné beszélte.

Behívtam a Zsuzsi szakácsnét, az a gyanúm volt, hogy a kéziratomat olvasta.

– Honnan tud maga annyit Jókairól?

A Zsuzsi vállat vont.

– Hát csak tud az ember egyet-mást, felelte. Jaj lelkem uram, úgy nézzen meg engem, hogy ezelőtt egy bankárnál voltam házvezetőné s annak a leánya, mintha barátnője volnék, mindent elmondott, mindenre megtanított.

– És a kisasszony kitől tudta?

– A kisasszonynak volt egy huszárcapitány udvarlója, aki bolondulásig szerette Jókai urat.

– Hát a huszárcapitány hol szedte fel az én dolgaimat?

– Hja, annak meg az édesanyja egy hercegasszonynak volt a felolvasónője, s ott mindig a Jókai könyveit olvasták.

No, most aztán, ha még firtatni akarom, szaladhattam volna a hercegasszony után – de hiába. A Jókai híre nem kezdődik és nem végződik sehol. A Jókai-kultusz befutja az országot, terjeng, elterpeszkedik, mint a szederinda. Mindenki ösmeri, mint a saját tenyerét. Mintha bengáli fény világítaná meg az alakját és abban őt mindenki látja, senki jól nem látja.

Bizonyosan én sem látom jól (hiszen én is el vagyok varázsolva, mint a többiek) s még bizonyosabb az, hogy semmi újat sem tudok róla mondani.

Hát mit tegyek? Lerajzoljam őt magát, alakját, arcát, szelíd kék szemeit, lágy, mélabús hangját? De hiszen őt perc múlva e helyen fog ülni, látni és hallani fogjuk őt!

Elmondjam, miképpen ír? Én istenem, hát van-e valaki, aki ne tudná! Talán az esztétika fapapirájára ülve fejtegessem, hogyan kell az ihlet szilaj csikóját lovagolni? Vagy pedig nagy képpel tanácsokat eresszek szélnek, hogyan kellett volna dolgoznia? Nevetséges! Mondta-e már valaki az erdőnek: »Csitt, erdő, ne úgy zúgj, ahogy zúgsz, hanem így!« Volt-e már olyan ostoba léhűtő, aki rákiáltott a patakra: »Megállj; ne kanyarogj olyan szeszélyesen s ne csacsogj ezen a hangon!«

Erdeink zúgása, folyamaink hömpölygése hallik Jókai nyelvében. Virágok a mezőt éppenúgy tarkítják, mint az ő költészetét színes gondolatok.

Mintha nem is ember írta volna e könyveket, hanem úgy nőnének a földből maguktól, mint a vadszegfű vagy a mar-

mancs. Mintha, amit az emberek összeálmodtak, millió ember millió éjszakán, az anyaföld azt mind beszíná s aztán csak elkezdénének ezekből az álmokból csodálatos, édes történetek fakadni, és minden ember ráösmerne a magáéra: »Ej nini, hiszen ez már járt valamikor a fejemben!«

*

Ah, igazán, én sem mondhatok semmi olyat Jókairól, ami már az önök fejében ne járt volna. És ennek talán én is oka vagyok, de önök is, mert önök a Jókai generációja.

Ez a baj. Engem kell mindenekelőtt segíteni. Legyenek tehát kérem elkészülve valami rettenetesre. A legendkivülőbb eszközökhöz kell folyamodnom. El fogom önöket szakítani Jókaitól. Az írók e hatalmát hasztalan is lenne kétségbe vonni. A fantáziának is olyan engedelmes szelleme van, mint az Aladin lámpájáé. Ha hívom megjelenik, amit parancsolok megteszi.

... Hát én íme azt parancsolom neki, hogy helyezze át önöket mindnyájukat e percben a XXII-ik századba velem együtt, Jókait ellenben egyelőre hagyja itt (az majd magától is oda talál).

Tehát a XXII-ik században vagyunk és én egy akkori akadémikus koponyáját elkölcsönözve felolvasom nagyérdekű irodalom-történeti nyomozásaimat e díszes körben:

Tisztelt hölgyeim és uraim!

Önök jól tudják, hogy őseink milyen hitvány papírra nyomták a könyveket és a lapokat, úgyhogy a XIX-ik és XX-ik században nyomtatott könyveink és folyóirataink mind elenyésztek, ti. az eredeti példányokban, ami miatt igen sok zavar keletkezett bizonyos tények megállapításánál.

Egyike a leghomályosabb dolgoknak a XIX-ik századból az úgynevezett Jókai-mítosz.

Ki volt, mi volt ezen Jókai, ez a ködös, eldönthetetlen kérdés. Az általános feljegyzések szerint Jókai Mór a nagy magyar király Ferenc József idejében élt. Igen sok adat van erre, de az adatok igen furcsák s éppen nem bizonyítják, hogy ezen Jókai írta volna a reánk maradt mintegy háromszáz kötetre terjedő csodás műveket. Lehet-e egy embernek ennyit írni? Merő lehetetlenség.

Ha írta, két-három ember írhatta. De itt viszont az a kérdés tolakodik fel, miként írhatott két ember ilyen egyforma lélekkel, egyzamatú humorral, azonos fantáziával és hanggal. Ámbár nem hozhat-e két körtefa ugyanolyan ízű gyümölcsöt?

De akárhogy áll is a dolog, bizonyos, hogy nem egy ember írta e műveket. Az akkori hiányos és felületes világban még az Akadémián is megesett, hogy kiadott egy értekezést, melyben a két angol Pitt egy Pittnek volt előállítva. Meglehet, hogy ez akkor szokás lehetett, s így csinálhattak két vagy több Jókaiból egy Jókait. A mi őseink pazarok voltak, mi ma öt Jókaival dicsekednénk, ha egy volna.

Már a XXI-ik század irodalomtörténései is gyanakodni kezdettek, hogy vajon egy ember írhatta-e a tömérdek munkát, nyomozták, kutatták és rostálták a régi följegyzéseket. Találtak is különféle Jókai Mórokat. Egyet, aki Komáromban született 1825-ben, de az semmi esetre se lehetett az, akit 1892-ben Oravicán választottak meg képviselőnek; vagy ha az volt, semmi esetre sem írhatta e műveket. Találtak egy másik Jókai Mórt, akiről egy akkori tekintélyes folyóirat a »Budapesti Szemle« azt írja, hogy rossz regényeket ír, de ez megint nem az lehetett, akinek műveire százezer forintnyi honorárium gyűlt össze 1898-ban. Egyébiránt ez a százezer forint csak egy hóbotos mese, mert adatok vannak ebből a korból, hogy a magyarok könyviszonyban szenvedtek.

Találtak végre egy Jókai Mórt, aki 1848-ban revolúciót csinált, de lehet ez azonos azzal a Jókai Mórral, aki a trónörökösrel könyvet szerkesztett? Egy régi írónk, Zsarátnok Pál a »Borcsinálásról« írt könyvében szintén említi egy Jókai Mórt, ugyancsak a XIX-ik század második feléről, aki úttörő volt a filoxera irtásában a svábhgyei szőlőjében. No, hogy az a gyöngédelelkű költő valamikor őlt volna, ha csak filoxerarovart is, azt fölteni éppen nem lehet.

Brontov, a híres orosz természettudós irataiban hasonlóképpen egy Jókai Mór fordul elő, aki elsőnek fedezte fel az Androméda csillagot s végre nemrégiben Genuában találtak fel egy öreg képet, ahol egy kártyakompánia van lefestve s hozzá egy fakó lajstromot, amelyből megállapítható, hogy az egyik szenvedélyes játékos egy Jókai Mór.

Mindezen Jókai Mórok általános zúrnavart idéztek elő a Jókai-mitoszban, míg végre nekem sikerült rábukkannom egy értékes megjegyzésre, mely végre közelebbi világításba hozza a sokat vitatott kérdést. Egy kétszáz éves pamflet-szerű könyvben a következő passzust találtam: »Jókainak két feje volt, nyári feje és téli feje.«

Óhó! — kiáltám örömittasan. — Ez sokat megfejt, ha nem is mindent, Jókait tehát már abban a korban is, amikor állítólag élt, két fejjel képelték az emberek, minthogy egy fejjel nem bírta volna azt a sok gyönyörű történetet kigondolni.

De mi következik ebből? Bizonyára nem az, hogy két feje volt, mert kétfejű emberek sohase voltak. Hanem inkább az következik, hogy az egész Jókai egy képelt alak, éppen mint őseinknél a sárkány, vagy a griff. Jókai Mórok természetesen lehettek talán egy egész falura valók, de Jókai, az igazi Jókai, akit e művek alkotójának tarthatnánk, bátran ki merem mondani, sohasem élt egy személyben, mint ahogy nem élt Seherezáde szultána.

Hogy miképp keletkezhetek hát e tündérvények, az egy más kérdés, de kívül esvén értekezésem szűk körén, annak kiderítését ezen nagybecsű adatok alapján bízom többi tagtársamra.

.. S most ismét jelenj meg szellem, vedd le kérlek a nyakamról a XXII-ik századbeli akadémikus koponyáját és tégy vissza a tisztelt közönséggel együtt oda, ahonnan elhoztál.

Bocsánatot kérek e tréfáért; méltóztassanak elhinni, nem az akadémikusokat akartam kigúnyolni, hogy azok még kétszáz év múlva is milyen alaposak lesznek, nem, — csak arra akartam rámutatni, hogy milyen csodás pályával állunk szemben Jókainál.

Magam is sokszor eltűnődtem azon:

— Mikor írja ezt a tömérdek könyvet?

S mire megfejtettem (mert a nap huszonnégy órájából kitelik a magyarázat), akkor előáll a másik talány:

— Mikor tapasztalhatta azt a sok mindent, amit leírt?

Hiszén a szíve az mindig ott van vele, a kimeríthetlen nagy kincstár, de a szeme? Hányszor ír le olyat, amit látnia,

megfigyelnie kellett. Hát mikor látta, hol látta? Emberek közé se jár, nincs ideje. S mégis látta. Hogy van ez? Ki tudja? A pávának száz nagy szeme van a tollán s csak két apró szeme a fején.

A páva tollán a szemeket mindnyájan látjuk, de ő nem lát velök. A Jókai tollán a szemeket senki sem látja, de ő lát velök.

AZ EMBERI KOR LEGVÉGSŐ HATÁRAI

A demográfiai kongresszus nem múlt el minden eredmény nélkül. Sok doktor volt együtt, de emiatt senkinek se lett halála. Sőt egy rettenetes gyilkos felmentetett az ölés gyanúja alól. Ez a Koch-féle bacilus. Kisült róla, hogy nem olyan fekete, mint aminőre festik, s talán nem is éppen ő okozta a kolerát. Legalább mindenestre vannak büntársai.

Sok mindenféléről értekeztek már a tudós urak, csak az én kedvenc tárgyamat hagyták figyelmen kívül, az emberi élet véghatárát.

Pedig amióta Tisza meghosszabbította az országgyűlési ciklusokat, azóta fölverte lelkemet a reménység, hogy talán az emberi életet is meg lehetne okkal móddal hosszabbítani. Legalább arra mutat minden jel. Egyetlen élőlény sincs a természetben, amelyik legalább kétszeresét nem élné meg annak az időnek, ameddig növekszik. Ez a minimum. A hattyú megéli a százszorosát is a növekedési idejének, a hollónak is elég ideje van körülnézni ezen az árnyékvilágon, csak az ember nő húsz esztendeig és meghal hatvan-hetven éves korában, tehát csak háromszor annyi ideig él, mint ameddig nő.

Bizonyos e szerint, hogy az ember meg van rövidítve, mert a természet bizonyos rendszerrel dolgozik s hihetőleg kiadta neki, ami az övé, s ha mégis elkallódott valamennyi (merem mondani több mint fele) az életidejéből, azt az orvosnak kellene megkeresni, hogy hol kallódott el.

Nemigen kell hozzá valami nagy találékonyság. Én magam is tudom. A másik hatvan-nyolcvan esztendő oda-künn marad a *konyhában*. Az életrend és az emberi táplálék rövidíti meg a kiszabott életidőt.

Mindenre fordult már gond, csak erre a legfontosabb kérdésre nem. S míg a középkorban egyes svihákok vagy ábrándozók az életelixirt kutatták, senkinek sem jutott eszébe az emberi természetet tanulmányozni s elvetni az alkalmatlan táplálékot, melyeket merészen, minden ellenőrzés, kombináció nélkül találtak fel ezredévek óta a főzéssel foglalkozó öreg-asszonyok és szakácsok.

Majdnem évenként merül fel s divatba jön egypár új étel és mártás. Ki találta fel? Az isten tudja. Talán egy ambiciózus kukta vagy egy hóbortos fejű asszony? Bánja is azt valaki. Az étel megvan, főzik, eszik, hódít, de hogy nem kártékony-e, ahhoz éppenséggel nem szól senki. Szóval semmit sem fecsérrel könnyebben az ember, mint a saját életidejét.

S hogy ez így van, nem pusztá föltevés; harminckét tanú van rá: *a harminckét fog.*

Ezek a becsületes csontból készült szerszámok bizonyára úgy vannak adva az embernek, mint a többi tagok, mint az orr, fül stb., hogy kitartsanak, ameddig ő. Lehetetlen, hogy a teremtés ne hozta volna tartósságukat összhangzásba a többi testrészekkel s íme mégis egyenként mondják fel a szolgálatot. Mire az ember eléri az ötven évet, a harminckét harapó szolgájából csak egy-kettő marad.

Az egész dienerschaft innen-onnan az »ördögé«, egy része magától hull ki, széttöredezik, a többitől pedig, mint alkalmatlantól, erőszakosan válik meg az ember.

A forró levesek és a jéghideg italok megteszik a hatást. De ha valamikor úgy cseppen, hogy a tudomány átcsap a koszt reformálására (az lesz ám csak a nehéz reform, nem az egyházjogi) — ki tudja, milyen csodák történnek az emberrel, s mennyire kitágul az életkor legvégső határa, melyet eddig csak a lakomák tósztajai feszegettek.

Ambátor a legenda szerint az ember életkora már eddigelé is erőszakolt: némelyek azt tartják, hogy már úgyis több, mint kellene.

S él egy rege a nép közt (melyet sohasem olvastam még nyomtatásban), mely azt a keveset is sokallja, ami van.

Mert azt mondják úgy volt az, hogy mikor az isten az embert leküldte a paradicsomból a földre, egy nagy kihallgatás alkalmával egyszersmind megszabta neki az életkort.

Ezen audiencia alkalmával így szólt volna:

– Menj le a földre, téged teszlek urává, használd szabadon. (A földadóról szó sem volt.) Élj pedig negyvenöt esztendeig.

Az ember fölszisszent, elkeseredett. Negyvenöt esztendő! Őneki, aki a halhatatlanságra volt predesztinálva. Potom negyvenöt esztendő!

Már éppen ellenvetést készült tenni, mikor az Úr egy kézintéssel elhallgattatá, s egy előtérben álló állatot intett elé.

– Lépj közelebb!

A szamár előlépett – mert természetes, hogy a szamár volt. A szamár már akkor is előtérben állott.

– Téged rendellek az ember szolgájává – mondá az Úr. – Te is élj negyvenöt esztendeig. – A szamár elégületlenül mozgatta a füleit. – Sok! sok! – dünnyögte elkeseredéssel. – Negyvenöt esztendeig cipeljem hátamon a zsákokat s rágam a kórót. Oh, istenem, istenem!

De az Úr őt sem engedte panaszhoz jutni; elbocsátá magától, a majmot szólítván harmadiknak.

A kapzsi ember azonban észrevette a szamár szamárságát, s hasznót akarván abból húzni, hozzálépett:

– Ne búsulj, te csacsi. Bizony kár azért lehorgasztanod a fejedet. Ha megígéred, hogy jól szolgálsz és nem követelsz azért valami finom kosztot, inkább átvállalom az éveid felét.

A szamár hálásan nézett rá a szelíd szemével.

– Áll az alku – szólt aztán érzékenyen –, látom, hogy jó és nemes vagy. Csináljuk meg a kontraktust!

A kontraktust meg is kötötték, s még ma is látni a számáron az első ember keze keresztvonását. A számártól kapott az ember huszonkét egész és egy fél esztendőt. Most már hatvanhét esztendeje volt az embernek.

De a kapzsiság még most se volt kielégítve s újra oda furakodott a mi legöregebb ősapánk őkelme az Úr közelébe, hol immár a majom évei lettek megszabva.

– Az ember az én képemre van teremtvé, te az emberére. Azért alkottalak, majom fiam, hogy az ember, akié az uralkodás, sohase bizakodhassék el nagyon; eszébe juttasd, hogy te a rokona vagy. Ezért kell rútnak, nevetségesnek lenned

s mégis hasonlítanod hozzá, a remekhez, a méltóságoshoz, s ezért kell őt utánoznod egész életedben, mely hasonlóan negyvenöt évre fog terjedni.

A majom savanyú pofát vágott:

– Oh, uram! Az nagyon sok! Ne kívánj tőlem annyit! Negyvenöt évig ugráljak künn a fákon. Nem, nem!

– Hallgass! – mondá az Úr. – Amit kimondtam, ki van mondva.

Amint a majom elkullogott, az ember őt is megállította:

– Hallod-e, maki koma, a te éveid felét is átvállalom, ha meg bírunk alkudni.

– Mit kívánsz?

– Ígérd meg, hogy sohase fogsz két lábon járni; hadd maradjon ez az én egyedüli privilégiumom a tollatlan állatok közt.

A majom habozott egy darabig, de aztán ráállt, hogy a kezeit lábaknak fogja használni s jár négykézláb, csak vállalja el az ember az évei felét, amivel az ember évei most már kilencvenre szaporodtak.

Az Úr a varjút szólította ezután maga elé. A szürke ruhás madár vígan röpült le egy paradicsomi fáról.

– Terád hosszú, nagyon hosszú élet vár.

– Kár! – mondá a varjú.

Amint meghallotta félfüllel az élelmes ember, hogy itt nagyon sok esztendőről lehet szó, rögtön abba hagyta beszélgetését a majommal és a varjú háta mögé settenkedett, integtven szemöldökeivel a varjúnak, hogy csak fogadja el a nagy életkort, majd elcsinálják egymás közt a többit. De az Úr észrevette a ravaszkodást s ujjaival fenyegette meg a haszonlesőt:

– Ádám, te trafikálsz az állatokkal! Takarodj rögtön a földre; többet itt ne lássalak.

Két lángpallosú angyal egyszerre ott toppant, s Ádámot eltaszigálta onnan.

– Kár, kár! – hajtotta egyre a varjú.

S valóban kár is, mert ha az isten ki nem kergeti vala Ádámot ezen következményeiben nagy fontosságú audienciáról, az ember itt könnyen összeharácsolhatott volna magának egypár száz esztendőt – vagy talán ezeret is.

Így csak kilencvenig vitte s az is szerencsétlen állatoktól van elcsalva, ami meglátszik egész a mai napig. Az istent nem lehet megcsalni. Az élet az igazi, kellemes élet, emberhez méltó, csak mintegy negyven évig tart; azután a szamár évei jönnek; viseli az ember a terheket, az igát, dolgozik, fárad, töri magát, mint a szamár; végre a hetvenes évek végén valóságos majomná válik, a majomtól átvállalt évekkal.

[ELŐSZÓ AZ EGYETEMES REGÉNYTÁR ALMANACHJA AZ 1895-ÖS ÉVRE C. KÖTETHEZ]

Kedves feleségem, Klára!

Itt küldöm neked ezt a könyvecskét, magam nem mehetvén most haza, hogy öleljelek kedvesem, mert a naplóbírálás már megkezdődött és itt van a nyakamon.

Ez a könyvecske, fiam, az Almanach, ahol évről-évre egy tucat legjobb elbeszélő van egy fedél alatt. (A fedélről jut eszembe, hogy szállást még mindig nem kaptam, az ördög vinné el ezt a millenáris kiállítást.)

Csinos, érdemes könyv ez, Klárika. Mulattató és mégsem sikamlós, bátran odaadhatod a leánykák kezébe*, mert ravasz emberek a kiadók s minden évben beinvitálnak az írói csoport közé egy kisasszonyt vagy egy asszonyt (többnyire Beniczky-Bajza Lenkét), hogy az urak illendő dolgokról mesélgessenek.

Miképp kerül levelem e könyv élére, fogod kérdeni, édes Kláram, mert te mindenre kíváncsi vagy. Éppen ezt akarom előrebocsátani.

I. Sajátszerű előzmények

Talán hallottál már valamit Mikszáthról? Ez az, akit Bessenyei Feri tett híressé azzal, hogy kitűnően elutánozza. Hiszen emlékezhetsz, nálunk is elprodukálta húsvétkor.

Mikszáth egyébiránt meglehetősen népszerű író a magyarok közt, ami onnan látszik, hogy az oláhok megválasztották

* Különben legközelebb indul meg *Magyar Lányok* címmel egy képes hetilap leánykánk részére.

képviselőnek. Eddig ő írta az előszavakat az Almanachba, de az idén rávette kiadóit, hogy engem szólítsanak fel: »A közönység ügyis azt hiszi – mondá –, hogy a Katángy dolgait én írom s viszont, hogy az én dolgaimat ő írja, önöknek tehát egyre megy.«

A Singer-Wolfnerek beleegyeztek, s szerencsétlenségemre éppen akkor jöttem fel. Annak különben te vagy az oka, fiam, Klára. A te eszméd volt, hogy már az ülések megkezdése előtt mutatkozzam a klubban, te nógattál, te ösztököltél:

– Eredj fel, Menyus. A szerencse is csak asszony, habár istenasszony; szereti, ha utána járnak. Ide ugyan nem jön magától, de ha a kezeügyébe esel, ki tudja... Ott van Lukács Béla, az most államtitkárt keres. Hátha beléd botlik, ha meglát.

Hát eljöttem. Pedig mennyi foglyot és fácánt lőhettem volna azóta. Te kegyetlen vagy irántam, Klárka s csupán azért, mert méltóságos asszony akarsz lenni. Valóságosan elüldöztél otthonról a gúnyos nyelveddel.

– Te vagy az egyetlen kormánypárti képviselő – mondád –, aki még nem volt a belügyi államtitkárságra kombinációban.

Hiszen igaz, én voltam az egyetlen, akivel nem tárgyaltak, de mi szükség ezt neked szememre hányni? Azt hiszed, nem fáj ez nekem? Azt hiszed ugye, hogyha államtitkár leszek, akkor rögtön találok szállást, az ördög feltol a poklából egy alkalmas palotát egy szempillanat alatt?

Eljöttem, de Lukács Béla helyett a Singer-Wolfnerek vetettek rám szemet. Ötször vagy hatszor volt nálam Wolfner, hogy vállaljam el az előszót. Megtagadtam. Hogy jutok én ahhoz politikus létemre, hogy novellákhoz írjak előszavakat? Nem és ezerszer nem.

– De miért? – faggatott Wolfner.

– Egyszerűen, mert nem értek hozzá. Sohase foglalkoztam esztétikával. Ide pedig mégis az volna szükséges. Nem, nem hagyjon fel ezzel a lehetetlen gondolattal!

Wolfner gúnyosan nevetett.

– Ön még nem ösmer engem, képviselő úr. Mózes vizet fakasztott a sziklából, én kéziratot tudok fakasztani Mózesből. Én önre vetettem hurkot, tehát ön fogja megírni, ebben

nyugodt lehet. Bocsássa meg, de meg kell lenni. Az Almanach nem jelenhet meg előszó nélkül, beláthatja. Mikszáth sem írhatja az előszót, mert ő már a tavalyi előszóban kimondta, hogy kifogyott a témákból. A publikumot nem teheti bolondá azzal, hogy mégsem fogyott ki. Önnek kell őt kisegítenie, punktum.

– Hasztalan, uram, minden rábeszélés.

Fenyegetőleg emelte fel ujjait.

– Figyelmeztetem, képviselő úr, hogy eszközök vannak a kezében a makacskodó írók ellen.

– Kíváncsi vagyok, miképp kényszeríthetne.

– Meg fogja látni – szólott vészjóslo hangon, s ráncsapva az ajtót, eltávozott.

Néhány nap múlva Wekerle tartotta expozéját, az egész Ház bent volt a tanácsteremben, dőzsölt fülével a meggazdálkodott milliókban, én egyedül ültem a folyosón Szilágyit várva, akinél Pali öcsémet akartam beprotezsálni a megürült közjegyzőségbe. Künn ültem, mondom, egyedül, meglehetősen kedvetlenül, midőn egyszerre felém jön Lukács Béla. Szívem nagyot dobant. A miniszter vállamra tette kezét és így szólt: »Jó színben vagy, Menyhért«, aztán hozzátette mosolyogva: »van-e már szállásod?« Válaszolni akartam valamit, de lassú, keleties lépteivel elcammogott. Utána néztem, mint egy eltűnő reménynek. Mintha az egész világegyetem üres lett volna, mikor eltűnt. Úgy tetszett nekem, hogy most már egész földünk egy kiegészített planéta. Végre egy ismeretlen hang rezzengett fel.

– Ön Katánghy?

Egy feketeruhás úr állott előttem, akit soha életemben nem láttam. Halovány arca volt és a haja lecsüngött a halántékára.

– Én vagyok – feleltem vontatottan. – Mi tetszik?

– Az előszóért jöttem – sóhajtá csendesen.

– Miféle előszóért?

– Az Almanachba.

– Ah, önt a Singer-Wolfner cég küldte? Mondhatom, elég lett volna az ízetlenkedésből ennyi is. Hiszen kijelentetem, hogy nem írom meg.

Az idegen arcán fájdalmas, vonagló mosoly jelent meg.

– Ah, uram – szól mélabúsan –, ön engem kétségbeejt.

– Önt? Hát ki ön?

– Nézzen a szemem közé és meg fog ösmerni.

Kíváncsian irányítottam tekintetemet a szemekre. Vajon ki lehet? Bizonyosan valami rég elfeledett ismerős, talán tanulótárs. Ah, de micsoda szemek azok! Egyszerre valami különös, félelmetes érzés nyugózott le, amint mereven rám szegezte delejes fényű szemgolyóit. Tekintete a farkaséból és az őzéből volt összetéve.

Egyszerre lehajolt, homlokomat kezével érintvén, parancsoló hangon susogta:

– Aludjék!

S én ellenállhatatlanul behúnytam szemeimet. Roppant bágyadság fogott el. Úgy éreztem, mintha Majmuna tündér elősuhogna a miniszteri szoba környékéről s arany varrótűvel öltéseket csinálna a szempillámon és odatüzdelné az arc-bőrömhöz. Még küzdöttem az álom ellen, még hallani véltem féleszméletben, hogy Perczel Béni kijön s rámkiált: »Gyere be, Menyus, helyeselni« – aztán semmiről, de semmiről nem tudok többet.

Amint én ösmerlek, Klára, azt fogod mondani magadban, hogy bizonyosan egész éjjel tarokkoztam valahol, azért aludtam el a folyosón, de hidd meg szívem, nem földi okok kényszere volt. Úgy kellett lennie, hogy Singer-Wolfnerék elhozták a verseci kútfúrót, dr. Neukomot és azzal altattak el. Becsületemre mondom, azt cselekedték.

Hogy mit tett ezután velem a kútfúró, azt nem tudom, de sejtem, valami ilyesfélét szuggerált:

– Mihelyt felébred, írja meg ön az Almanachba az előszót.

Igen, ezt kellett szuggerálnia, mert mihelyt felébredtem e hipnotikus álomból (a kútfúrónak már hült helye volt), valami sajátságos láz fogott el, valami nyugtalanító, izgató törekvés, egy szüntelenül bizsergő vágy, amit képviselőkorom óta még nem tapasztaltam s ez a kötelességérzet volt, hogy az előszót meg kell írnom. Kell, kell, minden áron kell.

Nem tudtam egyébre gondolni. Ez zsongott a fejemben, ez foglalkoztatta elmém összes rugóit, kergetett, sarkantyúzott.

S amint vége volt az ülésnek s özönlöttek ki a képviselők, Beöthy Aldzsi a kezeit dörzsölgetve, hetykén kiabálta: »Ötvennégy milliónk van, gyerekek«, miközben vígan csörgette zsebeiben a nikkell filléreket, nekem csak az járt az eszemben, hogy ötvennégy milliónk van ugyan, de témám nincs az előszóhoz. Ebben a percben odaadtam volna mind az ötvennégy milliót egy jó témáért. Hadd járt volna jövő esztendőre az egész hadsereg mezítláb.

Jött Szilágyi dübörögve, mint a sárkány, szinte porzott az út előtte s lángot lehelt a száján messziről:

– Azt hallom, fráter – és megfogta a fületem –, hogy te rám akarnád sózni valami pereputtyodat közjegyzőnek, hogy azért vársz. No, beszélj hát pupák, ha mersz.

Dehogy mertem, dehogy, különben sem gondoltam már én Palira, csak mindig az előszóra.

– Oh, nem azért kerestelek, kegyelmes uram – motyogtam zavartan –, hanem meg akarlak kérni, hogy miután univerzális okos ember létedre bizonyosan foglalkoztál az esztétikával is, mondj nekem egy jó témát, amiről az íróknak írnek valami tanácsféléit.

Az igazságügy-miniszter rám nézett gyanakodva és eleresztette a fületem, aztán gyöngéden mondá el a nézetét.

– Mamlasz vagy te ahhoz. Különben én sem foglalkozom az effélével. De mégis, ha kodifikálnom kellene az esztétikát, egyetlen egy paragrafusból állna a törvényem.

– Hogy szólna az?

– Szamárságot írni nem szabad.

Elmenekülvén Szilágyitól, a szemközt jövő Eötvös Károlyt kezdtem interjúvolni.

– Mit gondolsz, Károlykám, mi ér többet az irodalmi mesterségnél: a rátermettség vagy a tanulmány?

Eötvös Károly nagy, széles arcán mosolygás ömlött el. Szokása szerint megrengette előbb jól táplált felsőtestét a csípőin, mint egy atyamester, amikor valami fontosat akar mondani a céhbelleknek:

– Azt gondolom, Menyus, hogy te igen ügyes ember vagy. Karesú is vagy, hajlékony is vagy, tanulékony is vagy és ha édes apádurad kis gyerek korod óta arra taníttatott volna, hogy egereket fogdoss, hát ma már talán futtában is

elfognád az egeret valahogy, de egy kéthetes macska minden előtanulmány nélkül is ügyesebben fogná el, mint te.

Valamivel okosabb ettől se lettem s egész nap törtem fejemet a megírandó témákon, de csak sehogyse akart a szentlélek megszállni. Megszólítottam a klubban Jókait:

– Kedves urambátyám, mondd meg nekem, miképp kell írni, mi annak a receptje?

– Megmondanám, ha tudnám – felelte Jókai. – Írni tudok, de hogy miért írok, azt nem tudom.

Tanácskoztam minden jó emberemmel; de mit részleteztem én mindezeket előtted? Ti asszonyésszel nem is sejtitek, hogy mi államférfiak milyen egyoldalúak vagyunk és hogy az az egy oldal is milyen oldal – de jobb, hogy nem sejtitek. Képzeld csak, nem volt mód, hogy e nagy emberekből ki tudtam volna vasalni egyéb ideát, mint azt, hogy Wekerlétől kérjek tanácsot: »Mit fordulsz a lábakhoz, mikor a fejfel beszélhetsz?«

Én csakugyan ahhoz a csoporthoz furakodtam, mely a miniszterelnököt szüntelenül környezi a klubban. Szakaszott az ő itt, fiacskám, ami nálunk a kerti lámpánk. A muslincák egész raja röpködi körül. Csak az a különbség, hogy a mi kertünkben a világító lámpa mindig ugyanaz, de a muslincák mindig mások, itt pedig a lámpa változó és a muslincák ugyanazok. Tiszát is ezek röpködték körül hajdanában. Szapáryt is, és így fognak körülropködni egyszer talán (jó órában legyen mondván) engemet is.

Klára te nevensz most ezen a gondolaton. Nem vagyok együgyű, kitalálom, hogy te most nevensz, de nem nevetnél, ha tudnád, hogy kormányozni milyen könnyű, s ha láttad volna, milyen előzékenyen fogadott Wekerle. Az az ember ösztönszerűleg sejtí, hogy mi lakik bennem.

– Ah – szólt ő bámulatosan tündöklő mosolyával, mihelyt észrevett –, ugye engem keresel?

– Igen . . .

Láthatólag megörült, mintha végtelenül boldoggá teném, hogy őt keresem, mintha sohase érte volna az a szerencse, hogy valaki keresse. Karját karomba fűzte barátságosan.

– Szolgálatozra állok . . . Beszélj, öreg, mit akarsz?

– Egy széptani értekezést kellene írnom, kegyelmes uram.

Szavamba vágott.

– Parancsolod talán, hogy én írjam meg helyetted?

Igazán látszott rajta, hogy édes örömmel ígéri meg.

– Nem, nem, magamnak kell megírnom, én csak a tanácsodat, illetve a véleményedet szeretném.

S elmondtam híven az esetet, el nem hallgatva elaltatásomat.

Kacagott édesdeden, úgy kacagott, mint egy gyermek.

– No, ez ugyan bolond állapot, Menyhért. Sajnálom, hogy nem adhatok benne tanácsot. Mert engem csak a komoly ügyek vezetésével bízott meg őfelsége. A bohókás ügyeket Beóthy Aldzi viszi. Eredj, beszélj meg vele.

Mínthogy éppen ott állt az én tisztelt öreg bátyám és barátom, akivel együtt szoktunk a misére járni (hiszen már írtam neked tavaly róla), elpanaszoltam neki a dolgaimat.

Nagy figyelemmel hallgatott végig ez a bölcs aggastyán s a következőket mondta:

– Semmi egyszerűbb, édes fiam, a te esetednél. Keresd fel a kútfúrót, aki elaltatott és altasd el magadat még egyszer. Ha egy-egy médium képes volt a tút feltalálni ezer lim-lom közül, ha bele tudott nézni a rothadó tüdőbe, ha meg tudta keresni alva ismeretlen betegségekre az orvosságot s azt megnevezni a maga nevéen, bizonyára te is ki fogod húzni a neked alkalmas esztétikai témát, az emberiség tudásának nagy petrencéjéből.

II. A másodszori elaltatás

Természetesnek fogod találni, kedves Klára, hogy ezt a tanácsot megfogadtam s másnap reggel siettem a Singer és Wolfner-féle könyvkereskedésbe, ahol szerencsére ott ült a boltban a tegnapi rejtélyes idegen.

Megmondtam, hogy immár megírom az előszót, sőt ez a legélénkebb vágyam a világon, de az alkalmas témát kellene előbb megkeresnem, hát altasson el és kutattassa fel velem.

– Semmi sem könnyebb ennél – szólt a rejtélyes egyéniség s egy perc múlva úgy aludtam, mint a bunda.

A jelenlévők a tudomány okulására, elfojtott lélekzettel figyelték, papírra jegyezvén minden szót, amely váltatotott. E jegyzék következőleg hangzik:

Hipnotizőr: Menjen ön a Sándor utcába.
Katánghy: Megyek.
Hipnotizőr: Ott van már?
Katánghy: Ott.
Hipnotizőr: Melyik tájon van?
Katánghy: Túl az országházon, egy kétemeletes épületnél, hol lakáscédula van kiragasztva a kapun. (Oh, Klára, én hipnotikus álmomban is a te kívánságodra gondoltam.)
Hipnotizőr: A mennykőbe is, ne keressen most lakast. Forduljon jobbra, ott találja a Gyulai Pál házát.
Katánghy: Előtte állok.
Hipnotizőr: Nagyon jól van; menjen be a kapun és nyisson be egyenest a Gyulai Pál dolgozószobájába.
Katánghy: Benyitottam.
Hipnotizőr: Kit lát ott?
Katánghy: Pap Géza képviselőtársamat megöregedve.
Hipnotizőr: Nagyon helyes, maga Gyulai Pál az. Nézzen bele a koponyájába; ott kell a témának lennie, látja már?
Katánghy: Nem.
Hipnotizőr: Hát mit lát benne?
Katánghy: Három strófát látok embrióban a »Romhányi«-ból.
Hipnotizőr: (félre): Szapriszti! Gazdagabb ér, mint hittem volna. (Fennhangon.) Vigyázzon! Ön a rosszabbik fiókba nézett. Nézzen bele a koponya másik részébe, ahol az esztétikát tartja.
Katánghy: Nézem már.
Hipnotizőr: Nos, lát valamit?
Katánghy: Ugyan! Hisz ön egy antikvariatumba küldött engem. Avult nézetek és teóriák. Nem használhatom őket.
Hipnotizőr: Ej, ej, ne legyen türelmetlen! Tartoztunk egy fölösleges úttal az ördögnek, ennyi az egész. Térjen ön rögtön vissza és a Singer-Wolfner kereskedésben kutasson a könyvek között.
Katánghy (kisvártatva bágyadtan): Visszajöttem, itt vagyok.
Hipnotizőr: Nos, fogjon a kutatáshoz.
Katánghy (szünet múlva): Hopp, itt van! Megtaláltam!
Hipnotizőr: Hol van?

Katánghy: A legfelső polcon, balról számítva a hetedik könyv. Annak a harmincnyedik lapján van a témám.

Hipnotizőr: Eszerint, uram, fölébredhet.

III. Az Előszó témája

Ah, Klári, milyen boldogság volt az alvás. De mit beszél alvásról. Nem alvás volt az, hanem egy tökéletesített élet. A lélek elválik a testtől s szállástalanul jár-kelel a teendői után. A voltaképpeni élet tehát semmi más, mint a léleknek a rendes szállásán való tartózkodása.

Fáradtan, kimerülve ébredtem fel. Hideg verejtek gyöngyözött homlokomon. Első szavam az volt:

– Hamar ide azt a könyvet.

Egy kereskedősegéd rögtön ugrott, felmászott a bolti létrán s lelkendezve hozta le a legfelső polcra a hetedik könyvet.

Mohón, mély megilletődéssel néztünk a kis füzetre, mely lilaszínű papírtáblába volt bekötve. Ez hát a tudás forrása.

De milyen kellemetlen volt meglepetésem, midőn megpillantottam a címét:

»KIS KÁTÉ«

Az elemi iskolák számára

Írta

KLAAR FÜLÖP

Ezer ördög, hát még e titokzatos szellemek is velem akarnak packázni? Hát még ezek ellen se véd meg engem a képviselői immunitás?

Úgy vágtam mérgemben a kátét a pulpitushoz, hogy magától nyílt ki nagy sustorgással a 34-ik lapra.

A kiadók vihogtak, de a hipnotizőr fölvette a földről nagy komolyan és visszanyomta a markomba.

– Nézze meg legalább azt a 34-ik lapot.

Odapillantottam, hát éppen a tízparancsolat volt rajta.

– Ejh, mit csináljak én a tízparancsolattal?

S ezzel restelkedve hagytam el a boltot, hogy hazamenjek, s amint forgatom útközben elmémben a negyedik parancsolatot, mely legelőbb ötlött volt a szemembe a füzetből, »tiszteld a te atyádat, hogy hosszú életű légy a földön«, különös gondolatok leptek meg.

Furcsa – mondtam magamban – az az egész indokolás igen furcsa. Elég lett volna odatenni »Tiszteljétek atyádat és anyádat«, punktum. Mire való volt utána ragasztani az indoklást? Mikor végre is ez az indokolás se nem szükséges, se nem igaz. Hány embert ösmertem, aki nem tisztelte a szülőit és mégis hosszú kort ért.

Soha nekem máskor nem jutott volna eszembe megkritizálni a tízparancsolat valamely cikkelyét, pedig ezerszer és ezerszer citáltam és forgattam már. De most csak egyre sugdosta valami démon az istentelen gondolatokat.

– Ohó – kiálték fel –, milyen tökéletlen az egész. Mennyivel okosabb lett volna, ha Mózes például az ötödik parancsolat, a »ne ölj« után teszi az indoklást. »Ne ölj – *hogy hosszú életű légy a földön.*« Természetesen, mert aki öl, azt felakasztják.

Bizonyos diadalmas öröm fogott el.

– Menyus, Menyus – szólogattam magamat fennszóval (a járó-kelők mosolyogva nézegettek utánam). – Kutya gyerek vagy, Menyus, kemény koponyád van, Menyus, hogy a kereszténység alaptörvényét úgy össze tudtad marcangolni. Mit szólnának a professzoridai, akik mindig azt hajtogatták, hogy rossz diák vagy, ha most belátnának a te hatalmas agyvelődbe.

Huh, hogy fogja ezt irigyelni tőlem Szilágyi, ha megtudja! Mi az, a Zichy Nándor beszédjét összetörni, vagy az Apponyijét, de tessék a tízparancsolatot szétzúzni.

Arcom égett, szemeim csillogtak, futni és kiáltani lett volna kedvem az emberek után: »Hová siettek, megálljatok, rossz a tízparancsolat.«

De egy-egy percben elfogott a kétely is. Megálltam az utcán, tűnődve. Hátha csalódtam? Hátha csak rosszul értelmeztem? Mert nem lehet az, ha rossz lenne, hogy senki sem vette volna még eddig észre. Hiszen voltak már a világon nálamnál okosabb emberek is.

Azután megint elfogott a kétely: de hátha mégsem voltak?

Hopp! Egyszerre a homlokomra ütöttem. Világosság gyúlt ki a fejemben.

Az irodalom szempontjából kezdtem latolgatni azt a negyedik parancsolatot: tiszteljed atyádat, hogy hosszú életű légy a földön.

Hátha ezt úgy kell értelmezni, hogy az író-ember a saját *irodalmi atyját* tisztelje, a saját nemzeti elődeinek a csapásán haladjon, hogy Kemény Zsigmondot, Vas Gerebent szívja föl a lelkébe, ha nem akar elmúló műveket alkotni?

Igen, igen, így már van értelme a megjegyzésnek: »hogy hosszú életű légy e földön.«

Biz isten, úgy néz ki ez a negyedik parancsolat, mint egy esztétikai szabály s milyen szépen, milyen szabatosan van kifejezve.

Ez a gyanú annyira megkapott, hogy izgatottan húztam ki zsebemből a kis kátét, még egyszer megnézni a negyedik parancsolatot. Szinte kezdtem hinni, hogy nem így szól, hogy csak esztétikai témát keresgélő elmém hamisította így át. S íme, szemembe ötlük az első parancsolat: *»Ne legyenek te-néked idegen isteneid«*.

Ez már csak kétségtelen. Ez már csakugyan az íróknak szól. Ne imádjátok az idegeneket, se Zolát, se Dosztojevszkijt, se Dickenst, se Tolsztojt. Tiszteld a saját atyádat!

Az első parancsolat félremagyarázhatatlanul megerősített abban, hogy jól értelmeztem a negyediket.

»Szent isten!« – kiáltottam fel megdöbbenve –, hiszen a szegény Mózes voltaképpen esztétikus volt. Ez fájt egy kicsit, de viszont megvigasztalt a tudat, hogy a tízparancsolat mégis remek és tökéletes; azonfelül minden benne van a világon, még az esztétika alapelvei is.

Lihegve nyargaltam át az egyes parancsolatokon.

Ne ölj! Hát persze. Ez a rémregények írói ellen szól, akik az összes szereplő személyzetet leölik az utolsó kötetben, de maguk életben maradnak. – *Ne paráználkodjál!* Igen derék; már a Sinai hegyen is elítélték a frivol irodalmat. – *Ne lopj!* Úgy tetszik, megemlékezett Mózes a mi akadémikusainkról is.

Oh, Klára, milyen boldog voltam, hogy végre megtaláltam a széptani témát az Almanach részére. S milyen nagyszerű, milyen meglepő téma! Gondold csak el, mint fognak csodálkozni az írók, ha egész röviden odacsapom nekik:

»Uraim, ha valamire akarják vinni a maguk szakmájában, ne hallgassanak senkire, hanem tartsák magukat egyenesen a tizparancsolathoz. Ezt én mondom önöknek.«

Katánghy Menyhért,

orsz. képviselő, a Napló-
bíráló bizottság tagja

Ui. Előérzetem van, hogy miután a témát szerencsésen megtaláltam (lévén csak az első találás nehéz), most már szálást is találok.

Még arról is tudósítalak, ámbár kényes ügy, de előtted nincs titkom, drága lelkem, hogy örömben pertu lettem a hipnotizőrrel. Derék ember; hasznomra lehet egyben-másban s ha valaha kezeügyébe kaphatná Lukács Bélát, őt meghipnotizálva, könnyen szuggerálhatná neki, hogy kit válasszon maga mellé államtitkárnak. De erről aztán egy szót se aszszony, még az édesanyád előtt sem, mert az is szeret fecsegni.

K. M.

A KIRÁLY CSERESZNYEFA-SZEKRÉNYE

»Mikor a cár atyácska valamit megkíván, mindnyájunk zsebében megcsördülnek a garasok.« Ezt az orosz közmondást nem lehet ugyan átvinni a mi országunkra, hanem azért nekünk is szerencsénk, hogy az uralkodónk alapjában nagyon takarékos ember.

Bár a hadseregtől nem sajnálja a pénzt, hű embereinek, katonatisztjeinek sokszor fizeti ki adósságait, néha nagy összegeket, mégis takarékos, kivált a saját személyi kiadásaira nézve. E tekintetben rendszeren följegyzi a kiadásait s ha egyik évben többet költött, mint az előbbieken, megkezdi

a szükségeseket is megvonni magától. Azt szokta mondogatni:
»Legalább én magam ne legyek népeimnek terhére.«

Számadásait egy cseresznyefa-szekrényben tartja, amely dolgozószobájában áll. Történelmileg is nevezetes lesz ez a szekrény, mert ebbe jutnak azok az akták, amelyeket nem akar elintézni. A király nem mondja meg a miniszterek fölterjesztéseire (ahol magas kitüntetésre vagy rendjeire ajánlanak a királynak nem tetsző személyeket), hogy nem akarom, s ebben nagy gyöngédség van az illető személyek iránt, hanem az előterjesztések a cseresznyefa-szekrénybe jutnak s a hangzatos műszó erre az eljárásra (bizonyosan a Pápay fabrikátuma), hogy »eltűnt a király asztaláról«. A beavatottak már tudják ezt, és nem nyújtanak be helyette új aktát és nem keresik a régit sehol. Tudják, hogy a cseresznyefa-szekrénybe tűnt el (sok ambíció temetője ez a rózsaszín bútordarab) s onnan sohasem kerül vissza többé.

De nemcsak a rendjelekről és kitüntetésekről szóló felterjesztéseket éri ez a sors (mert ezekben rigorózusabb a király, mint miniszterei), de nagyobb fajta dologgal is megtörténhetik. S nemrég nagy aggodalom mutatkozott, hogy az egyházpolitikai javaslatok is a cseresznyefa-szekrénybe jutottak.

És nemcsak a rendjelekben takarékos a király. Harmadéve, amikor gróf Tisza Lajos személye körüli miniszterrel utazott, türelmetlenül tudakozódék már ismételve egy nagyobb alföldi állomás után, ahol a program szerint deputációt kellett fogadnia:

- Messze van-e még?
- Még messze van, felség.
- Szóljon azután, kedves gróf, ha közeledünk.
- Minden bizonnal, felség.
- De jóval előbb szóljon kérem, hogy még időm legyen a jobbik atillámat fölvenni.

Még élénkebb fényt vet a király takarékoságára gróf Zichy Ferencnek, mint konstantinápolyi követnek, egyik jelentése. Leírta ebben körülményesen miként fogadta az odaérkezett orosz nagykövet kollegáját, miről értekezett vele, mint ebédeltette meg, s hogyan vitte őt ebéd után az Arany szarvba sétahajózásra az Ausztria nevű állami gőzhajón . . .

A király idáig jutván az olvasásban, bosszúsán aláhúzta kék ceruzájával az utolsó sort, s odairta nagy gömbölyded betűivel a margóra:

— Wer zahlt die Kohlen?

Ez a kis széljegyzet, amelyről akkoriban sokat beszéltek mosolyogva a diplomaták, örök bizonyosága lesz annak, hogy a mi jó urunk, Ferenc József, szegény ember is tudna lenni.

El sem képzelik önök, hogy milyen dicséret ez egy királyra!

A JÁNOS

Életkép

Nem valami idegen öreg princ, akit e kép ábrázol, se nem egzotikus fejedelem, pedig az is lehetne a kinézésére, cifra ruhájára nézve, de nem is valami katonai méltóság, hanem ez egyszerűen a János, az öreg János, Vas vármegye utolsó lovas szolgája.

Ejnye, de bolond dolog ez! Hát hogy kerül ide az újságba János, nem lévén sem nevezetes vitéz, aki sok embert lekaszabolts az ütközetekben, sem nagy állású hivatalnok, sem pedig elhírhedt haramia, akinek a fizimiskáját érdemes mutogatni a többi halandóknak.

Nem csinált ő egyéb dolgot életében, mint hogy reggelként szépen megpucoválta a tekintetes alispán úr, vagy a méltóságos főispán úr csizmáit (már aszerint, amelyiket éppen szolgált), elvitte a stafétás levelet, ahová küldték, ráírta a vármegye betűit diktandó egy-egy mogyorófa pálcával azokra, akik a deresre jutottak s üres idejében bodzafapuskákat faragott az alispánok apró gyerekeinek.

Ilyen puskákból lövöldözött valaha Széll Kálmán, Radó Kálmán; mind a kettőét a János faragta; mert mind a két híres Vas megyei Kálmánnak alispán volt az apja, s János nem adta az alispánnál alább.

De mikor Széll Kálmán gyerek volt, akkor már a mi Jánosunk (igaz, becsületes nevén *Ozoly János*) megette a kenyere javát, jóval túl járt a félszázadon.

János 1829-ben lépett a megye szolgálatába s azóta soha nem merült fel ellene panasz; becsületesen, hűségesen töltötte be azt a csekély pályát, melyet a gondviselés elébe szabott, mintha mondaná: »Ide állj, János, és maradj itt örökkön-örökké, János.«

Meg is maradt s csak most, közel a »hetvenedik kakuk-szó természetben való foganatosításánál« (mert most vége felé már kúriai stílusban szokta magát János kifejezni) kezdett panaszkodni a méltóságos főispán úr (Radó Kálmán) előtt:

— Nem bírom már a lépcsőket, méltóságos uram. Az ördög vigye ezeket a lépcsőket . . .

Addig-addig duruzsolt, dohogott a lépcsők ellen, hogy Vas vármegye híres főispánja, aki túltezi magát a konvencionális sablonokon, nemcsak nyugalmaztatta teljes fizetéssel s természetbeli lakással a megyeház *földszintjén*, hanem az arcképét is lefestette a megye számára.

Eddig csak főispánokat, minisztereket, nádorokat festettek le a nemes vármegyék, annál feltűnőbb és dicséretesebb volt Radó főispán eljárása, aki az egyszerű hajdú vonásainak megörökítésére vállalkozott, dokumentálván ezzel, hogy bármely kicsi pozíción is érdem becsülettel megállani egy félszázadig.

Mikor a képet leleplezték, Radó összehívatta a vármegye cselédségét s egy buzdító beszéddel fakasztá őket könnyekre, mondván:

— Lássátok fiaim, ez egy öreg szolga arcképe, aki híven szolgált a vármegyét s most idők végeztéig ott lesz letéve a vármegye levéltárában; lássák az unokák unokái, hogy a becsületes szolga éppen oly becsületre méltó, mint egy becsületes herceg, gróf, vagy hadvezér.

Az öreg Ozoly, aki jelen volt, zokogott, mint a gyermek, és csak egyre azt hajtotta:

— Minek volt az? Minek az nekem már? Akkor festetett volna le a méltóságos úr, mikor még nyalka legény voltam, mikor még szeretőm volt, aki gyönyörködött volna benne.

Hja, a dicsőség későn érkezik! Megvan az a bolond szokása.

De, hogy egyáltalában megérkezett, az a hatalmas főispán érdeme volt, aki csodákat művelt megyéjében az efféle

ötletekkel. Képzelték, hogy ilyen főispán alatt öröm szolgálni és a szigorúságát is jobban ellehet szívlelni annak, akinek szívéből megfakad a jóság ilyen gazdag érben az alacsonyok iránt. Az ilyenekben van a kormányzás varázslatos titka.

Ozoly bácsit azonban nemcsak az a kitüntetés érte hosszú pályáján, mely 1829-től datálódik (akkor lépett megyei szolgálatba herceg Batthyány Fülöp örökös főispán alatt). Ötven éves szolgálata után ezüst érdemkeresztet kapott a királytól; mindig viseli a mellén. De még a keresztnél is jobban megörvendeztette Wekerle miniszterelnök, kinek, mikor két éve múlt a *három királyok* járása volt Vasországban, megfordulván a soktornyú Szombathelyen, bemutatta Radó a vén huszárt, elmondván pár szóval ékesen: ki lenne, mi lenne a János bácsi.

Hát uramfia, mi történt? Csak hallgatta, csak hallgatta a nagy miniszterelnök, a király vicéje, s ím egyszer csak odanyújtotta a fehér kezét, melyen rajta vagyon az ország karbunkulus gyűrűje, és megrázta vele magyar emberséggel a János bátyóéét s amint rázta, rázta, hát csak átrázódott valahogy belőle egy ropogós tíz forintos banknóta.

No, már sok egy embernek, túlságosan sok, ami Jánossal megtörtént. De érzi is őkelme s ugyancsak peckesen hordaná a derekát, ha másrészt az öregség nem nyomná görbébe.

Ott üldögel és köhécsel most is a vármegyeház kapuja alatt s nézi az időket csendes flegmával szortyogtatva a makrát.

Sok mindenfélét élt át, sok mindenféléről tud beszélni. Ott volt már a Ferdinandus király koronázásán is Ebergényi Bence s Niczky János követ uraimékkal. Az volt még csak a nagy paradé!

Bolondos idők jártak azóta, míg ő öröklétig ugyanazon kapu alatt pipázik. Harmincyolc új vicispán jött s ment ki rajta azóta, a főispánokból meg kerekszámban tizenöt. Azok közt van a Radó komája, Ernuszt Kelemen is. (Bizony, ő is jó úr volt.) Sőt most már kiment örökre a kapun Radó is, az Ernuszt komája. Vicispánok, főispánok jönnek, mennek, mint a hetek. De János, az mindig ott volt, most is ott van és várja a tizenhetedik főispánt.

De ha csak az emberek változtak volna! Semmi se a régi már — ökvüle!

Először eltűnt a kaloda a megyeház gyepes udvaráról, ahol oly félelmetesen főségesen vette ki magát.

Azután a ló tűnt el alóla, a szépséges pej paripa a címeres nyeregtakaróval. Mivelhogy hát a posta meg a drót kezdte a leveleket hordani a lovas huszár helyett.

Utána ment a deres is. Hej, a deres! Gyenge anélkül a vármegye. Csak ezzel volt az szép!

Az erdő nevelte a zsványt; de az erdő meg is javította; benne teremvén a mogyorófa pálcák.

Csak úgy teng-leng már a vármegye régi nagy hatalma; sírva látja János a pusztulását, mint amikor a meglőtt medvének apránként csepeg el a vére. Mindenféle bolond törvények jöttek, amelyeket az írrok urak leírnak kétfelé hajtogatott papirosokra és másutt nincsen semmi látszatjuk. Bezzeg mikor még ő írta fel a törvényt azokkal a mogyorófa pálcákkal . . . de csitt, mert a tekintetes alispán, *Tóni úr* meg találja hallani és ráförmed:

— Ej, már megint arról a gyalázatos korszakról mesél kend? No, van is mivel dicsekedni, János!

PARLAMENTI KARCOLATOK

ELŐKÖSTOLÓ

(A képviselőház mai ülése)

A házassági javaslat megint új stádiumba jutott; egyet lépett előre bizonyára még hosszú útján. Ma jött vissza a bizottság keze alól s Teleszky István, az előadó hozta a hóna alatt olyan gyöngéden, szeretettel, mint ahogy a nevelőbül hazakerült kis bakfist szokás. A család örült és összegyűlt erre az ünnepélyes alkalomra, fej fej mellett barnállott a kormánypárti féloldalon, mely a legújában »púroszokkal« van kicsipkézve a nemzeti párti gránicon.

Úgy, úgy, megfogyott a szabadelvű párt. Kiléptek vagy huszonöten. De mi ez? Az óriási párton meg sem látszik. Mintha csak a *felesleges háját* vesztette volna el. Nem olyan lomha test többé.

Csak az első pillanatban volt kellemetlen a hullás processusa. Mint mikor a vén fának minden percben lehull egy levele (s egy-két nagyobb gally is letört, Szapáry, Tibád), de a törzs maradt az egész országon végignyúló gyökereivel.

A mesterséges hírek fölvert porában nagyobbnak látszott a baj. Maga a szabadelvű párt is meghökkent egy percre. Egész életében hízott s most egyszerre elkezd fogyni. Szokatlan dolog! Az ördögbe is, ez már nem tréfa! Maga is kezdte hinni, hogy ezek a hektika tünetei, s szinte fázott attól a pillanattól, mikor az erőmérőre kell lépnie.

Mindenféle szörnyek támadtak. A reverzálisok, az Anderlék, jósök, akik rémületet terjesztettek, álomlátók, akik pusztulást kiabáltak, struccok, akik a homokba kaparták be a fejüket úgy, hogy csak a foszlott, fakó tollazatuk látszott ki. Buridan szamarai tétovázón álldogálva, hogy melyik lábukkal lépjenek, a vállvonogató közömbösek, akik ecetes

mosollyal mondogatták »Isten tudja, hogy lesz, mint lesz«, a Hiób-hírek lanszírozói még talán azt se tartják lehetetlennek, hogy a király is reverzálist adott a pápának.

Csak néha hallatszott a klub villanyos fényű termeiben egy-egy lelkesítő, biztató szó:

– Eb fél, amíg Károlyi István velünk van!

Beszéltek meglepetésekről. Olyan incidensek fognak bekövetkezni, amikről eddig fogalmunk sincs. Senki sem tudta, mi lehet az? Csodák, valóságos csodák helyeztetek kilátásba. Titokzatos, ismeretlen erőkről volt szó, s ezek nyugtalanságot okoztak. Még a halálra is spekuláltak. Hátha a halál szövetkező az ellenzékkel! A jó öreg halál a becsületes kaszájával, hogy elvigyen olyan nagy országos oszlopokat, amik megrendítenék a kormány pozícióját. A püspökök talán imádkoztak is a halálhoz.

De a világ össze nem horpadt, kerekei tovább dübörögnek, s a házassági javaslat is halad a maga útján.

A mai napot is megértük; ma határozottan egy próbacsa volt. Halott nincs, csak egy sebesült: Apponyi Albert.

Zsúfolásig megtelt a Ház, ott voltak a bekövetkező házassági vigjáték (vagy dráma) összes szereplendő személyei. A nyolc miniszter, ólomszínű felhős arcával Szilágyi, tavaszias mosolyával Wekerle és a többiek valamennyien. Ott ült Apponyi, a szemérmes diák diligenciájával figyelve minden szóra, minden neszre. Tőle nem messze Atzél Béla dőlt hátra, megelégedetten, mint egy zongora-stimmelő, aki minden környékbeli zongorát megigazított, felhangolt. Kis fekete sipkája alul elővigyorgott messze balról az Eötvös széles arca, a két apró serét szem benne gyűlölködő smaragdos fényt látszott lövellni. Károlyi Gábor mint a mesében a kakas, elhelyezkedett a hegyen, hogy közbe kukorékoljon, ha szükség lesz rá. Polónyi informált jobbra, balra. Hiába, ő a legnagyobb ember ma a balon. Az arató tótok fején láttam olyan kalapokat, amik minél viseletesebbek, annál nagyobb súllyal bírnak.

Az ellenzék majdnem egészen berukkolt, csak a nemzeti párt nagyurái hiányzottak (vadászat van valahol), jobbról bevonultak a mezei hadak, pozsgás piros arcú alakok. Ilyen népes ülés csak egy volt ezelőtt két esztendővel, mikor a mandá-

tumaikat benyújtották a képviselők. Azóta se látott ez a terem annyi embert.

S ez a nagy népeség onnan volt, mert híre járt, hogy az ellenzék akadályokat akar gördíteni a napirendre tűzés ellen.

A hírlapírói karzatra egy kavicsot nem lehetett volna elhajítani, hogy újságírói fejet be ne törjön, fenn a női karzaton csinos asszonykák és leányok lesték kíváncsian, mikor kezdődik már a polgári házasság. Pedig csak az kezdődött, amivel a házasság végződni szokott: a háború.

Az érdektelen napi teendők után Teleszky István lépett az előadói székbe, a javaslatot lengetve kezében.

Egyszerre megmozdult az egész Ház, s kitört az éljenzúgás. Mátyás királyt se éljenezték jobban a Duna jegén. Úgyis nézett ki e percben a kis fekete emberke a javaslattal, mint a Mátyás hollója, csórében a jegygyűrűvel.

Az ellenzéken síri csend honolt, csak mikor Teleszky megemlítette a Polónyi és Veszter különvéleményét is és letette az asztalra, hangzott fel túl néhány éljen. S hogy több legyen, maga Polónyi is éljenzett. Természetesen Veszternek.

Teleszky, mint ez rendesen szokott történni, elmondta a szokásos ígéket, hogy kéri a javaslatot annak idején az osztályok mellőzésével tüzetni ki napirendre.

Nagy zaj támadt, erre a kis fekete emberke leült, s felállott a nagy tűz ember, Ugron Gábor, hogy a mostani ülés szak nem állapíthatja meg a következőnek a napirendjét. (Míg Ugron beszélt, azalatt Szapáry László az olvasóját morzsolgatta a pad alatt.)

Szilágyi felvilágosítása után, hogy most nem a napirendre tűzésről van szó, hanem csak arról, hogy az osztályok mellőztessenek-e, Apponyi mondta el körülbelül ugyanazt, amit Ugron, a jobboldal nyugtalan gúnyos közbeszólásaitól kísérvé, ami kihozta türelméből s emeltebb hangon mondta:

– Nekem ugyan mindegy, ha erőszakoskodni akarnak, megtehetik.

Gúnyos hahota hasadozott ki jobbról e szavakra. A mamelukok meglepetve nézték az ellenzéki vezért, zaj keletkezett itt is, ott is, az elnök csak nagy csengetéssel bírta a csendet helyreállítani.

Apponyi halavány lett s hátra szólt barátaihoz:

– Ez csinos előkostoló.

Kijelentette aztán, hogy nyugodt tárgyalást kíván, de maga volt az első, aki nyugodtság híjával fogott a kérdés kezeléséhez, végül kérte a javaslat tárgyalásáról a határozást felfüggeszteni.

Igazán nem volt semmi értelme a kívánságnak, őtöle, aki váltig sürgette a reformokat!

Azután még Polónyi szólt, majd Eötvös, mind a kettő a Szilágyi értelmezésének támogatásával, de csak kaotikus kimagyarázók egész sora után volt végre feltehető a kérdés szavazására. Az elnök feje izzadt, mogyorónyi cseppek gördültek alá homlokáról. Annyira agyon volt már kuszálva a kérdés, hogy szinte lehetetlenség volt kiigazodni. Ez óriási zavarban se pihent a Polónyi furfangos agya azon tűnődvén, miként lehetne ebből két szavazást csinálni, s ki is találta.

Végre aztán meg is történt.

– Akik most akarnak határozni, méltóztassanak felállni.

Suhogás támadt a levegőben, körös-körül mintha óriási madár tábor vonulna el. A fölemelkedők nesze széles átvillanó zizzenéssé vált.

Minden szem kíváncsian nézett szét. Minden miniszteri fej izgatottan hátra fordult.

S íme, ott állt az óriási jobb mező az ő hatalmas cédrusfáival, sűrűn, tömötten, hatalmasan, erősen, kipirult arccal, föllélegezve, nagy lidércnyomástól menekült mellel.

És balról is állt az egész hegy, csak közbül ültek néhányan, csendesesen, szomorúan Apponyi mellett, mintha egy piciny szigetke volna, egy sivár tisztás egy rengeteg kellő közepén.

Ah, milyen előkostoló volt ez!

Hogy harsogott, zúgott fel egész üdv ráriadallá emelkedve az éljenzés, megrezgetve a szíveket, megfényesítve a szemeket.

. . Szapáry László pedig még mindig csendesesen morzsolgatta olvasóját a pad alatt.

PARLAMENTI MORZSÁK

Mint a Rákóczi-forradalom után a bujdosó kurucok javait, domíniumait ahogy elfoglalták a labancok, úgy osztozkodtak most a púroszok üres fészkein, bizottsági tagsági helyein (ezeken a zsírtalan fazekakon) a jámbor, hú Brézelék.

Jutott mindenkinek hely. Több fóka lesz immár, mint ahány ember. A »naplóbíráló bizottságba« a kijelölő ülésen nem bírtak találni képviselőt.

– Senki se vállalja? – kérdé elcsodálkozva Podmaniczky.

Mélységes csönd volt a felelet. Az öregúr, ki még ilyen időket nem élt, megcsóválta a fejét. Felfordult a világ! Azután fennhangon kérdé:

– Mi annak az oka, hogy senki se vállalja?

– Katánghytól félnek! – felelte egy hang, mire derült-ség támadt a kijelölő ülésen.*

Végre is a *kényszer-betöltésre* került a sor. (Csakugyan fenekestől fordult fel a világ.) Podmaniczky kijelentette, hogy a három megürült helyet vagy a legidősebb, vagy a legfiatalabb három képviselő vállalja el s ezen álszégyenérzetet kigúnyolására maga vállalta el az egyik naplóbíráló »stallomot«. Ezzel egyszersmind megmutatta rettenthetetlenségét is, hogy nem fél Katánghytól.

Egyébiránt ma még csak az alelnököket, a háznagyot és a jegyzőket választotta a Ház s a bizottságokat csak holnap fogja, amikorra Meszlényi Lajostól is várnak egy mulatságos interpellációt. Mert a »herzig« Meszlényi Lulu maga is mulatságos ember lévén, tőle csak mulatságos dolgok telhetnek. Lulu kedves, kétségtelenül kedves fiú és szép mellényei vannak; voltaképpen ő maga is olyan, mint egy mellény, ez a közbülső ruhadarab, melynek egyik oldala az inggel érintkezik, a másik a kabáttal.

* Miért félnének Katánghytól? Attól a szelíd embertől! Hiszen Katánghy maga is a naplóbíráló bizottság tagja és büszke erre az állására.

A szerk.

Ah, szegény Lulu! Kossuth Lajos rokona neki, ezért azt hitte, hogy szélsőbalinak kell lennie. Igen, de Meszlényi püspök is rokona neki, ezért aztán azt hiszi, hogy feudál-klerikálisnak kell lennie. Éppen a lajblí dilemmája, hogy az inghez tartsa-e magát, vagy a gérokkhoz?

Herman Ottó egy cserebogarat mutogatott ma a folyosón egy skatulyában. Igazi csoda, egy cserebogár februárban! De még ezerszer nagyobb csoda egy feudál oligarcha a szélsőbalon, habár csak olyan ici-pici oligarchácska is, mint a Lulu. Mert végre is van benne valami az oligarchából, az, hogy mindennap borotválkozik és piros szegfűt visel a gomblyukában. Ezt bizonyosan így teszi gr. Esterházy Miklós Móric is.

Hát mit is akar holnap a herzig Lulu? Interpellálni akarja Wekerlét, hogy miután a megfogyott szabadelvű párt már nincs többségben, a többi ellenzékét képező parlamenti pártokkal szemben, mikor akarja bevallani, hogy kisebbségbe jutott s mikor adja be a lemondását? (. . . Ej, Lulu, Lulu, maga nagyon kíváncsi!)

Szép téma volt, jó téma volt. Akár maga gondolta ki Lulu, akár úgy adták neki, mint a karaj szalonnát: »Itt van, pirítsd meg, Lulu!«

A tüzet is megrakták neki a »Pesti Napló«-ban és egyebütt; szétment a híre, hogy szombaton szalonna-sütés lesz, minden készen volt, még a tepsi is, ahova a lecsöpögő zsírt felfogják, a nyársforgatók is meg voltak nyerve, s milyen malór, jön pénteken egy nagy fehér macska és megeszi a szalonnájukat.

Ez a fehér macska volt a mai szavazás az alelnökökre, ahol kitűnt, hogy *nyolcvanegy* szavazat-többsége van a kormányoknak, amiből leszámítva a leszavazott horvátokat, marad *ötvenkét magyar szavazat*. Hát tessék most már interpellálni Wekerlét, hogy mikor szándékozik már bevallani, hogy nincs többsége!

A jámbor mamelukok megrökönyödve, bizonyos melan-kóliával vették tudomásul ezt a roppant számot. Most, mikor már maguk is azt hitték, hogy legfeljebb tizenöt többségre számíthatnak az efféle kérdésnél. Mert jól tudják az öreg mamelukok elbeszéléseiből, regéiből, hogy akkor voltak a mamelukok boldogok, mikor kevesen voltak. A Tisza hét

többségének dolga, más alkalommal a tizenháromé (ezt nevezte volt Wenckheim Béla »verfluchte Majoritát«-nek) hagyományoszerű legendákban él, melyek elhomályosítják az »Eldorádó« kívánatosságait is.

Valóban nagy fordulatok voltak a szabadelvű pártban. Eleinte az volt a vélemény: »Az ingatlan vagyonnak és az ingó képviselőnek nagyon emelkedik a becse.« Úgy volt, az ingó képviselők becsesek voltak a pártban, kedvesek a kormány előtt. Később, mikor kiváltak, az ingatlan képviselők lettek a becsesek. Még Bobulát is egyre intették a miniszterek, mikor látták, hogy januári napokon nem csavar nagy kendőt a nyaka körül:

– János, János, vigyázz az egészségedre. Isten ments, hogy valami bajod legyen!

Hát még mikor egy nap köhögve jött fel a klubba a hú Prilezky. Istenem, micsoda náthája volt. Mikor egyet prüszszentett, kioltotta a gázfényeket. Valahol léghuzam van! kiabálták a beszélgető csoportok. A kormány tagjai rémülten bújtak össze:

– A szegény Taddus beteg.

És sorba járta a termeket az izgató hír: »Jaj a Taddus, a Taddus oda van!«

De nyolcvan többség. Ez szörnyű! Mindennek vége van. Újra nem becses senki. A párt elfogyhatatlan, mint a negyvennyolcas honvédség, örökrevaló, mint a hangyafészek s csodálatos, mint a verem: minél többet vesznek el belőle, annál nagyobb.

A holnapi interpelláció tehát elmarad, vagy ha nem, legfeljebb már csak versben mondhatja el Meszlényi. Holnap csak a bizottságok választása lesz.

A mai választásoknál minden a régiben maradt, csak a nemzeti pártnak lett új jegyzője Hock János. S még egy furcsaság történt a restauráción. A háznagyi állásra az ellenzékől nyolc szavazatot kapott Szilágyi Dezső. Az ilyen ártatlan jó kedélyre és szikrázó szellemességre valló ötletkéek mindig jól esnek attól a párttól, mely komoly desperációkba van merülve a haza jövője felett.

*

Minden egyéb folyik azonban a maga útján. A Lloyd-beli klubban elevenség, jó kedv, harcias zsbongás van. A tejszínű villany-lángok kápráztató fényt szórnak szerte. (Óh, hogy volt hozzá szívük a púroszoknak itt hagyni ezt a szép világitást!) A púroszok! Istenem, ha volna olyan kis tükrünk, amelyik mindig megmutatná, hogy hol vannak, hogy most mit csinálnak szegény elbujdosott társaink.

De nincs. Lassanként elfújja nyomaikat az idő, a felejtés jön lopva, észrevétlen és egy-egy marék harasztot dob rájuk. Lassanként egészen ott fekszenek a haraszt alatt.

Csak egy üres asztal van a középső kártya-szobában, amelyik úgy néz ki, mint az emberi szájban egy *kiütött fog*, szokatlanul, idegenül. Ennél az asztalnál tarokkozott Pongrácz, Bornemissza s itt gibickedett Széchenyi Tivadar.

Néha ismerős lépteket vél hallani az ember. Megrezzen. »Jönnek! Ók jönnek!« Hátrafordul, de nem ók jönnek, csak az öreg Ucsu tipeg-tapog s amint kérdezgetik tőle jobbra-balra az ismerősök: »Mi újság, Ucsukám?«, vállvonogatva, jókedvűen felelgeti:

— Hát semmi se nem.

Most már csakugyan semmi se. A kilépések által okozott melankólia szétfoszlott, mint a köd, csak az egyik falmelletti félasztalkánál látni egyetlen komor alakot, Bölönyi Ödönt, amint egyes-egyedül sakkozik, összeráncolt homlokkal, ezüstbe szaladó üstökébe kaparászván az ujaival.

Hosszan nézi, nézi a bástyáit, a parasztjait, a királyait s néha maga helyett mozdul egyet, néha *Tibád helyett*. Olyan, mint az arabs regékben Ali Akbár, aki egy láthatatlan lényenyel birkózik.

AZ EGYHÁZJOGI VITA

(Első nap)

[febr. 20.]

Megfordult a világ! A néptömeg most is elállja a Sándor utcát (veres orral, veres fülekkel a napsugaras, de mégis csípős időtől), éppenúgy, mint évekket ezelőtt, mikor a véd-erőjavaslatot tárgyalták a Házban. Az utcai alakok közül

felbukkan egy-egy akkorról ismeretes arc. Ugyanazok az emberek állnak ott. A Házba menő urak is ugyanazok. Ott megy Apponyi, s hatalmas »abcúg« riadozik s hömpölyög végig a Múzeum kávéháztól le egész az ország palotájáig. Jön kocsijában Csáky s lelkes éljenzés viharzik fel. Micsoda fordulat! Álom-e, káprázat-e ez, vagy valóság?

Most tűnik fel Szilágyi Dezső a szegletnél. Orkánszerű éljen zúg az egész vonalon izmosabban, növekedőn. Igazán Szilágyi ez? S igazán a tavalyi utca ez?

Az utca! Mi igazán sohase adtunk valami nagyon sokat az utcára. De egy jelentősége mégis van, hogy eddig az ellenzék támaszkodott rá.

Az ellenzék annyira rávetette volt magát az utcára, hogy úgy nézett ki a kettő együtt, mint az Aeskulap botján a patikákon a körültekergőzött kígyó; most a bot kiesett a kígyó kezéből. Az Aeskulap is megvan. Ott ült vidám gondtalanságot szimulálva Horánszky vicevezér mellett, a kígyó is megvan, de a bot hiányzik.

Nagy érdeklődés mutatkozott a mai ülés iránt, nemcsak a nép, de a képviselők részéről: zsúfolva volt a Ház és a folyosó, a karzatokra pedig napok óta nem lehetett jegyet kapni, mindenki látni akarta az óriás csata kezdetét. Amelyből azonban aligha lesz óriás csata. Nem lesz kivel verkedni. Az ellenség kevés.

Bent ünnepélyes csöndben lépett fel az előadó Teleszky az emelvényre, az okos villogó szemű fekete emberke, akiről, mint volt államtitkárról azt mesélgeti Szilágyi, hogy este, szürkületben lopva most is beoson régi hivatalszobájába, mint a mesebeli kísértetek s éjszakánként feldolgozza a miniszterium restanciáit, mint ahogy Gyulai Pál egyik versében jön sírjából az anya s megigazítja a gyermekek vánkoskáit.

Teleszky beszédje szép, okos beszéd volt, de a hangja gyenge, a karzatok igen keveset értettek belőle. Nyugodtan, csöndben hallgatta a Ház. A folyosókon jobban ki lehetett érezni a csatározás ízét.

Károlyi Gábor künn portyázgatott és válogatott beszantásokat eszelt ki a reform-ellenesek számára.

— Na, hogy álltok? — kérdé Szapáry László gróftól, aki szerényen elpirult.

– Megéjleneztek? – tudakolta a keresztül suhanó Apponyitól.

Báró Atzél Béla furfangos melankóliával panaszkodott, zsörtölődött.

– Nem lesz belőlünk semmi. Lőtték már nekünk. Éppen most kombinálom azt a hidacskrét in politicis, amelyen visszaterhessek hozzátok, ha in ecclesiasticis legyúrtök.

Egy kiváló nemzeti párti politikus (aki megszavazza a reformokat) morózusan tört ki vele disputáló pártfelei előtt.

– Nem adom ki az országot a papoknak, punktum. Inkább kiadom Bachnak. Mert ha a papoknak kiadtam, akkor Bachnak is kiadtam.

Teleszky beszédje után, melynek végén, mikor egy szókoszorút tett lelkes éljenzés közt a Szilágyi fejére, Ugron közbekiáltott: »Hisz ez pohárköszöntő!« Polónyi vette át a szót s ki sem eresztette az egész ülés alatt. Pedig mikor felállt, még alig múlt 11 óra.

Polónyi veszekedett nagy beszéde, mely versenyzik, de csak hosszúságára nézve, az Eötvös eszlári beszédjével, kitenne egész kötetet. A parlamentben csak Zay mondott ennél hosszabb beszédet ezelőtt tizenkét évvel.

Olyan volt ez a beszéd, mint a menüben az *imbisz*, volt abban sonkaszelet, vaj, hideg borjú, teknősbéka, kaviár, füstölt marhanyelv és tudja isten mi minden.

Hol személyekkel polemizált, hol a javaslatot bírálta, de olyanformán, mint az Eötvös Károly embere, aki az összes egyházjogi javaslatokat hiányaik miatt mondta elvetendőnek.

– Hát mik azok a hiányaik?

– Például az, hogy a tengeren született gyermekekről nem intézkednek. Mondd meg nekem, hol keresztelik meg azokat?

– Nem tudom – felelte Eötvös.

– No, látod.

– Hát eddig hol keresztelték meg? – kérdé Eötvös.

– Nem tudom!

– No, látod. Hát ez a passzus ezentúl is úgy marad, ahogy volt.

Mindamellettt ügyes volt a Polónyi beszéde, mert le bírta kötni a figyelmet: mikor észrevette, hogy a figyelem már

lankad, nagy lélekéberséggel szótt be valami szúrós csalánt, amelyre megmozdult a jobb mező s sűrűn cikáztak a közbeszólások, fölfrissítve a fáradt képviselőket.

A dolog komoly éle a javaslat hiányai ellen irányult, de a sok fejtegetésben sokszor mondott ellent magamagának (ezért nem jó a hosszú beszéd), egyben azonban végig következetes maradt, hogy ahol rés nyílt Szilágyin ütni egyet, azt el ne mulassza; ez volt az igazi cél – mert elfogadván általánosságban a javaslatot, Szilágyi Dezsőnek bizalmatlanságot kért szavaztatni a benyújtott határozati javaslatban.

Szilágyi nem volt ideges, csendesesen, megelégedetten állta a törszűrésokat, mert az a tör hasonlított a bűvészek ama csalafinta tőreihez, melyek az emberi testbe látszódnak behatolni, de voltaképpen a tör lyukas nyelébe tolódnak vissza.

AZ EGYHÁZJOGI VITA

(Második nap)

[febr. 21.]

A lapok (a legkomolyabb lapok is) nagy gyönyörűséget találnak abban, hogy szinte hosszabb referádákkal tisztelik meg azon különféle nézők éljeneit és abcúgjait, kik reggelenként az ország háza előtt meg szoktak állni, hogy az érkező notabilitásokat lássák, éppen úgy, amint megállanak és összecsoportosulnak ott, ahol egy mentőkocsi időzik; mondom, a lapok s köztük a Napló és Nemzet is, majdnem hosszabb referádákat írnak ezek hangulatáról, mint a parlament üléséről. Kit éljeneztek. Éljenezték Szilágyit, Csákyt. Éljenezték Széll Kálmánt, éljenezték Wekerlét, nem éljenezték Apponyit, abcugolták Ugront. Nem igaz, referálja a másik lap, Apponyi abcúgjai közé éljenek is vegyültek s Szilágyi éljeneiben volt abcúg is. Tiszta abcúgokat – úgymond – csak Szapáry kapott. Tisza nem kapott sem éljeneket, sem abcúgokat. Mindezen részletek ritkított betűkkel jelennek meg a lap élén, mert hát ez mind roppant fontos a történelemre. A lapoknak hihetőleg külön tudósítóik vannak a bámészködő csoportok közt, hogy pontos számításba vegyék Magyarország megnyilatkozását s az egyes politikai egyéniségek népszerűségi

súlyát. Ma azonban a rendőrség igen helyesen eltávolította a csoportokat az utcáról, akik azután a Múzeum rácszata mögött gyakorolták ritkított betűikkel szedendő kritikájukat a törvényhozó test egyes tagjai felett. Jó szerencse, hogy nem havazik, mert a hógolyók, igen, a hógolyók, még alkalmasabban volnának jelezni a hamisítatlan közvéleményt.

*

E néhány sor után áttérhetünk a mai ülésre, mely népeségben semmit sem engedett a tegnapiak, ha csak emberi fejekről volna szó. De tegnap csak citoyenek beszéltek, mára pedig gróf Apponyi volt jelezve, az asszonyoknak ezen csodálatra méltó kedvence, kivel nem tudnak betelni. Tegnap a Lipótváros dominált a karzaton, ma a Józsefváros palotái ürültek ki s a brüsszeli csipkék egész tömege közül pikáns arisztokratikus fejcskék nevettek, mosolyogtak, integettek a füledt levegőben, mely fent, a karzat környékén gomolygásban, egész piszkos fehéres színű felhő gyanánt látszott lebegni.

De kissé várniok kellett Apponyira, mert az első szónok Veszter Imre volt, a nemzeti párt egyik ritkasága, ki úgy nézett ki e padokból, mint az omladozó ritkokon kihajtott üde növény. Az ember nem ritkán lát ilyet régi várak kövei közt és csodálkozik, honnan nyerte ez az életkedvet.

Bátor, önérzetes hangon beszélt, a tiszta liberalizmustól áthatva. A szomszédjai (a pártfelek) gúnyos, fitymáló szavakkal szakítgatták félbe. A jobboldal lelkesen helyeselt. Károlyi Gábor a közbeszólókat molesztálta.

— Ha nem hallgatják Vesztert, mi se fogjuk hallgatni Apponyit.

— De mi se fogjuk ám Eötvöst — feleltek vissza azok.

Gyakorta támadt legyőzhetetlen zaj, melyen a Bánffy csengettyúje ki nem foghatott. Általában szokatlan az egész terrenum. Elvtársak immár nem ülnek egyöntetű csoportokban. A szónok nem biztos, nem-e a szomszédja zavarja meg egy rosszakaratú beleszólással, mert a jobboldalon elvegyülten ülnek a púroszok, nem lévén külön földrajzi területük a teremben, a szélsőbalon a legnagyobb antagonisták könnyökölnek egy padban s még a nemzeti párton sincs teljes egyetértés.

Veszter után Wlassics Gyula állott fel. Csinos, kerekfejű ember, fekete göndör hajjal. A Jósika Miklós regényalakjai voltak ilyenek. Wlassics egyetemi tanár; már jó hír előzte meg kiváló talentumáról, jogi ismereteiről, midőn egy pót-választáson a Házba bekerült.

Túlságos jó modora (akarattal van használva a *túlságos* szó) a stréberség gyanújába hozta, de a mai nagy beszédjében (a szó szoros értelmében nagy beszéd), a polgári házasságnak különösen a kötelező formáját olyan nagy tudással, annyi szónoki erővel, retorikával, logikával tudta kiemelni, hogy a Ház azon ritkán ért sikereket egyikében gyönyörködhetett, melyek egy új államférfiú érkezését jelentik.

Maga Szilágyi is elragadtatva bólingatott a fejével s a mameluk padokon megindult a profécia:

– Íme, Szilágyinak van már utódja!

Ezt természetesen nem a szónokra értették (mert olyan szónok, mint Szilágyi nem minden században terem), hanem értették a Szilágyi miniszteri székét – az emberi kor szélső határán túl.

Mikor Wlassics beszédjét végezte, már délutáni egy óra volt. Az volt a hit, hogy Apponyi nem beszél s többen hazamentek. Azt hitték, mert Apponyi tényleg nagyon válogatós az időben. Reggel tizenegy előtt nem beszél, mert úgymond, akkor gyűlnek az emberek, egy óra után szinte nem beszél, mert akkor széledeznek az emberek. De most beszélt. Igenis felállott, körülhordozván előbb szeméit a karzatokon. A karzat kielégítette. Lesütötte a szeméit és beszélni kezdett. Beszédjét mindenki el fogja olvasni, mert igazán kíváncsi lehet mindenki, hogy azon helyzetben, ahova ő jutott, mit lehet még mondani. Önkénytelen emlékezetünkbe tolódik a régi fránya hexameter. »Róka szoros egykor nagy ehetném lyukba bebújt volt.«

Beszédjének tehát csak külsőségei tartozhatnak e referáda keretébe. Azok az apró igénytelen vonások, amiket a gyorsírók nem jegyeznek fel.

De ilyen vonás alig van. S magát Apponyit is mindenki ösmeri. Nem kezdhetjük mindég előlről, hogy felállott egy magas, hórihorgas ember, keskeny hosszú fejjel, hosszú szakállal, ziháló orrlyukakkal, nagy kidudorodásokkal a homlo-

kán, hogy a kezében egy ceruza volt s fekete kabátja zsebében egy behajtogatott zsebkendő, melynek kackiás csücskéből egyszer úgy, mint máskor, tíz centiméternyi kilátszik.

Nem, ez egy szenvedhetetlen eljárás volna, vagy újat, vagy semmit. Apponyi tehát beszélt s a maga szerencsétlen álláspontjából igen sikerülten, mert azt bizonyította különböző államférfiak nyilatkozataiból (jóak voltak most a »nagy brittek«, néha nem jók), hogy a fakultatív polgári házasság a legmegfelelőbb a liberalizmus szempontjából.

Polónyi annyira elfeledkezett a tegnapi beszédjéről, hogy közbekiáltotta:

– Helyes! Úgy van!

Pedig tegnap még tanút is tudott mutatni (Herman Ottót), aki bizonyította, hogy ő már évekkel ezelőtt akarta a kötelező polgári házasságot.

De ez csak azt bizonyította, hogy milyen ügyes ember. Lesz öneki, ha kellene, tanúja nyilván arra is, hogy nem akarta a kötelező polgári házasságot.

A szabadelvű párt komoly figyelemmel hallgatta, ahogy illik egy óriás többséghez. A biztos győzelem tudata nem igen szokott ingerültséget okozni, sokkal türelmetlenebbek voltak a szélsőbal hegyi alakjai, s gyakorta szóltak közbe ingerkedően, gúnyosan.

Csak mikor Andrásy szavait idézte, hogy az állam és egyház között a legrosszabb alku is többet ér, mint a legfényesebb győzelem, támadt a jobb mezőn mozgás, s hallatszottak kötekedő szavak:

– Mi a fényes győzelemmel is beérjük.

Azután a szónok érvei ostábláján a második bástyához nyúlt, hogy ti. a megalkotott törvény végrehajtása lesz lehetetlen s hosszan, s valljuk be némi plauzibilitással és humorral rajzolta a jövőkor anyakönyvvezetését, mert kik lesznek az anyakönyvvezetők — kérdé gúnyosan.

– A regále bérlők — vágott közbe Ugron nagy derültséget keltve.

Majd ő vette át az anyakönyvvezetők rajzolását s azt az eshetőséget, hogyan idegenedik el a nemzet ez intézménytől. Hosszú beszédjében volt sok szép szónoki hely. A Kisfaludy Társaság tagja ki-kicsillamlott. Különösen a beszéd vége

(délutáni három óra után) csúcsosodott ki szép lendületes frázisban.

A reformellenesek tapsra kerekedtek, valamint fent a karzaton megmozdultak a főrangú hölgyek fehér tenyerei s a főrendiek karzatán (éppen a mamelukok fölött) a »holt kéz« barátjainak éljenei hangzottak le a mélybe.

Bánffy Dezső örült, hogy közbeléphet.

– Figyelmeztetem a karzatot, hogy minden tetszésnyilvánítástól tartózkodjék, mert különben kiüríttetem.

Kár lett volna kiüríteni, mert ilyen másik karzatot, mely Apponyinak ezt a beszédét megtapsolja, nem lehetne többé összehozni Budapesten.

Mondják, hogy a karzati ifjúság között átöltözött szeminaristák voltak.

AZ EGYHÁZJOGI VITA

(Harmadik nap)

[febr. 22.]

Az országház környékén még mindig rendőrök őrzik a tisztelendő nemzeti pártot, vagyis annak nevezetesebb alakjait, kik éppúgy nem szeretik az abcúgokat, mint a szabadelvűséget. Hogy melyiket szeretik kevésbé, eldönteni még most nem lehet. A parlamenti palota környékén senkinek sem szabad megállapodni. A rendőr megszólítja még a képviselőket is, ha egy percig megállnak kezét fogni, egy-két nyájas szót váltani:

– Itt ácsorogni nem szabad!

Emiatt nagy a panasz a folyosókon. A nagyságos urak apprehendálnak.

– Hogy mer bennünket a rendőr megszólítani?

– Hiszen nem ösmer.

– Legalább műveltebb hangon szóljon.

– De ha nem művelt.

– Hiszen éppen az, hogy mért nem művelt?

– Az egyszerűen onnan van – magyarázza meg az egyik miniszter –, mert erre az állásra nem igen lehet megvás püspököket kapni.

Egyébiránt ad rem beszélve, ma is csak úgy tele volt a parlamenti terem minden zuga, mint tegnap, csak hogy természetesen nem grófasszonyok és komtessek. Apponyi csak egy van (Isten ments, hogy kettő is legyen). De azért különös tarka képet mutattak a karzatok. Itt egy nagyhasú vidéki plébános a szakácsnéjával, mellettük Saáron rózsáiból egy grupp, föntebb két, olvasójával játszóató szerzetes sovány élveteg arca bukkan ki egy Bendegúz-bajuszú vidéki Józsa Gyuri széles háta mögül. Ismeretes képviselőnek, a feliratkozott szónokok nejei, a főrendiház erkélyén ultramontán és szabadelvű nagyurak vegyes érzelmekkel. Közöttük villogó monoklijával a fiatal arisztokrácia legtehetségesebb tagja gróf Zichy Antal. A teremben pedig forróság és gőz, mely megsűrűsödik és lila színben kavarog, összevegyülve a folyosókról beszívargó cigarettafüsttel.

Az első szónok *Justh Gyula* volt, a szélsőbal derék vezére, kinek köszönhető, hogy a párt nem ugrott *egészen* Polónyi akarata szerint s a nemes zászló (mely minden magyar ember álmaiban, reményeiben megsuhog) hótisztán maradt.

Mondott a kormánynak kellemetlenségeket is, de beszédjéből kisugárzott a meggyőződés melegsége és a célba vett reform iránti lelkesedés.

Justhot, Eötvös detronizálása után, *elnökké* választotta a függetlenségi párt, de vezérré maga tette meg magát a mai beszédjével. Volt taps, volt éljen jobbról-balról s egész búcsújárás indult meg a szónokhoz a kormánypárti padokból is, a kinyitott sorompókon át, hogy parlamenti szokás szerint kezet fogjanak vele.

Érdekes megjegyezni való (valami szatíraíró hasznát veheti valamikor), hogy Polónyinak megindult a Justh beszéde alatt az orra vére s ki kellett a folyosóra mennie öblögetni. Ez volt az első vér a három napos csatában.

Justh kiemelte azt is, hogy jó katolikus, de mégis mellette van a reformoknak, az utána való szónok lutheránus volt (ámbátor elhallgatta) és mégis ellene van a javaslatnak. Egy lutheránus az Apponyi táborában! Valóságos kincs. Örültek is neki, mikor szólani kezdett.

Bánó József, egy jó öreg bácsi — olyan mint a forgaomból kiment rézgaras. Néha-néha ő is megcsördül a többi

aprópénz közt, de már csak a rövidlátók fogadják el értéknek. Valaha új és fényes volt ő is. Ott ült a Ház alelnöki székében. De hát én istenem, minden elkopik a nap alatt.

*

Bánó mintegy a hidat képezte egy fényes szónoklathoz, melyet *Hieronymi Károly* mondott.

A mély látású államférfi szinte szándékosan került a szónoki hatást. Egyszerűen, szilárdan rakódnak le érvei, gondolatai, mint cikornyátlan márvány-kockák. Egy nagy gondolkozó benyomását teszi. Az ember nem érti, mikor gondolkozik ő, ki annyit dolgozik. Pedig egy-egy megjegyzése a kérdés háttérének mélyéből látszik felhozva lenni.

Mai beszédjében, melyet majdnem kriptai csöndben hallgatott a Ház, leginkább polemizált, de nem a szónokok egyes ellentmondásaival (ez a könnyű lovasságnak való), hanem állításaik lényegét igyekezett lerombolni, azt a kicsinyes hitet eloszlatni, amit odavetettek a vitába, hogy a reform-javaslatot lehetetlen lesz életbe léptetni alkalmas közegek hiánya miatt. Nagy tudással tette ezt, – a párt kitörő éljenceitől kísérvé. Hangjában megcsendült itt-ott a melegség ízléssel, pátosz nélkül, egyéniségéhez illőn. Mert szónoki egyénisége is egyszerű, szinte puritán. Áll egy helyben, úgy, ahogy fölemelkedett, szelíd, kékes-szürke szemei egy helyre szegeződnek az ellenzék felé (mondják, hogy beszéd közben Ságnyt nézi, – de ezt föl nem lehet róla tenni), a keze lelóg, mintha le volna törve; egy óráig el tud beszélni, anélkül, hogy egy gesztust csinálna.

Majd minden szónok érezteti, valamivel figyelmezteti a hallgatóit, ha mással nem, a feje egy mozdulatával, a szemöldöke egy rángásával, a könyök följebb emelésével, hogy: »No, most valami fontos következik.« – Hieronymi mozdulatlan, mint egy szobor, de gondolatai elevenek és a judícium, a higgadság szűrőjén keresztül gomolyodnak ki széles homlokú fejéből. Csak néha-néha izzad ki féloldalra hajló üstöke.

*

Hieronymi nagy beszéde után Babó indult el a Polónyi csapásán. Elég ügyesen és ellenzékiesen beszélt. De az idő már előre járt, s a kormánypárt megbizonyosodva, hogy Szilágyi ma nem beszélhet, elszéledezett; a visszamaradtak annyira elunták magukat, hogy már a Babó beszédje alatt kiáltoztak:

»Szavazzunk! Szavazzunk!«

De hol van az még? Ha lesz is, soká lesz. Az elnöki táblák még tele vannak nevekkal s ezek között »kétórás« emberek is.

Babó beszédje után interpellációk következtek. Ezek közt egy érdekes volt. Az Asbóth János sárga-fekete ingerkedéseiből egy új variáció.

SZILÁGYI DEZSŐ

Az a férfiú, aki ma a Házban talán először életében szólott az álszerénység banális frázisán »az én csekély személyem«-ről (ti. önmagáról), bizonyos tekintetben túlságosan súlyos (sőt mit fővénykedjünk az igazság aprópénzével) túlságos nagy ennek az országnak. A szék, amelybe leül (még ha miniszteri szék is) kicsiny is, szűk is és igen sokszor ropogni kezd alatta. Nekem magamnak volt egy óriási termetű nagybátyám, aki ahová belépett, mindenütt megütötte magát az ajtó gerendájában, a csillárookban és igen kellemetlen volt a háziasszonyoknak, mert felágaskodás nélkül látta meg a *magas helyeken letelepedett* szemetet, penészt, almáriumok, polcok tetején.

Szilágyi Dezső egy izzó agyat, egy kevély lelket kapott örökségbe az istenektől, a többi sok ajándék mellé. Nagy indulatok mozgatják. Lelkében, mint ahogy az aggteleki barlangban, agyüdörgésnek tetszik egy pisztolylövés, marcangoló nyomokat hagy néha egy parányi incidens. Semmi sem normális, semmi sem közönséges ezen államférfiúban, kit igen sokáig fognak emlegetni és csodálni ebben az országban, különösen a halála után, midőn már nem lesz senkinek kényelmetlen.

Mert kényelmetlen ő most, amíg él és kényelmetlen is lesz, mivelhogy túlságosan nagy, nem tudnak vele mit csinálni.

Ha a kabinetben benne van, akkor kényelmetlen a kabinetben, amelyre nehezedik, kényelmetlen a szabadelvű pártnak, amelyhez nem tud simulni, kényelmetlen az ellenzéknek, amelyet fönséges szónoklataival összemarcangol.

Voltak is már ehhez a témához tanácsadók, nem egyszer, több ízben.

– Ki kellene tenni a kabinetből!

Igen ám; csakhogy a kabineten kívül még kényelmetlenebb a kabinetnek, a pártnak és mindenkinek. Ha kezét szorít az emberrel, az is fáj, szinte összezúzza a kezedet; ha ölel, a vállad fájdul meg, mikor a nehéz karjait ráteszi – de hátha még üt! Pedig ő csak vagy ölel, vagy üt (de szívesebben üt).

A mi kabinetünknek most az a baja, hogy némely miniszterek mindenkinek szeretnének tetszeni. S ez a legrosszabb politika az államférfiaknál. Ebbe pusztult bele Szapáry s előtte annyi százan, s ebbe pusztulnak el majd e meg nem nevezett némely miniszterei is. Mert tisztelet a kivételeknek. Vannak, akik ennek igazságát átérzik *és csak az ellenzéknek óhajtanak tetszeni.*

Szilágyi egész ellenkezőleg, senkinek a szeretetére nem spekulál. Megy sokszor mogorván, vagy dúlva-fúlva a maga útján, ködbe burkolva, mint egy őskori óriás. Úgy néz ki néha tünődő hamleti arcával, mintha önmagát keresné.

– Szilágyi megint haragszik ránk – megy szájról-szájra a szabadelvű klubban.

S ez így is van. Hol Szilágyi haragszik a pártra, hol a párt haragszik Szilágyira. E viszonyban, pedig már ötéves innen-onnan, csak igen ritkák a mézes napok. A párt, mint a gyermek, megszokta, hogy a »szülei« becézgessék, simogassák, néha a térdükre vegyék. Szilágyinak ellenben derogál minden sablon, minden érzélgés.

A párt nem érti meg Szilágyit. Az elefánt házakat hordoz a hátán, de pesztonkának nem született, a gyermekekkel nem játszogat. Következésképp sokszor igazságtalan a párt Szilágyi iránt.

A Szapáry-rezsim alatt, midőn tevékeny részt vett a parlamenti szócsatákban s kitette mellét a pártért, legott nagy morgás támadt:

– Szilágyi a vezérségre törekszik.

Akkor azután fogta magát Szilágyi és került a Ház porondját, vagy ha eljött is, szfinkszzerű arccal hallgatta, hogy paskol bennünket az ellenzék. Ismét nagy morgás támadt.

– Szilágyi hallgat. Szilágyi intrikál. Szilágyi a veszтүнket akarja.

A nagy fa először is arra való, úgy vélik a kis emberek, hogy gyümölcsöket hozzon – nekünk.

De ez nem elég tőle, még arra is való, hogy az ágai úgy nőjenek (ne csak fölfelé, de lefelé is), hogy árnyékot tartson nekünk.

De még ez se elég. – A nagy fa még arra is való, hogy fészket lehessen rakni rajta.

Szilágyi elég nagy fa, de nem mindenben felel meg ezen feltételeknek. Annyi bizonyos, hogy a gyümölcsöt most meg-hozza gazdagon az egyházjogi reformok kolosszális munká-jában. Szidták is azelőtt eleget, hogy *csak virágozni tud*.

*

Titáni gondolatok forrnak, nagy tervek gomolyognak Szilágyi koponyájában. Lelke áhítja a rendkívüli cselekedeteket. S a nevelés, kis eszközök, melyekkel rendelkezik, s kicsinyes viszonyok, melyekben él, úgyszólván folytonos irritációban tartják. Elégedetlen. Borongós. Homályos, nevezhetetlen ambíciók feszítik. Néha vágyat érez eltaposni valamit, néha az egész országot szeretné összeroppantani és egy újat csinálni helyette. Általános, nagy igazságok világítanak szemei előtt, mint bolygó fények az éjben. De ezek az igazságok magosan vannak. Utánuk nyúlna, de lehet-e őket elérni? Nem. Ilyenkor tehetetlenül hányódik lelke s végzetlenül leverőleg hat rá, hogy miért olyan kicsiny ő. Mint minden Titán, Szilágyi is boldogtalan.

S micsoda ellentétekből van összetéve!

Ő, akiben az emberiség boldogságának nagy problémái főnek szüntelen, természeténél fogva mégis zsarnok. Erőszakos lény ki-kitör a nyers erőnek imponáló ruhájában. Minden új szituáció szinte átgyúrja őt egészen. Egy másik adott viszonyban talán nem is az előbbi ember többé.

Ha orosz cár lenne, rögtön megadná az alkotmányt az orosz népnek – mert ez az ő erejét jelentené; de ha például szerb király lenne Szilágyi, mindennap fölpofozná minisztereit, mert ottan az az erő. És ha fazekas lenne Szilágyi Dezső, képes volna egy napon összetörni a saját fazekait. – Mert neki életszüksége, hogy az erejét használja, így, vagy úgy, amint lehet, ha csak az ártatlan fazekakon is. Erőt mutatni és érezni, hogy a körülötte levők is érezzék ezt az erőt, ez az a csábító édesség, amit ő áhít.

Erő, mindig erő, mindenütt erő, Szilágyi Dezső az erő rabja. Az erőé, akinek ikertestvére a zsarnokság.

*

De végre is nem esszét írok Szilágyiról (lesznek órála még bibliotékák is), én voltaképpen csak a mai parlamenti szerepléséről óhajtok röviden referálni, anélkül, hogy mint szónokot jellemezzem; erről már megírtam néhány év előtt a »Szilágyi beszél« című rajzot, s csak ismétlésekbe esném.

Szilágyi annyira szónok s annyira ösmeri tárgyát (e javaslatot, melyen valóságos ideges szeretettel csügg), hogy egy hétig is el tudott volna róla beszélni szakszerűen és érdekesen.

De vajon miről ne tudna ő beszélni, aki esténként kifáradva, baráti társaságban is, midőn elfogy a téma, s beáll az az ismeretes nyomasztó csend, amely a fehér asztalnál gyakori, mint egy prédára váró sas odaszól Darányihoz:

– Nácikám, állíts valamit!

És ez annyit jelent, hogy állíthatsz Nácikám mindent a világon, amit akarsz, olyat, amit te gondolsz, olyat, ami a bölcsék agyrostjain már leszűrődött, olyat, amit a világ már megemésztett és aranyablájára írt, vagy olyat, amit még a világ nem hallott, nekem az egészen mindegy, én az állításo-dat össze fogom azonnal törni egy óráig tartó érdekes, élvezetes diskurzusban.

Szilágyi maga is élvez azzal, hogy beszél. Ha egy pusztaszigeten élne, én azt hiszem, akkor is gruppirozná gondolatait és elmondaná az őserdőknek a saját mulatságára.

Ma azonban nemcsak mulatságból beszélt, hanem az ő

nagy javaslata mellett tört lándzsát. Sok beszédet mondott, szebbeket talán, hatásosabbakat, bravúrijait a dialektikának, összetört szónokokat, torzfigurákká csavarta át teóriáikat, logikájukat, de ilyen monumentális beszédet, melyben az egész szituációt annyira markáns vonásokkal világította volna meg, talán még sohase mondott.

Nem volt egy cseppet sem izgatott. Nyugodtan, szenvedély nélkül szólott: a gúny, mely ajkai körül szokott játszani, s mellyel ellenfeleit annyira fel tudja bőszíteni, csendes komolyságnak adott helyet. A szavaiban se voltak nyilak, szúrások. Hiszen azoknak a fáknak, amelyek gyümölcsöket hoznak, nincsenek töviseik. Cifraság, retorikai ciráda se volt a beszédjében. Hiszen a gyümölcsök idejében virágja sincs a fáknak. Puritán egyszerűséggel, a Ház lankadatlan figyelme közt beszélt, csak a gondolatai, érvei suhogtak a mély csendben főségesen.

A »nagy ellenféllel« szemben mind-mind komorabb lett. Végre már úgy látszott, mintha keskenyebbé is lett volna.

Ma egy »szelíd« Szilágyit láttunk, aki nem akar senkit megenni, de meg akar győzni mindenkit. S ehhez először magát győzte le. A szenvedély, az indulat a körmehegyét se mutatta beszédjében. Maró szatíráját otthon hagyta. A buzogány helyett, mellyel ütni szokott, sisakokat, páncélokat behorpasztani, egy világító gyertya volt a kezében.

Megszokott haragos mozdulatai is elmaradtak. Csak a cvikkerével gesztikulált és csak nagy ritkán rakta hátra kezeit összetéve, ami nála a kihívó mérkőzés jele; elől volt szüksége mind két kezére, amint hol az egyikkel, hol a másikkal gyöngéden magyarázta a dolgok állását a Háznak, mintha csak valami szalonban egy kedves társaságnak felelne arra a kérdésére: »Miben van hát ez a kérdés?«

Mikor leült, mondanom sem kell, valóságos éljen-orkán kerekedett. Éljenzett a jobboldal, szélsőbaloldal is szinte tombolt a lelkesedéstől.

Ő maga meglegedetten nézett végig a hullámmzó, kavargó ellenzéken, mintha mondaná:

— No, hát állítsatok még valamit!

*

Ezzel az ülés véget ért. A mamelukok vidáman siettek haza ebédelni abban a friss diadalmámorban, mely a liberálisokat elfogta, megizmosodott bizalommal a jövőben. A győzelem kimaradhatatlan.

... Egy-két hónap múlva már csak a békák fogják kuruttyolni a mocsarakban, amint eddig is tették, a népies hangfestés szerint:

– Urrak a papok! Urrak a papok!

JELENETEK A MAI ÜLÉSBŐL

Abban a nagy felzúdulásban, mely megakadályozta, hogy Veszter Imre a „magyar érdek“ fogalmát kifejtse, legsűrűbben kavarogtak a közbekiáltások a szélső baloldal lejtőjén.

– Szólásszabadság? – kérdezték a Veszter tájékán.

– De nem fecsegés – hangzott vissza a ríposzt.

Ugron Zoltán mind a két kezével verte a padot, míg Károlyi valósággal elemében volt. Ide-oda szaladgált a szólásszabadság elve felett éles elme éllel vitatkozó szélbaliak között s megállva a veszekedő kompánistáknál, egyre hangzottatta:

– Ügyeljenek a pártegységre!

Veszterrel úszott egy egész tábor, mely óhajtotta, hogy a »halljuk« győzedelmeskedjék az »eláll« felett, de a hangok kiszámíthatatlan árnyalataiban a szavakból értelmet kivenni – erre még nem találtatott fel művészet.

A lármat nem annyira a hallás által, mint a látással lehetett érteni. Valaminthogy senki se hallotta azt, hogy Bánffy Dezső báró felfüggesztette volna a tanácskozást, ellenben látni lehetett, hogy egyszerre az elnöki szék gazdátlanul maradt.

E jelenetek közben a karzatoknak jutott a legkiválóbb élvezet. Izgatottan fordultak a gukkerek az összegomolyodott csoportozatok felé s valószínűnek látszott ez izgatottságból, hogy akadtak ott, akik azt várták, hogy a szólásszabadság immár nemcsak elméletileg fog magyaráztatni a Házban.

*

Az ülés bezárása után a figyelem az imént egymással szemben állott Wekerle és Szapáry felé fordult.

Szapáry gróf nyugodtan, a régi időkből való közönyös arccal jött kifelé, s olyan módon fogadta a gratulációkat, mint aki egész komolyan meg van róla győződve, hogy ezekre ő rászolgált.

Wekerlének első dolga az volt, hogy kiválassza tárcájából a legjobb szivart (mint pénzügyminiszternek ez biztosan könnyű dolog volt) s rágyújtson. Ezenközben kisebb körök alakultak körülötte, melyekből úgy vált ki, mint akinek egy jó gondolattal mindig többje van, mint amennyi hétköznapokon szükséges.

A folyosón legérdekesebb pillanat az volt, mikor Wekerle Szapáry gróffal találkozott.

— Kénytelen voltam, kegyelmes uram — szölt Wekerle . (értve ezzel az iménti mélyrevágó ripsztot).

Szapáry udvariaskodott.

Időközben aztán elfogta a miniszterelnököt Ugron Gábor, akivel hosszabb diskurzusba merült, míg a szemlélőben azt a benyomást keltette, mintha a főgondot most is a szivarjára fordítaná .

PULSZKY, HORVÁTH STB.

Mint mikor levest főznek, a forrás bizonyos stádiumában fölösleges hab képződik rajta, amit minduntalan le kell szedegetni, a nagy szócsatáknak is van ilyen habja.

Azt szedegették le az ülés elején Szapáry és Szilágyi — s azután fött odább a leves a nagy parlamenti üstben.

Pulszky Ágoston volt az első szónok; Horváth Gyula pedig az utolsó. Közül jött (dicsértesség a Jézus Krisztus) Hortoványi József, de az ő beszédével nem foglalkozunk, semmiképp sem óhajtván szentelt vízbe nyúlni.

*

Pulszky
Ágoston

Pulszky Ágoston bizonyosan pénteken született és a hónap 13-ik napján, mert amellet, hogy egyike a parlament legokosabb, legtehetségesebb embereinek, soha sincs kellőleg méltányolva.

Határozott pechje van. Ha a legszebb ruhát veszi magára, művészi szabó remekét, azt mondják az emberek:

– Ez a Guszti milyen pongyolán öltözködik. Nem áll a testéhez semmi ruha.

Ha okos, tárgyilagos beszédet tart, így szólanak:

– Guszti ma végtelenül unalmas volt.

Pedig olyan beszédet mondott, hogyha azt egy délceg termetű ember vágja ki, például Terényi Lajos, egy óra alatt maga alá beszél az államtitkári székét. (Ámbátor hiszen Terényi Lajos elég jól növekszik a maga beszédeivel is.)

Okul a példán és az emberek véleményén Pulszky Ágoston a következő beszédjéből számúzve ismereteinek gazdag tárházát, maró elmeállal és szikrázó ötletgazdagsággal üt szét az ellenzék szónokai közt, hogy élvezet őt hallgatni, de az emberek elégedetlenül csóválják a fejüket.

– Ez a Guszti mindig olyan bakafántoskodó.

Egyszóval Pulszky Ágoston talán az egyetlen ember, aki kevesebbre becsültetik az értékénél ebben a parlamentben; éppen ebben a parlamentben, ahol bizonyos tradicionális nemzeti önámítás alapján mindenki följobb számít a valódiságánál. A pionok bástyaszámba mennek (lóugrás szerint), a vidéki gazdák »kiváló politikusok«-nak mondatnak, a némileg politikusok már »államférfiak«, az egészséges elme pedig a lángész elnevezést bitorolja és így tovább.

De ezen egy csöppet se kell csodálkozni. Minden országnak megvan a maga »zöld« kora. – Mindez elmúlik apródonkint. Örülünk rajta, hogy csak a legokosabb lények, az emberek szenvednek ilyenfajta betegségekben; ha ez a többi állatokra is elragadna, vice-paripának kellene titulálni a szamarat és »nyáj-inspektornak« a juhászkytyát.

Jól van, jól, de hát a szegény Pulszky Ágoston miért vétetik az értékénél kisebbre?

Hát én istenem, mert olyan igénytelen, olyan kicsiny és olyan rosszul áll rajta a ruha. S azonfelül olyan végtelenül rossz modora van. A klubban egyre jár-kel, mint az eleven

ezüst, keresi Gajárit, valamit sűg a fűlébe, rohan a termeken keresztül: »Nem láttátok Latkóczyt?« Latkóczynak is sűg valamit a fűlébe, ami éppen eszébe jut. Lázás akcióban látszik lenni. Űstőke izzad s kicsiny, kecskegidő-szerű szakálla jobbra-balra mozog, ha beszél. Mindenki figyelmes lesz: »Pulszky Guszti intrikál valamiben.«

(Pedig szegény Pulszky Guszti csak egy tarokk-parti összehozásában dolgozik e percben.)

Ideges emberke, csupa tevékenység, csupa akció. És senki nálánál jobban nem identifikálja magát a párttal. A párt kérésre, bajai az ő szívét fekszik meg legjobban s örökön-örökké az ellenség legyőzésén jár az esze. Ezer mondani-valója van minden percben s ha egy minisztert talált, hogy valamit közöljön vele, azalatt már egy másik arra menő minisztert fog el a másik kezével, hogy annak is mondjon valamit. Ezért aztán alig lehet miatta hozzáférni a miniszterekhez, ami sokszor bosszantja a kollégáit:

— De kellemetlen ez a Guszti!

Pedig Pulszky voltaképpen egyik legkellemesebb ember a pártban; nincs benne senki iránt rosszakarát (noha úgy látszik, mintha egy egész boszorkány-konyha fazekait ő kavarná); Pulszky a legnyiltabb ember, akinek az van a nyelvén, ami a szíven s mégis az intrikus színében mutatja örökös sürgés-forgása és az a rossz szokás, hogy a legköznyösebb dolgokat titokzatosan suttogva s bizonyos fontoskodó inszceneriával közli barátaival, akiket a befolyásos (tehát a zöm előtt nem igen kedvelt) rétegekből választ.

S amellett van benne bizonyos hiúság, hogy minden dologban bennfentes legyen és valami szerepet viseljen. Tenni és tenni, örökre tenni valamit. Lázasan és szüntelenül, akár kell, akár nem kell, vagy ha azt már tenni nem lehet, legalább viselni a tevékenység látszatát. Ha ott lett volna a világ teremtésénél, szívesen vállalta volna a gyanút magára s még szeltében lanszírozná is:

— A poloska az én tanácsom folytán lett teremtve.

Ezek az okok, amiért ez a kiváló parlamenti erő, egy igazi államférfi tudásával és komprehenzív erejével, a közügyekhez való, természetűl örökölt ragaszkodással, tiszta karakterrel, vas szorgalommal, mai napig sem bírt még arra

a polera emelkedni (dacára az emberanyag-hiánynak), amely őt megilletné. Mert az emberek felületesen ítélnék s ezen ítélet szerint Pulszky Ágoston nem kellemetes ember.

Pedig mennyire szeretne az lenni.

Hiszen mindent megpróbált. Mikor a nemzeti pártban volt, azt gondolta magában:

– Az ördög vigye ezt a pártot. Ennek a vele született ódiama ül rajtam. Emiatt nem szeretnek. De majd a mamelukok közt! Ott én kedves ember leszek.

Átment a mamelukokhoz, s mégsem lett kedves ember.

Egyebet is próbált. Összeveszett Szilágyival. Gondolta magában: »Ha Szilágyi haragudni fog rám, megszeretnek a többiek.«

Szilágyi haragja se használt. Végre elhatározta, hogy »mitmacholni«, vacsorázni, kártyázni fog a többiekkel. Ez hozza meg a népszerűséget.

De a kártyák gúnyosan kacagtak a szeme közé, pedig nem is igen ösmerte őket; folyton nyert és akármit csinált, nyert és nyert. Az emberek pedig azt mondták:

– Ejnye, de kellemetlen partner ez a Guszti.

*

E bevezetés után mit szóljunk a mai beszédéről? Azt a néhány szót, hogy a világ bármely parlamentjében is a ki-válóbb beszédek között foglalna helyet.

A Ház hallgatta is némely helyeknél figyelemmel, de nem olyannal, mintha például Vajay István beszélt volna.

*

Az ülés utolsó részét Horváth Gyula beszélte ki.

A Horváth Gyula ragyogó politikai tehetségéről e sorok

Horváth Gyula

írója már azon időkben emlékezett meg igen sokszor, mikor még az fejlődőben volt; – azóta már beösméri azt mindenki, az első embertől kezdve az utolsóig (de én sem a jámbor Bergert értem az utolsó alatt).

Horváth Gyula bizonyos tekintetben éppen ellentéte Pulszky Gusztinak. Szerencsés ember, aki még a nemzeti párton is népszerű tudott lenni.

Ma nehéz helyzete volt és könnyű is, ahogy vesszük.

Könnyű azért volt, mert az antiliberálisok (az ő pártja) nem mertek vele úgy bánni, mint Veszterrel (Veszter csak beszélni tud, Horváth Gyula azonfelül írni és lőni is), a kormánypárt pedig szinte a meghatottságig nyájas volt iránta. A szeretet sugárzott a mameluk arcokról, odaát pedig tiszteletteljes, mogorva csönd honolt a felhős arcokon.

Nehéz helyzete pedig azért volt, mert Szapáryval polemizált a pártállása miatt s minden nyilat olyan ügyesen kellett kilőnie, hogy Apponyit is ne találja.

Így pedig még Ira Pain se tudott lőni, se Horváth Gyula.

Apponyi csüggedt fejjel ült nem messze előtte, mint egy szomorúfűzfa, melynek a gallyai átnőnek a kerítésen.

A DIPLOMATA PÜSPÖK

(Korrajz a legközelebbi napokból)

— Jó napot, méltóságos uram!

— Szervusz, Tóni.

Ugyanis két úr találkozik a Haas-palota előtt, akik szemben jönnek egymással. A »méltóságos uram« a nyitrai püspök: Bende Imre, a »Tóni« pedig egy zömök, őszfejú, országos képviselő: Lévay Antal.

— Hova, hova, Tóni? — folytatja a püspök.

— Egy kis dolgom van a Váci utcában.

— Hát mi dolog az, Tóni? Én úgy látom, hogy te most is a szabadelvű körből jössz.

— Éppen onnan jövök.

— Az már nem járja, Tóni! Ami nem illik, nem illik.

Én úgy ösmerlek, hogy te jó katolikus vagy. Vigyázz magadra, öreg! Egyenes úton járj. Te még mindég nem léptél ki, Tóni . . .

A püspök hangja szelíd és a fájdalom, a megbotránkozás érce sír benne.

– De már kiléptem, kérek alássan.

– Ugyan!

– Éppen azért voltam a szabadelvű körben; átadtam a szolgának a Podmaniczkyhoz címzett levelet.

– Úgy? – mondja a püspök örvendve. – No, derék gyerek vagy. Tudtam én azt, mindég mondtam én azt, hogy te derék, becsületes ember vagy. Mikor lesz hozzád szerencsém Nyitrán? No, gyere már el egyszer, te lurkó! De meg ne csalj, eljőjj! Hanem most már nem tartóztatlak, ha sietős dolgod van. Tudom, hogy el vagy foglalva. . Különben ha el akarsz egy darabon kísérni.

– Nagyon szívesen. Merre mégysz, méltóságos uram?

– Hát fölnezek, fiacskám – mondja őszintén a püspök, nagyhamar elfeledve az előbbi témát – egy kicsit a *szabadelvű klubba*.

A NYOLCADIK NAP

A két-órás szónokok elfogytak, de még jobban a tüntetők a Múzeum-kertből, kiket a rendőrség nem bírt elpusztítani, csak a rossz időjárás.

A vita, a nagy beszédek lezajlásával, mintha kimerítette volna az érdeklődést, a képviselői padok jóval néptelenebbek, de a női karzatok erősen tartják magukat. Az ingerültség is alább szállt, s ma már csak Károlyi Gábor szórja az ő élclövegeit, ha ellenség beszél.

A folyosó is kedélyesebb, mint eleinte volt, a különböző elvű képviselők újra irritáció nélkül diskurálnak s már másról is, nemcsak mindég a polgári házasságról. Gróf Károlyi István Mikszáthtal kötekszik, hogy már ő is gigerlis, kivasalt nadrágot visel, mire Mikszáth mentegei magát:

– Ez a megfordított szocializmus. Ahelyett, hogy én morognék, ha gróf Károlyi Istvánon jó nadrágot látok, ő morog, ha rajtam lát jó nadrágot.

A mamelukok elragadtatással dicsérik a Komjáthy Béla pompás humorú beszédét, mely a mai nap legkiválóbb eseménye volt. A jobboldal nagy élvezettel hallgatta, amint fér-

fiasan szétütött erre is, arra is a pártfelei közt s finom humorral sok igazat mondott Ugronnak, Polónyinak. Különösen az utóbbi képviselő úr rajzát színezte ki mesterileg.

Justh Gyula kétségbeesetten tördelte kezeit a pad alatt, hogy a mesterségesen összeenyvezett fehér galamb (a szélsőbali béke) hogy készül kiröpülni az ablakon.

Komjáthy után gróf Pongrácz Károly szólalt fel, a kormánypárt egyik rokonszenves alakja a közelmúltban, ki azonban a reformjavaslatok miatt a pártból kilépett és most a Vadászkiirt-társaságban van. Mert klubnak nem szeretik nevezni gyűlhelyüket. És helyesen, mert ez csak olyan gyülekezési hely, mint az indóház, ahonnan a javaslatok letárgyalása után a különböző irányban induló vonatokra fognak felszállni.

Pongrácz egy időben állítólag úgy nyilatkozott a szabadelvű klubban, hogy a javaslatokhoz való hozzájárulását ura királya akaratától teszi függővé. Ma tehát, amint beszédében kijelentette, hogy nem fogadja el a javaslatot, Károlyi Gábor közbekiáltotta:

– Hát cserben hagyod urad királyod, Károlykám?

Az öregúrból a katona beszélt, őszintén és originálisan fejtette ki nézeteit, a szó művészeinek mesterséges zománca, simasága nélkül. Ami a szívéen volt, az a nyelvén. Néha egy-egy kraftausdrucktól sem ijedt meg, amiért is a Ház figyelmesen hallgatta, s bár sok kellemetlent mondott a mamelukoknak, azok mégis barátságos mosollyal hallgatták a volt bajtárust – míg az ellenzék többször zajosan helyeselt. Csak a zsidó képviselők voltak egy kicsit felpaprikázva, mert egyszer antiszemita ízű kifejezést használt, egészen ártatlan formában.

A zsidók talán túlságig is érzékenyek. Mindent és mindenkit lehet a Házban ütni, arisztokráciát, papokat, még a korona ellen is röpül néha egy-egy nyíl, anélkül, hogy kázus lenne belőle, de a zsidóra semmit sem szabad mondani, – mert akkor mindjárt »elmaradt számár« az ember. Maradjunk csak egészen az egyenlőség mellett s ne féltsük a zsidókat örökké, elég erősek már ők ahhoz, hogy egy kis elsült szellemi kapszli nagy kárt ne tegyen bennök.

Pongrácz után Zsolna város képviselője, a vézna Smialovszky Valér mondott egy minden ízében liberális beszédet, mely élénk hatást keltett a Házban.

Végül még Hodossy Imre beszélt. S amennyire a nap eseménye volt, hogy Komjáthy Bélától egy sokkal hatalmasabb beszédet hallottunk, aminőt tőle várni lehetett, éppen úgy meglepte a Házat a Hodossy beszéde. Gyenge, túlságosan gyenge volt.

Mindenki a fejét csóválta és bosszankodott. Némelyek Hodossyra bosszankodtak, hogy miért mondott olyan rossz beszédet, mások ellenben önmagukra bosszankodtak, amiért Hodossyt annyi hosszú évek óta tartották nagyon okos embernek.

KÉPVISELŐI PIKNIK

A t. honatyák az idén rászorgáltak arra, hogy egy jó estét csináljanak maguknak, mert rég voltak annyi zaklatságnak kitéve nemcsak a kormány és egymás részéről, hanem választóik részéről is, mint amióta a polgári házassági törvényjavaslat a Ház asztalára került.

Még *Katánghy* Menyhértnek is (ki lakást még most sem talált) azt írta a felesége, hogy csak menjen el arra a piknikre, hogy egy kis szórakozást találjon, no meg hogy ellenőrizze leendő vejét — *Fenyvessy* Francit, vajon nem hagyta-e ott-hon a — jegygyűrűjét. (Mi nem árulkodunk!)

De nemcsak maguknak csináltak jó estét és jó éjszakát ma a képviselő urak, hanem annak az előkelő társaságnak s annak a válogatott szép hölgykoszorúnak is, mely ma a Vigadó termeit megtöltötte.

Tavaly még csak a Hungáriában rendezték a pikniket. Ott is fényes és elegáns volt, de azóta tudvalevőleg fölemelték maguknak a diurnumokat s ezért Csávossy, a mozgékony főrendező, nem sajnálta a nagyobb luxust, s a Hungária helyett a Vigadó termeit foglalta le.

Jól számított, mert a mai piknik oly nagyszabású bállá növekedett, amilyen bele se fért volna a Hungáriába. (Úgy látszik, a képviselő urak is nőttek azóta a hölgyek szemében, mióta — fölemelték a fizetésüket!)

A hölgyközönség korán kezdett gyülekezni. *Meszlényi* Lulu, piros szegfűvel frakkja gomblyukában, fogadta őket a

lépcsőházban, rigmusokat csinálva magában mindenkire a szünóra alatt elmondandó verses tósztjához.

A nagyterem bejáratánál minden hölgy egy, finom marokenbe kötött »Mandátumot« kapott, melyről arany zsinóron csüggött le a pecsét.

A »Mandátum« a következő verssel kezdődött:

»A mandátum szerzéséről
Eltérő a nézet:
Hazafiság, ambíció,
Kötelességérzet;
Míg sokaknál feltűnni-vágy,
Sport s egy kis önérdek
Hiúság és több efféle
Betegség tömérdek.
No meg aztán a többi közt
Olyat is találni
Mandátumával ki óhajt
Jó partit csinálni,
Hát csinálja – ha akarja,
Hisz az nem rossz fátum,
Hogyha még effélére is
Szolgál a mandátum.
S hol választott és választó
Egymásévá válnak
Nem is lesz ott baj addig, míg
Egy programmon állnak,
S ki megbízó levélképpen
Nyer szívet s szerelmet,
Azt hiszem a legboldogabb
Képviselő lehet!
Hanem mikor – mint most
Éppen – láz gyötri a Házat,
Szép hölgyeim! én mondom ezt,
Nem árt a vigyázat.
A mandátum adásánál
Jó vigyázni nagyon,
Nehogy másnak a választott,
– Reverzálist adjon!«

A vers után, melynek elkövetésével *Bessenyeit* gyanúsítják, a Napirend következett, mely persze csárdással kezdődött. Napirend előtt senki sem emelt szót, de a napirendhez ugyancsak hozzá szólt a Balogh Károly hegedűje s kifogást senki sem emelt.

Szünóra alatt fényes vacsora következett s aztán újra tánc, mely valószínűleg csak a késő reggeli órákban ér véget. Annyi bizonyos, hogy a holnapi ülésre Rohonczy (aki nagy buzgalommal táncolt), Beöthy Aldzsi (aki pezsgős palackok durrogása mellett szoktatta magát – a bombamerényletekhez) s még sok más honatya elkésve, vagy egyáltalán nem fog megjelenni.

A kitűnő mulatságon a számos képviselőkön kívül ott voltak: Hieronymi, Bethlen, Josipovich miniszterek, Reissig államtitkár, báró Roszner főispán, Szász Domokos püspök, Szalay Imre miniszteri tanácsos, Rakovszky István stb. Éjfélre várták Wekerle miniszterelnököt, Fejérváry honv. minisztert és Munkácsy Mihályt is nejjével.

EGYHÁZJOGI VITA

(Ki tudja, hányadik nap)

Már az elejére senki sem emlékszik. Régen volt. Krajsik megőszült, Darányi jócskán kopaszodott azóta, Latkóczynak, az előadónak pedig haja nőtt. Dániel Ernő szép beszédét már moha földi; egyszóval nagyon régen folyik már a vita. Az első napra felgyülekezett mezei hadak már szétmentek, vissza is jöttek és újra szétmentek, a karzatok is megváltoztak, azok a mágnás asszonyok, akik még ott morzsolgatták olvasóikat az első ülésen, az etetnekek ellen imádkozván, még öregebbek azóta, vagy talán már el is haltak nagy részben. Egyetlen szépséges menyecske tartotta legtovább a pozícióját az idegenek páholyában, mindennap más-más toalettben jelenvén meg, a fiatal liberálisok és ultramontánok nagy gyönyörűségére, de a múlt hét végén ő is elmaradt.

Ami vagy azt jelenti, hogy már elfogytak az érdekes szónokok, vagy azt jelenti, hogy elfogytak a bemutatandó öltözetek?

Nem, az érdekes szónokok nem fogytak el még. Mégis úgy lesz az, hogy a gardrób nem elég nagy ilyen vitához. Hát nem érdekes szónok-e a tegnapi Matuska Péter, akinek csak a talpa van selyemből. (Selyem talpú Petinek azért nevezik barátai, mert Matuska olyan simán, óvatosan lép, mint amilyen simán és óvatosan beszél Darányi.) Igenis, csak a talpa van selyemből, de a logikája vasból van. Vagy nem érdekes szónok-e Bartók Lajos, a szóke költő, a magyar közönség kedvence, kinek olyan rosszul áll az antiliberalizmus, mint egy rózsabokron a penész?

*

Az ülések már csendesebbek. A hatalmas javaslat, melyhez, mint egy kiváló államférfiú mondá ma a folyosón, a Szilágyi nagy esze, a Csáky rendületlen jelleme és a Wekerle mesés szerencséje kellett, diadalmas hömpölygéssel vonul egyre közelebb-közelebb az urna felé. Semmi izgatottság nincs többé. A »nemzeti bácsik« (ez a legújabb gúnynév) kezdik megadni magukat s szent fatalizmussal várják a jövőt.

A folyosót egyetlen gondolat dominálja ma: »Kossuth jobban van.«

A kormány derült arccal ül a székein. »Kossuth jobban van.« A nemzeti bácsik sötéten csüggesztik le fejeiket: »Kossuth jobban van.«

Olyanok, mint az elvert tábor, mely már csak az égtől, a véletlenektől vár segítséget, fegyvereit elhányva, még egyben bízik s behorpadt pajzsára dőlve hörgi:

— Oh, hátha még a főrendiház . . .

Nem harcol már senki, csak sóhajt, imádkozik, csodatételért, véletlenért. »Szűz Mária könyörögj értünk, segíts rajtunk.« A szónokok még elmondják beszédeiket a tempó kedvéért. Bartók Lajos szellemes érvei, három meséje, melyek közül pompás kis ötlet a harmadik mese: a mamelukok szabadelvűsége, még megmosolyogtatják a Házat s Bartóknak kétségtelenül szereznek híveket, olvasókat, de a »szent ügynek« már vége, vége. Nem hat az Andreánszky legenda-ízű fenyegetése, hogy az egyház és az asszonyok nem fogják pártolni addig a javaslatokat, míg Pap Géza nem növi ki

magát Wekerlévé. Ami igen szép bók a nemes bárótól, annyit jelentvén, hogy Wekerle sohasem fog kisebbedni — eszerint tehát el nem érheti soha Pap Gézát, habár (köztudomás szerint) szemmel láthatólag nő.

A szónokok, mondom, még beszélnek. Beszélnek, mert fel vannak írva és mert valahol, vagy a kerületben a választók előtt vagy a fehér asztalnál, a Palkovicsnál azt mondták a kompániának, hogy beszélni fognak, vagy hogy a feleségük előtt produkálják magukat, aki nehezen jutott két karzati jegyhez és mert beszélni végre is életszükség, kivált, ha az újságoknak beszélhetnek, de szúrásra kész lándzsával, a győzelem hitével már csak egyetlen alak látható a nagy vonalon: b. Kaas Ivor. Szemeiben a szent tűz meggyulladván, ajkán prófétaaszózat csendül:

– Jaj a kereszténységnek! Jaj, jaj, jaj!

S ha néha összeakad a folyosón egy mentegetőző liberálissal, egy-egy puhánnyal (ámbár most ritkák a puhányok), aki elmondja, hogy így-úgy, mégis meg kell azt szavazni, ezért meg azért, ámbátor ha rajta állna stb., Kaas Ivor szemébe néz, megfogja kabátgallérját és szelíd hangon reá riad:

– Mondd el rögtön a keresztény hiszekegyet.

S ott nyomban reá is kényszerítené, csakhogy igen kevés képviselő tudja manapság már a »hiszekegyet«.

A mai ülésen Bartók és Helfy beszédjei vonzották leginkább a hallgatóságot, de csinosan beszélt Neuman Ármin is. A Bartók beszédje alatt vérbe vágó közbeszólások is estek.

Bartók azt állította beszédjében, hogy a papság mindig jóakarója volt Magyarországnak. Komjáthy közbeszólt:

– A papok nélkül el se lehetne tán Magyarország?

Vajay karmazsin színű lett s mérgesen válaszolt:

– De Berele Hay-ok nélkül ellehetne.

Komjáthy ártatlan megjegyzése s Vajay e durva felelete szolgáltatott okot aztán egy olyan feleselésre, melyet leírni is restellünk.

No, de ha ebből nem lehetett párbaj a tiszteletreméltó reverenda miatt, párbajszellők mégis fujdogáltak a folyosón s fűrgé segédek súgtak-búgtak és tanácskoztak, szakadatlanul emelvén a színgazdag folyosói képnek mozgalmasságát.

BENDE PÜSPÖK ÉS LÉVAY

(A Pesti Hírlap bűnesete)

Egy találós mesét adok fel olvasóimnak.

Ha valaminek egyszer az egyik felét veszik el, máskor a másik felét, hogy maradhat meg mégis mindig a fele?

Hogy erre megfelelhessenek, egy titkot kell leleplezni, egy olyan titkot, amelyik nekünk (ti. a Pesti Hírlapnak) árt, amelyik Önöknek (ti. a Pesti Hírlap olvasóinak) némi bosszankodást okoz, de a bosszankodásnál sokkal nagyobb mulatságot.

Már pedig nem igazi újság az, amelyik az olvasóinak meg nem szerzi a mulatságot, még azon az áron is, hogy neki árt s nekik némi bosszúságot okoz. Mert kivált a *vonalt alatti* a mulatságosság a cél, minden egyéb csak eszköz.

*

De kezdjük az elején, a »nemzeti bácsiknál«. A nemzeti pártiaknak, mint minden hegyi népnek, nagy fantáziájuk van. (De illő is, hogy legyen valamijök.) Ezen fantáziájuk igen sok nyomdafestéket eszik. (De hát a festékért nem is valami nagy kár.)

Lapunk egyik »nemzeti bácsi« barátjától hallottunk egy csinos históriát, egy püspökről és egy képviselőről. A dolog megtetszett és egyik jó tollú munkatársunk a Pesti Hírlap február 27-iki számában leírta a kis epizódot, olyan jól, hogy szinte oda lehelve látszott az egyébiránt általunk igen tisztelt püspök úr alakja — a képviselőház hajdani, közszeretben álló Imre bácsija.

A közlemény így szólt — újra ide nyomatjuk.

A DIPLOMATA PÜSPÖK

(Korrajjz a legutóbbi napokból)

- Jó napot, méltóságos uram!
- Szervusz Tóni.

Ugyanis két úr találkozik a Haas-palota előtt, akik szembe jönnek egymással. A »méltóságos uram« a nyitrai püspök:

Bende Imre, a »Tóni« pedig egy zömök, őszfejú, országos képviselő: Lé vay Antal.

– Hova, hova, Tóni? – folytatja a püspök.

– Egy kis dolgom van a Váci utcában.

– Hát mi dolog az, Tóni? Én úgy látom, hogy te most is a szabadelvű körből jössz.

– Éppen onnan jövök.

– Az már nem járja, Tóni! Ami nem illik, nem illik. Én úgy ösmerlek, hogy te jó katolikus vagy. Vigyázz magadra, öreg! Egyenes úton járj. Te még mindig nem léptél ki, Tóni . . .

A püspök hangja szelíd és a fájdalom, a megbotránkozás érce sír benne,

– De már kiléptem, kérlek alássan.

– Ugyan!

– Éppen azért voltam a szabadelvű körben; átadtam a szolgának Podmaniczkyhoz címzett levelet.

– Úgy? – mondja a püspök örvendezve. – No, derék gyerek vagy. Tudtam én azt, mindég mondtam én azt, hogy te derék, becsületes ember vagy. Mikor lesz hozzád szerencsém Nyitrán? No, gyere már el egyszer, te lurkó! De meg ne csalj, eljőjj! Hanem most már nem tartóztatlak, ha sietős dolgod van. Tudom, hogy el vagy foglalva . . . Különben ha el akarsz egy darabon kísérni . . .

– Nagyon szívesen. Merre mégy, méltóságos uram?

– Hát fölnézek, fiacskám – mondja őszintén a püspök, nagyhamar elfeledve az előbbi témát – egy kicsit a *szabadelvű klubba*.

*

A közlemény megjelent, olvasták s igazi verőfény öntötte el az arcokat.

– Ez ő! – mondták az ismerősök. – Ez a mi Imre bácsink. Minden porcikája benne van.

És örültek a reggeli kávéjuk mellett, vagy a tea-üstnél, hogy újra láthatják a kedves Imre bácsit tipegni-tapogni ezüstvégű botjával a klub felé.

De a nagy sárkány, a »holnap«, elnyelte ezt a közleményt és másnap új levelek hullottak az idő fájáról és a tegnapi harasztot befedték.

Az események jöttek-mentek. Köd előttük, köd utánuk.

Egyszer csak, március 3-án, jött a Lévay Antal képviselő levele, egy cáfolat, egy nyilatkozat, a neve aláírásával bizonyítja, hogy ő *bizony még ebben az évben nem is beszélt Bende püspökkel.*

– Nem is beszélt! – motyogták a redakcióban szomorúan.

Olyan monoton hangon mondták odább-odább, mintha a lélekkharang kongana. Mert mikor egy jó közleménynek valami hibája, baja kitudódik, az éppen olyan, mintha egy családban megbetegszik valamelyik kedves tag. S ez egy gyógyíthatatlan közlemény, gondolták. Ez a közlemény rákban szenved. Lévay nem beszélt ebben az évben Bendével. Ez borzasztó. De hát hol a pokolban járt, hogy nem beszélt vele? Istenem, istenem, de kár ezért a közleményért!

Összebújtak, búsultak, tanácskoztak, végre utánam küldték Lévay levelét, – hogy én hoztam a »diplomata püspök« hírt, most már segítsék rajtuk, ha tudok, vagy legalább mondjam meg, mi tevők legyenek.

Bementem és azt mondtam nekik:

– Hát közöljétek Lévay levelét és tegyétek utána, hogy a közlemény ennél fogva *részben* tévedésen alapszik s az egész nyilatkozat legfeljebb oda módosítja aényt, hogy *más képviselővel* történt.

Kár, hogy nem voltatok ott! Hogy derültek ki erre az arcok. Milyen villongás támadt a szemekben. Mily vidáman szaladtak a vastollak, ezek az apró szörnyek a papírlapokon, hogy frecegett a tinta és a kalamárisok majdnem táncolni kezdtek az örömtől az asztalokon.

Rögtön megfogalmazták a megjegyzést a Lévay levele után és vitték le diadallal a nyomdába. »A diplomata püspök« meg volt mentve. Még az ugráló gázlángok is azt kiabálták az azbeszt burok alatt:

– Úgy van, úgy. Más képviselővel történt.

*

Megint elmúlt két vagy három nap. Azok a csúnya harasztok megint hulltak. Jött a népgyűlés, Bende püspök

nem vette észre a közleményt. Ilyenkor esőért imádkoznak a papok. Jött azután a Kossuth betegsége, mindig jött valami. Egyszer csak megjött márc. 6-án a tegnapelőtti számra a Bende Imre püspök levele, *hogy ő bizony még ebben az évben nem volt a szabadelvű klubban.*

No, lett erre a szerkesztőségben nagy levertség. Vége »A diplomata püspök«-nek, vége, vége. Most már agyon van ütve alaposan. Most már kénytelenek vagyunk pironkodva dementálni az egész dolgot.

Pedig könnyebb volt Tisza Lászlónak tóttá válni (a Munkácsy képén), mint egy dölyfös újságírói állításnak szerény beösmérsége.

– Nosza mégis hadd menjen el a Samu Senex úrhoz! Ha már nem segíthet, legalább ő is igyék a megalázódás keserű kenyeréből.

Samu (a szerkesztőség komornyikja) dúlt arccal keresett meg éjjel.

– Mi történt az istenért?!

– Nagy baj van.

– No.

– A római pápa levelet írt . . .

– Enciklikát?

– Nem, nem. De mit is beszélek? Hol jár az eszem?

Nem a római pápa, hanem a nyitrai püspök írt.

S ideadta a levelet. Elolvastam és elmosolyogtam rajta. Nem volt a klubban az idén? Hát jól van, nem tesz semmit. A szellemes kis újdonság tehát nem volt igaz, de jól ki volt gondolva.

Hát már most mit csináljunk vele? Hátha még alkalmas valamire.

Eh, csináljunk vele egy szatírárt arra az álszeméremre és makacsságra, mellyel a sajtó görcsösen ragaszkodik téves állításaihoz, sokszor tiszteletreméltóbb érdekek rovására is. Hátha meg fogja a publikum érteni, hogy ez a kis ötlet egy kis *csípés*.

Bementem a szerkesztőségbe és azt mondtam barátaimnak:

– Nos, elolvastam a levelet, de igazán ártatlan dolog. Írjátok utána, hogy a közlemény ennél fogva részben tévedé-

sen látszik alapulnak, minthogy a fenti nyilatkozat a tény-állást csak annyiban tangálja, hogy *más püspökkel történt*.

Újra felvidultak a redakciói arcok s még reggel is mosolygósak voltak, de én, tisztelt olvasók (ez mentségemre szolgáljon), rögtön kijelentettem:

– Ne örüljeteK. Mert összegyűjtve fogom e bűnesetet a közönség elé terjeszteni.

A PÁTER BESZÉDE ALATT

Képzeljének, uraim, egy lábas serpenyőt és a serpenyőn egy gömböt s ezen a gömbön még két kisebb gömböt és egy jókora nyílást.

A nagyobbik gömb egyre izzadott és vörösödött, a két kisebb gömb villogott, fénylett és szikrázott, a nyíláson pedig ömlött, tekergőzött kifelé egy hosszú beszéd.

Ti. páter Vajay beszélt – akinek a fentebbi sorokban arcképét is közöltük, szemei szikráztak és dühös volt, mert Vajay mindig előhős.

A természet elhőrelátó. Mikor néhány év előtt az a nagy zimankós tél várt ránk, az északi földrészekből, már előre jelezték a tudósok, hogy *zordon tél lesz*, mert a ragadozó állatok szőrméje – a fegyver a tél ellen – már júliusban kezdett nőni; máskor szeptemberben szokott.

Okunk van hinni, hogy ez így áll s hogy Vajay, ez a mérges kis pók is, valami gondviselészerű rendeltetéssel és hivatással jutott be a parlamentbe – még zöld korában.

De mi lehet ezen magasabb kiküldetés? Hiszen éppen ez az a megfejthetetlen titokzatos a természetben! Kell, hogy legyen valami, de mi? Mert cél nélkül semmi sem történik a nagy mindenségben. Még talán annak is valami célja és hatása lehet az emberiségre, hogy Rónay János ma megbetrváltatta magát.

Sokáig töprengtem már én Vajaynak ezen a hivatás-szerűségén, de nem bírtam még kitalálni. Nem vagyok elég filozóf hozzá. Végre is arra a konklúzióra jutottam, hogy Vajay nyilván abból a célból van deználva a sorstól parlamenti

tagonak, hogy őrajta vegye észre az ország, miszerint a papok, mint elfogult elemek, nem valók a törvényhozói hivatásra.

Ám, meglehet, ez a nézetem elhamarkodott, tehát még tovább is töprengtem volna, de nem lehetett, nem értem rá, mert Eötvös után ő kezdett beszélni.

Hogy Vajay mit beszélt, ki lesz nyomtatva a »Magyar Állam«-ban és ez Vajaynak elég; püspökök és érsekek innen elolvassák, de hogy a többi ember mit csinált ezalatt, annak a rövid leírására én vállalkozom.

*

Az egyházi vita alatt kétségkívül nagyott nőtt a nemzet szemében Szilágyi Dezső, egy remek beszédével Berzeviczy Albert is, de aki mégis legtöbbet emelkedett aránylag, az egy Remete Géza nevű képviselő. (Ne tessék többé elfelejteni ezt a nevet.)

Remete Géza azelőtt semmi se volt, egyszerű képviselő, névtelen honfi, aki elveszett a tömegben; csak roppant hasonlatossága Titán Lacihoz (a Borsszem Jankó egyik alakjához) kölcsönzött neki némi jelentőséget s azonfelül feltűnővé tette még összeráncolt homloka, olyant mutatva messziről, mintha egy bizonytalan fehérségű, pamutból kötött női harisnya volna a homlokára húzva.

De ezek mind csak apróságok; amivel a világot meglepte Remete, az volt, hogy *átment a nemzeti párthoz.*

Minden embernek hajaszála állt fel bámulatában, hogy ilyesmi is történhetik a világon. Csodálatos az !

A történelem sok vakmerő és elszánt cselekedeteket mutat fel: Dugovits Titusz leugrott a toronyból a zászlóval, talán ma is megtenné, ha élne, de a nemzeti pártba nem merne bemenni. Széchy Dezső felvette a király ruháit és feláldozta magát, de az Apponyi ruháit nem venné fel, ha élne (és nem is passzolnának rá).

Szóval Remete halhatatlan lett azzal, hogy néhány hét előtt belépett a nemzeti pártba, éppen akkor, midőn a legtöbb nemzeti párti ember azon gondolkozott, hogy miképp kellene onnan kijutni.

És még itt sem végződött a Remete karrierje. Éppen akkor tevődött távollétbe Linder György, hazafias reformellenes fáradozásai folytán (hogy egy püspökkel többet akart csinálni, mint ahány most van) s Linder távollétével megüresedett a nemzeti párton a »közbeszólói« állás.

Remete rögtön belement az új kenyérbe. Beült az első padok egyikébe és közbeszólt. – Mindjárt az első közbeszólása megjelent a »Pesti Napló«-ban. Nagy siker volt ez, mely arra sarkallta az önérzetes férfiút, hogy másnap többször szóljon közbe.

Ez is jól ment. Néhány közbeszólásában só is volt, egyben paprika is. A Ház megmosolyogta.

Így haladt fokról-fokra, míg végre kinőtte magát egy rendkívül mulatságos alaknak; olyan férfiúnak, aki minden beszédnek kiegészítő része.

Remete nélkül ma már nem érdemes beszédet se tartani, se hallgatni, míg ellenben Remetével a legunalmasabb beszéd is roppant szórakoztatja a képviselő urakat.

És ezen egész fejezetet pusztán azért kellett beszúrnom ide, hogy az olvasó megértse, hogy mit tesz az, ha kijelentem, hogy amint Vajay szólni kezdett – Remete Géza közel húzódtott hozzája és közbebeszélt.

*

De ez a protekció sem ért semmit. A mameluk-tábor már elunta a beszédeket is, Vajajt is. A mameluk-tábor kezdett kifelé szállingózni.

Legelőször kihúzódtak a kálvinisták; »Ej, iszen csak nem hallgatjuk Vajajt; kellemetleneket beszél.«

Azután a katolikusok tünedeztek el. »Az ember restelli a saját papjait« – mondták s a Ház minden jobboldali ajtóján megvillant egy-egy menekülő alak.

Jellinek nagyot ásított eközben és ezt gondolá: »Ellenségnek ez nem elég komoly«, nyújtózkodott egyet és kisompolyodott a folyosóra, mit látván a zsidóság, követék vala Jellineket.

Már csak a lutheránusok voltak bent a »se ide, se oda« alapján. Míg végre a legnagyobb lutheránus, Fabiny kezdett

valami tömjénszagot érezni, mintha a Vajay szent szájából gőzölné ki s fölszedvén sátorfáját, rohant az olvasószobába. Fabiny után mentek a kisebb lutheránusok.

Egyszer csak szétnézett Vajay és nem látott szemben semmilyen ellenséget.

Ez kissé megzavarta, mert a beszéde nagy része a mame-lukokhoz volt intézve, a tudvalevő »önök«-hez. Önök ilyenek, olyanok.

A beszéden persze már nem lehetett változtatni, ennél-fogva nagy leleményesen beszúrogatta:

– Önök uraim, akik nincsenek jelen . . .

Valóban nem voltak jelen. Egész letarolva tátongott a jobb mező. Csak Horváth Béla (legközelebb honti főispán) olvasgatott újságokat és Farbaky írt a választóinak levelet. A többi padok pusztán, kísértetiesen meredtek a szónokra.

Néha ijedten nézett hátra, hogy hátha mögötte sincsen senki?

Az önző Remete eközben látván, hogy nincs ellenfél, beszüntette a közbeszólásokat. Az ördög beszéljen közbe hiába!

A folyosón tanyázó jobboldalt pedig az bántotta, hogy két képviselő még mindig ott ül.

Nosza beküldtek Horváth Bélához, hogy keresi valaki.

Horváth Béla is kijött a folyosóra. Most már más nem volt, csak Farbaky. Egyedül ült ott, mint a Márvány-tenger partján Mikes Kelemen, hallgatván a tenger mormogását. Csakhogy Mikes Kelemen nem írt a választóinak levelet. Ellenben Farbaky levelet írt a választóinak és hallgatta a tenger mormogását.

Farbakyhoz beküldtek, jöjjön ki; a miniszter keresi.

Farbaky üzente, nem jöhet, mert egy választójának levelet ír. Míg azt be nem végzi, nem jöhet.

Akkor aztán beüzentek, hogy két selmeci ember várja idekint. Erre meggondolkozott Farbaky. A levél végre is csak egy selmeci emberhez lesz címezve, egy selmeci emberért pedig két selmeci ember nem várhat. Összehajtogatta az írásait és kijött.

Nem volt már tehát az egész hosszú, hosszú mameluk-karéjon egy lélek sem. Komoran, némán dültek egymásnak

az üres padsorok, itt-ott egy elfelejtett újságlap, ceruza, vagy levélboríték jelezte, hogy itt emberek jártak valamikor.

Már csak a miniszteri székekben ült két unatkozó, töprengő alak: gróf Tisza Lajos és Josipovich Imre.

Nézték, nézték Vajajt (de nem igen hallgatták), azután nézték egymást, azután nézték a karzatot, végre megint nézték, nézték egymást, míg végre megszólalt Tisza gróf:

– Imre, nem félsz te egyedül?

Josipovich meggondolkozott, hogy ugyan mi jobb Horvátországra, ha azt mondja, hogy fél, vagy ha azt mondja, hogy nem fél; míg elhatározta magát a következőre:

– Nem félek.

– No, ha nem félsz, akkor én kimegyek – és ezzel kiement gróf Tisza Lajos is.

*

Ezenközben észrevette az ellenzék, hiszen az ellenzék mindent észrevesz, hogy a túloldalon egy lélek sincs, ami végre is rosszul veszi ki magát, mint egy tátongó száj, amiben nincsenek fogak; – nosza hamis fogakat kell oda tenni s a leleményes ellenzéki hazafiak átcsoszogtak a kormányparti oldalra és ildomosan, ügyesen elhelyezkedének, nagy kertészeti manőverrel, hogy kevés fa mégis parkot mutasson.

A karzatokra ezalatt jöttek-mentek hölgyek, férfiak; Munkácsy is ez idő tájt érkezett a nejevel. Egyes jámbor vidéki embereket, akik kegyelettel figyelik a nagy eseményeket alant, egyszerre csak elfogott a bámulat. A csodálkozás fölszissenései hallatszottak.

Hogyne! Vajay egyre beszélt, szidta, pocskolta a jobb oldalt. Gesztikulált, kiabált, önök így, önök úgy . . .

– Úgy van, úgy! – helyeselte a jobboldal.

Ez még csak jobban feltüzeltelte a szónokot, s leszedett minden érdemet és rárakott minden gyalázatot a jobboldalra, mire a jobboldal élénken kiáltotta:

– Igaza van! Igaza van!

A szegény járatlanabb karzatiak egymást döfködték a könyökükkel és a fejüket csóválták.

– Mi lehet ez? Mi történt? Megfoghatatlan.

Persze. Hogyan is juthatott volna eszökbe, hogy ez nem az igazi jobboldal, hanem csupa hamisított mameluk.

»Kapzsi világ ez – gondolhatták –, hogy már a mamelukokat is hamisítják.«

A HÁZASSÁGI JAVASLAT

(Ki tudja, hányadik nap)

A taktikázás furfangos útján halad a reformellenes ellenzék. Ott vagyunk emiatt még mindig a vita elején. A szóonokok táblája olyan, mint a kifogyhatatlan olajos korsó. Ma lebeszélte egy csomó szónok, de még egy nagyobb csomó iratkozott fel. Atzél Béla báró az ő mulatságos bonhomiójával dörzsölgette kezeit.

– A kérdés még nincs kellőleg megvilágítva... úgy, úgy, kellőleg megvilágítva.

S gyermekded ártatlansággal mosolygott e megjegyzéséhez.

Az ellenzék denique nem akarja, hogy húsvétkor a felátadott Krisztus már a megszavazott javaslatot találja itt – tehát minden áron meg kell akadályozni a szavazást, ami sikerült is nekik. Ki tudja mire várnak? De várnak valamire. Apponyi szorgalmasan üldögél szokott helyén csendesen, figyelmesen és szomorúan, néha fölkapja fejét. Talán igazán hallja messziről a kalksburgi harangok bús kongását. Polónyi uram is ott gubbaszkodik mephistói gúnymosollyal, egy sunyi akció tervének ködével a homloka körül. Mind a ketten látszólag az ártatlanra játszásként magokat, de annyi már tény, hogy vagy még csakugyan nincs kellőleg megvilágítva a kérdés, vagy már megkezdődött az obstrukció. Beavatottak azt mondják, hogy ez csak kis obstrukció; a nagy obstrukció csak a részletes vitánál áll be, ha szükség lesz rá. Mert az is lehet, hogy nem lesz rá szükség. Az a bizonyos valami közbejön. S akkor mentve a kereszténység.

– Hát csak kuvikoljatok, gyerekek! Kuvikoljatok!

Ma (az egy Bartha Miklós beszédét kivéve, aki egyike a Ház legpompásabb szónokainak) kisebb terjedelmű beszéde-

ket tartottak: Berger Ignác tisztelendő úr, akinek tartós kabátja és tartós mandátuma van. Már vagy tizenöt év óta ül az Apponyi háta mögött ugyanabban a fekete kabátban, ugyanabba a hallgatagságba merülve, anélkül, hogy a Ház ösmerné és meg tudná ítélni, hogy pap-e vagy vándor színész.

Ma végre beszélt, de beszédjének hatása nem lesz olyan tartós, mint akár a kabátja, akár a mandátuma volt.

Gyürky Ábrahám gróf ellenben csinosan, ügyesen támadta meg a javaslatot. A többi szónokok, Bujanovics s Kun Miklós is mind a javaslat ellen *világítottak*, mert a reformerek már körülbelül egy hete beszüntették a csatározást, hogy ne szaporítsák a szót.

*

Közbe egy kis incidens is történt. Serbán Miklós a »nemzeti levegőben« (ott ülven a nemzeti párt gránicán) hirtelen nagy magyarrá lett. (Sajnos a kormánypárton nem tudott azzá válni.) Tapsoltak, éljeneztek múltkori beszédének, amit nem tudott elnézni Miklós Gyula, a kormánypárt Lancelot lovagja s rápörkölte korábbi kétes magyarságú viselkedését. Ma Serbán személyes kérdésben szólalt fel, tagadva a vádakát. Az ülés későbbi folyamán zajos tetszés közt »hagyta helyben« még egyszer Miklós Gyula, pártjának zajos tetszése közt.

A pajtáság révén némely úgynevezett magyarok (a nemzeti pártról) bosszús ellentmondásokkal mutatták rokonszenvüket Serbán iránt, hiába intette őket Visontai és Károlyi Gábor:

— Ej, ugyan ne védelmezzétek!

De végre is meg kell bocsátani Serbánnak; utolsó beszédében hű magyar érzésűnek mondta magát s ha betartja, a nemzetben, melynek képviselői ülnek itt, meg kell lennie az anyai érzés fenségének is, mely megbocsát a visszatérő fiúnak.

*

Ez volt az ülés higgadtabb része, azután következett a zűrzavar. A Kossuth honosítására vonatkozó kérvény tárgyalásának kitűzése. Indítvány tétetvén, hogy kedden ne

legyenek ülések, egyszerre el kezdenek kölykezni az indítványok ijesztő szaporasággal, hogy Bánffy elnök már éppen-séggel nem bírta elméjében tartani. Thaly azt indítványozta, hogy vasárnap is tartsanak ülést. Károlyi Gábor erre vérszemet kapott és azt indítványozta, hogy legyenek az ülések permanensek.

A roppant zümmögésben, zajban szinte jótékonyan hatott a fantáziákra ez az odadobott ötlet. Permanens ülések! Milyen érdekes volna... Itt ülni örökkön-örökké, éjjel és nappal folytonosan és hallgatni a beszédeket egész a rogyásig, utolsó lehelletig; aki megéhezne, elmenne a büfébe és jólakna, aki elálmosodnék, végigdölné a padban és hortyogna, aki meghalna, kivinnék a teremőrök és eltemetnék, a Ház pedig együtt ülve megvárná még az utódját is, mint ahogy egykor megvárták a Thurzó permanenciába tett lakodalmán a keresztelőt is. No, az bizony nagyon érdekes volna! S húsz-harminc hang kiáltá jobbról-balról:

— Helyes, legyen permanencia!

De az indítványok eleven tarkaságát egyszerre agyon nyomta a nagy *tromf*, a Justh Gyula indítványa, hogy Kosuth honosítását nem szabad tovább halasztani, ne haljon meg az öregúr hontalanul, tűzze ki a Ház a hétfői napirendre. Most a Polónyi lelkes dikciója hozta hullámszásba a kedélyeket s a kedves pajtások a szélsőbaloldalon, akiket a papok közelebb hoztak a mamelukokhoz, kezdték újra a régi veszélyes arcukat fölvenni. A lekötelező, nyájjas mosoly, gyöngédség, mellyel Hegedüs Sándor nézi Madarász papát, Thaly nézi Kőrösi Sándort, Fabiny nézi Kiss Albertet, egyszerre zimankós fagnak engedett helyet.

A honosítási kérdésnél egy villámcsapásra elfelejtették, hogy össze vannak már tanulva az egyházpolitikában.

Mondják, hogy egyszer egy tudós (hiszen napjainkban már nem lehet anekdota nélkül se egy jó beszéd, se egy rossz tárca-cikk) bedresszírozta a macskákat olyan csodálatosan, hogy azok leültek egy asztal körül és mindenik egész komolyan egy meggyújtott gyertyát tartott a két első, összeszorított lábában.

Mikor aztán produkálni akarta a tudós az ő macskáit, azon hitben, hogy okvetlenül sikerülni fog a művelet, ekkor

a tudós ellenfele kivett a zsebéből egy skatulyát s kieresztett abból *egy egeret*. Uccu, a macskák mindjárt eleresztették a gyertyákat, megint a *régi macskák* lettek és mindnyájan az egér után futottak.

Nem akarom levonni a tanulságot az anekdotából, csak még a beállott zúrnavart felemlíteni. Felszólalás felszólalást ért oly elágazóan, annyira összegubáncolva a kérdéseket, hogy az elnöknek *egy teljes óra* kellett csak a kérdések elválasztására és föltevésére, miközben annyit beszélt, hogy Endrődi Sándor, a Napló szerkesztője, három nyomtatott ívre becsüli az elnöki csendet és figyelmet kérő szavait, kimagyarázásait és különböző észrevételeit. Végre mégis vége volt. Határozatba ment, hogy kedden túl nem lesznek ülések és hogy hétfőn tovább folytatják a házassági javaslatot. A kormánypártnak 31 szavazattöbbsége volt a honosítási kérvény kitűzése ellen. Vele szavaztak néhányan a püroszok közül is.

EGY KÉPVISELŐ LEVELEI AZ ORSZÁGGYŰLÉSRŐL

— A Kossuth-kérdés és a párt —

Kedves feleségem, Klári!

Nem szándékoztam többé nyilvánosan írni neked, tudod, a püspök nagybácsink miatt, aki így szólt hozzám: »Vagy ne írj, vagy másképp írj, mert ha nem írsz másképp, akkor én írok másképp.«

Ami azt jelentette, hogy ha nem írok másképp a polgári házasságról, akkor ő írja meg másképp a végrendeletet.

Másképp pedig én nem írok, tehát inkább nem írok. Beszüntettem a levelezéseimet a »Pesti Hírlap«-ban, aminek megörült a kormány (mert néha nagyot karmoltam öccelleneciáikon), megörült a naplóbíráló-bizottság is, mert úgy vélték, hogy ebben az állásban mégis derogál hírlapba firkálgatni. Hiába mondtam nekik, hogy Disraeli is írt a lapokba, mire azt felelték, hogy Disraeli először nem volt naplóbíráló-bizottsági tag, másodszor Disraeli csak zsidó volt. Megörült az ellenzék (mert az ellenzék dolgai is szellőzve voltak s a

szellőt azok se bírják ki), megörült a városi magisztrátus, mert ha én mindennap azt írom neked, hogy nincs lakás, el-
ijednek Budapesttől az idegenek és sohasem lesz világvárossá
s végül lebeszéltek a levelezésről összes képviselőtársaim,
akik folyton kapták feleségeiktől a szemrehányó leveleket:
»Látod, milyen derék férj a Katánghy, hogy ír az a feleségé-
nek minden mozzanatról, te pedig, rest kutya, egyetlen sorra
se méltatsz.«

Így írtak a képviselőnek a férjeiknek. Csoda-e, ha aztán
a férjek nekem estek:

– Ne csinálj veszedelmes példákat, gonosz precedense-
ket! Hadd a világot, Menyus, a maga útján.

Hát hagyom is. Miért ne hagynám?

*

Mondom, nem írtam volna többé, édes Klárim, nyilvá-
nosan, ha nem kapom tegnapi haragos leveledet s ha nincs
benne ez a passzus:

»Szégyeld magad, Menyhért, hogy ki nem ég a szemed,
hogy volt hozzá lelked Kossuth ellen szavazni a pénteki
országgyűlésen. Ha már a saját ostoba fejeddel nem tudtad,
mit csinálj, olvastad volna a Pesti Hírlapot, meg volt abban
szépen írva, hogy mi illeti Kossuthot a maga nemzetétől.
Tudod-e, Menyus, hogy egy halottat loptatok meg stb.«

Ejnye, mordízom adta, te asszony! Hát velem mersz te
így diskurálni? Nekem akarsz te leckét adni a komoly, becsü-
letes politikából, meg a pártomnak? Hát elment a te eszed?
Komolyan mondom, gyanakszom, hogy valami szélsőbali
udvarlód van, aki elficamította az eszedet a saját formájára.

Nekem mersz te szemrehányásokat tenni, aki Kossuthot
jobban szeretem, mint akármelyik alakját a históriának és
aki nyilván vallom, hogy amelyik nemzet nem becsüli meg
a nagy embereit, annak nem is születnek többé nagy emberei.
Azt szokták mondani a sovány földre: »nem szereti a búzát«.
De ez azt is jelenti, sőt inkább jelenti azt, hogy a búza se
szereti az ilyen földet.

És hidd meg nekem, Klári, hogy mikor a történelmet
olvasom, nem nehéz az én szívem se a sajói, se a mohácsi

csata leírásánál (elgondolom magamban, hogy azok az elesett vitézek már azóta úgymint meghaltak volna): a Kont és társai vesztét sem siratom, legfeljebb az jut eszembe, hogy akkor egyszerűbb volt a párttaktika, mert az akkori békétlen elemek nem mentek át alkalmatlankodni a »Vadászkürt«-be, hanem szépen átadattak a budai hóhérnak, s újra egyöntetűség lett a pártban. A sok vesztett csata, a sok levert forradalom mind nem fáj már s nem kergetnek arcomba szégyent, szívembe keserűséget, mert semmi az, csak annyit bizonyítanak, hogy a *nemzet gyengébb volt, mint az ellenség.*

De mikor a Rákóczi Ferenc proskribálását olvasom, szeretnék harapni, rúgni, ölni, mert ez azt bizonyítja, hogy a *nemzet komisz volt.*

Pedig az a »semmi«, ami már nem fáj, holtakból rakott hegyek, vértől dagadó folyamok és az a másik, ami fáj, csak egy jegyzőkönyv, egy kis papír, szennyes papír.

Hát ne hidd azt, Klári, hogy én mameluk létemre kicsibe vettem volna, miképpen temessük el Kossuth Lajost.

*

Ejh, mit tudtok ti, hosszúhajú asszonyok a politikához!

Emlékszel-e, mikor még fiatal házaskorunkban együtt éltünk a szegény, boldogult édesanyámmal, akire te azt mondtad, hogy »gonosz anyós« s aki téged »rossz feleségnek« mondott. Mennyi viszály, mennyi gyűlölet volt köztetek, míg végre is szegény mama elhurcolkodott a háztól a negyedik faluba, de akkor se lehetett békében, mert folytonosan gorombaságokat üzengetett neked elcsapott szakácsnéktől, utasoktól, vándorló drótos tótoktól.

Te azt kívántad, hogy szakítsak vele, ő pedig arra dolgozott, hogy elhidegítsen tőled.

Én ellenálltam, én így szóltam:

– Ugyan ne okoskodj, Klári, hogy szakíthatnék én az anyámmal?

A szegény mamának pedig váltig azt hajtottam:

– Hogyne ragaszkodnám a törvényes hitvesemhez?

Én egyformán szerettelek benneteket, de hiába magyarázgattam, ti sohasem akartátok elérteni, hányszor vetted fel a kérdést: »Vagy én, vagy az anyád, válassz köztünk!«

Hát arra emlékszel-e, amikor aztán meghalt a szegény mama és te közömbösen fogadtad a halálát, ami engem nagyon bántott.

– Nem szép tőled – mondtam –, hogy nem sírsz. Sírij azonnal!

Te pedig csipődre raktad a kezeidet és kifakadtál:

– No, már azt szeretném én látni, hogy valaki nekem a sírást megrendelje.

– De kérlek, hisz édesanyám volt.

– Sírasd te, nekem ellenségem volt.

Hiszen nem volt igazad, egypár könnyet csak mégis ejthetnél volna érte, már csak a híréért is, hogy a háznép lássa, hogy a világ ne szóljon, hogy az én nagy szomorúságomat enyhítsed, de hogyha mégsem tetted, ha mégsem akartad, hát én bizony nem kényszeríthettelek, mert igazán sokat túrtél a szegény öregemtől, amíg élt.

*

De nem másért említem az istenben boldogultat (Jó, hogy eszembe jut, csináltasd meg kérlek, a faragóval, a kirtördelt sorompót a kripta körül) csak arra való nézve, miféle méltányossággal szavazhattam volna én meg, hogy a király is tartozik hozzájárulni a szentesítéssel a közrészvéthez? (Pedig mind a két ellenzéki javaslat az ő aláírását igényli.)

Te kívánod ezt tőlem, aki neked se bírtam megparancsolni *akkor* a sírást? Holott én urad vagyok s oltár előtt fogadtál hűséget, engedelmességet.

Hát még a király! . . . A király mégiscsak más. Ej, ej, Klári, mit gondolsz te a király felől? De persze, te még eleven királyt nem is láttál.

Ha okos volnál, belátnád, hogy mindent megadtunk Kossuthnak, ami magunknak volt, csak azt nem szavaztuk meg neki, *amink nem volt*.

Azt mondta Busbach, ez a derék, okos ember és volt honvéd, a konferencián: »Győzzük le magunkat.«

Okosan mondta, tudtam, hogy igaza van, de én mégis így szóltam Kristófnak, aki ez este egy vendéglőben várt.

– Szép dolog, nemes dolog az önlegyőzés, de én mégis megvárom előbb, hogy őfelsége győzze le magát.

Mikor aztán őfelsége nem tette, újólaj feleltem Kristófnak, aki kérdezte, hogy mi lesz:

– Hát az lesz, hogy legyőzzük magunkat és nem lesz törvény Kossuthról.

– De hát mi lenne, ha nem győznének le magatokat?

– Hát akkor is csak az lenne, hogy nem volna törvény Kossuthról.

Erre aztán a kurucvérű Kristóf is belenyugodott, hogy isten neki, győzzük le hát magunkat.

Hiszen ott van a péterfalvai malmunk, amit három patak hajt, ha csak az egyikben nincsen is víz, mindjárt nem mozdul a malomkerék, de hát mikor csak az egyikben van víz, az okos ember fejkavarva fordul vissza a zsákjaival. (Pedig igazán csak az egyikben van, mert a főrendiház patakját egy bárány is ki tudná inni.)

Nincs, nincs igazad, Klára, semmiben nincs igazad. Te úgy fogsz fel bennünket, mintha megtagadtuk volna Kossuthtól a kegyeletet. De ez nem igaz. Ha ott vagy a Házban, bizony repesett volna szíved a Wekerle beszédje hallatára. Milyen meleg volt, mint a verőfény, milyen szép és megható. A büszkeség és a méltóság fényes zománca csillámlott minden szaván, amikor mondta, hogy csak a kegyelet külső nyilvánulásaiban lehet közöttünk különbség a Kossuth ravatalánál, de a benső érzésekben nem.

Szegény apám, aki két évig ült vasban azért, mert a Kossuth arcképét találták nála, ha most föltámadna; tudom, álmélnéknék, hogy a korona első minisztere ilyesmit mondhat a magyar parlamentben, tudom, nem azt mondaná, amit te nekem, hogy hitvány vagyok, hanem azt kérdené: »Miféle mese ez, Menyus?«

Hiába rázod a fejedet, nagy dolog ez. A parlament állva, fekete ruhában hallgatja meg a haza legédesebb fiának, de a király törhetlen ellenségének bejelentett halálát; koszorút küld, követséget meneszt, fájdalmát, bánatát szomorú szavakban üzeni; – de nektek mégsem elég, mert a király hozzájárulása hiányzik.

Hát azt mi hol vegyük?

Hát kellett-e ez Kossuthnak, számíthatott-e ő arra? Nem anélkül akart-e ő nagyjá lenni az életben?

Nem, Klári, te ravasz vagy, te farizeus vagy. Te Kossuthistának játszod magad a férjed előtt, pedig te voltaképpen hiperlojális vagy. Te nem azt óhajtod a szívedben, hogy Kossuth Lajos nagyobbodjék, te azért szeretted volna ezeket a törvényeket, hogy Ferenc József nagyobbodjék. Asszony, te ártani akartál Kossuthnak. Te kisebbre akartad szoríttatni a nép szívében a király által.

*

Hallgass, Klári, hallgass! Hogy ez így van, hogy a király koszorúja hiányozni fog erről a nagy ravatalról, melynél az egész ország áll, annak talán mégis inkább Kossuth az oka, mint a mi pártunk.

Hiszen emlékezhetsz, a király szíve se fősvény. Hallottad a legendák sorozatát. Mikor a király, száz Caesar ivadéka vizitbe ment egy magyar kisenemeshez, tekintetes Deák Ferenc úrhoz az »Angol királyné«-ba, mikor a királyné ebédre hívja az öreget sajátkezű levélben, bizalmasan, ahogy fejedelmek szoktak fejedelmet; és azután, azután, mikor ott térdepel ugyanez a királyné a ravatalánál... Rege van erről, írás, kép beszél arról. Nézd meg azt a képet, Klára, ott van a pipázó szobámban felakasztva, és akkor mondd meg, hogy nem érdemli-e meg ez a király, nem tartozunk-e kímélni az ő érzelmeit is, mikor a magunkét nyilvánítjuk Kossuth íránt?

Még azt is írod, hogy miért nem vettem mintául legalább Jellinekét, aki tartózkodott a szavazástól?

Hát azért, mert én jónak tartom a kiegyezést s végre is egy képviselőtől, a naplóbiráló bizottság két országgyűlésen át tagjától elvárhatja az ország, ha valaki, ő vegye komolyan a circumstantiákat.

Mi hasznunk abból, ha egy-egy párttag például a szemcsés köthártyalob tárgyalásánál vallja magát a kiegyezési alap fenntartó oszlopának, de mikor a kiegyezési épületet veszély fenyegeti, akkor szépen elfut, ahelyett, hogy a vállálal támasztaná.

Szinte látlak, milyen gúnyosan nevensz most, de nem tehetek róla, én már olyan vagyok, én szívesebben bocsátok

meg annak, aki ellenünk szavazott, mert az csak alulról kímélte magát, mint annak, aki a szavazástól tartózkodott, mert az felülről is, alulról is kímélte magát.

Ne példálózz hát nekem Jellinekkal. Ámbátor Jellineket se merem megítélni, mert Jellinek átolvasta a világ összes könyveit, hát meglehet, hogy az van bennök »Timere bonum est«, sokkal jobban szeretném megcsipkedni pártunkban a megfordított Jellinekeket, akik felülről őrzik elkopástul a személyüket. A megfordított Jellinekek éppen a párt kori-feusai közt vannak, excellenciás urak és leendő excellenciás urak, akik rendre kivonják magukat a funkciók alól a temetési szertartáson.

Végre még egyet, asszony. Jól jegyezd meg, amit mondok. A pártra ne fenekedj, mert a párt megszavazott volna mindent, amit a kormány előterjeszt. A kormányra meg éppen nem haragudhatsz, mert a kormány még jobb, mint a párt, az szívesen terjesztett volna elő többet is.

De lehetetlen volt, Klári, becsületesemre mondom, lehetetlen volt. Elégedjetek meg azzal, ami történt.

Hiszen így is annyi történt, hogy nem volt még ilyen temetés ebben az országban, mióta magyarok lakják.

Mire leveletem megkapod, már akkorra útban van hazafelé Kossuth Lajos; jön, jön dübörögve, lengő zászlókkal, képviselőktől, küldöttségektől kísérve, virágtalan országokon át (mert a virágok mind vele jönnek), a fekete város felé, ahol egy egész nemzet teszi testét fönséges pompával a sírba, ahol megnövelje vele ennek a földnek az értékét.

De már szinte elérzékenyedtem. Isten veled.

Katánghy Menyhért

Ui. Egyébiránt jól jártunk, Klári, hogy még mindig nem találtam lakást, mert most, ahogy engem itt szeretnek, már minden ablakunk be volna törve.

K. M.

A BÁNFFY FALAI

— Nyílt levél saját magamhoz —

Tisztelt képviselő úr!

Tudom, hogy elvesztem azt a kis népszerűségemet is, amim van, ezzel a felszólalásommal s azt is tudom, hogy ön törvényhozó létére fitymáló dölyffel löki félre e soraimat, de én mégis nekimegyek a falnak, ti. annak a falnak, amit Bánffy báró, a képviselőház elnöke, emeltetett, elfalazva a hírlapírói karzatnak a képviselőházi folyosóra nyíló ajtaját s egy földalatti úton nyitva utat a karzatra az újságíróknak, hogy őket a folyosótól elzárja, ahol hosszú évtizedek óta megvoltak együtt a képviselő urakkal és emiatt nem lettek se önök kisebb urak, sem pedig mi boldogabbak.

Nagy megalázás van ebben ránk nézve, tisztelt képviselő úr. És nagy méltatlanság azonfelül. Mert ez nem akarhat egyebet jelenteni, minthogy mi önöknek, kik a nép akaratából veszik eredetüket, társadalmilag derogálunk.

Önök azt mondják, hogy apró reporterek tolakodnak oda, akik igen kellemetlenek, sokszor illetlenül is viselik magukat, nem elég szerények és nem respektálják a társadalmi különbséget, ami a képviselő és újságíró közt van. Hiszen igaz, igaz, hogy a reporterek szegény fiúk, sokszor csak szegény zsidó fiúk, fakó, viseltes ruhában, de ez a dolog természetében van. Ötven-hatvan forintért végre is nem vállalkozhatnak meggyés püspökök és excellenciás urak reporta. De azért ezek a szegény fiúk is tisztességes szellemi munkát végeznek, amely szoros összefüggésben van az önök előkelő munkájával. Önök a nyilvánosságnak beszélnek, cselekszenek s ők azt a nyilvánosságnak elreferálják.

Szó sincs róla, van ezek közt olyan, aki szégyenére válik az újságírói karnak (s örök kár, hogy ezeket maga az újságírói kar megtűri), akik szemtelenül viselik magukat a folyosón, a Házban és mindenütt, akikkel önöknek az érintkezés épp olyan kellemetlen, mint nekünk, de ezeket kellett volna kizárni a folyosóról és nem egy kalap alá vonni a tisztességes hírlapírókkal és lehajítani őket a pincébe.

Tudom, hogy divatos áramlat az újságírókat szidni és gyűlölni – és nem is csodálkozom. Először szegények vagyunk, mert becsületesek vagyunk, másodsor lenézettek vagyunk, mert szegények vagyunk és mert lenézettek vagyunk – a legolcsóbb virtusokhoz tartozik, ütni rajtunk. Hiszen annak mindenki tapsol.

Értelmetlen előttem ez az animozitás s attól félek, hogy ez csak egy jelenség, hogy nem egészen mi vagyunk az igazi szálfka, hanem a sajtószabadság, hogy nem mi vagyunk a rosszabbak elődeinknél, akiknek az önök elődei megadták a sajtószabadságot, hanem hogy önök lettek azóta kissé reakcionáriusok. Hiszen ami magát a »mesterséget«¹ illeti, inkább hálával lehetnének eltelve, mintsem gyűlölettel – kivált önök. Mikor ezt az országot másodsor kellett meghódítani, megalkotni a legközelebbi emberöltőben, ebben a munkában az újságíróké a főérdem. Ahogy az utolsó kardot is leoldotta Világosnál az utolsó nemzeti katona, azontúl nem volt itt más fegyver, csak a kis *acéltollak*, melyek addig-addig szántották azokat a fekete barázdákat, míg kiszántottak önnek, valamint négyszáz és néhány társának mandátumot, a nyolc miniszternek nyolc piros széket, a Ház elnökének azt a magas széket és sok ezer embernek sok mindenféle széket.

Ez így van, tisztelt képviselő úr, tessék elhinni. De kezdetnők a dolgot előbbről is, ha dicsekedni akarnánk. Az a *holt ember* is, aki most jött haza, egy újságíró tollal hasította magának azt a fényes utat, melynek nincsen vége a halálnál, csak folytatása következik.

De én nem dicsekedni akarok, ellenkezőleg, panaszkodni. Mérgek vagyok, dühös vagyok a képviselőkre s okvetlenül kellett találnom egyet, aki előtt kifújjam magamat.

Azt hiszem, ön legkevésbé gyűlöl engemet, ön leginkább ért meg, tehát önhöz szólok.

Önök, tisztelt képviselő urak, elfelejtik a mi érdemeinket, önök nem a derék, hazafias és nemes elemeket látják köztünk, hanem csak a rosszakat. Ez egy igazságtalan szemüveg, tisztelt képviselő urak; és ilyen szemüveget, ha szokásba hozzák a használatát, egyszer oly valaki is föltehet az orrára, aki önöket nézegeti majd. Akkor az igen kellemtelen lehet.

A gyűlölet végre is emberi dolog. Én értem, hogy minket nem szeretnek. Ott van például a hasznos eszközök közül a szegény *fésű*. Azzal fésülük a fejüket simára, de azért mégis utálják. Pedig ha jól meggondolnák, hogy mi az az utálatos rajta, rájönnek, hogy a beleakadt *saját hajszálaik*. Hát bizony a fésű utálatos. És a sajtó is lehet utálat tárgya. Végre is, hogy ki mit szeressen és mit utáljon, azt forszírozni nem lehet, de az igazságtalansággal szembeszállani lehet is, kell is.

Ne méltóztassék tehát úgy venni, hogy a kartell, mely szerint tudósítást sem hozunk addig a Ház üléseiről, míg elégtételt nem nyertünk, oly erőpróba, vagy kötekedés lenne a magas képviselőházzal, hogy ki a nagyobb hatalom, ki fog a végén engedni – tudjuk mi jól, hogy önök a nagyobb hatalom és azt is beismerjük, hogy minden testület úgy rendezheti be magát a saját házában, ahogy neki tetszik, de arra mindenkinek van jogcíme, hogy egy sértést érezni tudjon.

Nem az önök folyosója fáj nekünk; hanem a bántó forma, amellyel a Bánffy-falak emeltettek.

Önök kétségtelenül nagyon erősek, de az isten is erős egy kicsit és mégis túrte néhány igaz ember miatt Szodomában azt a sok kellemetlen gonosz embert, de önök megfordítva, néhány kellemetlen ember miatt süllyesztenek alá a *pince útra* igen sok tisztességes, igaz embert.

Nem, ez nem lehet. Legyen szíves a képviselő úr és a maga körében kapacitálja képviselő társait, hogy e Bánffy-falak, melyek olyan szégyenletesek ránk nézve, mint egykor a »Székely támad« és a »Székely bánja« volt a székelyekre, leomoljanak. Sajnálattal hallok, hogy Bánffy elnök úgy nyilatkozott volna: »Inkább a fejemet vágatom le«. De én mégsem esem kétségbe. Az emberi elmék csodálatosak és ön is elég ötletes ember, hátha sikerül mégis kitalálni egy olyan modus vivendi-t, hogy a falak nem maradnak meg s Bánffy Dezső se jut a régi jó Bánffy Dénes sorsára. Kár volna azért a fejért, melyre mások is pályáznak.

Nézzen meg, tisztelt képviselő úr és nézze meg magát is a tükörben és mondja meg, mivel különb ember ön nálamnál? Mi már csináltunk egyet-mást a magyar kultúra érdekében, de hát ön csinált-e már valamit? Mert a dikciók nem

cselekedetek. Egy közönséges *bolha teste* sokszor többet nyom és több tért foglal el a világ egyetemben, mint ötezer beszéd. Ámbátor hisz ön még beszédeket se tartott. Még azt se. De azért mégis lenéz engem.

És vethet-e valamit a szememre? Követtem-e én el csak egyszer is indiszkréciót? Amit ön látott, vagy hallott, én mindig tudtam arról, de soha le nem írtam, csak amit én is hallhattam.

Az már megtörtént velem, hogy amit bizalmasan közöltek velem és azt kívánták, hogy megírjam, nem írtam meg; – de hogy azt, amit bizalmasan közöltek, és azt kívánták, hogy meg ne írjam, megírtam volna, az sohase történt és sohasem fog megtörténni.

Én pedig nem vagyok valami kivételes lény; vannak kétségtelenül rosszabbak nálamnál az újságírói körben, bizonyára vannak jobbak is, akik velem együtt érzik, nem a folyosóról való száműzetés keserűségét (mert nem valami Eldorádó az), hanem a formát és a formában kifejezett sértő célzást mindnyájunk ellen.

Egyébiránt nem szaporítom a szót, hisz ön igen jól tudja, tisztelt képviselő úr, hogy mi van a szívemen, habár egy része a tollban maradt volna is.

Mikszáth Kálmán
hírlapíró

NYITÁNYOK

Már régóta emlegették, jósolták, mióta Kossuth idősebb, betegebb lett:

– Ha Kossuth egyszer meghal, bizony magával fog vinni valakit!

Ezen »valakinek« a kormány látszott lenni azelőtt. A kormány azonban annyira jól viselte magát s olyan biztosan állt meg a határmezgyén, »eddig lefelé, addig felfelé és egy lépéssel se tovább«, hogy elmozdíthatatlanná vált és az egész prófécia Bánffy Dezsőre zsugorodott össze.

Mert Bánffy Dezső, bár jó ember, de már az első gombot rosszul gombolta be a kabátján. Eleinte némi hidegséget

tanúsított a Kossuth-gyászban, később azután egészen korrektil járt el, de a maga iránt ébresztett irritációt nem volt képes megszüntetni.

Bánffy ezzel nagy szolgálatot tett a kormánynak. Mert az bizonyos volt, hogy az ellenzék haragudni fog valakire. Csak az volt a kérdés, hogy kire. Bánffy maradt a Schwarze Péter. Sic fata tulerunt. Minden keresztény léleknek illő belenyugodni.

Bele is nyugodott volna mindenki (a kormány különös örömmel), még maga Bánffy Dezső is belenyugodott volna, ha a temetéssel össze nem esik egy másik dolga is: az újságírókkal való konfliktus, a befalazott folyosó-ajtók tárgyában. Két betegség azonban Bánffy Dezsőnek is nagyon sok.

Mind a kettő ellen próbált valamelyes medicinát, az egyik ellen elment a rekviemre, látogatást tett a Kossuth-fiúknál (Nagyon közelfekvő csillapító-szer!), a másikban pedig föltétlenül alávetette magát egy kis masszázs-kúrának.

És mégis az egész mai ülést ez a két dolog töltötte ki, nagy néző és szereplő közönség jelenlétében.

A kormány részéről jelen vannak: Wekerle Sándor miniszterelnök, Hieronymi Károly, Szilágyi Dezső, Csáky Albin, Tisza Lajos gróf stb.

Az elnöki előterjesztésnek az újságíró kérdést érintő részénél Ugron Gábor állt fel és a Ház méltóságának sérelmét látta abban, hogy az elnök engedett az újságírók »nekiszegezett pisztolyainak«. Úgy Madarász, mint Horánszky az elnöki jelentés napirendre tűzését kívánták, többé-kevésbé hibásan fogván fel a dolgot. Csak Horváth Gyula szólott tájékozottsággal és szelídítő irányban s végül a miniszterelnök fogta pártját az elnök rendelkezésének. De amint Ugron a Ház méltóságát látta megsértve az előbbi intézkedés visszavonásában, a miniszterelnök a sajtószabadság megsértését látta volna annak fenntartásában. Mind a ketten ágyukkal lövöldöztek, egyik balra, másik jobbra, de az igazság valahol középuött volt egy bokorban meglapulva.

A miniszterelnök felszólalása után bezárult a vita s megszavaztatván a Ház hatvanhét szavazattal vette tudomásul a jelentést. E hatvanhét voksban benne volt az ellenzékéről a Veszter és Horváth Gyula szavazata is. Kitűnt tehát, hogy

mégis sokan vannak, akik bennünket (újságírókat) szeretnek. Bűszkék is voltak az újságírói ketrecek a 61 lelkes pártolóra. Mert ma a pártolók még az előfizetőknél is többet értek.

A Bánffy-falak ügye így dőlven el, Bánffyt új tortúra alá fogták, következett ugyanis a Kossuth temetésére vonatkozó jelentés.

Előbb Ugron Gábor, most Hoitsy Pál vágott hozzá a bárdjával, keményen, majdnem kegyetlen szavakkal bírálva nem annyira a Bánffy tetteit, mint inkább a *neki tulajdonított* intenciókat (mert az ellenzéki urak a lélekben is tudnak olvasni).

Bánffy szokottnál is nyugodtabb volt ma, semmi harag, semmi indulat nem látszott kissé halovány vonásain! Hoitsy szavaira néhány szóval akart reflektálni, midőn egyszerre kitört a kiáltás:

– Menjen le az elnöki székről!

– Önről mondunk most ítéletet!

Bánffy engedelmeskedett. A készletben álló Perczel Dezső foglalta el az elnöki széket s egy meglehetősen igazságtalan hajsza indult meg most Bánffy ellen, ki kétségtelenül száraz volt, rideg is, azon nagy csapással szemben, mely az egész országot megrendíté, de cselekedeteiben nem fordult elő olyan szembeszökő hiba, hogy szükséges, vagy hasznos lett volna tekintélyét annyira meghurcolni.

A többség ezta jelentést is 67 szavazattal vette tudomásul.

Az óra már háromra járt ekkor – a napirendhez hozzá nem juthatott a Ház, az egyházpolitikai vita elmaradt holnapra.

De a Kossuth Lajostól hozott ezüstvégű botjára támaszkodó Károlyi Gábor a fejét rázta:

– Nem hiszem, hogy holnapra jöjjenek az egyházpolitikai javaslatok.

A SZAVAZÁS

Ma végre post tot discrimina rerum megjött a nagy nap, amelyről azt hitték, hogy sohase virrad fel; – szavazás alá került a kötelező polgári házasságról szóló javaslat. Ezer viszontagsággal, száz ördöggel kellett idáig megbírkózni.

Két kötetet lehetne írni arról, hogy a szegény üldözött javaslat mint embrió miképpen fejlődött idáig.

Először azt hirdették, hogy sohase fog ez szavazás alá kerülni a korona miatt.

A korona szándékairól csakhamar eloszlott a köd, de akkor jött a báró *Atzél inasa*, aki mindennap egy mameluk eltűntét jelentette be. Ezt is kiállta a reformjavaslat. Végül jött a turini holttest; ezt is a reform ellen akarták kijátszani – de ez se sikerült. A legvégén minden felbomlott, nem maradt egyéb, csak a vén grófnék imádsága. Az intrikák, taktikák és a fufangok minden neme meg volt próbálva, míg végre ma döntés alá került a javaslat.

Zsúfolásig megtelt a Ház, az összes képviselők közül csak huszonöt maradt távol. Olyan csekély szám, aminő még elő nem fordult a parlamenti éra óta. Csak a halálos betegek maradtak otthon és a fizikailag akadályozottak. Mindenki részt akart venni a történelmi nevezetességű szavazásban, pro vagy kontra.

Szilágyi nagyszabású beszéde után még Csáky szólott röviden, úgyhogy kevéssel déli harangszó után kezdetét vette a névszerinti szavazás, a G betű húzatván ki. »Győzelem!« kiálták azok, akik a kihúzott betűt többnyire jóslásokra, vagy gúnyos megjegyzés kezdőbetűjéül szeretik használni.

Nagy érdeklődés között indult meg a szavazás. Mindenki a helyén maradt és sokan izgatottan jegyezték a szavazatokat. Kivált Széll Kálmán és Szapáry, amely utóbbi egy fogatot vesztett a szavazásnál. (Hej, ha csak egy fogatot vesztett volna!)

A papírok suhogtak, a tollak gyorsan percegtek, csak gróf Esterházy Kálmán olvasta egykedvűen, harsány hangjával a neveket.

A Ház éber figyelme kísérte a legkisebb nüanszaiban is a szavazást. Gúnyos sziszegés támadt, mikor »nem«-mel szavazott Meszlényi.

– Kossuth rokona! – kiálták csípősen.

– De a püspöké is! – viszonzták hangok még csípősebben.

Huhogtak a Péchy Tamás »nem« szavazatánál. (Vén lutheránus! – rikácsolt egy vásott hang.) Megéljenezték

gróf Károlyi Istvánt, aki a javaslat mellett szavazott. Viharos éljenriadás és taps keletkezett, mikor Szilágyi Dezső mondta el halkán, szemérmesen az igen-t.

Éljeneket nyert az aggastyán Dániel Pál is, aki betegen hozatta fel magát falusi birtokáról, hogy szavazatát leadja. Az ősz képviselő már rég nem volt a Házban. Még akkor Wekerle csak államtitkár volt. Mostani vezérért jóformán nem is ösmerte.

Roskatagon, elfulladozó lélegzettel rebegte el az igen-t, mely a felhangzó tetszés-zajba veszett.

Egészséges szabadelvű párti csak három maradt el a szavazástól: Kende Mihály, Bobula János és Antal Gyula.

Egy óra után leszavazott a párt s az elnök kimondta, hogy a többség 165, amire tomboló lelkes éljenzés következett.

S még ez a többség se volt az igazi. Későbbi helyesebb megszámolás után kisült, hogy tíz liberális voks el volt tévedve, minélfogva az ülés végén konstatálta az elnök, hogy a voltaképpeni többség 175.

Ilyen roppant többségre senki sem számított. Az örvendetes eredményt azután különböző csoportosításokba állították össze a pártok matematikusai s kitűnt, hogy a pusztán szabadelvű párti szavazatok útján is (a horvátok nélkül), az összes többi pártok esetlegesen ellenkező szavazata ellenében öt szavazattal győzött volna a javaslat. Nagy volt a lelkesedés. Mindenki élvezte a pillanatok édességét, csak talán Szilágyi nem, akinek a feje fájdukt meg és antipirint volt kénytelen szedni a babérszedés perceiben.

A folyosó úgy nézett ki most, mint a verseny-gyep egy futam után. A fogadások egész tömege dőlt el s lett kifizetve a sportsmanok közt, akik ezt az érdekes napot erre a célra is felhasználták. Ha Szapáry Gyula vesztett (éppen a nevenapján), Szapáry László nyert, Rohonczyval fogadva, hogy hányan lesznek a szavazás percéig a kilépettek. Minden kilépőre, a meghatározott számon túl, ötven forint állt. (Legalább megtudtuk hát, hogy mennyit ér egy púrosz.) Tíz kilépővel lett több, mint amennyire Rohonczy annak idején fogadott, tehát összesen ötszáz forintot fizetett.

A nagy szavazás lezajlása után még egy névszerinti szavazást provokált Szalay Imre, az igazságügy-miniszternek

adandó bizalmatlansági indítványra nézve, melyet a nagylelkű Polónyi és *érdektársai* visszavontak az ülés folyamán, de a rettenhetlen Szalay magáévá tett.

Ez már csendesebb, nyugodtabb szavazás volt. Két óra felé járván az idő, az éhesebb ellenzéki urak haza szállingóztak, a kormánypárt ellenben maradt szilárdan, hogy népszerű miniszterét megvédje. E szavazásnál is fordultak elő érdekes epizódok, mint a Horváth Gyula »nem«-je, ki nem szavazta meg a bizalmatlanságot, bár Apponyi kívánta. Nagy zajt idézett elő az is, mikor gróf Batthyány Tivadar igen-nel szavazott, az ellenzéki padokból érkező dörgő hangja.

Egy kormánypárti képviselőnek feltűnt a hang idegenszerűsége és felkiáltott:

– Hol van gróf Batthyány? Hadd lássuk! Melyik az?

Szétnéztek, keresték a szemek, mint a tűt, de bizony nem volt ott gróf Batthyány Tivadarnak se híre, se hamva. Már azóta talán ott ebédelt valahol a Palkovicsban.

Nosza kitörültek a már bejegyzett szavazatát nagy triumfussal, anélkül, hogy kutatták volna a turpisság elkövetőjét. De minek is? Hiszen még ha sikerül is a csíny, még mindig 110 többsége maradt volna Szilágyinak: – így kettővel volt több.

A javaslat tehát a mai képpel ismét egy új fázisba jutott, ismét egy nagy állomáshoz ért – de még mindig hosszú, viszontagságos út áll előtte.

KOSSUTH A HÁZBAN

A folyosón vidám csapatokban beszélgettek a képviselők (bent gyönyörűen hulltak át ezalatt a parlamenti rostán a kötelező polgári házasság paragrafusai). Élvezték a tegnapi diadal morzsáit, kedvtelve nézegették az ellenzéki pártok izgatott sürgésforgását, egymást döfködték oldalba a mame-lukok:

– Baj van a szomszédban.

Tisza anekdotákat beszélt a régi Magyarországról. Hoitsy azt bizonyítgatta egy szélsőbali csoportnak hogy:

– Mit fél tőlünk a király? Ártalmatlanok vagyunk mi és royalisták az utolsó csöpp vérig. Az a most sokat emlegetett *április tizennegyediké* (1849.) se volt olyan borzasztó. Az első gondunk akkor is az volt, hogy *hova dugjuk el a koronát*, ahelyett, hogy összetörtük volna.

Jókai Mikszáthtal évődik:

– Mikor adod már férjhez Apolkát? (A Beszterce ostromában.) Úgy látom, be akarod várni, míg polgári hatóság előtt teheted.

Ily föllegtelen, zajtalan triccs-traccs közt kavargó a szivarfüst, fut az idő, csak néha jelzi a belülről kihangzó berregés, hogy új kacshoz érkeztek a képviselő urak.

E folyosói nyugalmisságban egyszerre csak fut a korridor felé Károlyi Gábor. Utána megindul szinte sebbel-lobbal Justh Gyula. Nyomában gyorsan szedegeti apró lábait Helfy Ignác. Futnak, futnak és félre löknek az útból mindenkit.

A ruganyos folyosói elmék hirtelen kitalálják, hogy nyilván Kossuth Ferenc érkezett meg.

Néhányan bemennek a terembe, ha igazán megérkezett-e.

Már akkor ott is ül az idegenek karzatán, hideg merev méltósággal, mint egy fejedelemfi, aki a soha nem látott birtokait jött megnézni, amelyek most haszonbérbe vannak parcellákban Ugronnál, Justhnál, Polónyinnál, Eötvösnél. Mellette megboldogult apjának a »palatinusa« helyezkedik el, azután a pártelnök Justh, háta mögött is üres pad van, hogy a lever-re gyülekező urak foglalhassanak ott helyet. Meg is jelennek rendre a hódoló vezérek; Ugron daliás alakja meghajlik; Károlyi Gábor rokonszenves vékony arca hpmesteri allűröket vesz fel. Még Csernátony is felcihelődik egykori vezére fiához. Talán most először van a karzaton. Van valami melegség ebben a képben. Bár szokatlan, de mégse bántó. Egy játékosdi csak és mégis ünnepélyes, a szív húrjait megrezgető.

Lent Polónyi Géza beszél kevés figyelem mellett.

Kossuth Ferenc se hallgatja, a környezetével beszélget; itt-ott egy-egy megjegyzést tesz, vagy kérdez valamit.

Csinos barna alak, nagy fehér homloka túlságosan felszalad a fejbúbjára. Szögletes, hosszúka arca, mely egy hatalmas gömbölyű koponyából kezdődik, hideg, előkelő,

márványszerű, de a fekete szemei lelkesekek, villogók. Magyarosan csak a szénfekete bajusz kunkorodik fölfelé.

»Szegény fiú!« — sóhajtják a nemzeti párton. (Mert akinek az apja olyan nagy volt mint az övé, az könnyen megmaradhat fiúnak még hetven éves korában is.)

»Szegény fiú! — sóhajtják a kormánypárton. — Ez van most a legkényesebb pozícióban valamennyink közt.«

Csak a szélsőbalon tudják, hogy nem szegény olyan nagyon; hogy olyan nagy domíniumot még senki sem örökölt az apjától Magyarországon, mint ő, csak talán Hunyadi Mátyás vagy II. Rákóczi Ferenc. Vagy három millió lelket. De ez veszélyes domínium. Okos ember sokat csinálhat belőle, hasznosat a hazájának, szolgálatokat királyának.

Nagy örökséget kapott Kossuth Ferenc, de minden attól látszik függni, hogy milyen emberek befolyása alá kerül. Vane hozzá elég judíciuma, megválogatni, kik az ő igazi barátai.

Ha van s ha csakugyan komolyan az a szándéka, amit igen szépen fejezett ki egy laptudósító előtt: »megvalósítani mindazokat az apja elveiből, amik valósíthatók«, akkor az isten vezérelje haza minél előbb.

Polónyi beszélt, egyre beszélt, senki se hallgatta, de mégis beszélt, Szilágyi oda-odakapott fájó fejéhez, de Polónyi mégis beszélt, az elnök behunyta a szemeit, elszunnyadott, a képviselők diskuráltak, Wekerle ásított, de mindez vissza nem riasztotta Polónyit, hogy mindig ő beszéljen.

— Szegény Kossuth! — sóhajtják most már a szélső baloldalon is.

Kossuth azonban háttal fordulva, ügyet se látszott vetni a szónokra, csakhamar fölkerelkedett, otthagya a karzatot (mire Polónyi föltekintvén, egy mondattal bevégezte beszédét). A háznagyi irodából »bemeneti igazolványt« hozván számára Ugron, a folyosón keresztül bevonult udvarával a büfébe, hol a párt tagjaival élénken beszélgetett. Visszafelé jövet Helfy bemutatta Tisza Kálmánnak, ami látható örömet okozott neki. Tiszteletteljesen vette le fejeéről cilinderét, mire Tisza is levette a maga sárga kalapját s így beszélgettek fedetlen fejjel:

— Holnap visszautazom — kezdé Kossuth Ferenc.

— A fáradaalmakat kipihenni — tette hozzá Tisza.

- Sok dolgom is van és arra is jó, hogy ott nyugodtan számot vessek, mielőtt itt valamire határoznom magam.
- Meg kell azt gondolni – vélte Tisza Kálmán.
- Mert nehéz helyzetem van – panaszkodék Kossuth.
- Nono – hagyta helyben Magyarország nagy öreg embere, meleg, barátságos pislogással, mialatt zsebében folyton kereste majd a zsebkendőjét, majd a gyufatartóját.

Aztán hosszú, barátságos kézrázással váltak meg s miután még néhány kormánypárti képviselő ismerősétől, Csernátontól, kit megölelt, megcsókolt, Harkányi Frigyes-től, Mikszáth Kálmántól stb. búcsút vett, siető léptekkel távozott a Házból, hová valószínűleg már csak mint annak a tagja tér vissza valamikor.

A MAI ROHAM

Kossuth csak életében buktatott kormányokat, halála óta egyre erősíti a Wekerle-kabinetet. A függetlenségi ellenzék csatát csatára vesz. Mintha sötét árnyak lépegetnének ki a halotti lepel alól. Mintha a megdicsőült halott jobban látna azóta, ahogy örökre lehunyta a szemeit, ahogy itthon pihen. . .

A Kossuth-gyászból mesterségesen kiesztergyályozott sérelmeket több részre osztotta nagy furfangosan a szélsőbal, de minden attak után erősebben kelt fel Wekerle.

A mai ülés is Kossuth-ülés volt. Bósz Ugron indítványozta meg a bizalmatlansági szavazatot egy verve-vel elmondott beszédben, melyben tüzes zsarátnokokkal dobálózott a miniszterekre, akik meg nem jelentek a temetésen. Igazi forradalmi levegő lengett a teremben. A löleli republikánusból (Szalay Imréből) csak úgy dőltek ki a Petur báni »Helyes«-ek és »Úgy van«-ok. Egy hang közbekiáltotta a fenyegető szavakat.

– Ma is április 14-ike van !

De senki se ijedt meg, mert az összes közbeszólásokból ez volt az egyetlen tény. Az április 14-ike. Ezt a miniszterelnök se bírta megcáfolni.

Egyebekben roppant tapintattal és határozottsággal vonta meg válaszul Wekerle a maga álláspontját lefelé és föl-

felé. Az ellenzék ingerülten zajongott az egyes kifejezéseknél, de a szabadelvű párt lelkesedésre buzdítva percekig éljenzete vezérét.

– Soha ilyen szerencsét, mint ez a Wekerléé – mondá egy nemzeti párti, mert a nemzeti pártiak hideg, közömbös szemlélők valának. A harcban nem vettek részt, csak a szavazásnál.

– A szerencse csak pillanatokra segít a politikában – jegyzé meg egy másik nemzeti párti filozófus. – Mert a nemzeti pártisághoz kell egy bizonyos diogenesi filozófia. (Hogyne! Évekig lakni egy szűk, üres hordóban.)

– E szerencsénél az a baj – mondá egy harmadik –, hogy a betét mindig bent marad s *egyetlen rossz eséllyel* az egészet besöpri a kapzsi bankár, a Malheur.

Míg ezen épületes beszélgetéseket hallgattam a szomszédból, a kormánypárti gránicon, azalatt feltűnt nekem, hogy egy ismerős zöldkötésű könyv fekszik Rohonczy Gedeon előtt, melyet már nagypénteken is ott láttam előtte. Elkértem szomszédomtól a gukkerjét s leolvastam a könyv aranybetűs címét: »Irataim«. Minthogy Rohonczy már nagypénteken is beszélni akart s e könyvet magával hozta, könnyű volt kitalálni, hogy tehát most is bizonyosan beszélni fog.

A kormánypárt ideges lett erre a hírré. Futótűzként terjedt: »Rohonczy beszélni fog!« A zsúfolásig megtelt a terem. A kaszinó-tagok összedugták a fejüket: »Sapristi, ez a Gida sohasem nyugszik«.

Mély csönd támadt. Mert Rohonczy érdekes szónok. Mondhat esetleg vakmerő dolgokat, de mindig érdekesekeket, mert bizonyos lovagias szellem van benne, intenciója nemes s mindig a lelkéből beszél, a hangulat szárnyain vitetve, bár néha a mérséklet korlátjain túl.

Bánffy (aki már kiheverte a hétfői ostromot) próbálta a házszabályokkal eltéríteni szándékától, de az ellenzék tombolva követelte:

– Halljuk Rohonczyt! Halljuk! Halljuk!

Szinte beomlott a terem a kiáltásoktól, mire Rohonczy egy kis kapcsolat ragasztott (sub titulo személyes kérdés) »nagypénteki beszédje« elejére és érzés-teljesen, melegen mutatta ki a hidat, mely a magyarok szívében a lojalitás és a Kossuth-kultusz közt van.

A kormánypárton síri hallgatás volt, a szélsőbalon tetszés zajlott fel gyakorta. A karzat hölgyei (tele volt szép asszonyokkal a karzat) összecsapták egyszer-kétszer tapsra a tenyereiket, a jég-család kedves alakjának lelkes szavaitól fölviszlanozva. Jó, hogy észre nem vette az a csúf, pecsovics Bánffy elnök.

Rohonczy beszédje után látván a mamelukok, hogy a világ még mindig áll és össze nem roppant, csodálkoznak és föllélegzenek. Ugron és Wekerle még egyszer összecsapva a kardjaikkal, névszerinti szavazásra került a dolog.

A szavazás közömbös csendben folyt le s az eredmény az lett, hogy a bizalmatlansági indítványt *száznégy* szavazattöbbséggel vetette el a Ház.

– Hát kellett ez nekünk? – zsörtölődtek a higgadtabb szélsőbaliak.

– Hol veszi magát ez a sok voks? – csodálkozott Wekerle.

A szavazásnál nem történt semmi jellemző. A púrosok vegyesen szavaztak, Eötvösök pedig jobbra távol tartották magukat.

*

Ez volt az *utolsóelőtti* roham a Kossuth-gyászból kifolyólag. Azért mondom az utolsóelőtti, mert a *legislegutolsó* (ha ugyan lehetséges a vég) jövő szerdán lesz: a rendőri brutalitások. Minden roham után több-több szavazattal jön ki a kormány. A hétfőinél 67 többség volt, a mainál 104, a szerdánál még többnek kell lennie.

Az ülés további részében több más, kevésbé érdekes kérdés mellett a Rákóczi hamvainak hazaszállítása tárgyaltatott.

Thaly gyönyörű beszédet tartott odabent. Az aulikusok (mert mint a Noé bárkájában a Házban is minden van) a fejüket vakarták:

– Megint hamvak, újra csak hamvak!

Az elnök aggodalmas homlokkal hallgatta Wekerlének a nemes nemzeti eszmét felkaroló szavait.

A korridoron pedig búsan járkált fel s alá Gerlóczy s nézte a kapuból a házakat, a füstölgő kéményeket és felsóhajtott:

– Oh te szegény város, szegény város!

MÁGNÁSESKÜVŐK MOST ÉS A JÖVŐBEN

Őrült ütemben peregetek ma le a kötelező polgári házasság paragrafusai. Míg az ember kiment a folyosóra egy cigarettát elszívni, már akkorra a Ház harminc-negyven paragrafuson száguldott át. Csak imitt-amott állította meg a rohanó apparátust egy-egy ellenzéki szónok, akinek valami igénytelen mondanivalója volt, egy kis csecsebecse, egy kis másli, stiláris módosítás, vagy efféle. Csak a *házasság megszűnéséről* szóló fejezetnél tartott Apponyi nagyobb beszédet, holnapra kérvén halasztani e fejezet tárgyalását: amibe bele is egyezett Szilágyi. Enélkül ma már be volna fejezve az egész javaslat ezen kiszámíthatlan parlamentben.

Bent a tanácsteremben csak néhány képviselő üldögélt, a többiek künn a folyosón sütkéreztek a tavaszi napfényben, mint a krokodilusok. Csak a csöngettyű hívására ráncigáltattak be.

Bocsánat a szóért, de az Európában járt vadember ekképpen magyarázta otthon a csöngettyűt: »Európában a nagy úr meghúz egy zsineget a falban s minden meghúzással beránt egy rabszolgát.«

No, itt meg egy egész raj ránttatik be, ha Molnár Antal megnyomja a katedrai csontgombokat.

Hol bementek, hol kijöttek, amint szavazás készült, vagy csak a felolvasó jegyző csendes mormogása útján történt az akadálytalan haladás.

A 36. §-nál egyszerre hangzott a csöngettyű. A büfé, az elnöki, a háznagyi szoba kiürült, mert mind a kettőben képviselők kaszinóznak szélcsendes napokon. A csöngettyű-szó azt sírja ilyenkor:

– Akadály van! Akadály van!

Szapáry László gróf beszélt. A szép, cukros kis Szapáry László. Éz a kellemetes szent ifjú.

Arca szelíd volt és ájtatos, szemei kérőn csüggtek Szilágyi ólomszürke arcán, melyet a három napos szenvedések még csak szürkébbé tettek.

Szilágyi mosolyogva fordítá feléje nagy fejét. Ma egy kicsit jobban érezte magát, s igazi jószág tükröződött erekekkel befuttatott kék szemeiben, mintha csak biztatná:

»Beszélj, kicsikém, beszélj; megteszem, amit lehet.«

László gróf beszélt, érzékeny, kérő hangon, engedtessek meg, hogy a halálos beteget a pap is összehadhassa és e tényről huszonnégy óra alatt jegyzőkönyvet kelljen küldenie a polgári tisztviselőhöz. Ő csak ezt az egyet kívánja. Hiszen bawatell az egész!

Szilágyi arcáról egyszerre eltűnt a mosoly s míg Teleszky illegette-billegette magát, hogy megfelel rá, azalatt az ő fantáziája szállt, szállt a jövőbe s éles szemével bepillantást vetett a Szapáry László szerinti mágnásesküvőkbe.

*

Behunyta a szemeit és látta, miként készülődnek egy mágnáslagzira most:

– János, szedd ki a díszruhámat, keféld ki; tisztítsd meg a kardomat, hogy fényes legyen. Tudod, hogy még ma esküvőm lesz. Te George szaladj e Szelnárhoz a bokrétaért, de itthon legyen az egyik lábad. Kend pedig, komornyik, híjja el a fodrászt, hadd borotválkozzam meg. Azután küldjétek fel a parádés kocsisomat. Hadd adjam ki az intézkedéseket. Az ezüstveretű hámat kell ráadni a lovakra. A hátulsó bakra tarsolyos, aranyzsinóros ruhát kapnak a huszárok, azért is menjen el valaki íziben a szabóhoz. Egy-kettő, siessetek, készülődjétek, azt akarom, hogy minden szép legyen és ragyogó.

Ilyen, vagyis ilyenforma volt a múlt, de a miniszter kisejtette a Laci gróf indítványából a jövőt is.

A jövőben ilyenek lesznek az intézkedések:

– János, bontsd fel az ágyamat és vetkőztess le. Tudod, hogy még ma esküvőm lesz. Te, George, szaladj és hozz két doktort, akik konzíliumot tartsanak felettem. Nyomj a markába mindenkinek három aranyat. Rézi, hordja össze az almáriumok tetejéről a régi orvosságos üvegeket és rakja ide a nachtkasznira. Így, most már jó van. Most már pompásan érzem magamat. Istenem, de boldog vagyok. Szaladj, te Jean, a konyhába és hozz egy melegített zabzacskót a hasamra, mert ez is szükséges. A fejemre pedig tegyetek jeges borogatást. (Az istennyila üssön abba a Szilágyiba, hogy ilyen bolond-

ságokba kényszerít bele.) No, most már azt hiszem, minden kész. Menjen el tehát egyitek a papért, másitok pedig a menyasszonyomhoz s mondjátok meg, hogy már jöhetnek . . .

Míg ezeket így gondolta át Szilágyi és mérges tekintettel mérte végig az ártatlan kedves Laci grófot, akinek mindig van a zsebében egy kis cukorka és egy kis szent eszmécske, azalatt már Teleszky verte agyon az indítványt jogi szempontokkal úgy, hogy mikor aztán szavazásra bocsátotta az elnök, nem állott föl mellette más, csak Förster Ottó, Pályi János és egy pap.

Zajos, hatalmas derűtség fogadta a csinos indítvány csekély számú követőinek fölállítását. Pedig kár volt oly könnyedén elvetni s még kigúnyolni is. Mert ha elfogadtatik, sokkal több haldokló mágnás lett volna, kivált a farsangi szezomban, mint most, és a haldoklás ideája, mely mindenha borzalmat gerjesztő volt, mulatságos édes idillé vált volna előszöri alakjában.

EPILÓG

A képviselőház ma aztán *teljesen* végzett a kötelező polgári házassággal, hacsak — quod deus avertat — vissza nem küldik a méltóságos főrendek valami módosítással.

Ma ugyanis a *harmadszori* megszavazásra került a sor, ami a szolnoki törvényszék esete óta szintén zátonyos pont. Be is valának invitálva a mezei hadak, s hangzott a folyosón mindenféle a nap legégetőbb kérdése:

— Hát nálatok volt-e eső?

Bizony nem igen volt. S az égen még ma se mutatkozott egyetlen föllegecske sem, ami sokkal nagyobb aggodalmat okozott, mint az antiliberalisok magatartása.

Alig voltak szegények tízen, kilencen Apponyi gróf körül, ki szürke ruhájában úgy veszi ki magát, mintha hamuban ülne, mellette Horánszky Nándor könyököl, mint egy beteg kakadu, csak talán a hercig kis Lulut nem törték meg a kiállott viszontagságok és szerencsétlenségek, ő most is pajzán és víg — de megütközni már ő sem akar.

Az elnök felszólítására, hogy akik a harmadszori felolvasás után is végleg elfogadják a javaslatot, álljanak fel,

felállt a jobbmező és a bal, csak közbül maradt egy kis folt – honny soit qui mal y pense – ülve. Erdő közepén egy tócsa.

A többség még egyszer éljenben tört ki, s ezzel vége volt. Elhalt az utolsó akkord is a dobbal, trombitákkal intonált harci-zajból.

Menj most már kis javaslat és kopogtass fürgén, bátran a Múzeum kapuján; kiáltsd a méltóságos urak fülébe:

»Engem a nemzet küldött.«

Eltisztult most már a láthatár. Kifogyott minden puska-por. A tönkre jutott ellenzék szétnézett, de nem volt már semmije a világon, csak egy széthasított, *ócska kalapja*. Hm, ezzel még lehetne csinálni valamit. Rendeltek melléje egy szónokot: Endrey Gyulát.

A Pázmány-iskola metódusa szerint Endrey egy beütött és széthasított kalapot mutatott fel a törvényhozó testnek, amely borzalmas látványra ingerült mozgás támadt a balon.

E fekete, kemény nemezkalap (amelytől megvetéssel fordult volna el bármelyik handlé a világon) volt hivatva bizonyítani a rendőrség és a katonaság brutalitását a Kossuth-gyász alkalmából. És a kalap ezt meg is cselekedte tőle telhetőleg, becsületesen.

Amit még a szerencsétlenül járt kalaphoz hozzá kellett tenni, azt felemlegette Endrey az ő haragos, pöszögő orrhangján.

Vér, borzalom van Pest utcáin az ő színgazdag előadásában. Sebesültek hörgése tölti be a levegőt sóhajokkal. Nehéz ágyúk dübörgése hallik, amint éjjelenkint vontatják őket a gellérthegyi citadellába. Pattog, mennydörög Endrey és számon kéri a Keresztes István halálát.

Hideg borzongás futott végig a honatyák hátán, mikor Hieronymi Károly felállott (akinél még higgadtabb, lelkiismeretesebb belügyminisztere nem volt Magyarországnak) s lucidus fejjel mondta el a tüntetések lefolyását, tárgyilagosan, híven, megfűszerezve azokat az ő fejtegető, meggyőző megjegyzéseivel, a jobboldal zajos tetszése közt, de az ellenzék is némán, ingerültség nélkül hallgatta.

Olyan volt az egész jelenet, mint mikor az iskolában a »custos« felírja a clamanteseket s aztán jön a professzor és

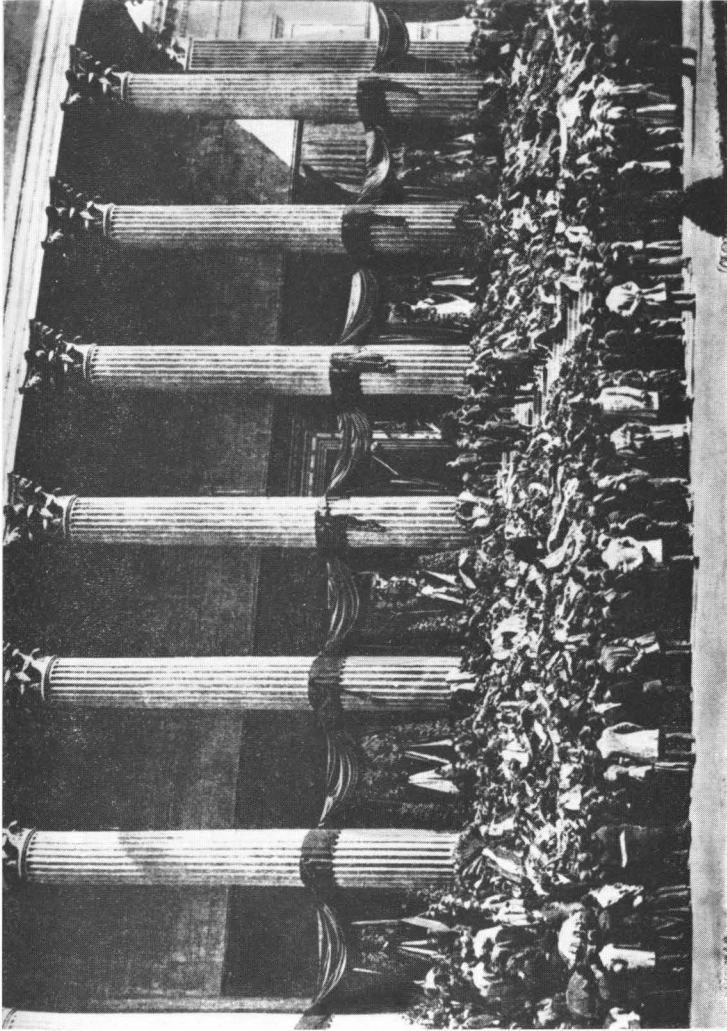

Jókai jubileum

II.

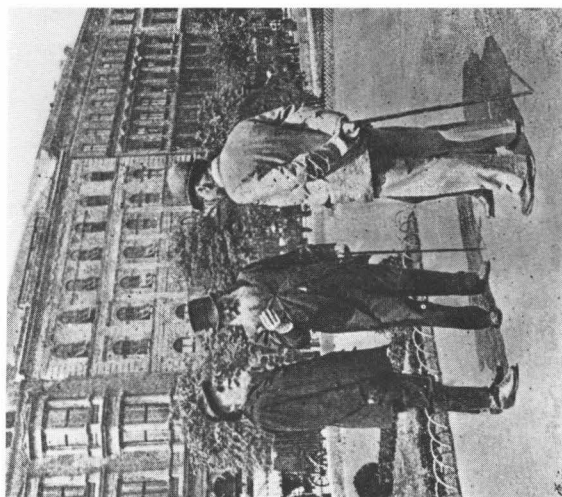
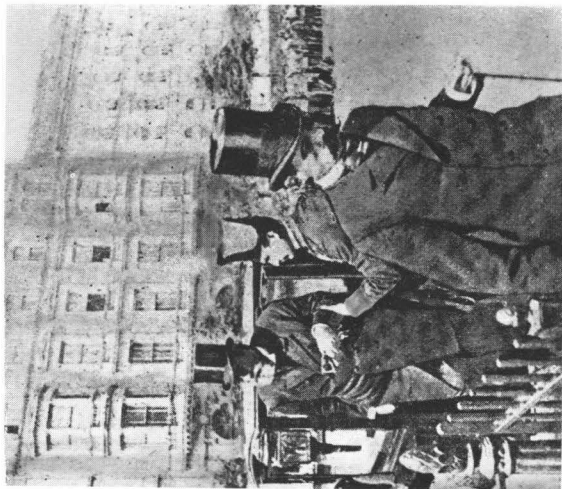

Kossuth Lajos a halottas ágyon

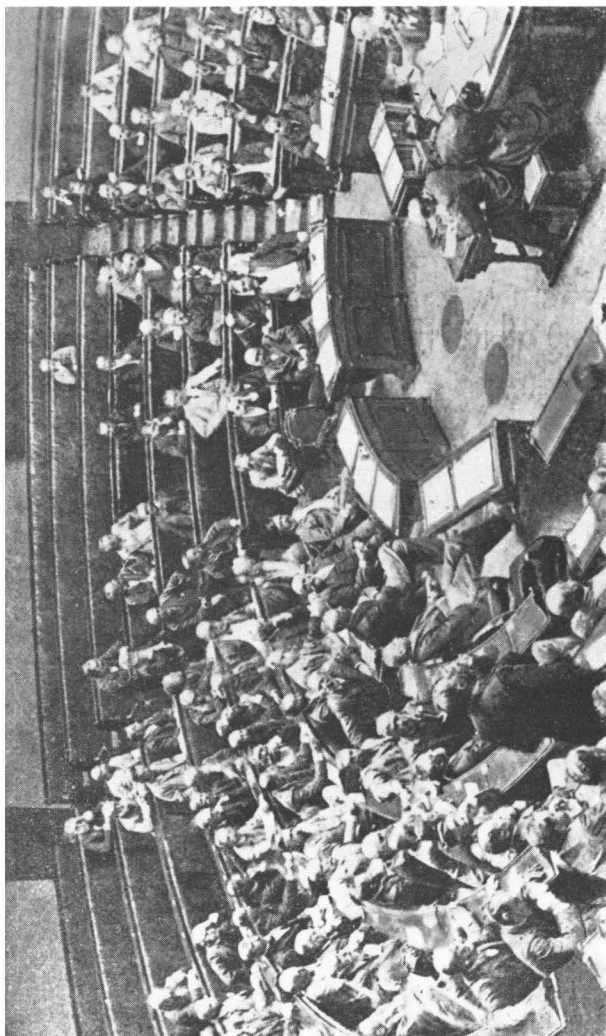

Kossuth Lajos temetése Budapesten

IV.

A május 10-i főrendiházi szavazás előtt

A képviselőház június 4-iki ülése

VI.

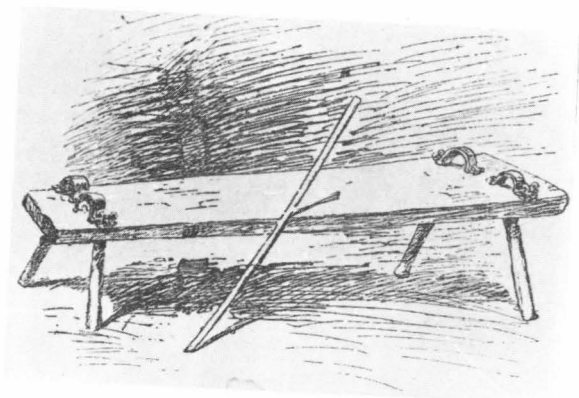
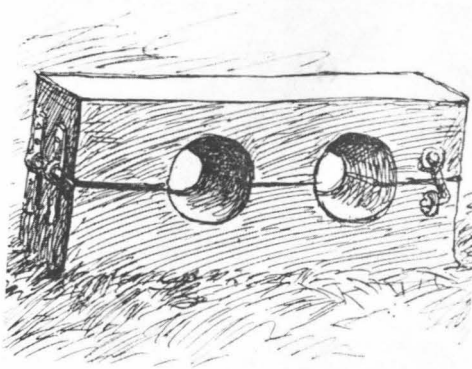

Wekerle Sándor

Ozoly János

VIII.

Rajzok *A János* c. karcolatához

letörli a spongyával az egész névsort és bebizonyítja, hogy egészen másokat kellene odaírni.

Zajos derűtség tört ki, mikor redukálta a Gellérthegy ágyúit két ócska alarm ágyúra, amik talán el sem sülnék – éppen mint az ellenzéknek ez az ágyúja.

Mindent tisztára mosott a miniszter. A rendőr-kabátokon minden gomb csillogó, ragyogó lett, a Gellérten szelíd báránycák legelészték, a friss kibújó gyepet harapdálva, a nyalka huszárok enyelgő beszélgetést folytattak a néppel (különösen a fehér részével), még a nemes jogászok feje köré is glóriákat font. Hanem a csócselék, ez a nagy láva, ez csinált némi rendetlenséget.

Keresztes Istvánt fel nem támasztotta, de ha őexcellenciája tehetne volna, bizonyosan feltámasztotta volna Keresztes Istvánt is. De biz az ő kelme fejét egy kicsit nagyon be találták ütni (meglehet, hogy kalap se volt rajta), azon az orvosok sem segíthettek. Amennyit segíteni lehetett, azt megtette a trepanációról fölvelt látélet, mely Árpád zengzetes nyelvén imígy szól: »A fejlékelés műtété nem volt alkalmas a halál bekövetkezése eshetőségének megakadályozására.«

Ami körülbelül annyit jelent, hogy Keresztes Istvánt sem annyira a rendőrök, mint inkább az orvosok brutalitása ölte meg.

A Ház óriás többséggel vette tudomásul a népszerű miniszter mesterien csillapító beszéde után az egész esetet. És csak egy megbotránkoztató dolog maradt meg az egészből: az *orvosi stílus*.

A PARLAMENTI KUVIKOK

(A házassági javaslat esélyei a főrendiházban)

Nagy politikusok, kis politikusok arról beszélnek, kombinálnak, meglesz-e a javaslatnak többsége a másik házban. De a dolog természeténél fogva csak a *találgatások* terén mozoghat ez a mulatság, mert a világon nincs olyan kiszámíthatatlan testület, mint a mi főrendiházunk, melynek csak az itt lakó *csekély számú tagjai* érintkeznek olykor egymással,

a többi szét van szórva vidéki kastélyokban, Grazban, Klagenfurtban, a világ minden részében, nem érintkeznek a magyar közélet faktoraival éveken át, de nagy kérdéseknél ki vagyunk téve annak az esetlegnek, hogy eljönnek szavazni, s bizonytalan, hogy merre billentik a mérleget.

Ily viszonyok között, csak az itt élő kevés főrendiházi tag lévén politikailag keresztüllátható (bocsánat a rossz szóért) csak mint *fogadási* tétel szerepelhet, hogy az igen lesz-e többségben vagy a nem? Számítás egyáltalában lehetetlen. Tehát csakis mint kuriózumot említjük fel, hogy a kormány többséget remél. A mi optimistáink tízre teszik a kormány többségét. Az ő optimistáik, akik szintén csinálnak többé-kevésbé megbízható lajstromokat, a szavazatképes személyek bizonyos pszichológus megítélésével »on dit«-ra s minden egyébre alapítva az egyének ide vagy odaváló besorozását, harminc többséget várnak a szavazástól az ellenzék részére.

De ezen *társalgási csemegével* (nem egyéb az), alig érdemes foglalkozni, annál is kevésbé, mert az esélyek megítélésének kulcsául néhány nap óta egy igen érdekes detail nyomodik előtérbe, mely az előre úgy sem látható eredmény sejtelméiből mint egyetlen megtapintható valóság s komoly mérlegetésre méltó anyag jöhet szóba. Ez ugyanis azon kérdés, hogy hova fognak szavazni a király közvetlen légkörében élő főrendiházi tagok, gróf Hunyady Kálmán, gróf Pálffy András testőrkapitány, az ominózus Szécsen Antal stb., s ez is csak azért fontos, mert mind a két rész az udvari méltóságok szavazatából véli kiokoskodni és felhasználni kortes-célokból a király legtitkosabb akaratát. Ezért ment fel annyira azon néhány udvari szavazatnak értéke, hogy valóságos verseny folyik értük a kulisszák mögött. A reform barátai reménylik, hogy a király környezetéhez tartozó urak vagy nem jönnek el a szavazásra, vagy ha jönnek, csak a reform mellett szavazhatnak, mert nem téveszthetik szem elől, hogy ófelsége szankcióját adta a javaslatához. A reform ellenségei az ellenkezőben bíznak s már is tudni vélik, miképp áll ez a kérdés Bécsben. Gr. Cziráky Béla külügyi osztályfőnök volt az első (aki különben a katolikus nagygyűlésen is részt vett), aki Kálnokynak kinyilatkoztatta, hogy ellene szavaz a javaslat-

nak s kész, amennyiben ez ellentétben volna hivatali állásával, attól megválni. Kálnoky állítólag nem érezte magát hivatva ezen kérdésben dönteni, mint amely egyenesen őfelségére tartozik.

Ellenzéki források szerint a király úgy nyilatkozott volna, hogy Cziráky grófot állása semmiképpen sem gátolhatja abban, hogy alkotmányos jogát tetszése szerint gyakorolja. Hasonlóan nyilatkozott volna őfelsége az udvari főméltóságok hasonló előterjesztésére, amiből határozottan azt vélik látni, hogy az udvari urak lejönnek és a javaslat ellen fognak szavazni, kivéve Széchenyi Gyula grófot, aki magánszemélyek előtt a reform mellett tett nyilatkozatokat.

A parlamenti kuvikok (s Budapesten sok van e fajtából) sokat tudnak. Tudják, hogy Lobkovitz herceg is ellene szavaz a javaslatnak; tudják, hogy József főherceg fia még most sem utasította vissza a Fejér megyei katolikus gyűlés neki ajánlott elnökségét, bár még ha el nem vállalja is, csak katonai minőségének fogják betudni; tudják, hogy a miniszterek azért jártak most Bécsben, hogy a főség ingerenciáját kérik az udvari méltóságok megpuhítására, vagy legalább otthon marasztására, mivelhogy megjelenésük nagy kárt okozhat a lojalitást túlaffectáló testületben.

Mi meg vagyunk győződve, hogy e hírek nagy része a parlamenti kuvikok csodálatosan alkotott agyrendszeréből röpködött ki — de vannak szegényes pillanatok, mikor még az is érdekes lehet az olvasónak, hogy miről kuvikolnak a kuvikok.

A FŐRENDIHÁZBÓL

Budán, a Szent-Vince-nővérek zárdájában így szólt a főnöknő a kicsi bakfis leányokhoz:

— Nyolc napig fogtok most böjtölni és imádkozni gyermekeim (a bakfisok savanyú képet vágtak ehhez a tervhez), hogy az isten háírtsa el rólunk a polgári házasság képében lebegő veszélyt. S ha ez sikerül imáitoknak, ha istenke meghallgat benneteket, olyan majálist csapunk utána, amin boglyák lesznek a cukorsüteményekből, peccsenyekből stb.

S a gyermekek böjtöltek és imádkoztak azóta, és . . . és úgy látszik *meg lesz a majális*. (Ha ugyan a szent nővérek megtartják a szavukat.)

Hát igen, ma kezdődött a főrendiházban a polgári házasság tárgyalása s a »trotlik« terme, amelynek közönségesen az a hivatása, ami a falusi méheseké, hogy igen jól lehet benne szundikálni, ma megtelt a herék zsongás-bongásával. A padok a zsúfolásig megteltek s fölvette a méla terem azt az ábrázatot, amelyet a zsidó házasság idejéből ismerünk. Az elnöki dobogón az ősz Szláv József ült magyar ruhában kardosan, jobb felől egy bíbor talárból kezdődik megtört alakjával Esztergom érseke, mögötte a püspökök táborra piros selyem sapkáikkal, lebegő, suhogó hátszalagjaikkal, mint röpülésre készülődő vörösbegyek.

A püspökökből, kik közt szépek a szakállas, olajbarna arcú, hosszú hajú szerbek, még a másik padkörbe is jut egy csomó. Mind itt vannak, talán egy sem maradt el.

A másik oldalon, a miniszterelnöktől folytatódva, ülnek a zászlósurak, ezek közt fényes egyenruhájukkal mindenki nek feltűnnek gróf Hunyady Kálmán, gróf Pálffy András, a testőrkapitány, az »udvari urak«, akik, hír szerint, a király »legvalódiabb akarata« képviselik. Az udvari méltóságok (még az inci-finci Szécsen is el mert jönni) mind nem-mel fognak szavazni. A javaslat helyeslői: Nopcsa és Barcsay ott-hon maradtak, vagy marasztattak. A büfében beszéltek, hogy a két liberális főrendi udvari szolgálatra rendeltetett be e napokra.

Milyen elevenség, milyen hullámzás! Zichy Nándor egy szavazó-lajstromot tart maga előtt, és jegyez, számol, egyre számol. Közbe, ha valamelyik névnel megakad, fölkeresi a név tulajdonosát:

– Hová méltóztatol szavazni?

A miniszterek mind jelen vannak, közömbös arccal, üde színben, mintha nagyon közönséges napi teendőről volna szó. Wekerle arcán az ifjúság virul, mosolyog ide-oda, mosolyog Schlauchra, Vaszaryra, mosolyog Zichy Nándorra és mosolyog még Árpádra is, aki ott ül méltóságosan, nyugodtan az ő fehér lován, de mégis úgy látszik e percben, mintha egy megvető arcfintort vágna:

– Hát ezeknek foglaltam én el ezt a sok földet?

Bizony ott vannak Magyarország történelmi nevű urai, nagy latifundiumok gazdái, végig az egész termen, csak egyetlen gerezd jut az ajtó mellett (persze-persze, az ajtó mellett) az ész, a tudomány és az érdemes munka jeleseinek.

Előkelő tónus uralkodik. Czorda beszél mint előadó. Mély csönd van, még a légy röpülését is meg lehet hallani, mintha egy szalonban volnánk, ahol az illedelem a fődolog, a főrendieknél nincsenek maliciózus közbeszólások. Ha van valahol némi zaj, hát a karzaton van. A mágnás-asszonyok csevegnek, izegnek-mozognak, mutogatnak, csörögtetik magukon a gyöngyöket, ékszereket, olvasókat. A képviselői karzaton is con amore foly a társalgás (Hja, ezek más planétán növekedtek), sőt Károlyi Gábor, mert persze hogy jelen van Károlyi Gábor, néha túl hangosan ereszti meg véleményét, s meglátván a teremben egy méltóságos főrendet, akinek egyik szemét kötelék takarja, akaratlanul felkiált:

– Ah, a, a gróf Schlick!

Czorda után az esztergomi érsek beszélt nagy figyelem mellett. Különösen a hölgyekre volt szónoklata nagy hatással, kiknek tudvalevőleg érzékenyebb szívük van.

De a beszédekről nem írunk, mert ezeket más rovatban találja az olvasó, s különösen gyönyörködni fog Szilágyi Dezső hatalmas beszédében, mely frenetikus tapsra készteté a liberálisok táborát.

Ehelyett pár szóval a büfét említjük meg, az volt a legérdekesebb. Ott üldögéltek, sherryztek, sonkáztak együtt a liberális és antiliberális főrendek, ott sűrögték-forogtak a két árnyalat wippjei, az érdeklődő képviselőházi tagok. Ide szivárgott ki leggyorsabban minden mozzanat, ami az ülésteremben történt.

Liberális főrendek jöttek ki levert képpel:

– Nagyon sokan vannak!

Számígtattak, kalkulálták a mérkőző erőket.

– Nyolc többség! – susogta Szapáry László lelkendezve.

– Nekik?

– Nem. Nekünk.

Atzél Béla gúnyos pátosszal kondoleált hajdani kormánypárti kollégáinak.

Egy-egy püspök kijött, lehajtott egy kupica papramor-
gót, aztán szóba eredt valami világi úrral.

– Isten nem hagyott el bennünket!

Általános volt az ülés végén az a nézet, még a miniszterek se titkolták, hogy néhány szavazatnyi többségük van az anti-liberálisoknak. Mindenki napirendre tért már e kérdés felett, csak még egyetlen egy ember mosolygott és bízott, mondogatván:

– Nem kell desperálni! Mi győzünk. Hogyne győznénk?
Ti kislelkűek vagytok.

– De kegyelmes uram, hiszen evidens a kisebbség..

– Mindegy. Mégis mi győzünk.

– Milyen számítás alapján?

– Nem tudom én, de győzünk, punktum.

Ez az egy ember, hogy a rébuszon senki se törje a fejét, Wekerle Sándor, aki törhetetlen hitével még a szemközt álló számoknak se akar meghajolni, s már ezért is megérdemelné, hogy győzzön.

A VISSZAÉRKEZETT JAVASLAT

– Mi megy odabent? – kérdezték reggel a szállin-
gózó képviselők.

– A trotlik üzenete.

De a trotlik üzenete előtt még Bartha viaskodott a teg-
nap-i újság-adás-vételi ügyben, azután jött csak az üzenet,
melyet nyugtalan mozgással fogadott a Ház.

Wekerle Sándor szép, rövid indokoló beszéddel, melyet
össze-vissza szaggatott a tetszészaj, beterjeszté határozati
javaslatát, hogy a Ház ragaszkodik a már egyszer elfogadott
javaslathoz s azzal a fölszólítással küldi vissza a főrendekhez,
hogy fontolják meg jobban és fogadják el.

Micsoda éljen-förgeteg támadt erre! A falak is rengeni
látszottak. A taps-orkán megindult a jobban s mint visszhang
csapódott vissza a szélsőbalról. Csak a közép mező hallgatott,
mint egy kihalt tartomány.

A Ház majdnem zsúfolásig megtelt; ott voltak az ultra-
montánok és liberálisok mindnyájan és izzadtak az izzó

atmoszférában. A levegő oly sűrű lett, hogy szinte elhomályosult a terem s nyálkaszerű, lila folyadék látszott hőmpölyögni fent a magasban, amely nem eresztette keresztül magán a napsugarakat sem.

Ember ember mellett ült a padokon és minden ember lelkesedett, éljenzett és haragudott a főrendiházra, kivéven talán Solymossy Lászlót, akinek úgy lehet, bárói koronát kölykezik a mágnások makacssága. Félkönyökre dülve hallgatta Justh Gyulát, a Wekerle után következő szónokot, aki éppen olyan derekasan és nobilis irányban vezeti pártját, vagy talán még derekasabban, mint egykor Irányi, s ki hozzájárul csinos beszédjében a miniszterelnök határozati javaslatához.

Justh is megérdemelte a zajos éljeneket és meg is kapta.

Most Apponyi állt fel, kitől ma legmaradandóbb dicsősége, a szép karzat is elpártolt, mert igen kevés hölgy volt aránylag. Hja, bizony múlnak az évek, öregszik az ember.

Apponyi (aki ma új nevet kapott Károlyi Gábortól: »Paponyi«-t, míg a szegény, ártatlan Polónyi teljesen megfosztatott nevétől s mint *anonymus* kezd szerepelni némely lapban), ma is úgynevezett nagyszabású beszédet mondott, de ezt ma már csak a Magyar Állam fogja konstatáltatni keresztény olvasóinak. (Hej, mikor még a Napló verte mellette a nagy dobot! Istenem, hogy múlnak az idők!)

Apponyi megmaradt álláspontja mellett. Hogy *melyik* álláspontja mellett? – fogják önök kérdeni. Hát a legutolsó mellett. Legalább ő azt mondta, megmaradt.

Beszélt kompromisszumról s ebbe kiáltotta bele Károlyi Gábor »abcúg Paponyi«, mosta a főrendiházat fejérré és új választásokra példálózott, amire gúnyosan kiáltották közbe jobbról:

– Itt a lóláb!

Apponyi ma bőven kiélvezhette a politika ürömét is, miután már annyi év óta szürcsölgeti a népszerűség édes szirupját; idegesen, gúnyosan, nyugtalanul hallgatták, hahotával, gúnyolódással rontva beszédje hatását.

Még Apponyi beszédje alatt intett az ujjával a Ház nagy szónoka, Szilágyi Dezső az elnöki emelvény felé, hogy ő akar beszélni, de Apponyi után öt percnyi szünetet engedett az

elnök, mire Szilágyi bosszúsan csapta össze az iratait: »Akkor hát nem beszélék.«

A bizonytalanság köde lebegett most a Ház és a karzatok felett. Beszél-e, nem beszél-e? Az öt perc elmúlt, a képviselők betódultak, de Szilágyi nem jelent meg. Várták, sokáig várták, addig nem nyílt meg az ülés, míg végre jött Wekerle és mondá az elnöknek:

- Szilágyi nem fog beszélni.
- Miért?
- Mert úgy sem igen van mondanivalója.
- De hisz akart . . .
- Nos igen, valami helyreigazító megjegyzést talán, de eláll ettől is.

Bánffy tehát megnyitotta az ülést s Szilágyi helyett beszélt Kulmann. Természetesen sokkal kisebb hatással.

Mialatt Kulmann beszélt, a javaslat mellett mégiscsak előkerült Szilágyi s megirigyelvén Kulmanntól a nagy hallgatóságot, mely voltaképpen az övé volt, mégiscsak felszólalt s egyikét tartotta legremekebb beszédjének, melynek nem lévén száraz fejtegető része, a szónoki erő csillámló verőfényében egészen cicerói magaslatra emelkedett. A liberális pártok tomboltak a lelkesedéstől. Maga az összedörmöckölt Apponyi is elfelejté lassan a beszéd szúrós töviseit, szinte élvezni látszott az őt verő szónok pompás fordulatait, váratlan finom vágásait. Elemében volt, arca izzadott és ragyogott, kéklő szemei mosolyogtak.

A miniszterelnök pedig hátra vetve magát bíborszékében, elámulva csüggött Szilágyin, aki csak imént jegyzé meg neki: hogy nem is igen van mondanivalója.

A LEMONDÁS BEJELENTÉSE UTÁN

Országgyűlési karcolat

A fotografus, aki ezt a képet levette (föltéve, hogy nem Andreánszky Gábor báró volt), kegyetlenségre hajló lélek, aki bánatba merült emberi arcokban gyönyörködik.

Csinálhatott volna ebből a témából derült, vidám képet is, táncoló júniusi napsugarakkal (mert jún. 4-ike van), mosolygó, vidám ellenzéki arcokkal (mert a kormány lemondását jelenti be Wekerle), s ahelyett csinált egy szomorú képet, gyilkos kamera obszkuráját gondfelhőkbe merült mameluk arcokra szegezvén.

Utoljára ülnek padjaikban a miniszterek, meg is nézegetik sorba a fiókjait, hogy nem felejtettek-e bent valamit. Egyik-másik talán még vissza is térhet, mert a vihar, a király haragja, inkább csak a nagy fák koronáit csavargatja. Mogorván ül székén Szilágyi, mint a komor bölény, fejét szügyébe hajtván. A szék bíbora ráveti pirosló fényét még egyszer. Wekerle könnyedén hátra hajlik, s talán átgondolja, mit mondott; nem volt-e több vagy kevesebb, mint kellene?

Mert a nyilatkozat már megtörtént, hogy a király nem adta meg a garanciákat, ők erre lemondtak, s a király elfogadta a lemondást.

Tehát nem lesz pairschub; nem lesznek új bárók és grófok. Különös játéka a sorsnak, hogy éppen a *polgár miniszterium* fanyalodik grófok és bárók kinevezésére. És furcsa logika a politikában, hogy mikor nem bírnak a grófokkal, bárókkal, arkanum gyanánt *megszaporítsák* őket. Bús, rideg a jobboldal képe, mintha valami felhő lebegne a magasban. A tömött karzatok hölgyei kíváncsian vetnek egy tekintetet még a kormány tagjaira.

Ha látják is még őket, de már így együtt sohasem.

Az ellenzéki szónok Ugron (de ez csak hátban látható a képen), váltig szeretne még kipiszkálni valamit a miniszterelnökből, aki most szűkszávú. A miniszterek szórakozottan hallgatják a szónokot. Fejérváry az egyik kezével (amelyik nincs felkötve) kedélyesen dobogtat a padon. Wekerle édesdeden mosolyog, mintha valami névnap-i köszöntőt hallgatna.

Kár, hogy a púroszok nem látszanak jól; mert meg lehetne rajtuk ösmerni, hogy ma hajnalban keltek, őfelsége elé ki-menvén az indóházi perronra. Az álmodás le-lenyomja fejét egyiknek-másiknak.

Tisza Lajos gróf mögött az ülés folyama alatt egyszer véletlenül gr. Andrassy Gyula ült; talán még ekkor nem is álmodta, hogy egy hét múlva már ő fog elől ülni. Ugyanazon

a környéken látszik Széll Kálmán alakja, kire oly szép szerep vár »holnapután«. A miniszterelnök fölötti padsorban a Tisza Kálmán tisztos ős hajja és szakálla fehérlik, nem messze könyököl Darányi Ignác, a »legújabb kuruc«. Még Thaly Kálmán is irigykedve nézi.

Képünk »a lemondás bejelentése« címet viseli, de természetesen a lemondás csak annyira látszik benne, mint a zsidók a Veres-tengerben befúlva; nem látszik ott semmi egyéb voltaképpen, csak néhány sor idősebb, fiatalabb honatyai koponya; s hogy nem a Koreával kötött kereskedelmi szerződést tárgyalják, csupán a karzaton erősen figyelő alakok bizonyítják — mert egyébként tárgyalhatnák a Koreával kötött szerződést is.

S miután ma, lapunk megjelenésekor kevés kivétellel éppen úgy néz ki a Ház, meg a miniszteri széksor is, mint múltkor, éppen ott ül Wekerle, ahol június 4-én, Szilágyi is, Fejérváry is, meg a karja is éppen úgy fel van kötve (pedig azóta már egy nagy diadalt vívott ki a magyaroknak), mindaz, amit ez a kép mutat, helyesebben mutatni akar, már csak úgy tűnik fel, mint egy álom egy rossz álom.

MINISZTEREK BEMUTATÓJA

Az ülés tárgya az új kormány önbemutatása volt. Micsoda látványos, pompás esemény volt ez valamikor. Nyalán, mentésen, kardosan lépkedtek be az új miniszterek, ragyogva a drágakövektől; most egyszerűen, szokott hétköznapi köntöseikben jöttek be az első jobb ajtón, székeik felé. Nyomukban felhangzott az éljenzés s meg sem szűnt, míg csak meg nem találták helyeiket. A kabinet tagjai többnyire a régiiek (s ez most az imponáló, ez az értékes rajtuk), csak a Tisza Lajos gróf helyén ül egy fiatalabb gróf, Andrássy Gyula. Szinte lehetetlen feladatra vállalkozott, a bécsi pókháló széttépésére — ezt ő is tudja s kétszeres érdeme, hogy mégis vállalkozott.

Hol a Csáky márványarcát láttuk, a bálványozott Csákyét, kinek alakja körül glóriát szőtt a közvélemény, egy rokon-szenves, vidám, barátságos fej látszik, az Eötvös Lorándé.

Ő az új kultuszminiszter. Lélekben rokona az előbbinek. Eleven, okos barna szemek, kurtára nyírott körszakáll. A pozitív tudományok embere, akitől nem kell félni, hogy a papokhoz hajlik. Nincs rajta semmi papos, csak a tonzúra a feje búbján.

Csak egyetlen szék áll még üresen, amelyet Bethlen gróf hagyott el. Khuen-Hédervárynak szerencsétlen keze van. Nemcsak hogy egyetlen új minisztert se tudott találni, de egyet a régiekből is elveszejtett.

Mondják, hogy ez is be lesz nemsokára töltve, bár nem könnyű, mert három föltétel kell hozzá, egyik az, hogy az új miniszter gróf legyen, mert, igen helyesen, abból tudjuk meg, hogy a demokrácia győzött, ha csupa grófokkal végeztetjük az állami feladatunkat, hadd dolgozzanak a grófok; a másik az, hogy az eddigi államtitkárt, Miklós Ödönt szeresse, a harmadik az, hogy a földművelési ügyekhez értsen. De nem volna-e egyszerűbb, ha Miklós Ödön lenne a miniszter, aki már bebizonyította, hogy ért a földműveléshez s ha már sine qua non, inkább ki lehetne neveztetni grófnak.

De bár az újakról beszélünk, minden szem a régiekre tapad. A harsogó éljen bizonyára nekik szól. A viruló arcú Wekerlének, aki egy könnyed mosollyal adja át a teremtisztnek a pecsétés királyi levelet, hogy vigye át az elnöeknek.

Hej, kis levél! De nagy fáradságba kerültél!

Ott ül mogorván a napok hőse, hatalmas Szilágyi is. Az ember olyan szemmel nézi, mintha a luglochi barlangból került volna ki. »Kibékült a király végre vén Toldyval« — zengette Tinódy.

Szélesen terpeszkedik el székében s szórakozottan rajzolgat ceruzájával szeszélyes vonalakat, csak néha sandít át félszemmel Apponyiékra. Ki tudja, min mereng el eközben. Talán azt gondolja: Jobb volna, ha ezek volnának itt és én volnék amott. Otthon volnék, mint a bölény a vadonban, ahol szabadon ordíthat.

Minden gukker feléje fordul a karzatokról, pedig ugyan csak tömve vannak, a képviselők tekintete is őt keresi, mert jól esik a magyar léleknek olyan embert látni már egyszer, akit nem az udvari kegy szele fűjt ide.

De bontja már a király levelét a Bánffy ollója s köszörüli hangját Perczel Béni, aki harsány hangon kezdi azután olvas-

ni. A beállott mély csendben félkönyökre dülve hallgatja Szapáry. Hej, mikor valaha így olvasták a neki szólót is! Hátra vetett fejfel hallgatja Apponyi: Hej, mikor kerül már sor a neki szólóra!

Aztán feláll a miniszterelnök s egyben a bemutatással feltárja a válság okait is egy tapintatos beszéddel, melynek virtuozitása abban állt, amit elhallgatott benne. Az államférfi legfőbb tulajdona eltalálni, hogy mit nem kell elmondani. S ebben ma excellált Wekerle, aki oly fényes taktikával vitte a válságot is, hogy egy Richelieu is megirigyelné. Hanem ha sokat elhallgatott Wekerle, mondott egy olyat is, amitől egyszerre felhős lett a vidék Apponyiék körül, hogy ti. felhatalmazást nyert kijelenteni őfelsége akaratát, hogy a törvényjavaslatok megszavazását ő is szükségesnek tartja.

– Éljen a király! – viharzott fel a jobboldal lelkesen.

Az ellenzéken megnyúltak erre az orrok s rendre felszóltak a vezérek, Justh, a barátságos szövetséges, enyhén, melegen, jóakarattal (ugyanígy később Eötvös is), de Apponyi maliciózus volt, kíméletlenül, erősen bírálta a kormány eljárását a jobboldal gúnyos közbeszólásai közt, ahonnan ma nagy előszeretettel pörkölték rá Apponyiékra a hajnali fölkelésüket, mikor királyvárába összegyűltek az indóház perronján.

Nagy hahota támadt, mikor a vezérek közt ma egy rozsdás lovag fölemelkedett, az öreg Péchy Tamás.

Mai beszédjéből nem értesültünk egyébről, mint hogy nyolc hétig beteg volt. Ej no, a szegény öregúr. Bizony, csak ugyan rossz színben van. Mellesleg még azt is mondta, hogy a púroszok nevében beszél és hogy régi álláspontjukat a púroszok is fenntartják.

Ezen vezér után a hercig kis Lulu (alias Meszlényi Lajos) állott fel. Mindenki bámult, hogy mit akar a kis Lulu? Miféle párt nevében beszél.

– Verset kérünk! – kiálták, minthogy igen gyakran szokott beszélni versekben.

De kis Lulu a fejét rázta. Ő nem nézi – azt mondja – fehér asztalnak a parlamentet, mint a jobboldaliak s ő verset csak a fehér asztalnál mond. Ámbátor – folytatja:

Könnyen mondhatnék kadenciákat,
Hová tették önök a garanciákat?

Nagy derűtség közt csevegett aztán a kis Lulu mindenféléről, sorba viccelgetve az eltávozott és az új minisztereket. A Csáky nevével hatalmas éljenzés tört ki s egész ovációvá emelkedett, mikor megpillantották, hogy a volt miniszter a főrendiek karzatán van.

Még Ugron Gábor mondott el egy támadó harcias szöveget, mire az elnök, szólásra senki sem lévén följegyezve többé, meglóbázta a csengettyút és így szólt:

– A vitát bezárom.

– Miféle vitát akar bezárni? – támadtak rá az ellenzékéről. – Itt nincs vita!

Mire az elnök szinte megkonfundálódott:

– Valamit csak mégis be kell zárnom.

De míg a formát kereste a házsabályokban, fölállott Ivánka Oszkár s még egy hosszabb beszédre provokálta a miniszterelnököt, mely mint rögtönzés mutatja a miniszterelnök fényes tehetségét, ki ilyen kényes tárgyban olyan biztonságossággal mozog.

MIKOR A VALUTÁT TÁRGYALJÁK

A válságnak vége van, a mezei hadak hazavonultak dicsekedni a kuruc-voltukkal. A szélsőbal, aki csak »barátság-ból« segít, akkor jön az ülésekre, amikor neki tetszik, Apponyiék meg éppen szeretnének ez idő szerint nem lenni sehohol sem.

Tehát néptelen ülés volt. Le van tarlózva a Ház, a folyosó. Atzél elutazott Párizsba, Tisza Kálmán Gesztre, Gyórfy Gyula Zsámbékra, Rosenberg Gyula Olaszországba, ahol most a Crispi-válság van. Mert aki egyszer megszokta a válságot, az nem bír többé megélni, únja magát válság nélkül.

Már tíz óra rég elmúlt. Bánffy lejött a csigalépcsőn a magasból, kinézett a folyosóra, de még mindössze nem volt több jelenlevő négyenél, abból is az egyik csak Pantocsek.

Négy emberből pedig még kabinetet sem lehet alakítani, nemhogy az ülést megnyitni. Végre fél tizenegyre beérkezett Demkó Pál nagy arany óraláncát csörgetve; látván az üres folyosót, meghökkenkint Becskerek nagy fia.

– Valami skandalum lehet odabent.
– Az a skandalum van, hogy nem jöttek még elegen össze, nem lehet ülést tartani.

Háromnegyed tizenegyre egy nagy kosarat hoztak tele illatos rózsákkal.

– No, hála istennek! Emögött mindjárt jön Luppá Péter.

Jött is és utána egyenkint szivárogtak a képviselők, többnyire azzal a kérdéssel:

– Nem szavaznak még?

– Nem bizony, mert még meg sem lehetett nyitni az ülést.

– Ej no, én pedig csak knapp a szavazásra szándékoztam bejönni.

Végre délfelé összejött annyi képviselő, hogy Bánffy megnyithatta velük az ülést, berendelvén a Ház tisztviselőit is, hogy többnek látszassék.

Napirenden volt a valutajavaslat, melyhez leginkább a született szakemberek beszéltek; igen okosan, magvasan Neuman Ármin, aki, meg kell adni, felette hasznos tagja a Háznak; majd későbbben Láczy Leó, aki szintén nagy jártasságot tanúsított ezen, a magyar elmének nem könnyű tömkelegben. Különösen az ezüstre vonatkozó intézkedéseit helyteleníti a javaslatnak.

A Ház természetesen nem igen volt izgatott a felállított igazságokkal szemben, csak Wekerle figyelt s bólingatott sokszor helyeslőleg, mialatt egy sárga borítékú könyvben merült el a másik eszével. Ezt a sárga könyvet valamikor réges-régen Schopper püspök írta s egyik fejezetében, mely a polgári házasságról szól, az egyház érdekében levőnek csupán a kötelező formáját találja. A miniszterelnök lapozgatott benne és helyel-hellyel ravaszul mosolygott. Hol vette e kis könyvet Wekerle, ki ásta ki számára, nem tudom, de hogy Schopper püspöknek jó lesz el nem jönni a főrendiházi ülésre, azt már magam is sejtem, ha nem akar magára ráolvasatni.

A két kormánypárti szónok közt természetesen beszélnie kellett az Apponyi-kabinet leendő pénzügyminiszterének, Horánszkynek is. Borzasztó unalmas volt. S végül egy elodázó

határozati javaslatot adott be. S ez az egyedül fölemlítésre méltó. Mert Horánszky mindig unalmas, de nem mindig ad be határozati javaslatot.

A miniszteri padok is jobbadán üresek voltak, csak Fejérváry volt bent és egy kis darabig Eötvös Loránd, ki szeretettel nézte kicsike államtitkárát az előadói széken. Szelid unalom honolt a teremben. Mindenki meg volt nyugodva abban, amit Neuman és Láczy mondtak (ők tudják, mit csinálnak, az ő lelkük rajta), csak Molnár Józsiás jegyzett izgatottan, amiből az várható, hogy a székely ész is belevegýíti holnap a maga véleményét a nagyfontosságú kérdésbe.

Józsiás különben is mindenkor élénk részt vett a valutadolgoknál, a múltkor is mondott beszédet, de módosítványa mellett csak Meszlényi Lajos állott fel.

– Köszönöm – mondá azután Meszlényinek meghatottan –, hogy egy nézetem vagy velem.

– Az nagyon természetes – felelte a herceg kis Lulu –, mert se te nem értesz a valutához, se én, illő tehát, hogy egy gyékényen áruljunk mind a ketten.

A SZAVAZÁS

Az előcsarnokban és büfében, hol valóságos füstfelhők kavartak s hol, ha az ember meg talált botlani, grófokba és megyés-püspökökbe esett, élénk zsi bongás volt. Odabent, Szilágyi kezdett beszélni délután, forró, füledt levegőben, melyet alig lehetett kiállani. Kívül az eredményről beszélt és kérdezősködött mindenki.

– Plusz vagy mínusz? – kérdék egy-egy beavatottól.

– Nem lehet tudni. Vagy kis plusz, vagy kis mínusz. Három-négy differencia lesz vagy ide, vagy oda.

Ez volt az általános nézet. Az antiliberálisok jobban voltak értesülve, mint a mieink. Ők nekünk számították ezt a kicsi többséget, mi őnekik. Csak a mindenben bennfentes Pulszky Ágost súgta meg a hitfeleinek nagy titokzatosan, hogy három többségünk lesz.

A Guszti mindent tud – gondolták magukban –, de mindent rosszul.

Bizonytalanság nehezedett a kedélyekre s érdek, feszültség ült ki minden arcon. Türelmetlenül várták a döntő percet.

– Meddig beszél még Szilágyi?

– Szilágyi addig beszél – mondák –, míg a temesvári vonat beérkezik.

– Hm. Mi köze a Szilágyi érveinek a temesvári vonathoz?

– Azon jön Ormos Zsiga. És most nem lehet mondani, hogy egy fecske nem csinál nyarat.

– És mikor érkezik meg a temesvári vonat?

– Valamivel egy óra után!

Nagy hasú püspökök jöttek ki koronkint kivörösödött ábrázattal, pihegve a melegtől, mint tömött libák, s aggodalmasan suttogták:

– Quo modo valemus?

– Homines *pisci*.

Bent a foyerban, a büfében, a tarkabarka hullámzásban még egyszer összejöttek, mint a színpadokon a darab végén az előző felvonások szereplő-személyei is. Ott ült egy borozó asztalnál a falu rossza, Polónyi; herceg Esterházy Pálnak, ki úgy nézett ki, mint egy elfáradt anyaszűnyog, ott udvaroltak a púroszok, Beöthy Ákos ujjait petyegetve magyarázta egy-egy csoportnak, hogy mi történnék ilyenkor Angliában, László Miska sopánkodva jegyzé meg egyszer-másszor:

– Kár, hogy a báró Párizsban van!

Gróf Pongrácz Károly bajusza fonnyadtan csüngött alá, mint két lehajló szomorúfűzfaág. A hervadás borongó lehelete érinté meg az ellenzéki arcokat. Némán, csendesesen jártakeltek. Az ember azt hitte volna róluk, hogy csak árnyak, ha nem tudta volna, hogy az árnyak nem szoktak sherryt inni.

Végre orkánszerű moraj jelenté, hogy a temesvári vonat megérkezett, azazhogy Szilágyi befejezte beszédét, amit még jobban megerősített az, hogy a nagy szónok maga is kijött izzadságtól csapadékos üstökével, hogy magát lehűtse.

Egyszerre tízen is megrohanták az alsóház tagjai közül:

– Mi lesz? Hogy leszünk?

– Nem vagyok én leveli béka, hogy jósolni tudjak.

A szokásos öt percnyi szünet után most már megkezdődött a szavazás. A külső termek elnéptelenedtek. Útött a döntő óra. Mindenki berohant, aki csak befért a karzatokra.

Ember ember hátán ült ott, a főrendek lajstromát tartva kezében a szavazatokat jegyezni; a méltóságos főrendek, a főtisztelendő püspökök, a miniszterek is azt tették. Mindenki előtt lajstrom és ceruza. Csak Szilávy József ült nyugodtan, látszólag közömbösen bíbor székében, fekete tokos kardját pongyolán eleresztve.

A Ház képe a szokott régi volt. Egy-két mákszínű generális ruha mosolyogva vált ki a sötét kabátok közül. A két első sorban ott ült a papság barettjeikkel, mint piros búbú harkálysereg. A lila selyem-capuák, meg a bíborbársonyosak jelezték a latin és a keleti egyházakat. A selyem capuához nem jár csak holmi százezer forintocska évi jövedelem, de a bársony capuához még egy-egy szép szakáll is dukál. Elöl a két bíbornok ült s ha megmozdult a kis rókaképzű, de galamblelkű Vaszary fejedelmi megkülönböztetéssel elhelyezett székén, bíbor selyem-palástja suhogását végig lehetett hallani a teremben, olyan nagy csönd támadt.

S e kriptai csöndben kezdte olvasni lassan, csöndesen a neveket gróf Bánffy György jegyző.

Nem, nem, nem. Csupa nem. Harmincöt püspök szavazott le nemmel egymásután. Kisértetiesen hangzott egyre »nem«, »nem«. Csak egyetlen püspök hiányzott, a károlyvárosi Grujics Mihály — meg a becsületes Petrovics Geraszim, mert most már ő is szavazott volna, ha . . .

De 'iszen derék ember Linder György. De most nem erről van szó, hanem arról, hogy 35 »vor« után bukkant ki a láthatáron az első kálvinista hang, a Szász Károlyé, de olyan erőteljes »igen«-ben, hogy az ember előre láthatta, hogy még sok kisebb igen lesz alatta.

Most már az igen-ek kezdtek csepegni, de csak nagyon vékonyan, gyarlón, úgy, hogy mikor az összes egyházak bevégeződtek, szőröstül, bőrostül, püspököstül, felügyelőstül, kilenc szavazatunk volt harmincöt ellen.

A jó Prónay Dezső nem jött el, sem pedig pán Baltik irdemes pispek. Bántotta is Matuska Pétert a képviselői karzaton:

— Ej, a rossz Baltik, megint nem eljött. Pedig ígért. De a Dezső, a Prónay bizonyosan megint eresztette a fülibe egy bolhát és otthon maradt.

Most következtek az ország-zászlósok. Khuen-Héderváry »igen«-je élénk tetszést keltett. »Hm, a bán nem haragszik.« A zászlósurakból csak négy szavazat jutott – abból is a Csáky Albiné az egyik. Orczy és Széchenyi Gyula szavaztak velünk azonkívül. A többiek távol maradtak. Volt tehát 13 szavazatunk 35 ellen.

Jövének azután a Themis papjai, Magyarország főbírái, három »igen«, a Szabó Miklósé, a Csordáé és Vértesié. Tizenhetediknek beérkezett a fiumei kormányzó, Batthyány. Még mindig nincs meg a fele se. Most a hercegekre került a sor. Ötből csak egy volt jelen: Pálffy Miklós.

– Nem – kiáltá harsányan.

Egy negyed óra óta ez volt az első nem.

Utána Windisch-Grätz Lajos nevét olvasták.

– Beteg! – mondá egy hang s a meglegedés moraja zúgott a teremben.

Most a grófok jöttek, s rapid kezdtek emelkedni az ellenzéki vokok. A grófok rossz materia. A Bolzák, Degenfeldek egy kicsit kedvezőbbé tették a helyzetet, már-már újra fogyni kezdett a távolság a számok közt, mikor az öt Desseffy lenyomta a két Czirákyval. Szépen megoszlottak az Esterházyak, királyi szó megkötötte kerekét a Festeticséknek, de nagy nyomaték levének a mi serpenyőnkön a friss törzsből sarjadt Jankovichok, valóságos pánik szállta meg a liberális tábort, mikor az öt Wenckheim beleereszté a maga öt fulánkját a javaslatba.

– Vége! – suttoztak a képviselői karzaton. – Annyi már a többségük, hogy nem igen bírjuk többé behozni.

A vérmes Rosenberg, nagy mestere a kombinációknak, még mindig nem adta fel a reményt.

– Két többségre mégis fogadok.

– Hisz két többség is elég – jegyzé meg meglegedetten dörzsölgetve a kezait Urányi. – Éppen jó lesz, ha úgy lesz.

De hirtelen lehütötte kedvét Horváth Gyula:

– Nono, mégiscsak jobb szeretem én azokat a régi nyugodalmas ötven-hatvan többségeket.

Az izgatottság nőttön nőtt. Az érdeklődés a tetőfokra hágott. Minden szem a felolvasott nevek tulajdonosai felé

szegződött. S egyszer csak azt lehetett várni, hogy a Munkácsy képen is hátrafelé fordul az a meggörbült hátú tót, megnézni a csodát, hogy az egérszaporaságú Zichyek hogy szavaznak le, számszerint tizenötön, a nemzeti akarát ellen.

Ekkor állt legrosszabbul a helyzet. Negyven felé járt az ellenzéki többség.

De a Zichyekkel, hála istennek, elfogytak a grófok végképpen.

Csak ez volt a vígasztaló. Bajban az emberek a szalmazsálhoz is kapkodnak: a bárókban kezdtek bízni. Oh, a bárók! Ezek a kedves, jó bárók! Hiszen ezek mégis közelebb állnak hozzánk, mert csak bárók. S valóban az utolsó bárónál, ifjabb Wodianer Albertnél, ez lett az arány:

»77 liberális — 107 antiliberális«.

A bárók tehát mégis megettek vagy tíz oligarchát — válják egészségükre.

Mintha darvak szállnának csattogó szárnyakkal, rebbenés, suhogás zúg a levegőben, úgy zizzent, ropogott, mikor a nyomatott névlajstromon egyszerre fordított négyszáz ember a következő lapra. Olyan szép volt, olyan pompás mulatás volt, az a négyszáz papír, amint összezörrent . . .

Hát most már csakugyan szebb vidék következett. El, el veletek nagyurak, latifundiumok hatalmas, gőgös tulajdonosai. Más emberrétegbe jutunk: a megválasztott és kinevezett főrendi tagok közé. Ez már a Tisza Kálmán ültetvénye.

Egy kicsit vegyes társaság ugyan, van ott minden. A Noé bárkája se volt tarkább. Az egyik urat még a »bölcsoje« hozta ide (ámbár az már nem volt olyan aranyozott, mint az előbbieké), a másikat a Tisza Kálmán szeme kereste ki.

A kocka fordulni kezdett. Az »igenek« gyorsan, sűrűn hullottak, mint a szapora nyári eső. Be-beesett ugyan hébe-hóba némely »nem« is a szavazatok közé, mint mikor a tejbe egy-egy légy is belepottyán, s bosszankodó morgás támadt némely névnél, mint teszem azt Luczenbachernél, aki nem liferál szavazatot, csak fát. Ah, kedves Luczenbacher úr, ön talán azt hiszi, hogy az ördögök az ön fájával fognak fűteni a liberálisok katlanja alá a pokolban . . .

De nem tesz semmit. A történelem megbocsátja ezt Luczenbacher Pálnak s a végzet annyira kedvezett a liberá-

lisoknak, hogy dr. Korányi Frigyeshez érve, *egyenlő számban állt a két párt egymással.*

Az öröm hullámozása tört ki az izgatottan számító liberális főrendek és képviselők közt.

– Kuun Géza gróf! – kiáltá a jegyző.

– Igen – szolt Kuun Géza.

A lázasan számító, lekonyult fejek felütődtek papírjaikról s száz hang mondá s vándorolt fülből-fülbe:

– Egy többség!

Némelyek kirohantak a karzatokról s kikiálták az előszobákban, a folyosókon várakozó, be nem fért embereknek:

– Egy többség!

Az egy többség leröpült a folyosókról az utcákra s mint távoli méhdöngés jött meg rá a válasz, a Múzeum előtti tömegek éljenharsogása.

Jött Lechner, Lévy Henrik, Ludvig, Lukács Antal s nőttön-nőtt a többség biztatóan, erőteljesen, már-már éljenbe akart kitörni a liberálisokkal telt képviselői karzat, mikor megint egy rossz rétegre akadt a felolvasó Bánffy.

Nyáry Jenő nemmel szavazott.

– No, semmi az! – Kezdték leszámítani a kicsi többségből az egy szavazatot.

– Odescalchi Arthur! – olvasta a névsort odább.

– Nem.

– Ormos Zsigmond!

– Nincs itt!

(Ejnye, hát a temesvári vonat mégsem érkezett meg.)

– Pallavicini Ede órgróf!

– Nem.

– Pálffy Béla gróf.

– Nem.

Lassú suttogás támadt.

– A zéruson vagyunk.

De a jegyző csak tovább olvasta és már nagyon a vége felé.

– Pongrácz Ágoston gróf!

Egy kedves mosolyú, kékszemű öregúr felelte:

– Nem.

A borzongás futott végig a liberális gerinceken.

– Újra kisebbségben vagyunk.
De ez volt aztán az utolsó ijedelem, még vagy tíz-tizenkét úr szavazott le különböző változatokban, míg végre Wass Albert grófnál mi jutottunk két többséghez.
Utána Zichy Antal gróf is igennel szavazott. Három többségünk volt, de még három név hátra; még elromolhatik.
Az embereknek elállt a lélegzete.
– Zichy Gábor gróf!
– Nem! – hangzott bágyadtan, elhalón.
Még mindig meg lehet bukni!
De mintha kő esett volna le a szívekről a következő, *utolsó előtti* szavazatnál, mely »igen« volt.
Most már biztosan győztünk.
Végre elhangzott a Zuber József »igen«-je is. A legutolsó szavazóé.

– Négy szavazat! Négy szavazat! – kiálták hangosan.
A grófok az ujjaikon mutogatták a páholyokban ülő hölgyeknek, a négyes számot, akik erre sírásra fakadának, s törülgettek vala könnyhullajtott szép orcáikat hófehér keszkenőkkel.
De az asszony-sírás sem rontotta a jelenet szépségét; a főrendek felugráltak székeikről, mindenki a mediumra furazkodott. Érsekek, püspökök körülvették a mosolygó Wekerlét és a mogorva Szilágyit, a képviselői karzat pedig elfelejtkezvén arról, hogy nincsen odahaza, hatalmas éljenzésbe gurult.

AZ EXPOZÉ ALATT

Ma megint a Wekerle napja volt, azon a mezőn, ahol annyira otthon van a számok között, ahol nagyra nőtt s ahonnan ahányszor visszatér, mint a Ptileus megsebzett sárkánya, egy korsó életvizet hoz magával.

A Ház együtt van, még részben a nyári ruhájában. Apponyi szürke kabátban dülleszkedik padján, az intendánsjelölteken kockás szövetek tarkállanak. Még nyári illat leng a teremben, csak Jókai jött már a téli fejével. Minden a régi . . . régi. Csak a Ház mediumán van egy új, kanári-színekben játszó pokróc (minden évben lyukasra taposnak egyet) s Bethlen András piros székében ül új miniszter. A földművelési minisz-

terek tartósabbak a pokrócnál, ezeket lassabban tapossák le – de nem sokkal.

Wekerle beszél, folyékonyan, szinte édesen. Ha idegen hallgatná a karzatról, azt kellene hinnie, hogy egy harcias beszédet tart az ország miniszterelnöke s nem ólmos, lomha számokat csoportosít.

Úgy néz ki, mint egy Herkules. Nem látszik rajta fáradtság az egyházpolitikai harcokból. Arca a mosoly verőfényében fürdik s hosszú pillájú szemének hunyorításában van valamelyes gyermekded báj, amely mindenkit lebilincsel. De a búbajos tündér, aki pályáján vezette, egytől mégse bírta megóvni. Egy vigyázatlan pillanatban hozzá engedte a gondokat s azok ősz hajszálakat loptak be a feketék közé . . .

Ezüsttel csillámló feje fürgén kíséri kézmozdulatait; hangja hajlékonyan cseng szerte a teremben s foly a beszédje föltartóztatlanul, mint egy hömpölygő folyam. Mély csöndben hallgat a Ház. A képviselők a régen elhagyott hajlék szemléletébe merülnek, s szemrehányó tekintetekkel keresik Csávossyt:

»Miféle háznagy ez, hogy semmi újat se gondolt ki?«

Maga a szónok szinte szeretné, hogy közbe beszéljenek, amire ő aztán elpattanthatna egy rakétát. Az a sok néma ember olyan ridegen veszi ki magát.

De hát ki merne egy Wekerle-féle expozéba beleszólni, hogy nevetségessé tegye magát? Ilyen bátor embert csak egyet szült, azt is székely anya, de Molnár Józsiás még nem érkezett meg.

Nem, nem szól közbe senki. A miniszterelnök zavartalanul tárhatja föl az államháztartás képét. Az ellenzék komor egyhangúságba mélyed, a kormánypárt kevélyen egyenesedik a nagy eredmények hallatára s feszült érdeklődéssel tapad a szónok ajkán, csak Finger Károly szól bele az *ötvenöt* milliós fölöslegnél.

– Szíp píz, sok píz! Már derik ember.

Hogy milyen az államháztartás képe? – fogja kérdeni az olvasó.

Hát nagyszerű, mesés – felelem én, de hozzáteszem: hogyha nem volna is nagyszerű, nem annak tartanók-e mégis, ha Wekerle festi le?

Wekerlének olyan veszélyes bűvereje van, hogy egy halálra ítélt emberrel is képes volna elhíttetni, hogy jól járt. Wekerle azt mondaná neki:

– Ne búsulj, kedves öregem . . . Kutyabaj az egész. Sőt még jó is. Három napig ülsz a siralomházban, eszel, iszol és még ki is pihened magadat. Ha jól meggondolom, te szerencsés fickó vagy. Ha én pihenhetnék három napig! Aztán három nap alatt csak történik valami, hogy valahogy kimene-külsz.

Az ő felséges jó kedélye, az ő bámulatos optimizmusa s megfoghatatlan szerencséje átragad mindenkire és legyűr minden aggodalmat.

De én istenem, hogy is lehetne aggódnom, mikor való-ságos ezeregyéjszakai perspektíva tárul elénk. Ötvenöt millió plusz! Merte volna-e ezt álmodni valaki?

Jókai elmerengett padjában:

– Ilyet még az én hőseim se tudnak. S mégis veri őket jó Gyulai Pál.

Apponyi Horánszkynek súgdosott valamit. Meglehet azt mondta:

– Nekünk gazdálkodik a szegény Sándor.

De talán mégsem azt mondta, mert Horánszky nagyon savanyúan mosolygott.

És még az ötven millió plusznál is elragadóbb volt a jövőbe vetett pillantás. Én ugyan bele nem láttam, de Wekerle látja, beszélt róla és ez elég.

Zajos éljenzésben tört ki a szabadelvű párt. S Wekerle még tovább beszélt. Apponyi nem vette le róla a szeméit. Ez az ember soha ki nem merül! Néha-néha kivette zsebkezdő-jét és a száját törülgette meg vele. Apponyi a homlokát szok-ta. Apponyinak a homlokán jelentkezik a fáradtság, Wekerlé-nek a száján.

A dél már jóval elmúlt, mikor végre befejezte Magyar-ország nagy kincstárnoka az ő számadó beszédét, bejelentve a *szeszmonopóliumot* a szónoklata végén, ami kétségkívül nagy horderejű dolog és a mai nap legfontosabb eseménye. Riadó éljenzés közt vonultak ki a képviselők a folyosóra.

*

A karzatokon ült egy néhány csinos nő is (Magyarországon annyi csinos asszony van, hogy még az expozéhoz is jut), de az érdeklődést egy nyolcvan éves öreg hölgy kötötte le, kihez sorba vándoroltak a szélsőbal matadorjai, a pirosszegfűs Meszlényi Lajostól kezdve fölfelé. Fölváltva mindig két-két képviselő ült mellette jobbról-balról.

Erről aztán ráösmertek a kormánypártiak, mert olyan asszony csak egy lehet a világon, akihez torzonborz nehézkes kurucok lépcsőket másszanak, a Kossuth Lajos húga: Rutt-kayné.

Szünet után egy-két interpelláció volt még s az egyikre, melyet Kovács Albert intézett volt egy Figaróban megjelent interjú tárgyában, rögtön válaszolt a miniszterelnök, kijelentve, hogy azokat a nézeteket az erdélyi birtokosokról, amiket az az író Chelard Raoul neki tulajdonít, nem mondta.

Amire egyszerre ki is gömbölyödött az erdélyi urak arca, csak jó Kovács Albert próbálta még valamennyire elhinteni a kételyt s viszonyválaszában utalt arra, hogy igen csodálkozik (hja, Kovács Albert nagyon be van a csodálkozásra gyakorolva), hogy a Figaro mint olyan nagyhitelű lap . . .

Csak eddig mondhatta a jól tájékozott honatya, mert a Házban kitört a kacaj.

– Hiszen a legnagyobb hazudozó! – kiálták.

Podmaniczky Frigyes fölgorva odakiáltotta:

– Összetéveszti ön a Timessel!

Mire Kovács Albert megzavarodott s gépileg hebegte:

– Akkor hát tudomásul veszem a választ.

WEKERLE ÉS A KÜSZÖBÖN LEVŐ CIKLUS

Denique mégis fölülkerekedett a Wekerle hagyományos szerencséje s ma a főrendiház elfogadta a javaslatok utolsóját az anyakönyvvezetésről úgy, hogy most már a polgári házasság ezzel és a második mellékjavaslattal a gyermekek vallását tárgyszóval szentesítés alá kerülhet. A trotlik még összejönnek egyetlen egyszer október végén s ezzel bezáródik az érdekes epocha, a *kisértetek utolsó próbálkozása*.

A lóversenyek idejére kitűzött főrendiházi vita hiba volt taktikai szempontból, de a csatavesztések, bár elesett nemcsak a szabad vallásgyakorlat és a zsidó recepció, nagyban és egészben nem ártott az egyházipolitikai reformoknak, hanem kellemetlen hatása más oldalról nyilvánulhat. A »púroszok«
ugyanis, kik már erősen kíváncsiok valami nyugalmas eresztés alá, most megint reményt merítenek a főrendű erő láttára s attól lehet tartani, hogy vissza nem tér egy részük sem a szabadelvű pártba, mely ezen esetben, csekély számerejével komolyabb munkára, melynél szemben találhatná az egész ellenzékét, képtelen lesz.

Hiszen nagy reformot nem is vár az ország minden évben még Wekerlétől sem. Az elefánt csak minden hatodik-hetedik évben fiadzik, de a napi használatra is kell legalább húsz többség és ennyi nincs.

Valószínű tehát, hogy a megnyitott országgyűlési ciklus kissé vontatott tempóban végzi el a folyó ügyeket sok óvatosság és még több telegrafírozás közt a mezei hadak után, kikre nyugtalan tél vár az idén.

Majdnem kétségtelen, hogy a télen át a községi törvényen kívül mindössze a költségvetés fogja képezni a képviselőház teendőit.

E költségvetés többé-kevésbé hasonlít a tavalyihoz, csak a földművelési tárca lesz valamivel jobban dotálva.

Általában Wekerle igen takarékos és szűkmarkú a kollégáival. Kivételt csak a honvédelmi miniszter képez.

A többi kollégák, ha sokat kérnek terveikre, összecsapja a kezeit.

— Szent Isten, hol vegyem én azt a tömérdek pénzt? Te talán azt hiszed, hogy olyan tyúkjaim vannak, amelyek aranyat tojnak?

(S valóban szerzett is most magának olyan tyúkot: a szeszmonopóliumot.)

— Nem, azt nem hiszem, de lásd, az eszme kitűnő . .

— Természetesen, de rengetegbe kerül, ennél fogva ejtsük el, kedves barátom.

A reszort-miniszter tanul ezen s a következő eszméjével (ha ugyan van eszméje) egy aránylag igen csekély összeget próbál kipróbálni a »Sándortól«.

De az most már megvetőleg csapja össze a kezeit.

– Ugyan ne bolondozz! Mit akarsz ezzel a fityfirty summával? Ezzel legfeljebb agyonütöd az életrevaló tervedet. Milliókat kérj tőlem, ne garasokat. Hagyjuk a pokolba, seréttel nem lehet ágyút tölteni. Ejtsük el hát még mostanra a dolgot.

Minden miniszter panaszkodik e fősvénység és ezen ravasz taktika ellen, de Wekerle tudja, mit csinál s talán jól is teszi, ha a miniszteri fejekben fölburjánzó mindenféle tettvágyat egy kicsit meggyomlálja. Hadd érlelődjenek a tervek. Még talán Shakespeare se vetette minden ötletét papírra, mert nem volt arravaló, annál kevésbé érdemes minden miniszteri idea a megvalósításra.

A Wekerle költségvetései tehát meglehetősen konzervatívok. Így a jelenlegi is. Harcokat provokáló tételek alig vannak benne.

Ha minden jól beüt (úgy, ahogy mi reméljük) csendes, nyugalmas csatája lesz a parlamentnek, mely olyan harciasan és rosszul kezdődött a főrendiházban.

De e két vereséges nap emléke is elmosódhatik október végéig s nem marad meg más tapasztalatunk a trotlik híres hadjáratából, csak az, hogy báró Rudnyánszky József saját beismerése szerint liberális ember és hogy gróf Zichy Nándor tiszteletreméltó és érdemes felekezetnek tartja a zsidóságot.

A MAI ÜLÉS

[okt. 20.]

A mai ülés egy gyászjelentéssel kezdődött. Fest Lajos jelentette, hogy a Schvarcz Gyula mandátumát az összeférhetlenségi bizottság megsemmisítette. Ez volt az első kivégzés, melyet báránylelkű bizottságaink végeztek a törvény pallosával.

Különben népes ülés volt, a névszerinti szavazás veszedelme lebegvén a Ház fölött. A fűtött folyosón az ecsedi lép deputációja várta a miniszterelnököt, élén a néhai jó Domahidy Istvánnal.

Bent Herman beszélt. Herman mindig originális és tartalmas. Érdeklődéssel hallgatták.

Azután Szilágyi állott föl. Azt hitte volna az ember, már mindent elmondott. S most megint új oldalról, új érvekkel teperte le az ellenfelek argumentumait.

Csendesen, szájtátva figyelt a Ház. Valóságosan élvezett, ezen mély argumentumok és meglepő fordulatok által vitetve; Bánffy elnök nyugodalmasan játszott rózsáival (mert Bánffy tövisekkel kezdte az elnöki pályát és most rózsákon folytatja), néha meg is szagolta őket s aztán meglegedetten nézett végig a szelíd, nyugodt Házon, mintha csak egy kert lenne káposztafejekkel. Nem mozdult semmit. Csak a nagy szónok gyomlált, egyre gyomlált.

Mindössze Meszlényi Lajos szisszent föl egyszer.

– Kimutatja ez még azt is, hogy a római pápa is felekezetenélküli.

Teljes két óráig tartott a miniszter nagy beszéde. Rendkívüli beszéd volt az, de az ő dicsőségét már nem növelheti.

– Velki rozum – mondták a tót követek egymás közt.

Természetesen volt nagy éljen a beszéd után.

Az elnök erre megint megszagolta a rózsáit és föltette a kérdést szavazásra.

Majdnem az egész Ház fölállott, csak mintegy húszan-huszonöten maradtak ülve. Köztük volt Polónyi.

A vallásszabadságról szóló javaslat tehát újra visszaküldetett a főrendiházhoz.

Tiszteltetjük öméltóságukat, az egyházi és világi főrendeket és hódolattal csatoljuk vissza a kített gyermeket, hogy csak mégis méltóztassanak vele megbarátkozni.

Azután a másik kilökött javaslatot, a zsidó-recepciót kezdte tárgyalni a Ház. Gróf Pongrácz Károly kezdte az attakot ellene. Nem kell neki a recepció – mert azt még eltűrné, hogy a zsidó kitérhessen kereszténynek, de hogy a keresztény zsidó lehessen, az szerinte olyan *megrövidítéssel* jár, hogy abba ő soha bele nem nyugszik.

Utána Sághy beszélt. De a Ház már éhes volt és nem akarta Sághyt hallani. Jóllakott embernek se kellemes.

– Holnap! – kiálták.

– Ne rontsuk el a holnapit napot – ellenkeznek a többiek.

Sághy tehát beszélt. A pártja is türelmetlenkedett. Már a pártkonferencián helyteleníték s többen intették:

– Ne beszélj Sághy!

Sághy dühbe jött erre a pártfeleire.

– Ugye ne beszéljek? Mert most a saját meggyőződésemet mondom, azért kiabáljátok: »ne beszélj Sághy«; bezzeg mikor a ti meggyőződésedet kell tolmácsolnom, akkor mindnyájan ösztökéltek: »beszélj Sághy«. Nem, én beszélni fogok, igen is, beszélni fogok.

S rettentő fenyegetését beváltotta.

Azonban a nemzeti párt se volt rest s a vice okos emberét, Kovács Albertet (mert a fő okos embere Horánszky) legott utána menesztette, hogy jelentse ki a zsidó recepció elfogadását. Amely kijelentés alatt minden nemzeti szem gúnyosan szurkálta az előző szónokot: »Látod Sághy, minek beszéltél!«

De Sághy sohasem fogja ezt belátni s örökkön örökké beszélni fog.

AZ ÁLTALÁNOS HELYZET

[I.] A legboldogabb ellenzék

Régi falusi házakban még lehet látni a falakon azokból a képekből egyet-egyed, melyeken a szarvasok és a nyulak viszik a vadászt temetni. A koporsót gondolom a sok agancsú szarvasok emelik, a fáklyákat viszik a rókák, a keresztet a nyúl.

Bizonyosan mindenki látott efféle groteszk képet és ha elfelejtette volna is, eszébe juttatja, a mi klerikális és feudális színezetű sajtónk, amelyben a kormány bukása hetek óta van pertraktálva. Ah nini, az ismerős kép! A nyulak temetik a vadászt.

A koporsót emelik Apponyiék, a fáklyákat viszik a púroszok, a keresztet cipeli Zichy Nándor gróf.

A kormány egy nagy győzelmet aratott; ők egy nagy vereséget szenvedtek. És ebből az a logika, hogy a kormány megbukik.

Az ellenzéki újságírók és a magukat halálra únt, hatalmat sóvárgó politikusok összeteszik amijök van. És ugyan mijök

van? Reményük és fantáziájuk. A fantázia nagy piktor, s már előre lefesti a ravatalt, a remény pedig ügyes szabó, már előre kivarrja a halottas inget a Wekerle-kormány számára.

A kormány tehát bukik, csak azt nem tudjuk, milyen betegségben fog kimúlni. Új és új diagnózisokat állítanak föl cikkelyekben, entrefilet-ekben. Az olvasóknak mindegy a diagnózis, mert mindenik halálos kimenetelű.

A király megszólítja cercle alkalmával Apponyit s egy félórát beszél vele. És erre megfújatnak a harsonák: »Immár érkezett az Apponyi ideje.«

Más alkalommal is van cercle és akkor a király meg nem szólítja Wekerlét. Mire ismét megfújatnak a harsonák: »A Wekerle napjai meg vannak számlálva.«

De harmadik alkalommal is van cercle és akkor már csak Wekerlét szólítja meg a király. Az egész diagnózis halomra dől — csak a *halálos kimenetel* marad örökké, de most már azért, mert a *kabinet tagjai közt viszály van.*

Szilágyi rosszban van Wekerlével, Festetics villong Szilágyival, Wekerle haragszik Hieronymire és Lukácsra, Lukácsnak jelenete volt Szilágyival, Szilágyinak jelenete volt Fejérváryval és így tovább össze-vissza. A híres Orlice prágai professzor nem bírja annyi variánsban összekombinálni a lutri kilencven számát, mint a mi ellenzéki sajtónk a nyolc miniszteri egyéniség marakodásait. Olyan belháború ez, hogy a legjámorabb olvasó is elhiszi, hogy az ilyen kabinetnek hova előbb el kell pusztulnia.

De ám ha kisül is, hogy mindebből egy szó sem igaz — azért a mi ellenzékünk marad mégis a világ legboldogabb ellenzéke, mert még mindig maradnak *számbavehető* jelek, hogy a Wekerle-kabinet az utolsót járja. Ezekből a jelekből teljességgel lehetetlen kifogynia.

Ilyen jelek:

a) Ha Wekerle rossz kedvű. (Érzi szegény, hogy vége van.)

b) Ha Wekerle jó kedvű. (Világos, hogy tetteti magát.)

Ilyen jelek továbbá:

c) Ha Tisza Kálmán két napig nem jön a klubba, vagy ha Tisza István heteken át nem hagyja el falusi jószágát. (Ezek éreznek már valamit.)

Hasonló rossz auspicium a kormányra és nagy gaudium az ellenzéknek:

d) Ha a horvát bánné otthon, a zágrábi palotájában a pokrócait poroltatja. (Hm, ezek már csomagoltatnak a költözködéshez.)

És végül, hogy semmit se felejtsek el:

e) Ha Horánszky hangyákkal álmodik. Mert a hangyák a megkezdett vállalat sikerét jelentik. (Álmoskönyv 37 lap.)

Hát mondom, a kabinet küszöbön levő bukása egyre osillámlik az ellenzéki szemek előtt, olyan furcsán, mint a lidércfény, hogy közelnek látszik, ha messze van is. A legjobb jelek folyton csiklandozzák az ellenzéki idegeket. Azóta boldogok, mióta meggyőződtek, hogy nem erősek. Míg saját erejükben hitték diadalmuk forrását, addig sokszor estek apatikus melankóllába, mióta a gyengék természetével másoktól, véletlenektől, non putaremepektől várják a sikert, azóta csak úgy dől hozzájuk az öröm, jó hír, kilátás.

Csalódik az, aki azt hinné, hogy az ellenzék e része keserűen ki fog ábrándulni. Nem, ezek nem ábrándulnak ki sohasem. Mikor már valaki a holdkórosok, szerencselesők és álomlátók sorsára jut, az egy olyan pozíció, mellyel a föltétlen boldogság jár. Az egy immunitás, mely minden keserűség ellen biztosít. Az ő reményeik nem fognak elfogyni soha többé. A vénkisasszony csak harmincéves koráig retteg attól, hogy nem megy férjhez, negyvenes korában már meg van győződve, hogy férjhez megy. Minden jel vőlegény érkezését hirdeti: szarkának csörgése, ollónak hegyével való befúródása a padlóba stb.

A »nemzeti« ellenzék éppen ebben az elaggott szűzieségben sóvárog a hatalom után, a fent elősorolt bukási jelek valamelyikén édelegve.

S ha elfogynának is mind e jelek, sőt csakugyan vannak olyan napok, hogy egyik-másik sőt néha valamennyi elveszti minden jelentőségét, Horánszky nem álmodik hangyákkal, a bánné nem poroltatja pokrócait, Tisza vígan beszélget Wekerlével, Szilágyi nyájasan szorongatja kollégái kezét: se baj. Azért az ellenzéki *éléstár* még sem fogy ki, mivelhogy van egy állandó izgatószer is a tarsolyukban, ez az az elterjedt rege, hogy a Wekerle ischli útja alkalmával augusztusban, a király Szilágyi eltávolítását kívánta Wekerlétől.

Szilágyi ennél fogva megy, de ilyenszerű távozását nem bírja ki Wekerle, sőt a párt sem. Tehát — mily boldogság! — végre elkerülhetlen lesz a fúzió.

Bizonyára nem minden mulatság nélküli dolog ez a szarvasoknak és rókáknak, szemfedőt varrni, halotti búcsúztató rigmusokat skandálni a szegény vadász számára, aki még most piros és egészséges, mint a makk. — Hanem iszen »heute rot, morgen todt«.

*

Hát az ischli rege az igaz, hogy csak rege, hanem olyan életerőt adó, mint a konyak. Ha valaki nagyon ellankad, kiemerül (s ezek a szimptomák immár érezhetőek a vert táborban), beadják neki az ischli regét s ettől a szesztől némi erőt nyer és újra hadonászik.

Szilágyi elmenetelét, ha igaz volna, csakugyan nem állaná ki a párt. Öreg is, vézna is, egy ilyen fájdalmas műtét-hez. Míg az egyházpolitika tartott, addig éppen lehetetlenség volt Szilágyi távozása, mert a hordónak az egyik dongáját ki lehet venni, és mással lehet helyettesíteni, de csak az üres hordóé: — a tele hordóból kifut a nemes nedv, ha az egyik dongáját kivesszük. Ezt a korona is belátta és Szilágyi maradt. Maradt pedig a korona akaratából is.

Mert rosszul disztíngválnak azok, akik azt merik hirdetni, a szabadelvű párttól, hogy a Szilágyi dolgában a királyra gyakorolt pressziót — a szabadelvű párt mindössze Wekerlét szorította.

Hogy igaz-e hát az ischli mende-monda? Ők azt állítják, hogy igaz, mi azt állítjuk, hogy nem igaz. Mi éppen úgy nem hallottuk a kulcslyukon, mondott-e valamit a király Wekerlének Szilágyi távozása felől vagy nem, mint ők. Csak hogy nekünk mégis van egy bizonyosságunk, hogy ez nem igaz. S ez a *pszichológia* és a meghódolás a magyar király karaktere előtt. Lehetetlenség azt föltenni is a világ első gentlemanjéről, aki lehetett irritálva akkor Szilágyi ellen, mert bizonyosan volt is valami oka rá, hogy miután újra kinevezte őt a saját akaratából s azóta semmi zavaró incidens elő nem fordult, ok nélkül a karóra szúrta fejét kívánja — azt dokumentálva ezzel orbi et urbi, hogy júniustól decemberig *akarata ellenére* ült valaki az ő tanácsában.

Azért tehát, nyájas olvasó, aki az én soraimat átfutottad és aki az ellenzéki lapoknak is prenumeránsa vagy, olvasgasd őket ezek után is, de illedelmes mosolygással és azon tudattal, hogy nekünk van a világon a legboldogabb ellenzékünk, amelyik a legbiztatóbb politikai szimptomák között van hivatta előregedni, megőszülni és talán örökre letűnni.

Ne higgyj lázas reményeknek és álmaiknak, még kevésbé ragadd el magadat fantáziájuk által; a kormány ez idő szerint nincs veszélyben, habár be kell vallani azt is, hogy nem olyan boldog, mint az ellenzék.

Egyrészt azért, mert egy másik olyan boldogság nem létezhetik már a földön, másrészt pedig . . . De a »másrészt« a holnap-i cikkben fogom elmondani.

AZ ÁLTALÁNOS HELYZET

II. A kormány és pártja

Ott hagytuk el tegnap, hogy a kormány nem olyan boldog, mint az ellenzék. A kormány nem alszik rózsákon, azaz egyáltalában nem alszik sehogy, mert mindig nyitva kell lennie a szemeinek. A reformok megszülése bizonyos vérvesztésbe került. Több, mint két tucat képviselő kivonult a szabadelvű klub termeiből s a numerikus többség lejjebb olvadt a Tisza Kálmán tizenháromas többségénél (melyet Wenckheim Béla »Verfluchte Majoritát«-nek nevezett), sőt szállt-szállt alul a »boszniai többség«, mely két emberből állott.

Így lón, hogy mikor a Wekerle-kabinet a legnépszerűbb volt az országban, mikor nyakig fürdött dicsőségben s a legtöbb híveket számlálta odakünn, bent a Lloyd-teremben elérte a megfogyatkozás olyan mértékét, aminőre nem emlékeznek az 1867-ig leszaladó annálék.

Igaz, hogy azóta egy kissé javult a helyzet, vagy legalább nem romlott. Egypár jó ember visszaszállingózott, egypár kerületben szerencsésen bevált a Hieronymi metódusa, aki azt mondja:

»Egy kerület megnyeréséhez vagy pénz kell, vagy alkalmas ember. Pénzem nincs, hát alkalmas embereket keresgélek.«

(Ebben pusztult el a szegény Diogenes is.)

Denique a helyzet különösebben nem változott, s mit ér, hogy künn az ország négy ötöde velünk érez, ha itt bent a parlamentben szegények vagyunk a *külső elemőzsiához*, mely garmadában áll, nem nyúlhatunk a napi használatra?

Tagadhatatlan azonban, hogy a párt megmaradt zöme jobb, tömörebb és megbízhatóbb így, mint volt, de ez valóban keveset ér, mert más oldalról bizonyára bírja a kicsi többségek túlzott önérzetét és merész szeszélyeit is. Ez az a szituáció, mikor a lajblí is köpönyegnek tartja magát s Prileszkytól Pantocsekig mindenki érzi, hogy ő nélkülözhetlen. Az Andrássy úton, de egyebütt is láttam már olyan házat, ahol két kőalak áll a kapunál kifaragva, görnyedten kifeszített izmokkal, olyanforma attitűdben, mintha az ő vállukon állna a ház. Nos, ezek az alakok, akik eddig csak kőben voltak, most ott sétálnak az öreg Lloyd termeiben elevenen s fölfújta arcukról, fontoskodó lépteikről, minden szavukból kitetszik, hogy a szabadelvűség épületét ők tartják.

A pigra masszák lomhák, mozdulatlanok voltak, a megmaradt többség eleven, szemes és érzékeny, mint a lázmérő. A kicsi többségek mindenütt veszedelmesek — tehát alkalmasint veszedelmesek volnának itt is, hanem jó szerencse, a párt vezeterei közt egyetlen egy sincs, ki esetleg a lehangoltság óráiban a párt rossz tulajdonságainak billentyűin végig futtatná az ujjait. Az ország kevélyen hajolhat meg azon alakok előtt, kik a kormány némely tagjain kívül ezen idő szerint befolyással bírnak a pártban. Tisza Kálmán szerényen elvonul a napfénytől s mint öreg almafa, amelynek már két generáció élvezte a gyümölcseit, virágozni többé már nem akar, csak árnyékot tartani. Széll Kálmán, mint valami jó nemtő, csak akkor jelenik meg, mikor valami segítségkiáltást hall s még Bánffy is, kit egy koporsón keresztül látott meg a király, jellemre méltó ez önzetlen, nemes fajú államférfiakhöz, kik vagy mentek azon gyengeségektől, melyek más pártokban annyi bajt szoktak okozni, vagy ha nem mentek, kétszeresen tiszteletre méltók, mert el tudják azokat fojtani.

De mindez csak arra jó, hogy bent a pártban se nincsenek, se nem lehetnek előreláthatólag belzavarok; ám azért mégis kicsiny a párt s a kormánynak éppen abban fő a feje,

hogy most, az egyházreformok szentesítése után, mitévő legyen a jövő föladataival szemben, melyek közt első helyen áll a közigazgatás államosítása. A Szapáry két-paragrafusos törvénye éppúgy ott kering a kormány hajója körül, mint ahogy a Verne Gyula kísérteties légballoonja alatt lóg a holt macska.

Hát igen, megint egy nagy reform. Az ország várja, a közvélemény mellette van, a sajtó sürget. Pedig még a mi sajtónknak van ereje, mert a mi sajtónk aránylag becsületes. A külföldi lapok már olyanok, mint ama nyilvános mérőgépek, melyek a köztereken állanak; aki egy vagy két pénzt beléjük dob, annak megmutatják, hogy mennyit nyom. De a mi sajtónk az általános akaratra a szószólója. Egyszóval a reformnak úgyszólván a tizenkettedik órája ütött, mert már a tisztviselő-választások is veszélyesen közelednek.

A kormánynak ellenben nehéz e reformba beleugornia úgy egyszeribe, szinte készületlenül, a bevégzett nagy reformmunkától kábult fejjel, nehéz és talán veszélyes is. Az országnak sok két nagy reformot megemészteni oly gyorsan egymás után, a kormánynak is sok végrehajtani. Az elefánt igen erős, hatalmas állat, de mégis csak minden hetedik évben kölykezik.

Nehéz pedig különösen azért, mert a többsége kicsi s mert a jó pajtások a szélsőbalon, akik municipalisták, megharagszanak, de azért az ellenfelek a nemzeti párton, akik államosítók, nem békülnek ki.

Ezért nem egészen boldog a kormány a kiküzdött nagy diadalmak után, s ezért vált különösen kellemetlenné a kicsiny többség.

Most már az a kérdés, hogy mint Herkules a válúton, elhatározza Wekerle, hova nyúljon, mert a módokból van bő választék.

Az egyik a fúzió. Fúzió a nemzeti párttal. De ez csak akademiáé legyen főlemlítve, amennyiben tényleg megvan e mód is. — Persze csak olyan formán, mintha valakinek azt a tanácsot adná valamely kicsi bajból való kimenekülésre: »Ha pedig semmi se segít, akaszd föl magadat.«

Hanem ettől eltekintve, a következő komoly módok között lehető a választás:

a) A púroszok visszahívása a pártba. (Sok hozzánk szító ember van köztük.)

b) Új választások kiírása. — (Hozzányúlni külső népszerűségi tőkénkhez.)

Vagy pedig:

c) Nem kunktátoroskodni nagyon sokáig, hanem nekiindulni a mai kicsi, de egyöntetű többséggel úgy, amint van, a jövő feladatainak.

Hogy melyik módot tartanók mi a leghelyesebbnek, holnap fogom ezen a helyen elmondani.

AZ ÁLTALÁNOS HELYZET

III. Wekerle és a modus vivendik

Hogy a tegnap említett s egyedül lehetséges módok közül melyikhez nyúl Wekerle, azt legfeljebb alapjelméből lehetne következtetni, ha Wekerlét ismernők, de Wekerlét mi nem ismerjük. Két éve kormányoz már bennünket és mégsem ismerjük, mert ez a mai Wekerle nem az igazi, ez még csak az a Wekerle, akit az események vittek, aki mögött ott állt Szilágyi, mint egy szuronyos pandúr: »Félre ne lépj, mert így és amúgy« és aki mögött ott állt az erkölcsi kényszer, menni és egyre menni a keskeny, göröngyös úton és vagy kijutni a tömkelegből, vagy bele pusztulni, de éppen ebben a dicsőségteljes menetelésben kezdett kibontakozni az igazi Wekerle, az akit még mi nem ismerünk, az akit nem az események fognak vinni, hanem az aki majd viszi az eseményeket.

Egy nagy államférfiú markának a sziluettje jelenik meg. S máris kezdjük fölismerni mélyebben rejlő tulajdonságait. Merész, de nem szenvedélyből, mint Kossuth, inkább taktikából; okos, de nem az összes körülmények meglátolásából, mint Tisza, hanem instinktusból, mint gr. Andrássy; ingadozó, de nem a természeténél fogva, mint Ghyczy, hanem időnyerésből, és puha, engedékeny, de csak azért, hogy az erőseket tévútra vigye.

Van benne valami zamat I. Napóleonból, Metternichből és Rónay Jánosból. A Napóleon végtelen önbizalmából játszva csinálni meg nagy dolgokat és fumigálni a nagy veszéyleket. Csak Wekerle képes oly könnyedén, oly mosolygósan fogni a kormány-gyeplőket, mintha pamutot tartana egy szép asszonynak. Van benne a Metternich bűvésziességéből, szemei kitűnőek a homályban, s keze biztos a szövevények kibontásánál. És van benne végre valami patriarchalis, valami bursikóz (hiszen említhettem volna egy más közönséges embert is) Rónay Jánosból, az ő ártatlan szívjóságából és jól eső gyermekded naivitásából. Csodálatos összekeveredése a titánok felöltő tulajdonságainak a kicsinyek polgárias erőnyeivel.

Avagy nem csodálatos egy Napóleon, akinek fájna egy legyet agyontaposni? Ki tudna elképzelni egy Metternichet, akiből az epe hiányzik? Láttatok-e már egy Herkulest, aki bír az orosz lány bátorságával belerohanni a veszedelembe, de nem bír a gyermek bátorságával, szembe kellemetlent mondani valakinek?

S így torlódik össze annyi zagyva szín, hogy mikor Napóleon sastekintetét, emberfölötti röptét kezdjük felösmergetni Wekerlében, akkor e Napóleon-kópiából egyszerre csak kiugrik Rónay János és mikor a jóságos, szelidlelkű, ártatlan kedélyű Rónay János naív egyszerűségében gyönyörködünk, egyszerre csak kipattan a fals Rónay Jánosból a vesékebe látó Metternich.

De máris szélesen rajzoltam Magyarország ez idő szerinti kedvencét, akinek az istenek valóságos *kollektát* csináltak a beces tulajdonokból s még azonfölül állandóan egy kecses szobaleányt rendeltek melléje, egy istenasszonyt: a szerencsét. A szűk keret nem engedi, hogy tovább fessesem politikai alakját, szeretetreméltó, szinte édes egyéniségét. Legközelebb visszatérek rá más helyen, hogy elvezessem önöket az ő dolgozószobájába, hol zseniális össze-visszaságban hevernek az akták s gomolyognak fölöttük, mint vadlúd-falka, beválthatatlan ígéreték, hogy bepillantsunk az ő agyába, hol összegyömöszölve forrnak a hasznos tervek, egy tekintetet vessünk a szívébe, amely olyan hó tiszta, mint az ő vakító fehér nyakkendői, hol nincsen se irigység, se bosszúállási vágy senki ellen, s akinek nem volna kedve benyitni az ő

audienciális termeibe, honnan örömsugárzó arccal távozik mindenki. E termekre oda lehetne biggyeszteni az alvilág kapuiról az ismeretes fölíratot, átravesztálva:

»Ti, akik ide beléptek, visszakapjátok reményeiteket!«
... De hagyjuk el ezt most, mert úgyis messze mentünk tárgyunktól, hogy miféle kibontakozáshoz nyúl Wekerle.

Mint praktikus ember legközelebb érné, pártja megszorítása céljából a púroszokat. Wekerle kétségen kívül szívesen is hallaná egy napon, hogy elszakadt barátaink visszatérnek. Wekerle nem az az ember, aki haragot tud tartani (a harag úgyis csak annak áll jól, aki a maga dolgát csinálja, nem az országét). A púroszok visszatéréssel negyven-ötven többségre emelkednék a párt. De a púroszok visszatérését legalább valamennyiét, nem mindenki nézné a pártban szívesen s félni lehetne, hogy rossz hatással lesz. Amit numerikus többségben nyerne a párt, elvesztené a — hogy is fejezzem csak ki magamat — a *közérzet* lehangolása által. Mindamellettt éppen úgy nem lehetne megakadályozni visszatérésükben, mint ahogy szinte lehetetlen megtalálni visszahívásukra a kellő formát.

Noha a válaszfal, mihelyt az egyházjogi törvények alá oda kerül a király neve, leomlik s bár vannak, akik egyenként visszavágynak a régi fészekbe, mégis kevés a remény, hogy viszontlássuk őket, mert szolidaritásban vannak, hogy csak együtt, rajban jönnek-mennek, vagy sehogy. S az anyaméhük, a haragot tartó öreg Péchy, úgy tudjuk, municipálista, valóban olyan, mint a vese az emberi testben, mely körül van véve kövérségtől s mégis maga a legsoványabb testrész.

Miután a púroszok visszatérte, se elő nem idézhető, se el nem halasztható esély dolga, nézzük a második módot a választást.

Új választást? De miért legyen új választás? Hiszen a kormánynak végre is meg van a többsége, ha kicsi is, s az ország éppen erre a reformra meg lett kérdezve az 1885-iki téli választáson. Mi indokolná az országgyűlés fölосztatását most, éppen most, mikor még izgatottak a kedélyek az egyházjogi harcokból.

Igaz, hogy egy új választáson most a diadalmak dicsfényével övezett szabadelvű pártra nézve gyerekjáték lenne

a kerületek hódítása. De a szabadelvű párt a komoly politika letéteményese az országban s a kötelességek és föladatak elől ki nem térhet a taktika kedvéért. Nem az a célja egy pártnak, hogy élet-elixírekkel tartsa fönn magát, melegített népszerűségi zacskókat rakjon a hasára, hanem hogy ameddig él, kötelességét teljesítse.

Am ha csakugyan leszavaznák a kormányt a parlamentben, elég ideje akkor is föloszlatni a Házat és megkérdezni a nemzetet. De addig csupán »taktikai griff« lenne az új választás – melynek szele már hetek óta fújdogál innen-onnan.

De kik fújják ezt a szelet? Az az ezer reménybeli jelölt, aki föl akar lépni a kerületekben. S minden jelöltre esvén két kortes, mindössze három ezer ember csinálja azt a türelmetlen toporzékolást, csoszogást, mely csak a zászló-kereskedésekben és a szeszfőzdekben lel visszhangra.

A mi nézetünk szerint leghelyesebben teszi Wekerle, ha a legutóbb említett módhoz nyúl s a mostani pártjával úgy, amint az ma van, legkésőbb esztendőre, neki vág az államosítási reformmunkához. A többség lefogyott ugyan, de a számok bővése, aki a számoknak parancsolni tud, ne ijedjen meg a számoktól, mert ha a numerikus többség kicsiny is, a szabadelvű eszmék varázsa nagy. S amint eddig volt, a papiroson kis többség, de a Házban megnagyobbodva, úgy lesz az ezentúl is, mert valahányszor szavazni fogunk, az országház kapuinál ott fog dübörögni a közvélemény is hatalmas szózatával »Ez az én akaratom!« és ez a fönséges hang meg fogja rázni az ellentábort s mint a bagdadi elátkozott sünből, mindennap kihull belőle egy túske – míg egészen sima nem lesz.

A HOLT CÁR A HÁZBAN

Nyugodalmas jó tele kezdődik a t. Háznak, dolga kevés van; halottakat elparentál, élőket igazol, meg szétoszik nagy időközökre. Ma se lett volna ülés, ha az orosz cár meg nem hal.

De meghalt s a nagyvilági komédia, a politika azt kívánja, hogy a magyar alsóház részvéte is ott legyen a mindenféle részvétek között, ama cár ravatala mellett, kire csak egy

dicséretes epithetont lehet találni, azt, hogy a »béke barátja« volt. S én istenem, az is milyen béke volt! Leeresztett rostélyú sisakban, kardjára támaszkodó. S minő barátja volt ő annak!

De nem tesz semmit. A zsarnok mélyen alszik a livádiai csöndes palotában s a zokogás – Európa szabad népei ha siratják – nem fogja fölébreszteni többé. Csak sirassák hát; egy hazugsággal több vagy kevesebb a világon, egyre megy.

Hát itt is megteltek ma a Ház padjai szép, fényes téli napon. A 49-iki magyarok fiai, unokái . . . Sőt egypár fehér fej talán ott is volt Világosnál.

Bánffy Dezső báró takarékosan a szavakban emlékezett meg a halotról, aki végre is barátságot érzett a mi királyunk iránt. Hangja rideg volt, szinte szürke. Ah jaj, halottakat melegen elsiratni, ahhoz csak Péchy Tamás értett. (Beh jól jártak azok a monarchák, akik alatta haltak meg.)

Mély várakozó csönd támadt a Bánffy részvét-indítványa után. Egy-egy idegenszerű »helyes« hangzott innen-onnan, tompa nyöszörgő helyesek, mintha a föld alól jönnének.

Azután fölállt Thaly Kálmán s a kegyeletet nem sértő módon adta vétőját a részvétnyilvánítás ellen.

Megvillogtatta az emlékezetek előtt Paskievics herceg jelentését a halott öregapjához, Miklós cárhoz: »Magyarország felséged lábai előtt fekszik.« Vajon akkor érezték-e ők részvétet a most részvétérzésre invitált Magyarország iránt?

Úgy, úgy, de nekünk kell okosabbaknak lennünk. Hallgass kutya szív, ne háborogj, ne tüzeskedj. Nem hallod, hogy a koponyának meg van parancsolva, hogy okos legyen? Istenem, hát mindig csak mi legyünk okosak? Mindig, mindig.

Lám, ez a Horánszky is milyen okos most, de mennyire okos. Mert Horánszky állott föl Thaly után és igen okosan érintette e részvétnek a jogosultságát és egyszerű udvariassági természetét, de valami csodálatos okosan úgy, hogy nem annyira a cár halála döbbsentette meg a hallgatóságot, mint inkább a Horánszky okossága. Miért okos most ez az ember? Megfoghatatlan. A cár halála tette volna azzá? De mit várhat ő és Apponyi a cár halálából?

Egyszóval, a Horánszky beszéde a habozó jobboldalt mintegy megmelegítette a cár iránt. A mamelukok azon része,

kik a kijáráások körüli posztokat tartják elfoglalva, hogy a döntő percben menekülhessenek, stabilis helyek után kezdtek nézni.

De már csak kis időre kellettek e helyek, mert Horánszky után már csak Batthyány Tivadar gróf szólott, mintha gradatim jönnének a szakállak, egy kis ósz szakáll a Thalyé, aztán egy nagyobb szakáll a Horánszkyé és végre a leghosszszabb szakáll a Batthyányé. Batthyány is igen szépen, tapintatosan beszélt a részvét mellett, hiszen a megboldogult iránt barátságot érzett a mi királyunk és beszédjével ő is éppúgy, mint Horánszky, *meggyőzte a szabadelvű pártot, hogy ezt az udvariassági indítványt el kell fogadni.*

Csak a kurucok közül hallatszottak még ellentmondó morgások:

- Hízelegjünk minden tirannusnak!
- Csókoljuk a korbácsot!
- Szibéria benépesítője volt!

De ezek a diszharmonikus morzsák már egy csöppet sem ártottak, Horánszky és Batthyány beszédje megtette a maga megérdemelt hatását s a jobboldal is fölállott az általuk pártolt részvétindítvány mellett. *Szónok azonban a jobboldalról nem volt.*

Úlve csak a szélsőbal maradt, de innen is a siratókkal emelkedett föl Pázmándy Dénes s ott állt görnyedten, fejét a lapockái közé húzva, mint egy muzsik.

A pártbeliek csodálkozva néztek rá, hogy miért állott ez föl.

De aztán elgondolták, hogy hátha neki is barátja volt a cár.

A MAI ÜLÉSBŐL

[nov. 13.]

A költségvetési vita végre elkezdődött s ezzel nyílt meg a parlament téli munkája.

Minden úgy volt most is, mint tavaly és harmadéve, mint mindig azelőtt.

Hegedüs Sándor vázolta az államháztartást bengáli fény mellett, a szokott közbeszólásoktól kísérve.

Utána fölállt Helfy — de milyen csodálatos! Hogy megváltozott ez az ember; fiatalabb lett, más lett, alig lehet ráismerni. Millió ördög, talán nem is az! De mégis! Hiszen az lehetetlen, hogy nem ő lenne. Lehetetlen. Még a holta után is föl fog kelni sírjából a büdzsé tárgyalások első napján, hogy közvetlenül Hegedüs után összedöntögesse a kubikokba rakott büdzsé számokat.

A képviselők a szemeiket törülgették. Szent isten! Csakugyan nem a Helfy, hanem Molnár József, a vice Helfy. (Helfy most palatinusi teendőit végzi a kisebbik Kossuth körül.)

Ez az újítás jól esett a szemnek. Érezni kezdték az emberek, hogy a világ mégse stagnál, hogy történik valami.

De mily csalódás. Molnár József is csak egyikét mondta el a Helfy tavalyi, harmadévi és negyedévi beszédeinek.

A Molnár József-féle kizökkenés után megint helyre ütődött a régi sorrend. Horánszky Nándor állott föl, de amint beszélni kezdett tárgyilagosan, higgadtan s amint azt is kijelentette (ami a legfőbb eseménye a mai napnak), *hogy a közigazgatási reformok megvalósulását ő is örömmel üdvözlé, az emberek megint a szemeiket és szemüvegeiket kezdték törülgetni.*

Az ördögbe is, hisz ez nem lehet Horánszky! Valami gonosz démon incselkedik ma velünk, nagyságos képviselő urakkal!

Az imént Helfy beszélt, a Molnár József ábrázatában, most pedig valami ismeretlen okos ember tartja szűz beszédét a Horánszky képével.

Az ismeretlen úriember beszédében még Hegedüs Sándor is helyeseket kiabált.

Amire borzasztó méregbe gurult az ismeretlen úriember — s ebből megint kezdtek ráismergetni, hogy hátha mégis a Horánszky az.

De hogy még teljesebb legyen a varázslat, amibe a tisztelt Ház belekeveredett, azt a negyedik szónoknak, Schreiber Frigyesnek lehet köszönni, ki a költségvetés mellett *szász léte*re oly tökéletes magyarsággal beszélt, mintha a kecskeméti rónán ringatták volna a bölcsőjét.

A DEBRECENI HEGEDŰSZÓ

Bent a tanácssteremben Hieronymit paskolták, aki pedig igazán nemes hajlamú, hó karakterű belügyminiszter. De hát mindegy az, ha zsarnok volna azért ütnék, hogy zsarnok, így azért ütik, hogy nem zsarnok.

Míg őt ütögették boldogok, boldogtalanok nagy kedvvel bent, a folyosón Hiob-hírek keltek, fiadtak, nőttek oly kubus rendszerben, mint a Koch-féle bacilusok.

Hogy Khuen megint mozog, hogy a bécsi felhők erősen tornyosodnak, hogy Kálnoky megint kezdi a pókhálót szőni stb.

Ámbár ez mind valószínűtlen, de a kandallókban égtek, pattogtak a villogó, fényesszemű hasábok s ez izzó zsaránokokhoz illenek a rémmesék. Szinte hozzátartozik a téli kedélyességhez.

S valóban tél van már. Furcsa, mégis a július akar visszatérni.

Nem valószínűek e rémmesék, kivált a Kálnoky-féle. Wekerle jól tudta a delegációkor, miért kell megvédelmezni Kálnokyt. Wekerle így okoskodott:

– Kálnoky meg akart engem buktatni, de nem tudott, meglehet, hogyha én akarnám őt megbuktatni, én se tudnám. De ha meg tudnám is buktatni, csak azt érném el, hogy egy más külügyminiszter jönne, aki azt mondaná magában: »Kálnoky rosszul csinálta a buktatást, majd most én próbálom.« Kálnoky ellenben nem ösmeri el magáról, hogy rosszul csinálta a buktatást és nem próbálja meg másodsor. Ennél fogva nem buktatom meg Kálnokyt.

Lehet, hogy jól okoskodott Wekerle, lehet rosszul okoskodott – de a folyosón az volt a hit, hogy Kálnoky megint erőlködik. Áll azonban természetesen a folyosói politikusokra is, hogy vagy jól okoskodtak, vagy rosszul.

Az bizonyos, hogy az optimisták megvigasztalódtak, kivált a Sima beszéde alatt. Gondolván talán magokban, hogy még sem Bécsből jön minden rossz s így szólának:

– Csak hagyni kell a dolgot. A vizek végre is lefolynak és a kövek megmaradnak.

S valóban a folyosó háttérében, messze, a miniszteri

szoba környékén, mint két kőoszlop állt egymás mellett Wekerle és Szilágyi, ráncokba vont homlokkal konferálva.

A pesszimisták lehorgasztották a fejüket és azt felelték:

– A vizek azonban úgy is lefolyhatnak, hogy a kövek sem maradnak meg.

Dél tájékán végre a csengettyű a pièce de resistancet jelentette, a Busbach interpellációját a debreceni bankettbotrány tárgyában.

Villámhirtelen megtelt a terem s a hú öreg Busbach, aki olyan a pártban, mint a törülközőkendő, sokszor jó vele letörülni az izzadtságot, meg a nedvességet, most egy kicsit szélesen, terebélyesen, messziről kezdte el a debreceni részeg ember csínyjét föltálatni, nagy nyugtalanságot, sok bántó, kellemetlen közbeszólást provokálva. Kivált amint odaért beszédjében: »De az ősszel bejött Magyarországra egy olasz honpolgár . . .«

– Egy salamucci – kiáltá egy hang a szélsőbalról, s nagy hahota támadt.

– A polgári házasságnál jó volt az olasz ember, ugye?
– vágott közbe egy másik hang balról.

Nagy zajgás, dörömbölés, ingerültség támadt. Az elnöki széken Andrássy Tivadar gróf ült, akinek szokatlan volt a viharos jelenet.

Hiába ismételte szelíd hangján: »Csendet kérek.« A lárma elnyelte nemcsak az ő szavait, de a Busbachét is. Károlyi Gábor ismét a régi Károlyi Gáborra változott s a szélsőbal széléről, a »temető árkából« eregette a csendbontó lövegeit.

Busbach csak nagy nehezen tudott eljutni a bankettig, illetve a »Jaj, de huncut a német« című nótáig, mert ez volt a corpus delicti . . . De amilyen kínos volt neki az előre hatolás, a komoly hallgatónak sem volt gyönyörködtető a dolog ilyen körülményes pertraktálása. Kényes ügyekben nem szabad mind azt elmondani, amit az ember gondol – hogy az ellenfél se vethesse közbe, amit ő gondol. Busbachnak úgy kellett volna röpdülnie, mint a fecskének a káposzta-fejek fölött, hogy szárnyaival picit érintse, de ő úgy ment bele, mint egy kecske, hogy gázolt és harapott.

Hanem egyszer csak mégis vége lett a dolognak, a hullámok lecsillapodtak, senkinek se történt semmi baja, csak Andrásy elnök öregedett két évet.

Most Hieronyminak kellett volna szólania, minden szem odanézett, de ahelyett Kovács József kelt föl a szélsőbalon, egy nagy sűrű szakállú hazafi.

— Mi jogon akar szólani? — kiálták jobbról.

— Mint jelenvolt.

Andrásy személyes kérdés jogán adta meg neki a szót, s igen helyesen, mert egy szemtanú végre is érdekes.

Kovács József tudom sokért nem adja, hogy végre mint jelenvolt szerepelhet az ország előtt. (Valljuk meg, a kis emberek számára a legnagyobb szerencse.) Valóban látszott csillogó szemein, egész örömteljes izgatottságot kifejező mozdulatain, hogy ő csakugyan jelen volt, s felső testének méltóságos magatartása visszatükrözte, hogy érzi annak a körülménynek nagy fontosságát, hogy ő most egy igazi jelenvolt.

Elmondta aztán, mint a baka a milanói templom nagyszágáról, hogy a debreceni bankett-terem oly mély és széles, hogy arról a végéről, ahol a cigány muzsikált, abszolúte lehetetlen volt kivenni, hogy a terem másik végén, ahol a király-toaszt folyt, mi történik.

Minden szem a »furfangos diákok« kereste a háta mögött, aki prüszszentsen.

De a furfangos diák helyett Polónyi emelkedett föl, hogy ő is szólni akar — alkalmasint azon a címen, mint olyan objektív ember, aki jelen nem volt.

Nagy zúgás, ingerültség támadt a jobbon.

— Nem hallgatjuk Polónyit. Ne beszéljen!

Az elnök a Házhoz fordult: enged-e Polónyinak szót.

A többség, még az ellenzékéről is sokan megtagadták a szót Polónyinak, de a nekikerekedett zajban Polónyi a Ház határozata dacára se akart leülni, hanem ott állt zordonan, kihívó daccal tekintve szét a hullámozó termen.

Hieronymi is fölállt, de a nagy zajban szóhoz ő se juthatott, mire az elnök az ülést öt percre fölfüggesztette.

*

Hieronymi röviden felelt s megnyugtatólag, hogy majd ki fogja deríteni a debreceni eset részleteit; utána Szilágyi rövid, ügyes, határozott válasza igazi értékére szállította le az ügyet s annyira elvette minden irányban az élet, hogy az újra fölemelkedő Polónyinak odaszólt Ugron Gábor:

— Ne beszélj, hallgass, mert a miniszterek korrekt feleletet adtak.

De Polónyi azért mégis beszélt és beszélt még utána Busbach, majd az öreg Kőrösi Sándor, kinek nagyon megnyomta máját a Busbach odavetett kifejezése: »hogy ez a botrány csakis Debrecenben történhetett meg«. Sehogyse ment az öreg fejébe, hogy miért ne történhetett volna ez meg Hajdúszoboszlón is, vagy Hódmezővásárhelyen? Hát ott nincsenek részeg emberek?

A tárgy most már túl levén beszélve, elvesztette érdekét. Senki se figyelt már a szónokokra. A képviselők társalogni kezdtek egymással s csak elszóródva, szaggatottan ütötték meg a kifáradt dobhártyákat egyes szavak, kifejezések:

... Királyi trón ... cigányok ... tuss ... korona ..

HOGY TEREM A VÁLSÁGANYAG?

(Epilóg a válsághoz)

Persze, csak azt az anyagot értem, mellyel a sajtó dolgozik és nem azt, amelyik a válságot szüli. Bár nem lehetetlen, hogy sokszor az is ilyen formán támad a király udvarában.

De ehhez semmi közöm, én mindössze egy önvallomást akarok tenni, amelybe azonban meglehetősen be van keverve az én t. barátom és bátyám, Bródy Zsigmond, a N. Pester Journal tulajdonosa — amiért grácia a fejemnek.

Bródy olyan alak nagyban, mint a Gaborieau regényében Taboret apó — az amatőr rendőr volt —, akihez a legzseniálisabb rendőrök is eljárnak, hogy finom szaglását, mesteri látását a szövevényeken keresztül, eszének boncoló élességét hasznukra fordítsák egyes fölmerült ügyekben. Bródy ilyen

alak, azzal a különbséggel, hogy ő politikában dolgozik, kormányok hánykódását, vesztét fürkészi, államférfiak finom szövevényén tesz mikroszkopikus megfigyeléseket.

Szélcsendes időkben ideges, életúnt, a tények, a köznapi valóságok lehangolják, neki a bizonytalanság az elementuma, szárazföldön kedvetlen, mint a vén tengerész, csak a himbáló hajón érzi magát jól. Kormányválságok idején, bár örökké jár kel, télen meleg tartományokban, nyáron hidegekben, itthon toppan a föld bármely részéből, s szövi az ő kombinációit olyan passzióval, mint a legszorgalmasabb pók.

A mostani válságban is ő volt az újságírók orákuluma. A mostani válság éppen az ő kedvének, talentumának felelt meg. Nem volt abban semmi pozitív, csak egy *aláíratlan iratköteg* a király asztalán, abból kellett fölépíteni a bekövetkezendő események egész tömkelegét s fölépíteni tömören, szilárdan, ledönthetetlenül, mint egy hatalmas épületet, kiszögellő tornyokkal, garádicsokkal, három homlokzattal, Bécs felől, Zágráb felől és itthonról.

S építette is csillogó szemekkel, vidám arccal, lázas hévvel (ilyenkor tíz évvel fiatalabb), minden kis kövecskét felhasználva s gyakran a lényegtelen legnagyobb bravúrral. S most is, mint ilyenkor mindig, váltig beszélgetés tárgya volt az újságírók közt:

– Mit mond a dologhoz Bródy?

De a nagy kombinátort a gyűjtők szenvedélye tartja foglyul. Nem azért gyűjti ő a kincseit, hogy mások közt elszórja. Fösvény, még a saját lapjától is sajnálja föltárni a legmélyebb, legtitkosabb fölfedezéseit – csak az értéktelenebb, közelfekőbb részt mondja el a cikkíróinak. Csak ritka emberek iránt közlékeny egészen.

Én e szerencsés kivételes emberekhez tartozom s a jelen válság idején valahányszor estefelé elindultam a klubba, útba ejtettem Bródyt, különben is itt a szomszédban lakik, s ő elmondta, amit egész éjjel, egész nap kombinált. Csodálatos, merész következtetések voltak ezek, de megtámogatva a logika cölöpeivel.

Bródytól elmentem a klubba, ahol én, mint azt mindenki tudja, sohasem szoktam politizálni. Legfeljebb sietve végigmegyek a nagy tanácskozó- és társalgó-termen, legfeljebb

egy tekintetet vetek a miniszterekre s ha látom, hogy egészeségek, az nekem elég megnyugtató, végigsurranva a biliárdszobán, leülök a kártya-asztalhoz egy játszma pikére.

Az eseményekre nem vagyok kíváncsi. Végre is nem nagy szerencsétlenség elmaradni a világtól egypár órányival. Később tudni meg az eseményeket két-három órával, mint a többiek. De ezt a nézetemet nem osztja az én t. kollégám a hírlapírásban, Weinmann, a Neues Pester Journal munkatársa, aki sokat adna azért, ha előbb tudná meg egy-két órányival az eseményeket, mint ahogy történnek.

Rendesen megvárja, míg a játékot bevezzem s a világért se eresztene haza, kikérdezés nélkül:

- Nem tud a képviselő úr valamit?
- Már ugyan honnan tudnék?
- Hát semmit sem hallott?

Végre is nem tudok ellent állni, olyan szépen kér az én Weinmann barátom, elmondom neki szórul-szóra, amit idejövét Bródytól hallottam.

Röpül haza Weinmann, mint megrakodott méh, a redakcióban már türelmetlenül várja Bródy, aki megfigyelő őrszemeket tart Zágrábban, Bécsben és a klubban.

– No, mi a hír a klubban? Milyen a hangulat? Mi a legújabb fázis?

S Weinmann elmondja lihegve, amit tőlem hallott.

Bródy megdöbben, szemei fölcillannak.

– Klappol.

Diadalmas örömet érez lelkében.

»A logika mégis logika«, morogja.

Igen-igen, minden föltevése igaznak bizonyul, tegnap az csak szimat volt, ma már bizonyosság, amit per longum et latum tárgyal már a klub s ha ez bizonyosság . . . akkor no akkor . . .

És a nagy kombinátor most már megint tovább építi a válság lefolyását, téglát-téglára rak az *immár szilárd* alapra, egész éjjel járkal föl-alá termeiben, mint ahogy Daudet vagy Jókai egy regény cselekvényét komponálja, úgy bonyolódik le lelkében Wekerléék sorsa megint odább-odább.

Másnap természetesen a klubba-menet megint benézek Bródyhoz; Bródy megint elmondja a helyzet képét, este a

klubban Weinmann megint megkérdezi: »Nem tud-e a képviselő úr valamit?«

Én elmondom Weinmannak, amit Bródytól hallottam, Weinmann legott rohan Bródyhoz azzal, amit tőlem hallott és Bródy megint fölkiált nagy elégedettséggel:

– Hm, klappol . . . klappol.

S ez így megy napról-napra. A Bródy kieregetett kombinációi visszatérnek a gazdájukhoz, megerősítik önmagukat és meghíznak önmaguktól tényekké.

És Bródy élvez, boldog, ruganyos, eleven, mintha ő dirigálná a gondviselést, mert amit előtte való nap kigondol, az a következő napon beteljesedik.

Míg végre aztán Bécsbe megy a miniszterelnök, visszatér, előjönnek vele a bamba valóságok s azok egy nedves szivacs-csal letörlik az összes kombinációkat.

Én istenem, hisz minden öröm mulandó a világon.

UTÓHANGOK VAGYIS INKÁBB ELŐHANGOK A VÁLSÁGHOZ

– Legújabb –

Bécsi jól értesült forrásból vesszük azt az értesítést, hogy a »Kölnischer Zeitung« azon híre, mintha a király asztalán heverő egyházpolitikai reformok nem szentesíttetnének, egyszerű felültetés lehet – mert tagadhatatlan, hogy Bécsben sokféle módon és sokféle fegyverrel küzdenek a Wekerle-kabinet ellen, melynek vesztét elhatározták.

Kálnoky, Kállay és Szögyényi-Marich (mind a háromban magyar vér foly) vállvetve dolgoznak a magyarok ellen, illetve a jelenlegi magyar kormány megbuktatásán, mind amellettt egészen bizonyos, hogy a reform-javaslatok még ezen kormány alatt, már e napokban szentesítést nyernek, minél-fogva a többi javaslatok legkésőbb a karácsonyi szünet után kitérgetnek a főrendiházban tárgyalásra.

Tendenciózus híresztelések azok is, hogy a másik, a főrendeknél zátonyozó két javaslatot őfelsége nem akarná szentesíteni, ha elfogadtatnék, mert azok – úgymond –

meggyőződését sértik. Ezen állítás már azért is tarthatatlan, miután tudvalevőleg Ausztriába is be van hozva a vallás- szabadság s öfelsége nem egy nyilatkozatát ösmerjük, hogy e törvény ott semmi kártékony következményeket nem okozott.

Honnan van tehát mégis a magyarországi helyzet feszültsége, ennek magyarázata könnyű, s okai a következők:

Wekerle miniszterelnöknek utóbbi bécsi útja alkalmával, úgy a királyi audiencián, mint a Kálnokyval folytatott beszélgetésekből, két dologról volt alkalma meggyőződni; egyik a korona álláspontja, *melynek Wekerle iránti bizalma nem változott ugyan, de ezen bizalmat nem terjeszti ki a kabinet minden tagjára*; a másik a Kálnoky engesztelhetlen gyűlölsége, mely az egész kabinet, tehát Wekerle ellen is nyilvánul s melynek háttérében a »kormányzási metodus megváltoztatása« szelíd címén, ki tudja, milyen tervek lappanganak hazánk ellen.

Wekerle ez alkalommal látván a helyzet tarthatatlanságát, már eleve is hangoztatta szolidaritását a kabinet oszlopos tagjaival. S ma kétségen kívül áll az udvari körökben, hogy Wekerle semmiféle *mentő deszkára* rá nem lép, hanem megmarad szilárdan az elvi alapon s együtt fog bukni Szilágyival.

Wekerle e magatartása aligha meg nem zavarta Kálnokyékat, kik kifacsart citromokat szeretnek útnak eresztetni és nem nemzeti hősokeket (régii osztrák politika ez). Wekerlének szívesen engedtek volna pillanatnyi mentő utat, amelyen útközben elcsepegjen a nimbusza.

Wekerle azonban felösmerte a veszélyeket s látván Kálnoky folyton nagyobbodó befolyását, nem lehet többé kétsége, hogy az első alkalmat megadják megbuktatására. Ők se csinálnak már ebből titkot.

A becsületes Pápay egyre több-több tért veszít. A nunciusz, a feudálisok lázas eréllyel dolgoznak az udvarnál. Papok és rajongó asszonyok befolyása dominál a Burg előszobáiban s nincs immár senki, ki a királyt tárgyilagosan fölvilágosíthatná a magyar viszonyokról.

Ily viszonyok közt nem kétes többé a jelenlegi magyar kormány sorsa. Csak a »mikor« és a »miként« kérdésses. Beavott körökben azonban már tudni vélik, hogy a két, még le nem tárgyalt javaslatnál támad majd a bonyodalom, ha azokat a főrendiház el nem fogadja. A király ez esetben elejté-

süket fogja kívánni azon a címen, hogy az *egyházpolitikai izgalmak egyszer már véget érjenek az országban.*

Sok bajaink közt némileg megnyugtató, hogy a kormány még ha akarná se járhat többé, csak az egyenes úton. Ezt követeli ez esetben nemcsak a politikai morál, hanem az egyszerű polgári okosság is – megmaradni véges-végig az elvek nemes talapzatán.

De ha e tekintetben a körülmények véletlen összejátszása és Kálnoky ügyetlen trafikája, mintegy kényszer-helyzetbe hozza a kormányt, a szabadelvű párt magatartása képezi most azt a nagy ismeretlen tényezőt, amellyel számolni kell a válság lefolyásánál s amely irányíthatja annak kimenetelét.

A személyek nem számítanak, a kormány elmenetele, bár sajnálatos tény, sőt páratlan visszaélés, amit a túlkapásaiban vakmerő Kálnoky elkövet, mindamellett pusztán mint ilyen nem lehet többé ok semmilyen pártakcióra, de a javaslatok mellett végesvégig kötelessége megállania a szabadelvű pártnak, s akkor a válság sem végződhet másképp, mint a szabadelvű párt győzelmével – míg ellenben ha a szabadelvű pártban beáll a pangás, az elkedvetlenedés, az apátia lehangoigtsága és a habozás: akkor e kormánnyal együtt a szabadelvű párt sorsa is meg van immár pecsételve.

A CIRCUMSTANCIÁK HÚ ÉS TELJES LEÍRÁSA

Írta egy öreg képviselő

Ha az emberek nem olvasnának lapokat, akkor talán tudni is lehetne, miként állunk, de az emberek lapokat olvasnak, tehát nem tudhatják, hogyan állunk. Nincs az az emberi agyvelő, akit annyi kósza hír meg ne zavarna.

A lapok nélkül szépen el lehetne igazodni.

A Bécsből hazatérő miniszterelnök első beszédjéből – melyet a klubban tartott most két hete – evidens lett, hogy megjön a szentesítés, azután következik a lemondás, mint ahogy a szegény Bánffy Dénes dolgánál volt. Apafi egyik szolgája egy vég drága bársonyt vitt Bánffynak,

a másik szolgálja pedig vitte a pallost. Nem volt az baj, hogy a piros bársony előbb jött, legalább volt mibe takarogni a holttestet.

Igen, a válság úgy állott az első nap, hogy a király megadja a kormánynak a szentesítést (hadd legyen mibe takarogni a holttestüket), s azután jön a kormány lemondása és a fölmentés, mert a király bizalma elfordult a kabinettől.

Ezzel az impresszióval jött haza Wekerle Bécsből, s ha szavakba öntötte minisztertársai előtt az impresszióját, csak ilyenformán tehette:

– A szentesítés jön, mi pedig megyünk.

Mivelhogy Wekerle, ki iránt a király bizalma talán nincsen is valami nagyon megingatva, úgy látta a helyzetet, hogy neki mennie kell, mert Szilágyi nélkül nem maradhat, s mert az irányzatán nem változtathat és mert a királynak talán már van is más embere, aki megalakítja az új kormányt.

Kevés lehetett az, amit a király Wekerlének mondott, személyek elleni bizalmatlanságról, talán az irányzat ellen is elejtett néhány szót, még kevesebb lehetett, amit erre Wekerle válaszolt, de benne volt, hogy ő csak ezekkel az elvekkal maradhat s embereit sem áldozhatja föl, mert alul járná le magát. De a kevésből sokat lehet érteni. A király megértette, hogy Wekerle büszke ember, féltékeny a karakterére és el fog menni. Wekerle pedig megértette, hogy a király el fogja fogadni a lemondását.

Így jött haza Bécsből. A helyzet feszült lett. S a kormányelnök a parlamenti talaj tisztázásához fogott, tárgyalta a költségvetést s elkészítette az indemnityt, hogy a válság minden kellemetlenség nélkül folyjon le.

Mert kegyetlen szokásai vannak a parlamentarizmusnak. Az ember maga tartozik lenyiratni a haját, hogy a pallossal kényelmesebben legyen a feje leszelhető.

Míg a kormány ebben fáradozott, addig a megrezzent magyar politikusok éber szemmel figyeltek Bécsre, hogy ott mi történik. Mert okvetetlen kell ott valami jelöltnek lenni s valami tervnek. A titokzatosság szinte megdöbbenő volt.

Napok jöttek-mentek, de semmi terv sem mutatkozott. A legélesebb szemek se láttak semmit a bécsi tervből. A jelöltből még kevesebbet. Ezer agy tűnődött rajta, ezer szem

kereste a Kálnoky előbontakozó griffjeit, »hogy majd csak kinyújtja a csiga a szarvait«, hanem csak nem lehetett meglátni egy körömfeketényit se a tervekből. Végre eszébe jutott valakinek: *Hátha nincs is Bécsben semmi terv?*

S míg az itthoni látcsövek Bécs felé fordultak, addig a bécsi politikusok kezében is reszketett a látcső, amellyel figyelték, hogy miféle praktika lesz erre a tromf a magyar politikusok részéről.

Várták, várták, de itt se történt semmi s a feszült helyzet a következő diagnózisban lett kifejezhető:

»Bécsben semmi okos megoldást nem találnak s Budapesten ezt tudják.«

Igen, érezni kezdték Budapesten s ezzel a helyzet megjavult, *anélkül, hogy megváltozott volna*, hogy csak egy szalmaszál elmozdult volna a mindenféle intrikákkal befűjt útról, mely a felséges úr szívéhez vezet.

*

Ennek az útnak pedig tisztának kell lenni minél előbb. A félszeg helyzetek egész sorát szüli a felséges király nehezetele s a nemzet megriadása afölött, hogy félreértik.

Mit gondol például egy-egy komoly politikus a Themze partján, aki azt olvassa a Timesból:

»A magyar kormány nagy diadalt ült december 10-én, mikor a nagy reformtörvényeknek, melyeket ő vitt keresztül, a szentesítését mutatta be a képviselők házában, mire a lelkesült törvényhozás 115 többséggel szavazta meg neki az indemnitást.«

S azután olvassa tovább:

»A kormány legközelebb elnapolja a Ház üléseit, hogy beadja a lemondását.«

Az angol megtörüli a pápaszemét. Lehetetlen, hogy jól olvasott volna! Vagy talán a Times közli rosszul? Más országban más kormánnyal történt az első dolog s másikkal az utóbbi? Bizonyára a szedés esett össze a Times nyomdájában.

Nem, a Times igazat mondott, de azért mégse törd rajta a fejedet jó angol, te ezt sohase értenéd meg, szürcsöld hát

nyugodtan a groggodat és olvasd tovább a Timest, mi pedig hadd fejtegensük a megoldás esélyeit.

Nos, a szigorú helyzet tehát nem változott és éppen semmi sem történt azóta: a bécsiek nem jöttek Khuen-Héderváryval, a budapestiek nem jöttek Darányi Ignáccal. Minden a régiben van, egy idült hurut jellegével, mely nem fáj annyira, mint a friss hurut, de gyógyíthatlanabb. Mindössze annyi történt, hogy a király beszélt azóta báró Fejérváryval és gróf Andrássyval, akik sok reménnyel hagyták el a királyi küszöböt egy megfelelő megoldás homályos körrajzaival.

Hogy mik legyenek ezek a homályos körvonalak? Hja, ki tudhatná azt! Végre is vegyük sorba a módokat, mert módok vannak bőven, de mind rosszak.

Az első mód *egy egészen új kabinet.*

Nyilván ezt szeretnék Bécsben a legjobban, de új kabinetet nem bírtak kigondolni három hétig. Azt pedig minden ember tudja, hogy amit három hétig nem tud kigondolni, az a negyedik héten se igen sikerül. Mert államférfiak nem növekednek négy hét alatt, de elkophatnak egy hét alatt is, kivált ha nem igaziak.

A második mód, hogy *maradjon meg Wekerle Szilágyi nélkül.*

Ehhez az ideához volt már szerencsénk. Most könnyebb, mint a nyáron volt. A Szilágyi egyik kötele elszakadt. A javaslatok, amelyek tartották, most már szentesítve vannak s a szabadelvű párt, mely elvi alapon állt és áll (ha erről lelép, félrelép), nem köthetné magát személyhez. Szilágyival sem történnék szerencsétlenség. Hazavitetné a könyveit a minisztériumból (ebből áll az egész hurcolkodása) s lenne belőle olyan potentát a magyarok előtt, aminő régen nem volt. Egy ember, akit Bécsben lefejeztek, de még mindig megvan a feje és szónokolni is tud egy kicsit. Ritka halandó csinált Európában ilyen haupttreffert!

Bizony őt senki sem sajnálná, csak irigyelnék, hanem sajnálná mindenki Wekerlét, a lángeszű államférfit, kire még nagy szüksége lehet Magyarországnak s ki gyorsan lejárná magát emiatt a közvéleményben, hova mostani erejének gyökerei vezetnek.

Különben ez az egész fejtegetés csak akadémikus, mert

Wekerle nem akar maradni Szilágyi nélkül és nem is maradhat.

De tudjuk, hogy lesznek, sőt már vannak is a szabadelvű pártban faktorok, akik őt erre rá akarják majd venni, mint hazafias kötelességre, hogy áldozza föl magát a pártért; de mi nem tartozunk ezekhez.

Hiszen igaz, amit Andrásy Gyula mondott. »Azért szereztem népszerűségemet, hogy föláldozzam hazámnak.« Wekerléért se kár, kopjon el, ha a közügy kívánja. A százforintos bankó is csak arra való, hogy fölváltsuk és eléljük, de kár érte arra, hogy egy rozzant asztal mozgó lába alá tegyük, csak azért, hogy az még ideig-óráig föl ne forduljon.

Hiszen az egész ország, még azok is, akik arra üsztökéltek, hogy engedje Szilágyit a sorsának, mire hármat kukorikolna a kakas, már azt suttozták felőle: »Először föláldozta Csákyt, azután föláldozta Szilágyit, most már csak az a kérdés, mit fog még föláldozni.«

Megengedjük, hogy a helyzet megoldását könnyítené Wekerle maradása Szilágyi nélkül, nagy áldozat volna, ha megtenné, de hogy hasznos volna-e, azt nem akarjuk állítani. Mert az országnak nagyobb szüksége lehet egy intakt Wekerlére – mint arra, hogy egy kellemetlen állapot valamivel tűrhetőbbé tétessék. A Fáyak ősapja a maga ujját dugta az ősmese szerint a kerékszeg helyére, hogy a király kocsija tovább gurulhasson. Az ujjja összezúzódott.

De ennek a Fáynak végre is tíz ujjja volt. Kilenc még megmaradt.

Wekerlének ellenben csak egy nimbusza van.

Most pedig térjünk át a harmadik módra, mely az lehetne, hogy maradjon meg Wekerle az egész kabinetjével, de ejtse el a két visszamaradt javaslatot.

Nem tudjuk, hogy a korona ilyesmit kívánna. Nem is hallottuk, nem is hisszük s csak annyiban foglalkozunk vele, mert a megoldási módok között ilyesmi is képzelhető.

Hanem ez is épp oly lehetetlen, mint a többi. Mert meg lehet, hogy az ország belenyugodnék a két függőben levő javaslat elhagyásába, el lévén igazítva a papokkal való peres dolgunk, talán nem igen lázadoznának a vallásszabadságért és a zsidó recepcióért (vannak még ezeknél édesebb dolgok is

a világon), de maga ez a kormány föl nem falhatja a saját gyermekeit.

Saturnus megtehetett ilyesmit, mert Saturnus isten volt és nem állt a háta mögött egy kritizáló országgyűlés és egy lármázó sajtó.

Még egy negyedik mód is volna, hogy ti. minden maradjon a régiben, maradjon meg az egész Wekerle-kormány úgy, amint van s vigye a dolgot úgy, amint vitte.

Naív kívánság mindenesetre – de hiszen estek már a világon elégszer csodák. Miért ne mondanók hát el, hogy ez volna Magyarország részére a legörvendetesebb megoldás, de ehhez az kellene, hogy mikor a válság idején Budára jön a király s fölhívhatja az ország bölcseit és véneit tanácsadásra, azok kigyomlálják ékesszólásukkal s bölcsességükkel szívéből a kormány iránti neheztelést (mert egyébként új, kínos moratorium a kormány maradása). A magyarok királya nagy jellemű uralkodó, aki nem egyszer mutatta már meg, hogy képes önmagát is legyőzni – ha népeinek érdeke, nyugalma kívánja. A Wekerle-kabinet csak egyféleképpen maradhat: ha együtt marad, ha ilyen irányban marad s ha a király szíve feléje fordul s mint ahogy eddig demonstrációk voltak, a korona bizalmatlanságát mutatók, elmosásuk ezeket az új demonstrációk a magyar király kegyes indulatát kisugárzóknak.

Akkor erős lesz a Wekerle-kormány, izzó munkásságával, duzzadó erejével képes a jövő feladataira, minden egyéb esetben béna és tehetetlen. Minden egyéb esetben legokosabb, ha eltávozik.

ELEGYES ÜLÉS

Elegyes-e vagy együttes, nem érdemes rajta disputálni. Annyi bizonyos, hogy szokatlan látvány s meg is telik a karzat körös-körül kíváncsi asszonyokkal, megnézni a csodát, mikor a macskák együtt tartanak ülést az egerekkel.

Ah, micsoda zszibongás tölti el a folyosót! Hogy rajzanak, tolonganak az emberek, mint egy vásárban. Jó volna most a Hatvani professzor szobája, amely mindég bővült, mikor egy-egy új ember érkezett. De Perczel Béni is régen volt ilyen vig a népesedésnek miatta.

S milyen tarka most a szokott egyhangú kép. Lila szín taláros püspökök csoszognak széles talpú csizmákban, itt-ott kibukkan az embergomolyból egy-egy patriarcha szakállú keleti püspök vörös bársony sapkájával a feje búbján. Különben is tele van idegenekkel az egész korridor, folyosó, büfé és minden úgy, hogy a képviselők szinte elvesznek a sok nagyméltóságú és méltóságos főrend között, hogy szinte megörülnek, ha egymásra bukkannak.

A hangulat természetesen nyugodt. Nem lesz harc. Nem az egyházpolitikáról van szó. Csak egy koronaórt kell választani — arra a rövid időre, ami még, Szalay Imre szerint, a koronára vár. Azontúl a koronák is az antikvárius boltokba fognak kerülni.

De most még koronaórt kell s a kormánypárti wippek minden híveknek a markába nyomják a szavazó cédulát, melyen csak egy név áll a négyből: »Báró Radvánszky Béla.«

Az ellenpárt se forral valami gonosz terveket. Ők báró Kemény Jánost akarják, egyik legkedvesebb emberét a szabadelvű pártnak, ki ott ül a folyosón csendesesen, de mégis nyugtalanul, szinte izgatottan, mert nem igen szereti, ha ő vele történik valami.

Némelyek oda jönnek az öregúrhoz s dévajkodnak vele:

— Mit adsz, ha rád szavazok?

— Egy konyakot fizetek, ha nem szavazol rám.

Erre aztán tizen is jelentkeznek, hogy nem szavaznak rá egy-egy konyakért. De az öregúr csak egynek hajlandó fizetni. E közben egyre hoznak rémhíreket.

— Az egész ellenzék rád szavaz.

— Hm — morogja az öreg röstelkedve —, mitől szeretek meg olyan nagyon?

Új hírnök jön:

— Az erdélyiek mind rád szavaznak.

János báró föl pattan:

— Mit vétettem az erdélyieknek?

Megint hírnök érkezik:

— A papok is rád szavaznak, kegyelmes úr.

János báró megcsóválja a fejét:

— Canis mater, Canis mater!

A rémület fogja el. Ez mégis kellemetlen. Hátha mégis meg talállok lenni? S önkéntelen kifakad ajkán a panaszszó:

– Meg van akkor az egész életem löve.

– Ej mit – vigasztalja Horváth Gyula. – Könnyű hivatal az. Nyáron majd elviszed a koronát Kamarásra . . .

De már kezdődik az ülés. Egy kard csördül meg a folyosón. Mindenki odanéz. Az elnökök jönnek egymás mellett, kardosan, mentésen. A kis Szlávny vidáman tipeg, kalpagját a hóna alatt hozva. Kipp-kopp, kipp-kopp, hangzik a talpa alatt. A két elnökhöz két háznagy is kell, ott van hát gróf Szapáry István is a vörös zsinóron lógó kardjával. A két elnök után jönnek a két Ház jegyzői, jegyzők háta mögött jönnek a két Ház livrés cselédjei.

A szárnyas ajtókat kinyitják, a két elnök fölül az elnöki emelvényre, amely csak egy elnöknek való; de vézna emberek, hát elférnek. Szlávny ül jobboldalt, baloldaltól Bánffy.

A padok is megtelnek egy perc alatt, össze-vissza, nem pártok szerint. A Rosenberg Gyula helyén az intelligens arcú Lönhart püspök ül. Jókai helyén fehér ruhában a jászói apát könyököl. A kiszorított mamelukok a szélsőbalra mennek maguknak új, nyugodtabb tanyát keresni s a legcsodálatosabb összevisszaságban látható Hegedüs Sándor Károlyi Gábor mellett, Matuska Péter Molnár Józsiással szincerizálva. Csak az Apponyiak pártjára nem ül senki. Még szorultságból sem.

Míg ez az elhelyezkedés történik, lassan, zszibongással, zajjal, csoszogással, valakinek hirtelen eszébe jut:

– Jaj, a primásnak nincsen széke!

Nosza rohannak a szolgák. Külön asztalt és széket a primásnak, a mediumra. Hiszen csak nem ülhet ott, ahol más halandók.

Hát csakhamar találtak is valahol egy ócska asztalt meg egy fakó, molyette piros bársony-széket, amin még Péchy Tamás üldögélt valaha mint miniszter, s hozták nagy dörömbözéssel a tanácsterembe. Néhány képviselő dühös lett, amint megpillantotta a piros posztót:

– Micsoda dolog az? Vigyék vissza! Ebben a házban mindenki egyenlő.

De a miniszterelnök intett a szolgálknak, hogy tegyék le (ez volt az első engedménye, amit a klerikalisoknak tett s azt hiszem, az utolsó is) s a szolgálak szívesen letették, mert könnyebb volt letenni, mint visszavinni.

A szék tehát és a külön asztal ott állt, de primás nem volt hozzá.

A csengettyű megszólalt e percben (csengettyű csak egy volt), Szlávny rázta s ő nyilvánította megnyitottnak az ülést. Azután Bánffy Dezső szólott, mondván, hogy a mai ülés tárgya koronaőr-választás lévén, elrendeli, hogy az érkezett királyi leiratot olvassa föl gróf Esterházy jegyző.

A leiratot? De hol van a kegyelmes leirat?

Bánffy ránézett Szlávnyra: »Nálad van.«

Szlávny izgatottan nézte az iratait: »Nálad lesz, itt nincs.«

A rémület ült ki a Bánffy szürke szeméibe, homloka elvörösödött. A királyi leirat nem volt sehol.

A méltóságos és tisztelt Ház elkezdett mosolyogni. Egy szerb rítusú püspök a hasát fogta:

– A királyi leirat elveszett.

Keresték lázasan, izgatottan, minden darab papírt szét-hányva, a Ház derültsége nőttön-nőtt, míg végre előkerült a leirat a padlóról, ahova véletlenül lecsúszott.

Viharos éljenzés támadt, mikor a jelöltek közt a báró Kemény János nevét említette a jegyző. Egyebekben simán, csöndesen folyt le a szavazás a jelöltekre, a főrendiházzal kezdődve. A szavazó Wekerle viharos éljenben részesült, úgyszinte Kemény János is másodszor, mikor Radvánszky fölirotú céduláját bedobta az urnába.

A szavazás megejtése után, fölkerelkedett a két elnök s maguk előtt vitetvén a szavazó urnát, mely egy gyermekkoporsóhoz hasonlít, igazi temetési menetben vonultak végig a folyosón az elnöki termekbe, a szavazatokat megolvasni.

Egypár perc múlva visszaérkezének s Bánffy kihirdette az eredményt.

Radvánszky Béla hatvanhat szavazattöbbséggel korona-örre lett. Nagy kő esett le ezzel a Kemény János »fejedelem« szívéről és a két törvényalkotó Ház is abban a megkönnyeb-bülésben oszlott szét, hogy a szent korona sorsa miatt nem kell búsulni. Nyugodtan alhatik már király öfelsége.

ORSZÁGGYŰLÉS

I.

Voltaképpen nem is olyan ez a nap, mintha temetés napja volna. Az utcán nem ógyelgett gyászoló közönség; csak a dél-előtti publikumból verődött össze valami a Sándor utcában, hogy lássa, milyen egy halni-menő kabinet?

Bíz azon nem látszott meg, hogy halni indul. A kapu előtt egymás-után állottak meg a bérkocsik s csak ugyanazok a sűrke nadrágos alakok szállottak ki belőlük, mint annak előtte. A miniszterek csak abban különböztek a többiektől, hogy fekete nadrág volt rajtuk, még a legnagyobb halotton: *Szilágyi* Dezsőn is, aki máskülönben egyáltalán nem barátja semmi ünnepiességnek.

Bent a Házban azonban nagy volt a publikum. A karzat mintegy nagy halotti koszorú övezte körül a termet; csakhogy abban is igen sok volt a virág. (Apponyi gr. ma beszélni fog.)

A miniszterek ott ültek kiterítve a középben. Valamennyinek jó délelőtti ábrázata volt; szinte meg sem látszott, hogy mássé anyag pózban, mintha már elkezdte volna a pihenést. Hajában mintha ma erősebben meglátszott volna az ezüst. Ezt az utolsó két esztendő alatt szerezte; az egyetlen, amit miniszterelnöksége nehéz idejében megtakarított. Utána *Hieronymi*, aki szilárdul el van tökéelve, hogy tárcát az új kabinetben nem vállal. Azután *Lukács* Béla, megszokott hidegségével és *Szilágyi* Dezső a nagy igazságügy-miniszter, akinek arcán a munka fakó nyomai maradtak vissza. És a többi. Fejérváry b. honvédelmi miniszter hiányzott csak a sor végéről; de arról úgyis tudja mindenki, hogy az megint ott lesz. Az ő halála csak tetszhalál.

A padsorokban a szabadelvű párt tömött többsége szinte föltűnt. Szemben vele a szélsőbálnak jó, ha fele ott volt. Ellenben a nemzeti párt és a púroszok csoportja, amennyire már tellett, népes volt.

Az ülésen *Bánffy* Dezső b. elnökölt s meg kell vallani, hogy ritka szelídséggel. Legyen meg ma a legteljesebb szólás-szabadság, aminthogy volt is.

Az ülés elejét egy kis mentelmi perpatvar foglalta el; olyan, mint mikor a hangszereket stimmelik össze. Mindenki próbálgatta a hangját s a karzatok türelmetlenül várták, hogy kezdetét vegye: a történelem. Valójában azonban senki sem vette túlzásig tragikusan a dolgot, mert hiszen a terem levegőjében volt, hogy itt nem elvek, nem pártok s nem is államférfiak buknak, hanem közülök csak azok, akik miniszterek voltak és lehetnek megint. Hanem, hogy ezek a miniszterek nem közönséges miniszterek, azt mindenki érezte.

— Wekerle Sándor miniszterelnök úr kíván szólni! — Ez volt az elnöklő Bánffy b. sztereotíp fölhívása s Wekerle fölemelkedett székeben. Egyszerre olyan csönd lett, hogy szinte Ugron Gábor gondolkozásait is meg lehetett hallani, amint elméje szövőszékén az ötleteket szövö, talán székelly daróccá inkább, mint puha szmirnai szőnyeggé.

Wekerle miniszterelnök rövid és korrekt nyilatkozatba foglalta össze, amit már ismerünk. Alig beszélt két percig; de ez is elég volt, hogy az ellenzékét megmozdítsa.

— Csak ennyi! — suttozták meglepetve s az ellenzéki elmék azonnal körültapogatták a beszédet, hogy hol lehessen belekapaszzkodni. Pedig már előre ki volt gondolva, hogy hol kezdjék ki a lemondó nyilatkozatot.

Justh Gyula volt az első. Beszédét több helyütt zavarták a maga emberei. A lényege az volt, hogy az 1848-as és függetlenségi párt a meglevő egyházpolitikai törvények végrehajtását sürgetni fogja, a hátralevő kettőt pedig követeli, de Wekerle nyilatkozatát nem tartja parlamentárisnak, mivel a király bizalmatlanságának indokait nem mondotta el.

Utána *Eötvös* Károly következett, aki »elvarátai« nevében beszélt. A szélsőbalon az Ugronisták és Polónyisták gúnyosan szaggatták meg a higgadt beszédet s Eötvös hideg nyugalomával csak lépésről-lépésre tudott továbbhaladni a közbeszólások hínárjában. Elvarátái közül Károlyi gr. szedegette el a vastagabb indákat a lábai alól. Eötvös egyébként férfias bátorsággal fejezte ki elismerését a kormány iránt, ami saját oldalán sokkal több gúnyt zúdított ellene, mint amennyi elismerést a szabadelvű oldalról.

Utána *Ugron* Gábor tartott egy metsző, fordulatokkal, ötletekkel és hasonlatokkal teljes beszédet, mely a kormány

politikájának teljes elítélése volt. Ugron a darócba félig kész tulipán és szekfűmintákat hímzett, s mikor egy-egy sikerült, láthatólag örült neki. A Wekerle-kabinet kormányzását egy helyütt szédelgésnek nevezte, de az éppen oly hatás nélkül maradt, mint az a hasonlat, amellyel a szabadelvű pártot számárbórhöz hasonlította, amelyet ha más vesz magára, annak is sikerülni fog minden. Egyszóval »csevegést« tartott és nem politikai beszédet. A klerikálisok tapsai közt végezte.

— Apponyi Albert gr.!

A karzaton egyszerre megsuhant a sok tollas kalap, mint-ha szélcspás érte volna. A nagy halotti koszorú virágai inogni kezdtek s a látcsövek a főlemelkedő grófra irányozódtak.

Apponyi gr. azonban keveset beszélt. Rövidre fogta mondanivalóját; kijelentette, hogy Wekerle nyilatkozatát ő is im-parlamentárisnak tartja, rosszallja és helyteleníti. Azzal kocsiba ült és ment föl a budavári királyi palotába a korona színe elé, hogy ott tanácsot adjon.

De még ezzel nem volt minden befejezve. Most látszott csak, hogy mennyi frakciója van a Háznak. Fölállott *Szapáry Gyula* gróf, a púroszok vezére, hogy bukása után először tegyen nyilatkozatot.

A volt miniszterelnök beszélt legrövidebben, de legnagyobb mélységben. *A hatvanhetes alapon álló pártok fúzióját* tartja kívánatosnak, egyebekben pedig nincs semmi mondanivalója.

— A fúzió, a fúzió . . . sziszegett végig a termen a jelszó s az emberek se nem mosolyogtak, se nem örültek neki. Mint-ha csak valami mélyen rejtegetett titkot ejtett volna ki valaki, amiről nem szokás beszélni.

A halotti beszédeknek maga a főhalott fejezte be. *Wekerle* még egyszer szólott. Kellemes hangja még egyszer végigcsengett a teremben; az ellenvetéseket még egyszer meggyömszölte s befejezte minden pátosz és fölhevülés nélkül. Pedig ez volt az utolsó miniszterelnöki beszéde.

A szabadelvű párt zajosan megéltjezte, megtapsolta; ebben kezdődött és ebben végződött a Wekerle-kabinet.

II.

Azalatt odaát a Múzeumban néhány múmia elszabadult a régiségtárból (éppen az volt ma nyitva) és beült a főrendiház vörös padjaiba.

Egyszerre csak robogás, ajtónyitogatás támadt. Megjelent a lemondó kormány s Wekerle — látva a közönséget — hamarjában elmondta ugyanazt, amit előbb a képviselőházban. A múmiák integettek:

— Tudjuk, tudjuk; II. Rhamzesz idejében is történt már ilyesmi.

És azzal vége is volt az ülésnek. Mire a karzatok megteltek közönséggel, a kabinet tagjai már kocsira szállottak s a múmiák visszasétáltak a régiségtárba.

És a Wekerle-kabinetnek ezek miatt kellett meghalnia!

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

MK	= Mikszáth Kálmán
MKm	= Mikszáth Kálmán Munkái. 1—33. köt. Bp., Révai testvérek kiadása. 1889—1908 között több kiadást megért sorozat
Jk	= Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1—32. köt. Bp., Révai testvérek kiadása. 1910
Hi	= Hátrahagyott iratok. (A Jk folytatása) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes
Krk	= a jelen kritikai kiadás
JMÖM	= Jókai Mór Összes Művei (Akadémiai kiadás)
PH	= Pesti Hírlap
VÜ	= Vasárnapi Újság
KNapló	= Képviselőházi Napló [képviselőházi ciklusonként az egyes kötetek római számmal való jelölése újra kezdődik]
M	= megjelent

TUDNIVALÓK

E karcolatokkal az eddigi Mikszáth-irodalom érdemben nem foglalkozott. Jegyzeteinknek ezért nincs »Irodalom« rovata.

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

A Krk jelen kötete Mikszáth Kálmánnak az 1894. január 1-jétől 1894. december 31-éig keletkezett publicisztikai írásait tartalmazza. A korábbi kötetek szerkesztési elveit követve, külön csoportba soroltuk a cikkeket és tárcákat, illetőleg a parlamenti karcolatokat. Mind a két sorozatot szoros kronológiai rendben illesztettük kötetünkbe.

Mikszáth ebben az évben feltűnően kevés cikket és tárcát írt, ezek között figyelemre méltóak Jókai Mór ötvenéves írói jubileumára frottak (*Jókai ötletei és leleményei, Jókai mint képviselő, Jókai Mórok*). Ezenkívül még három tárcacikke látott napvilágot és a Katángy Menyhért habitusát és mentalitását magára öltő, az 1895-ös Egyetemes Regénytár Almanachja elé frott *Előszó*. Azt, hogy kevés tárcát írt, részben az a tény magyarázza, hogy ennek az évnek február elejétől május közepéig negyvenhét folytatásban jelentette meg a PH hasábjain *Beszterce ostroma* című regényét (Krk 6. köt.), és több mint egy féltucat elbeszélést is írt ebben az évben. Úgy véljük azonban, közelebb járunk az igazsághoz, ha számításba vesszük, hogy a társadalmi és politikai helyzet nagymértékben lekötötte MK figyelmét, hiszen ebben az évben a parlamenti élet középpontjába kerültek a polgári házasságról szóló törvényjavaslatok körüli küzdelmek.

Az egyházpolitikai harcok és a polgári házasságról szóló törvényjavaslat

Az egyházpolitikai problémák a kiegyezést követően többször is felmerültek, de sem Eötvös József, sem Trefort Ágoston nem tudta — haladó közoktatási és kulturális intézkedései ellenére — megoldás felé terelni ezeket a kérdéseket. A legtöbb sűrűlődszt a házassági jog rendezetlensége okozta. Eötvös József idejében keletkezett az 1868: LIII. tc., amely kimondta, hogy a vegyes házasságból (katolikus és protestáns fél között kötött házasság esetén) a születendő gyermekek közül a fiúk az apjuk, a lányok az anyjuk vallását követik; az ezzel ellentétes megállapodások nem jogerősek. A katolikus klérus ezt a törvényt nem tartotta meg, tömegével folytak az »elkeresztelések«, a vegyes házasságból származó gyermekek lelki erőszakkal való katolikussá keresztelése.

Ezen a téren nem hozott változást Trefort Ágoston 1884. évi rendelete sem, amely bírsággal sújtotta az 1868: LIII. tc. megsértőit. Trefort utódja, Csáky Albin 1889 őszén újabb rendeletet készített elő az »elkereszteltek« ellen. Csáky 1890 februárjában kiadott »A keresztelési bizonylatok kölcsönös megküldéséről« szóló rendelete a katolikus klérus heves támadását váltotta ki, 1890 augusztusában a vatikáni állásfoglalás is az ellenállókot segítette: a pápa elutasította az »elkeresztelési« rendelet elfogadását és végrehajtását.

Ez a pápai döntés a magyar kormány számára világossá tette, hogy radikálisabb megoldáshoz kell folyamodni: a részleges vagy teljes állami anyakönyvezés bevezetéséhez, később esetleg a polgári házasság törvénybe iktatásával. A kormányon belül Szilágyi Dezső, Wekerle Sándor és Csáky Albin a kötelező állami anyakönyv bevezetése mellett volt, Szapáry Gyula miniszterelnök azonban nem kívánt gyökeres változtatást. 1892-ben az új hercegprímás, Vaszary Kólosz konciliánsabbnak mutatkozott, közties tárgyalások után a kormány az 1892. májusi képviselőházi vitában bejelentette, hogy az »elkeresztelési« rendelettel kapcsolatos viszályok miatt a vegyes házasságból származó gyermekek bejegyzésére a részleges polgári anyakönyvet kívánta bevezetni. Csáky Albin memorandumban fejtette ki az új egyházpolitika indítékait és alapelveit, a minisztertanács pedig 1892 őszén tárgyalta meg a négy szorosan összefüggő törvényjavaslatot. A javaslat miatt — mivel mélyreható átalakulást helyezett kilátásba — nézeteltérés támadt a kormányon belül, a miniszterek többsége támogatta Szilágyit és Csákyt, Szapáry Gyula miniszterelnök viszont a kötelező polgári házasság bevezetését mellőzni kívánta. A király Szapárynak a véleményét osztotta. Szapáry Gyula nem a polgári házasság, hanem egy 1848-as emlékmű felavatásának ügyében tett lépései miatt került konfliktusba az udvarral, ezért 1892. november 19-én lemondásra kényszerült. Az új kormány megalakítására a liberális, az egyházpolitikai kérdésekben Csákyval és Szilágyival szoros egyetértésben haladó Wekerle Sándor kapott megbízást. (E kérdésekkel kapcsolatos karcolatok a Krk 81. kötetében találhatóak, a Bevezetőben részletesebben szólnunk a politikai és társadalmi fejleményekről.)

A parlamentben Wekerle Sándor az új kormány legsürgősebb teendőjét az egyházpolitikai reformok megalkotásában jelölte meg. Az elhangzott kormányprogram ellenére Wekerle nem érezte maga mögött sem a király, sem az egész szabadelvű párt támogatását, ezért mindenekelőtt megkísérelte a vetélkedő pártfrakciók bizalmának megnyerését, főként az uralkodó bizalmatlanságának eloszlatását. A politikai taktikák következtében Wekerlének sikerült a kormánypárton belül a bizalmat megszereznie, és eredménytelően építette ki a kapcsolatokat a két nagy ellenzéki párttal is, ennek következtében a képviselőház is, a sajtó is nagy részben rokonszenvvel fogadta.

A Wekerle-kormány viszonylag kedvező légkörben, 1893 tavaszán nyújtotta be az állami anyakönyvezésről, az izraelita vallás recepciójáról és a szabad vallásgyakorlásról szóló javaslatokat. Az egyházpolitikai küzdelem parlamenti hullámvásait az olvasó a Krk előző

köteteiben nyomon követheti, a karcolatokhoz fűzött jegyzetekben igyekeztünk az összefüggéseket megvilágítani. (Összefoglaló történelmi feldolgozása a »Magyarország története 1890—1918« c. mű Bp. 1983. 73—106. lapjain olvasható.) Az alsópapság egy része a szöszéket használta fel a reform elleni harcra. A politikai indulatokat felkavaró kérdésekben az uralkodó, Ferenc József pártatlanságát és semlegességét nyilvánította ki. A hazai élesedő belpolitikai helyzetet újabb pápai beavatkozás, az 1893 szeptemberében kiadott »Constanti Hungarorum« című enciklika tovább fokozta, a pápa az enciklikában és Ferenc Józsefhez küldött egyidejű üzenetében is kifejezte reményét, hogy az uralkodó ebben a helyzetben az egyházat támogatja.

A Monarchia két országában, Ausztriában is, Magyarországon is belpolitikai válság alakult ki, ennek következtében az összbirodalmi érdek győzött a király vallási érdeke és érzelme felett, s az 1893. november eleji budai minisztertanácson megadta hozzájárulását a tervezett törvényjavaslatokhoz. A minisztertanácson elhangzottak után Szilágyi Dezső 1893. december 2-án benyújtotta a kötelező polgári házasságról szóló törvényjavaslatot. (E periódus politikai kérdéseit taglaló MK karcolatok a Krk 82. kötetében olvashatók, a Bevezetőben a 218—222. lapokon részletesebben szólunk az egyes fordulatokról.)

A parlamentben beterjesztett javaslatra a magyar püspöki kar egyhangú elutasítással, közös pásztorlevéllel válaszolt, amit 1894. január elején valamennyi templom szószékéről felolvastak. A püspöki konferencia ugyanakkor hozzájárult a régóta tervezett katolikus nagygyűléshez is. Az 1894. január 16-án rendezett nagygyűlés volt az első alkalom, mikor a főrendi-főpapi ellenzék hivatalosan is kilépett a parlamenti keretek közül és nyilvánosan is összefogott a közép- és alsópapsággal.

A katolikus nagygyűlésen a polgári házasság intézményére a vallástalanság és az erkölcstelenség, sőt a forradalmiság bélyegét süttették; aki a polgári házasságot akarja — szögezte le a határozat —, az forradalmat akar.

A klerikális agitációval szemben a liberális reformok mellett állt ki Turinból küldött leveleiben Kossuth Lajos. Állásfoglalásai nagy hatást gyakoroltak a közvéleményre, a liberalizmus táborát erősítették. A januári katolikus nagygyűlésre márciusban még nagyobb szabású liberális demonstráció válaszolt. Az egyházpolitikai reform átalakította a politikai frontokat: a parlamenti vita előtt a szabad- elvű pártból 35 képviselő, köztük Szapáry Gyula volt miniszterelnök kilépett, belőlük alakult meg a »püroszok« nevű frakció. Nehéz alternatíva elé kerültek a függetlenségiek: vagy feladják programjuk évtizedes, sarkalatos követelését a kormánybuktatás érdekében, vagy támogatják a hatvanhetes kormányt elveik győzelme érdekében. Az Ugron-csoport a polgári házasságot fakultatív formában volt hajlandó elfogadni. Az anyapártban is megoszlottak a vélemények: Kossuth útmutatása alapján Eötvös pártkérdéssé akarta tenni a reformok elfogadását, de kisebbségben maradt, ezért 17 túsával együtt

kilépett a pártból. Az új elnök, Justh Gyula az egyházpolitikai kérdésben szabad kezet adott a képviselőknek. Közvetlenül a parlamenti vita előtt Kossuth még egyszer — utoljára — hallatta hangját a magyar közéletben. Elítélte az elvtagadás árán, a következményekre való tekintet nélkül erőltetett kormánybuktató taktikát. Ervei hatására a függetlenségi párt elhatározta a polgári házasság javaslatának támogatását.

Ilyen politikai erőviszonyok és csatározások között kezdődött meg 1894 februárjában a kötelező polgári házasság képviselőházi tárgyalása. Ezt a hangulatot tükrözik MK *Előskostoló, Parlamenti morál, Az egyházügyi vita* (febr. 20.), *A diplomata püspök, A házassági javaslat* c. karcolatai, a bennük található utalásokat az egyes karcolatokhoz fűzött magyarázatokkal próbáltuk meg érthetővé tenni.

A polgári házasság vitájának derekán, 1894. március 20-án érkezett a hír, hogy negyvenöt évi számkivetés után Kossuth Lajos Turinban meghalt. Az ország gyászba borult. A kormányt nem érte váratlanul az esemény, már korábban, különösen február óta számoltak bekövetkeztével. Wekerle tartott attól, hogy az egyházügyi kérdésekben kialakított politikájuk és pozíciójuk könnyen felmorzsolódhat a nemzeti érzés és a királyi ellenérzés malomkövei között. Március közepén Fejérváry honvédelmi minisztert Bécsbe küldték az uralkodóhoz, hogy Kossuth — akkor már bizonyosnak látszó — halálával kapcsolatos magatartását a kiengesztelés jegyében tisztázza. A kormány azt szeretete volna elérni, hogy az uralkodó legalább az állami gyászt engedélyezze. Ferenc József engesztelhetetlen volt: egy nappal Kossuth halála előtt táviratban eltiltotta az állami gyászt, még azt is, hogy a miniszterek, az állami főtisztviselők, a császári és királyi hadsereg tisztjei részt vegyenek a temetésen. A kormány tartózkodott minden nyilvános részvételtől, és a királyi utasítás értelmében a közintézményeket, az állami alkalmazottakat, sőt a tanuló ifjúságot is eltiltotta attól. A valóságban tekintettel volt az országos gyászra, eltűrte a tüntetéseket, nem vette szigorúan a tilalmakat. Ezt a helyzetet tükrözi MK-nak Katánghy Menyhértként írt *Egy képviselő levelei az országgyűlésről* c. karcolata és az ehhez a karcolathoz készített jegyzetapparátusban a 241—248. lapon közöljük a képviselőház március 23-án tartott viharos ülésének főbb vitatémáit. Az ellenzék később is több alkalommal visszatért a Kossuth-gyász körülményeire. (Ld. *Nyitányok, A mai roham* és az *Epilóg* c. karcolatokat és a hozzájuk fűzött jegyzeteinket.)

Azt a körülményt, hogy Kossuth Lajos temetése a kormány formális engedelmességének színe alatt imponáló nemzeti eseménnyé nőtt, azt Ferenc József és az udvar az ügyeskedő miniszterelnök »illojalitásának« számolójára írta.

A temetést követő politikai feszültségek és parlamenti viták közepette a polgári házasságról szóló törvényjavaslat vitája mégis haladt előre, és végül a kormány fölényes győzelmet aratott: a képviselőház április 12-én 175 főnyi többséggel megszavazta a javaslatot. Az mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy a 200 főre csökkent kormánypárt a 200 főt meghaladó ellenzékkel szemben ezt a fölényt

csak a függetlenségek zömének és a nemzeti pártiak jó részének a támogatásával tudta megszerezni. Ez a tény még fokozottan maga után vonta a bécsi udvar és a vezető bécsi körök ellenérzését. A közös külügyminiszter, Kálnoky Gyula egy április 22-én írt memorandumában kifejtette, hogy a magyar kormány sikerét nem saját erejének, hanem a függetlenségekkel való természetellenes szövetkezésnek köszönhetné. Kálnoky azt is ajánlotta, hogy az uralkodó éreztesse bizalmának megrendülését, ne utazzék Budapestre, nyilvánítsa semlegeségét a főrendiházi szavazást illetően. Kállay Benjámin, a közös pénzügyminiszter konzervatív pártosportosulás szervezésével foglalkozott, vezérének a horvát bánt, Khuen-Héderváry Károlyt szemelte ki és propagálta. Ferenc József hallgatott tanácsosaira, hónapokig nem utazott Budapestre és újból pártatlanságát hangoztatta. A május 10-i szavazáson a főrendiház húsz szavazattal elvesztette a polgári házasságról szóló javaslatot. (Ld. *A parlamenti kuvikok és A főrendiházból*, valamint *A visszaérkezett javaslat* c. karcolatait és a jegyzeteket a 269—276. lapokon.)

A Wekerle-kormány a kivívott bizalom birtokában május második felében az első szavazáshoz szinte hasonló arányú (166 főnyi) többséggel újból kiállt a javaslat mellett és újabb vitára visszaküldte a főrendi háznak.

Wekerle az újabb főrendi házi szavazás előtt biztosítani akarta a király egyértelmű támogatását. Két kérdésben várta a határozott állásfoglalást: Ferenc József nyílt állásfoglalását a vitatott javaslatok mielőbbi törvényerőre emelése mellett, a másik kívánság a kinevezett főrendiházi tagok számának megnövelése volt. A kérdés tisztázására az 1894. május 30-i audiencián került sor. Wekerle ez alkalommal teljes őszinteséggel tárta fel az udvari intrikák és a királyi fenntartások miatt tarthatatlanná vált helyzetét, önérzettel sürgette morális elgötételt és alkotmányos garanciát. Ferenc József sajnálkozott és hűvösen elzárkózott; Wekerle Sándor erre benyújtotta kormánya lemondását. Ferenc József elfogadta a lemondást, és a korábban titokban kiszemelt utódot, Khuen-Héderváry Károlyt, a horvát bánt bízta meg az új kabinet megalakításával.

De a Wekerle-féle reformkabinetet nem lehetett királyi kegyintéssel lesöpörni a politika porondjáról: a június elején Bécsből Budapestre érkező minisztereket tüntető lelkesedéssel fogadták. Másnap a szabadelvű párt rendkívüli értekezlete bizalmát nyilvánította Wekerle és minisztertársai iránt, és felkérte őket, hogy a párt vezetését »ezen nehéz napokban« is folytassák. Ilyen ellenséges hangulatban Khuen-Héderváry meg sem kísérelte a kormányalakítást. A reformpolitika érdekében — mint ahogy azt Tisza István megfogalmazta — Ferenc Józseffel meg kell értetni, hogy »az egész egyházpolitikai reformot azért akceptálta, mert a mi pártunk uralmának fenntartását kívánja«. (Gróf Tisza István összes munkái, I. köt. Bp., 1923. 688. l.) Ennek az okfejtésnek a logikája, és még inkább a kész helyzet végül is rábírta a királyt a visszakozásra és Wekerle újabb megbízására. (Az átmeneti helyzet hangulatát és a megoldást tükrözi MK *A lemondás után* és a *Miniszterek bemutatója* c. karcolata.)

A Wekerle-kormány az 1894. májusi válságból megerősödve került ki, reformpolitikájának sikeres befejezése nagyobb akadályokba nem ütközött; a főrendiház nem akadékoskodott tovább, június végén megszavazta a kötelező polgári házasságot (ld. *A szavazás* c. karcolatot, ami a főrendiházi voksolás lezajlásáról ad számot). De armáa képviselőház mind a négy összefüggő javaslatot ismételten megszavazta, addig a főrendiház kettőt, a polgári házasságról és a gyermekek vallásáról rendelkezést fogadta el, a másik kettőt: a vallás szabad gyakorlásáról és az izraelita vallás recepciójáról szólót újból visszaküldte a képviselőháznak. A király pedig a polgári házasság szentesítését hónapról hónapra halogatta, ezzel is érzékeltette haragját a Wekerle-kormánnyal és az általa képviselt liberális reformokkal szemben. (Ebben a helyzetben írta MK *Wekerle és a küszbön álló ciklus* c. karcolatát és a három részből álló *Az általános helyzet* c. vezércikk-sorozatát, amellyel támogatni kívánta a Wekerle-kormányt.)

(A kibontakozó események további fordulatainak felvázolása előtt jegyezzük meg, hogy ezeknek a hónapoknak történéseit, fordulatait és számtalan intrikáját 1959-ben Hanák Péter tárta fel és adta közre »Iratok az 1894—95. évi magyar kormányválság történetéhez« c. terjedelmes tanulmányában, *Történelmi Szemle*, 1959. 3—4. sz. 291—351. l. A továbbiakban e forrásközlemény tényanyagát a fordulatoknak megfelelően vagy szövegszerűen idézzük, vagy az iratok közlési sorszáma hivatkozva hívjuk fel a finomabb részletek iránt érdeklődők figyelmét.)

Wekerle helyzetének további megrendüléséhez a nemzeti ellenzékiiség feltámadása is hozzájárult: 1894 őszén hazatért hosszú olaszországi emigrációjából Kossuth Lajos fia, Kossuth Ferenc. Mint a függetlenségi párt vezerségének várományosa bemutatkozó látogatást tett Wekerle Sándornál. A találkozásról másnap levélben számolt be Wekerle Pápay Istvánnak, e fennmaradt levél alapján — Wekerle tolmácsolásában — ismerkedhetünk meg a miniszterelnöki audiencia lebonyolódásáról. Eszerint Kossuth Ferenc leszögezte, hogy »ő mint *egy nagy névnek az örököse* [kiemelés az eredetiben] más párthoz, mint a szélső balhoz nem csatlakozhatott, de biztosít, hogy izgatni nem akar . . . Azután áttért utazására. Erre szerinte azért van szüksége, hogy megismerje az országot . . . Azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy hasznos szolgálatokat teend a hazának, sőt a kormánynak is, mert oly *kérdésekben, melyekben hátsó támaszra van szüksége* [kiemelés az eredetiben], segítségre lesz.« Wekerle a maga véleményét és álláspontját a következőkben foglalta össze: Kossuth Ferenc »utazásának jogszerűségét nem vonhatom kétségbe, szükségességére megjegyzéseket nem tehetek, annyit azonban mondhatok, hogy sok nyugtalanságra ad okot. Én hűséggel és őszinteséggel szolgálom a királyt s ennél fogva hátsó támaszokra politikát nem alapíthatok. Figyelmettem azután arra, hogy politikai céljai kivihetetlenek, a magyarság ügyére veszélyesnek tartom. A mi jogunk nem értelmezhető úgy, hogy ha a függetlenségi eszmék többséget nyernének, a király alkotmányos érületénél fogva azokhoz hozzájárulna. Ófelsége a 67-iki törvényeket ismerte el s nemhogy a függetlenségi eszmét, hanem a 67 minden

tágtítását is a leghatározottabban s a *végletekig* [kiemelés az eredeti-ben] ellenezné. Veszélyes is lenne az ránk nézve, mert ne feledjük a magyarság csekély számarányát s azokat a veszélyeket, melyek abból háruálnának ránk, ha a hadsereget megbolygatni akarnánk . . . Tud-tára adtam azután, hogy kénytelen leszek erősen megtámadni, amit ő természetesnek talált. Végül örültem, nem látogatásának, hanem annak, hogy ezeket vele közölhettem.« Wekerle Sándor Pápay-hoz írott levelét a következő mondattal fejezte be: »Impressziom az, hogy ez [ti. Kossuth Ferenc] nem bír avval a látkörrel, amikor az ismeretekkel, hogy vezérszerepet játszhatnak, hanem ha a házba kerül, semmi sem lesz belőle.« (Közli: Hanák Péter: i. m. 311—312. l.)

Wekerle aggodalma nem volt alaptalan: Kossuth Ferenc vidéki bemutatkozó körútjának hírverése, a fogadtatására rendezett ün-nepségek hangulata, Kossuth Ferenc egy-két ügyetlen kijelentése visszateteszést keltett nemcsak Bécsben, hanem a szabadelvű párt soraiban is. (Ld. erről Hanák Péter közölte iratok közül a 8. és 9. számút, i. h. 313—316. l.) Kossuth Ferenc debreceni ünneplésekor támadt incidens — a »Jaj, de huncut a német« c. dal eljátszása a királyra mondott tósztt után — pedig egyenesen politikai vihart tá-masztott, és a képviselőházban heves interpellációt váltott ki (ld. *A debreceni hegedűszó* c. cikket és a hozzáfűzött jegyzeteket a 305—309. lapokon).

A kormány tehetetlen vergődéséből az egyházpolitikai ellenzék húzta a legtöbb hasznót: a több mederben folydogáló katolikus moz-galom 1894 őszén eljutott a párt fellegű egyesítéséhez, de előbb újsá-got indított »Alkotmány« címmel, majd a székesfehérvári nagygyű-lésen megteremtették a politikai katolicizmus elvének, programjának és szervezeti kereteinek megteremtését. A szervezőkből alakult végre-hajtó bizottság 1895. január végén hivatalosan bejelentette a katoli-kus Néppárt megalakulását.

A Wekerle-kormánynak sem ereje, sem kedve nem volt a min-denoldalú támadás és intrika kivédésére. Wekerle Sándor jól érezte helyzetének fonák voltát, ennek Pápay Istvánhoz frott — tulajdon-képpen a királynak szóló üzenetnek szánt — leveleiben többször han-got is adott (ld. Hanák Péter iratközlésének 2., 3., 4. sz. darabjait, i. m. 306—316. l.), november 11-én Pápaynak frott levelében pedig egyértelműen meghatározta helyzetét: »Hogy tartanak én össze egy pártot, amelynek egyes tagjai, sajtójának egy része rögtön kirúg, ha látja, hogy a koronát játszhatják ki ellenem; hisz a holnap meginduló költségvetési tárgyalásom még valahogy csak megélek, az ott felmerülő agrár velleitások, közjogi támadások ellen még valahogy csak véde-kezhetek, de ha a szentesítés elhalasztásának ténnyével állok szem-ben, mint szárnyaszegett politikustól, hogy lehet eredményt kíván-ni . . .« (Ld. Hanák Péter: i. m. 309. l. Ezt a bizonytalanságot, ezt a felemás politikai helyzetet tükrözi MK *Hogy terem a válság-anyag?*, *Utóhangok vagyis inkább előhangok a válsághoz* és *A circumstanciák hú és teljes leírása* c. karcolata, részletesebb kommentárokat az egyes cikkek jegyzeteiben adunk.)

A fentiekben vázolt fejlemények érlelték meg végérvényesen Wekerle Sándorban a lojális visszavonulás elhatározását: 1894. november 26-án a szentesítésért cserébe felajánlotta lemondását. A végső döntés előtt november 25-én és 26-án két ízben is tárgyalta Bécsben Kálnoky Gusztávval, míg végre ígéretet kapott arra, hogy még miniszterelnöksége idején megérkezik a királyi szentesítés az egyházjogi törvényekre. (Ld. az intern tárgyalásokról Hanák Péter iratközlésének 10., 11., 13. sz. iratait, amelyekben Kálnoky két ízben Ferenc Józsefet, egy ízben Kállay Bénit tájékoztatja a személyes tárgyalások fordulatairól. I. m. 315—320. l.) A feltételek biztosítása után Wekerle Pápay Istvánnak írt levél útján jelentette be a királynak lemondását. »Mai audienciámon Őfelsége legkegyelmesebben felhatalmazott annak kijelentésére, hogy a már elfogadott egyházpolitikai javaslatokat szentesíteni fogja és pedig ezen kabinetnek fogja szentesíteni . . . Habár Őfelségének kegyelmes felhatalmazása s a legfelső szentesítés képesítenek is arra, hogy az ország ügyeit tovább vigyem, mégis érett megfontolás után arra a meggyőződésre jutottam, hogy közügyeink érdekében kívánatosabb lenne, ha a miniszterelnöki széket oly egyén töltené be, aki nemcsak forma szerint nyeri meg a legfelső bizalmat, hanem oly szerencsés annak teljesebb mértékben osztályosa lenni, mint voltam és vagyok én. Elhatároztam azért, hogy a szentesítés megtörténte után, még a budget-tárgyalások folyamán s minden esetre az *appropriatio* előtt nemcsak újból felvetem a bizalmi kérdést, hanem egyenesen Ő Felsége rendelkezésére bocsátom az általam viselt tárcákat s beadom lemondásomat.« (Hanák Péter: i. m. 321. l.)

A király azért, hogy a válság »normális« lefolyásának látszatát biztosítsa, elfogadta az alkut. Pedig a válság indítékai és lefolyása nem volt szokványos. A kormány a parlamentben nem bukott meg, a reformpolitika nem vallott kudarcot, sőt kézzel fogható eredményei éppen érben voltak. A kormányt felülről buktatták meg, az egyházpolitikai harc nyomán bontakozó új lehetőségek elvetése most már nemcsak a nemzeti vívmányok, hanem a liberális reformpolitika elgáncsolásának ódiáját is Ferenc Józsefre és a bécsi udvarra hártotta.

1894. december 9-én Ferenc József megküldte az egyházjogi törvények szentesítését, a kabinet pedig — a költségvetési tárgyalásokat megkezdve, a karácsonyi szünetet megszakítva — forma szerint december 28-án benyújtotta lemondását. (Ld. erről a december 29-én megjelent *Országgyűlés* c. karcolatot.)

A kormányválság azonban nem a király és a bécsi udvar várakozásainak megfelelően oldódott meg: nem Khuen-Héderváry Károly, hanem a Kossuth Lajos temetéséről távollétével tüntető házelnök, Bánffy Dezső kapta meg kormányalakításra a felkérést. Bánffy Dezső megbízatása 1895. január 11-én, hivatalos kinevezése január 14-én történt meg. De ez a személyi harc már a következő év, 1895 januárjának eseményeihez tartozik.

A kötet szerkesztésével kapcsolatban megjegyezzük még, hogy a Krk e kötetében közzétett parlamenti karcolatok jegyzetapparátusát ezúttal is a korábban kifejtett módszertani elvek alapján állítottuk össze. (Ld. Krk 65. köt. 223—226. l.)

A korábbi kötetekhez hasonlóan *A t. Házból* címmel megjelent karcolatok és a hozzájuk kapcsolódó jegyzetek könnyebb és zavar-talanabb követhetősége érdekében a szöveg előtt, a jobb oldalon, szögletes zárójelben közöljük a megjelenés napját.

1987. január 20.

S. Fürth Éva—Rejtő István

CIKKEK, TÁRCÁK

JÓKAI ÖTLETEI ÉS LELEMÉNYE

M *Pesti Hírlap. 1894. január 6., 16. évf. 6. sz. (2., 3. l.)* A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: *Senex*.
Kötetben itt először.

Jókai Mór ötvenéves írói jubileuma

A Jókai-ünnepség központi rendezvénye a Redout termében zajlott le 1894. jan. 6-án. Délelőtt tíz óraker kezdődött meg az ünnepség. Az elnöki asztalfőn *Eötvös Loránd*, az Akadémia s a jubileumot rendező bizottság elnöke ült, mellette foglaltak helyet másodelnöktársai: *Szász Károly*, ref. püspök, *Ráth Károly*, főpolgármester, *Beöthy Zolt* és *Gerlóczy Károly* alpolgármester. Eötvös Loránd ünnepélyesen üdvözölte a megjelenteket és kijelölte a bizottságot, amely az ünnepeltért ment. E bizottságnak tagja volt *Tisza Kálmán* és *Péchy Tamás* is. Az ünnepeltre várva *Komócsy József* elszavalta ünnepi ódáját. Jókai Mór megérkezése után Eötvös Loránd üdvözölte és ismertette Ferenc József elismerő sorait, amelyet az asznap hivatalos lap is közzétett. Gr. *Osáky Albin* közoktatási miniszter köszöntötte Jókait, majd *Szász Károly* az Akadémia és a Kisfaludy Társaság nevében, a főváros üdvözlétét *Ráth Károly* tolmácsolta, a megyék nevében *Földváry Mihály* alispán köszöntötte az író. A magyar nők köszöntését *Osiky Kálmánné* tolmácsolta, míg a Petőfi Társaság nevében *Komócsy József*, a hírlapírók nyugdíjintézete képviselőjében *Molnár Antal* méltatta szerteágazó tevékenységét. Az Otthon írói kör nevében *Rákosi Viktor* tolmácsolta az üdvözlét, a magyar művészek hódolatát *Zala György*, az ifjúság jókívánságait *Parcsnich László* tolmácsolta. Jókai minden egyes elhangzott üdvözlő beszédre azonnal válaszolt és hálásan fogadta a feléje áramló szeretetet. (Ld. VÜ, 1894. jan. 14. 21—23. l.)

A Jókai jubileumról MK 1905-ben, a *Jókai Mór élete és kora* c. műve második kötetének *Fény és árny* c. Tizenegyedik fejezetében is megemlékezett (Krk 19. köt. 152—159. l.). Szólt arról, hogy a jubileum ötletét Komócsy József pendítette meg egy 1893. márc. 3-án közzétett levelében, amelyben kifejtette, hogy »ebben az évben lesz ötven éve, hogy hazánk koszorús nagy költője: Jókai Mór első irodalmi munkájával a közönség előtt megjelent. . . Rendezzünk nemzeti ünnepet a legnagyobb író tisztelőtére! Nem politikáról van itt szó, hanem egyik legnagyobb nemzeti büszkeségünk megünnepléséről, az egész

nemzet hálájának nyilvánításáról egy nagy szellem iránt...» (PH, 1893. márc. 3. 7. l.) A jelzett fejezetben MK felidéri a jubileumra való készülődés egyes fázisait: Jókai Mór sorozatos díszpolgárrá választásának eseményét, Révai Mór vállalkozását, a száz kötetes Nemzeti Kiadás ötletét és annak Jókai-féle fogadtatását, részletesebben szól Jókai vágyváról, arról, »hogy egy legfelsőbb kéziratot szeretne legjobban, egy handbiletet a király néhány meleg sorával«. (Krk 19. köt. 155. l.) Ez a vágya nem teljesülhetett, mert az udvari etikett nem engedte meg, hogy a király »közvetlenül érintkezzék» alattvalóival. Nem teljesült a parlament ajándéka sem: az volt a terv, hogy a Ház határozatilag (az indítvány megtételére Mikszáthot bízták meg) 100 példányt vásároljon meg a Nemzeti Kiadásból. Az ellenzék ezt a javaslatot csak akkor támogatta volna, ha egyidejűleg a Ház 100 példányt rendel meg Kossuth »Irataim» c. művéből. Ahogy MK írta »az egyik indítványt elsöpörte a másik indítvány szele«. (I. h. 155. l.) A jan. 6-i ünneplésről az életrajzban részletesen beszámolt MK, felsorolta a fontosabb mozzanatokat, leírta Jókai Mór önfelelt boldogságát, amellyel a Vigadó-beli ünnepséget és a sorozatos ünneplést fogadta. (Krk 19. köt. 156—158. l.)

*

A jelen karcolat az országos ünneplés napján jelent meg a PH hasábjain. Bevezető sorai az ünnepelt rövid, de meleg hangú köszöntése, ezt követően három jellegzetes Jókai-történetet szólaltatott meg MK, olyan eseteket, amelyeket korábban már más összefüggésben megírt.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 7 17—18 *ez a sógor Tallérossy Zebulon uram volt, a koma pedig Kakas Márton.* — Tallérossy Zebulon az Üstökös c. élcslap 1860-as évek elején kialakult hosszúképű, nagyszakállú furfangos és kedélyes alakja volt, az ő szemléletével találta több mint tíz éven keresztül Jókai a korabeli társadalmi és politikai eseményeket. Kakas Márton figuráját korábban alkotta meg Jókai: az 1854-ben alakult Vasárnapi Újságban jelentek meg Kakas Márton levelei címmel negyven-ötven soros humoreszckjei. Kakas Márton alakját később élcslapjaiba is átemelte.
- 18—19 *Sőt valljuk meg az igazat, Prottman bácsi is segített a dologban.* — Az 1850-es években a sajtó hírhedt cenzora volt Prottman, aki ezekben az években még Jókainak regényeiből is töröltette a politikailag nem megfelelőnek tartott részeket. Így pl. a »Politikai divatok» egykorú újságközléseiből számtalan részt húzott ki. E kipontozott helyekről írta MK, hogy ott »Prottman körme járt«. (Krk 19. köt. 51. l.)

Lap Sor

- 7 : 25—26 *Egy kis találó szerkesztői üzenet az »Ústökös«-ben tovább keringett az olvasók figyelmé előtt.* — Jókai szerkesztői üzenetei már az 1854-ben megindult VÚban is nagy feltűnést keltettek, eleven, találó humorukkal, később élelapijában élt ezzel az eszközzel.
- 8 : 1—3 Jókai magatartásának jellemzése. — MK korábbi írásai-ban is hasonlóan idézte fel Jókai megjelenését, később a Jókai-életrajzban is ezzel érzékeltette magatartását. (Krk 19. köt. 9. l.)
- 4—11 Jókai és a váltó aláírása. — MK ezt a maga tapasztalta esetet már egyik korábbi karcolatába beleszötte.
- 12—23 Jókai csipős mondása Mikszáthnak. — MK ezt a történetet kétszer is megírta: először 1883. máj. 5-én mint egy fiatal hírlapról képviselővel megtörtént dolgot említette meg (Krk 66. köt. 92. l.), másodszor 1888. máj. 15-én megírt karcolatában már úgy adta elő, ahogy a jelen esetben: Jókai Mór öt utastotta rendre fölényeskedése miatt. (Krk 76. köt. 68—69. l.)
- „ 38—10 : 16 Jókai »Minden poklokon keresztül« c. regényéhez készített hibás illusztráció megkorrigálása. — E történetet először MK a Jókairól szóló *A mi fejedelmünk és övéi* c. karcolatában írta meg 1884. szept. 25-én (ld. Krk 69. köt. 32—33. l.) sokkal rövidebb formában. De most is, akkor is emlékezetből idézte azt a szöveget, amellyel Jókai korrektúrával megmentette az illusztráció ábrázolta helyzetet. Jókai műve különben a Regényvilág 1882. évfolyamának 1. számában látott napvilágot. Az illusztrátor okozta problémáról a Jókai kritikai kiadásnak a regényt közrebocsátó kötetében (JMÖM 45. köt.) a sajtó alá rendező Kókay György több helyen megemlékezik, sőt illusztrációként közli is a »bonyodalmat« ki-váltó képet (ld. i. h. 212., 237—238. k.).

JÓKAI MINT KÉPVISELŐ

M *Pesti Hírlap. 1894. január 6., 16. évf. 6. sz. (17. l.)* Rovaton kívül. *Teljes névjelzéssel.*

A karcolat teljes szövegében megjelent a PH, 1893. dec. 22-i számában. Így a kronológiának megfelelően beillesztettük a Krk 82. köt. 43—47. lapjára, jegyzeteinket a 270—272. lapokon. Megjegyezzük, hogy *Az én ismerőseim* c. 4. köt. 130—136. l. innen vette át a szövegét, de a sajtó alá rendező Rubinyi Mózes tévesen »Pesti Hírlap 1884. január 6.«-ként tüntette fel a megjelenés időpontját a helyes PH 1893. dec. 22. helyett.

A jubileumi ülések alkalmából tartotta célszerűnek vagy szükségesnek a PH újra közölni ezt a nagy író-t bemutatató karcolatot, de csak az első kétharmadát. A befejező részt, amely az otthon töltött

délutánját és klubbeli kártyacsatáit írta le, elhagyták. Sőt még a jelen közlés utolsó bekezdését is megrövidítették. A teljes bekezdés az első közlés alkalmával a következőképp szólt: » — No, hála istennek — só-hajtja, mikor aztán csakugyan véget ér a dolog s egy komfortáblin siet haza a „gyerekekhez”, kik már nehezen várják a „Pápit”. (Igy nevezte a leánya és a veje.)« A kurzívval szedett rész a jelen újraközlésből már éppúgy kimaradt, mint az azt követő huszonegy bekezdés (Krk 82. köt. 45 : 34—47 : 20 sorig terjedő részlet).

JÓKAI MÓROK

- M** I. *Nemzet. 1894. január 8., 13. évf. 8. sz. (2., 3. 1.)* A Tárca rovatban. *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Vasárnapi Újság.* (Fel. szerk.: Nagy Miklós.) *1894. január 14., 41. évf. 2. sz (25—26. 1.) Teljes névjelzéssel.*
- III. *Pesti Hírlap. 1894. jan. 19. 16. évf. 19. sz. (1., 2., 3. 1.)* A Tárca rovatban. *Teljes névjelzéssel.*
- IVa. *Katángy Menyhért* [III.] *Katángy Menyhért egyéb művei. Jókai Mórok.* MKm 12. köt. [1. kiad.] 1896. 249—257. 1.
- IVb. [2. kiad.] 1901. [Az I. kiad. címlapkiadása.]
- IVc. [3. kiad.] 1903. [Az I. kiad. címlapkiadása.]
- V. *Hi 16. köt. = Jk 48. köt. A tisztelt Ház. Bp., 1917.* 151—157.
- A jelen Krk a MKm szövegét közvetíti.

A Jókai-jelenség tréfás megközelítése

A Jókai-jubileum központi rendezvényéről a *Jókai ötletei és leleménye* c. karcolat kapcsán már szóltunk. Ezt az országos megemlékezést követte a szűkebb körű, amelyet a szakma rendezett és bevételét jótékony célra ajánlották fel. Jan. 7-én vasárnap a Redout nagytermében folytatódott Jókai Mór ünneplése. Irodalmi estélyt tartottak a hírlapírók nyugdíj-intézete és a »Fehér kereszt« gyermekvédő egyesület javára felolvasásokkal és Jókai közreműködésével. A zenekari emelvény előtt az írónak Ferraris Artúr által elkészített arcképe volt elhelyezve. Az estély *Jászai Mari* szavalásával kezdődött: *Kozma Andor* alkalmi prólogját adta elő. *P. Márkus Emilia* Jókai Mór »A kis király beszélő babája« c. rajzát adta elő. Ezt követte Mikszáth Kálmán *Jókai Mórok* c. karcolata, amelyet Csillag Teréz olvasott fel. Végül maga Jókai foglalta el a felolvasó asztalt és »Álom-élet« c. művét adta elő.

A műsor rövid ismertetéséből kitűnik, hogy az irodalmi estély fénypontja a Csillag Teréz felolvasásában elhangzott Mikszáth-esszé volt, amely Jókai tevékenységét, a Jókai-jelenséget sajátos módon közelítette meg. Mint a közlések felsorolásából kitűnt, a *Nemzet* a következő nap, a VÜ a következő számában, a PH pedig a VÜ utáni megjelenést követően tette közzé az elhangzott előadást, *mindegyik orgánium Mikszáth Kálmán nevének teljes kiírásával jelentette meg a felolvasást.* Mégis két év múlva — a Katángy-féle országgyűlési levelek

megjelenése, az 1895-ben megírt *Nagyságos Katánghy Menyhért képviselő úr viszontagságos élete, kalandjai, szerencsétlensége és szerencséje* c. »biográfiai« történet közzététele után — a Katánghy-jelenség nagy sikerét tapasztalva MK a Révai Testvérek kiadásában megjelenő MKm 12. kötetébe sorolta a Katánghy-biográfiát, a tizenkét országgyűlési levelet és III. részként *Katánghy Menyhért egyéb művei* gyűjtőcím alatt öt egyéb írását. Ezek élén állt a jelen *Jókai Mór* című (amely mint láttuk, teljes névjelzéssel látott napvilágot), *Br. Bánffy Dezsdé miniszterelnök*, a Bánffy-kabinetet 1895-ben bemutató (eredetileg névjelzéssel ellátott írása), *Durányi Ignác* alelnökké megválasztása alkalmával (névjelzés nélkül közzétett írása), *Szilágyi Dező* (a jelen kötet 58—63. lapján közzétett, eredetileg ugyancsak névjelzés nélkül megjelent karcolata) és a *Pulszky Ágoston* c. karcolata (ez szintén névjelzés nélkül jelent meg az első újságközleményben).

A nagy politikusról szóló portré Katánghy-írásá »minősítésében« szerepet játszhatott a politikai aktualitás egyik-másik nem időt álló mozzanata, de a Jókairól szóló írás két év alatt nem »avult« el annyira, hogy magyarázatul szolgálhatna a könnyedebb, a napi aktualitásokhoz kötődő Katánghy Menyhért álneven való közlés igazi indokául.

A rendelkezésre álló források nem adnak eligazítást ebben a kérdésben. Két magyarázatot említhetünk meg: a szellemes Jókai-pályakép felvázolásával a Katánghy-féle kötet színvonalát, színességét kívánta emelni MK, és ezért illesztette e ciklus élére ezt a karcolatot. A másik ok az lehetett, hogy ez az ünneplő írás »politikai« feltelezései miatt (ld. alább a Tárgyi magyarázatok között) valamilyen formában nem nyerte meg Jókai Mór tetszését, és ezért minősítette út MK a »felelőtlenebb«-nek álcázott Katánghy-írásá. A további kutatás valamilyen újabb adat felbukkanásával talán egyértelműbb magyarázatot adhat erre az »átalakulásra«. Felesleges hozzáfűznünk — minthogy a szövegösszevetések is ezt bizonyítják — a MKmben közzétett Katánghy-írás szövege teljes egészében megegyezik a *Mikszáth Kálmán teljes nevevel megjelent* első három közlés szövegével.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 13 1—13 A személyes olvasmányélmény. — MK felolvasásra szánt írásaiban mindig arra törekedett, hogy gyorsan közvetlen kapcsolatba kerülhessen hallgatóságával. Ezt a célt szolgálta ez az olvasmányélmény felelevenítése is.
- 22—23 *Szívesen írok Jókairól, hiszen úgy ösmérem mint a tenyereimet.* — MK korábban valóban többször írt Jókai Mórrol, nemcsak személyes megjelenéséről, hanem irodalmi rangjáról is. Pl. *Jókai Mór születésnapja* (Krk 67. köt. 25—27. l.), *A mi fejedelmünk és övéi* (Krk 69. köt. 23—34. l.), *A költő neje* (Krk 73. köt. 103—104. l.), *A lojális színmű* (Krk 75. köt. 30—35. l.)

- 13 : 27—14 : 22 A szokványos megemlékezés házi fogadtatása. — E fordulat megemlézése is arra vall, hogy a felkészülés »műhelytitkainak« feltárása is a felolvasás hallgatóságának további megnyerését kívánta biztosítani.
- 14 : 24—25 *De hiszen öt perc múlva e helyen fog ülni, látni és hallani fogjuk őt!* — Ez a fordulat is a közönséggel való kapcsolatremtésnek további fokozását célozta, ugyanakkor arra a tényre is utalt, hogy a következő előadó maga Jókai Mór lesz.
- 26—30 A téma háromféle megközelítése. — MK ezzel a felsorolással ki akarta rekeszteni a hivatásos méltatás lehetséges megoldásait.
- 35—15 : 5 Jókai művészetének jellemzése. — Ezzel az írói megközelítéssel MK visszatért a bevezetőben (13 : 1—13) említett saját gyermekkori emlékéhez és egyben le is zárta hangulatteremtő bevezetését.
- 15 : 18—21 — A XXII. századba való helyezkedés. — MK e fordulattal a korabeli fantasztikus irodalom jövőutazásainak eszközeit alkalmazta. Ez a módszer nem volt idegen tőle. Így 1889-ben a Tisza Kálmánt ért támadások idején egyik parlamenti karcolatát arra építette, hogy miként tud majd a jövő század Taine-je kiigazodni a tények és az események ellentmondásai között (ld. Krk 78. köt. *Két ülés leírása, II. Taine úr száz év múlva* 146—150. l.)
- 20—22 *Tehát a XXII-ik században vagyunk és én egy akkori akadémikus koponyáját elkölesönözve felolvasom nagyérdékű irodalom-történeti nyomozásaimat* — a jövőbe helyezett értékeléssel MK tovább folytatta — bár már ekkor maga is akadémikus volt — korábbi, az Akadémiát megcsipkedő írásainak hangnemét.
- 14—27 *milyen hűvány papírra nyomták a könyveket és a lapokat, úgyhogy a XIX-ik és XX-ik században nyomtatott könyveink és folyóirataink mind elenyésztek*, — A rossz rotációs papírra nyomott sajtótermékekről visszatérően írtak az újságok, MK is többször utalt erre: »azt mondják, hogy a mi lapjaink nagyon rossz papírosra vannak nyomva, hogy harminc, negyven év múlva el fognak mállani a közkönyvtárak eltett példányai is...« (Krk 78. köt. 147. l.)
- 29—37 A Jókai-mítosz. — MK ezzel a kortársaknak Jókai nagymérvű termékenységéről szóló vélekedését »tette meg« az általa kifejthető mítosz alapjául.
- 16 : 1 *Ha írta, két-három ember írhatta*. — E fordulat is szerepelt Jókai gazdagon hőmpolygó életművével kapcsolatos vélekedésekben.
- 7—9 *még az Akadémián is megesett, hogy kiadott egy értekezést, melyben a két angol Pitt egy Pittnek volt előállítva*. — A két Pitt egy emberré változtatását MK megírta a korábbi *Bis repetita placent* c. karcolatában (Krk 69. köt. 40—41. l.), és megismételte a *Páris almája* c. írásában is (Krk 75. köt. 48. l.), itt Pompéry János nevéhez kötve ezt a tévedést.

- 16 : 16 — 18 *Egyet [Jókait], aki Komáromban született 1825-ben, de az semmi esetre se lehetett az, akit 1892-ben Oravicán választottak meg képviselőnek* — MK ironikus utalása arra vonatkozott, hogy az 1892-es választásokkor Jókai több kerületben nem jutott mandátumhoz, végül Oravicán kapta meg a szavazattöbbséget.
- 19 — 23 *Találtak egy másik Jókai Mórt, akiről egy akkori tekintélyes folyóirat, a »Budapesti Szemle« azt írja, hogy rossz regényeket ír, de ez megint nem az lehetett, akinek műveire százezer forintnyi honorárium gyűlt össze 1898-ban.* — MK több ízben nehezményezte, hogy Gyulai Pál folyóirata támadta Jókai regényíró művészetét. A jubileumi kiadás dátumát — az elkövetkező század akadémikusának kigúnyolására — szándékosan tehetette 1895 helyett 1898-ra.
- 24 — 25 *adatok vannak ebből a korból, hogy a magyarok könyviszonyban szenvedtek.* — MK az előző években különböző alkalmakkor, különösen az Egyetemes Regénytár egyes Almanachjai elé írott előszavakban, többször szóvá tette a csekély könyvforgalmat.
- 26 — 28 *Találtak végre egy Jókai Mórt, aki 1848-ban revolúciót csinált, de lehet ez azonos Morral, a Jókai Mórral, aki a trónörökösrel könyvet szerkesztett?* — Az utalás a Rudolf trónörökös irányításával készülő »Osztrák—Magyar Monarchia képekben és írásban« c. kiadványban Jókai magára vállalt szerepére vonatkozott. Ezért MK annak idején meg is csipkedte *Konferencia a királyfinál és A Jókai helyreigazításáról* (Krk 71. köt. 14—18. l.) című írásaiban.
- 28 — 31 *Egy régi írónk, Zsarátnok Pál a »Borcsinálásról« írt könyvében szintén említi egy Jókai Mórt, ugyancsak a XIX-ik század második feléről, aki úttörő volt a filoxera irtásában a Sváb hegyi szőlőjében.* — 1894-től a PH hasábjain jelentek meg Jókai Mór szőlészettel és kertgazdálkodással foglalkozó cikkei, amelyek főként személyes tapasztalatán alapultak.
- 34 — 36 *Brontov, a híres orosz természettudós irataiban hasonlóképpen egy Jókai Mór fordul elő, aki elsőnek fedezte fel az Androméda csillagot* — MK utalása Jókai egyik 1850-es években írt »A láthatatlan csillag« c. előbeszélésében található csillagászati feltételezésére vonatkozik.
- 36 — 39 *nemrégiben Genuában találtak fel egy öreg képet, ahol egy kártyakompánia van lefestve . . . megállapítható, hogy az egyik szenvedélyes játékos egy Jókai Mór.* — MK utalása Ferraris Artúr előző évben elkészült képére vonatkozott.
- 17 4 — 6 *Egy kétszáz éves pamflet-szerű könyvben a következő paszszust találtam. »Jókainak két feje volt, nyári feje és téli feje.«* — MK e fordulattal saját parlamenti karcolataiban fel-felbukkanó motívumra utalt, ti. ő írt tréfás formában Jókai nyári és téli parókájáról úgy, hogy »Jókainak két feje volt«.

AZ EMBERI KOR LEGVÉGSŐ HATÁRAI

M *Vasárnapi Újság.* (Fel. szerk.: Nagy Miklós.) 1894. október 23., 41. évf. 43. sz. (707. l.) Névjelzés: *M—th K—n.*
Kötetben itt először.

Történet az ember életkoráról

Az előző hetekben tartott demográfiai kongresszus adta az ötletet MK-nak a történet megrírására. A tudósok állásfoglalása mellett visszatért a már korábban kifejtett gondolatához, ahhoz, hogy a hazai helytelen táplálkozási szokások sok vonatkozásban megrövidíthetik az emberi életet. (Erről szól korábbi *A magyar könyha* c. karcolatában Krk 78. köt. 44—48. l. és a hozzá fűzött jegyzeteinket a 218—220. lapokon.) A nem megfelelő étkezési szokások következményének tekintik MK a fogakkal kapcsolatos problémákat és betegségeket. E téma megrírásában a kellemetlen személyes tapasztalatok is vezérelhették: korábbi írásaiban megértő hangon ír arról, hogy mennyi kínlódást okozhat egy rossz fog és milyen kínos élmény a foghúzás (*Az első fog*, Krk 33. köt. 165—168. l., *Hogy lesz az ember nagy talentum?* Krk 37. köt. 83—88. l.). A fogfájás mint téma még a parlamenti karcolataiba is belekerült, egyik 1885-ös karcolatában saját fogfájását panaszolta el (Krk 70. köt. 106. l.), míg egy másikban együttérzéssel szól a szónokot kínzó fogfájásról (Krk 70. köt. 158. l.).

Az ember életkora »kialakulásának« teremttörténete minden valószínűség szerint keleti eredetre vezethető vissza, és ez valamilyen közvetítő forrás révén juthatott el Mikszáthhoz. Feltehetően a történet csattanója már írónk személyes leleménye lehet (22 : 3—7).

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 18 1—2 *A demográfiai kongresszus nem múlt el minden eredmény nélkül.* — A nemzetközi demográfiai kongresszust 1894. okt. 18—24. között rendezték meg Budapesten.
- 3—6 *egy rettenetes gyilkos felmentetett az ölés gyanúja alól. Ez a Koch-féle bacillus . . . talán nem is éppen ő okozta a kolerát.* — Robert Koch 1880-ban fedezte fel a gümőkör, a tbc bacilusát, 1883-ban a kolera kórokozóját, a kómmabacilust. Felfedezését az orvosi körök még vitatták, erre vonatkozik MK utalása.
- 19 : 23 *dienerschaft* — szolgahad
- 28—29 *átcsap a koszt reformálására (az lesz ám csak a nehéz reform, nem az egyházjogi),* — MK e fordulattal is szinte akaratlanul visszaüt a politikai életet foglalkoztató vitakérdésekre.
- 20 3 (*A földadóról szó sem volt.*) — MK ironikusan e teremtés legendába is beleszótta a parlamenti életet: az új földadó-törvényre célzott ezzel a közbevetéssel.
- 21 : 37 *audiencia* — fogadás, kihallgatás

[ELŐSZÓ AZ EGYETEMES REGÉNYTÁR ALMANACHJA
AZ 1895-ÖS ÉVRE C. KÖTETHEZ]

- M** I. *Egyetemes Regénytár. Almanach az 1895. évre* (Szerk. Mikszáth Kálmán.) X. évf. 3., 4. köt. Bp., 1894. Singer és Wolfner kiad. III—XX. 1.
- II. *Pesti Hírlap. 1894. november 10., 16. évf. 314. sz.* (15., 16. 1.)
Rovaton kívül. Névjelzés: *Katánghy Menyhért*
- III. *Egyetemes Regénytár. Almanach az 1897. évre*. (Szerk. Mikszáth Kálmán.) XII. évf. 3., 4. köt. Bp., 1896. Singer és Wolfner kiad. 29—42. 1.
- IV. *Hi 3. köt. = Jk 35. köt. Tudós írások. Bp., 1941.* 35—50. 1.
A jelen Krk az 1895-ös Almanach szövegét közvetíti.

Az egyetemes Regénytár Almanachjának nyolcadik kötete

1887 őszének végén megjelent a könyvpiacra a Singer és Wolfner cég kiadásában, az Egyetemes Regénytár köteteként az Almanach első darabja, mely a következő, 1888-as évre szólt. Ezt követően minden év téli könyvpiacán, rendszeresen november végén napvilágot látott az újabb kötete az Almanachnak, tucatnyi elbeszélő újabb írásával, közöttük természetesen Mikszáth elbeszéléseivel is. Az eddig megjelent kötetek elé Mikszáth Kálmán írta az előszót. (Ld. Krk 75. köt. 63—64. 1., Krk 77. köt. 71—72. 1., Krk 78. köt. 32—36. 1., Krk 79. köt. 65—69. 1., Krk 80. köt. 57—61. 1., Krk 81. köt. 76—81. 1. és Krk 82. köt. 33—37. 1.)

Az előző évek Almanachjainak előszavában egyre gyakrabban visszatérő meditációvá vált a megfelelő előszó témájának a megtalálása. Humoros formában itt is ez lett a fő kérdés, amelyet azzal tetézt meg MK, hogy az előző 1893-as évben a PH hasábjain megalkotott és ott hatalmas sikert aratott Katánghy Menyhért mameluk képviselőnek a kezébe adta a tollat és az ő téma-megtalálási kínlődését illesztette — a feleségéhez intézett szokásos levélformában megírva — a Singer és Wolfner kiadó Almanach-kötete elé. A Katánghy-figura habitusát és jellemző vonásait MK ebben az írásában is tovább gazdagította, de természetesen felelevenített olyan mozzanatokat, ill. motívumokat is, amelyeket az előző 1893-as évben keletkezett karcolataiban már beépített. Ezekre a Tárgyi magyarázatok között mindig felhívtuk a figyelmet.

Ez alkalommal is — az előző közlésekhez hasonlóan — felsoroljuk az Almanachba illesztett elbeszéléseket a közlés sorrendjében:

Jókai Mór: »Egy régi adoma, mely mindig új marad«	9—11
Szabóné Nogáll Janka: »Hervadás«	13—31
Bársony István: »Egy rab megszökött«	33—53
Justh Zsigmond: »Az utolsó lakó«	55—65
Hevesi József: »„Vorrei morire” („Szeretnék meghalni”)«	67—76
Ignotus: »Válás után«	77—90

Pekár Gyula: »Egy vén leány«	91 — 123
Békefi Antal: »Van«	125 — 135
Kozma Andor: »Pannika«	137 — 150
Murai Károly: »Kedvében jár«	151 — 158
Kazár Emil: »A friss levegő«	159 — 172
Tóth Béla: »A disznófé«	173 — 187
Harmath Lujza: »A kis vadvirág«	189 — 211
Malonyai Dezső: »Egy szép ember«	213 — 226
Mikszáth Kálmán: »A „németke”«	227 — 238

Az 1895-ös Almanachban Mikszáthtal együtt tizenöt író szerepelt. (Az 1888-as kötetben írónkkal együtt tizennégyen, az 1889-esben tizenketten, az 1890-esben tizenhármán, az 1891-esben tizenötön, az 1892-esben tizenhatan, az 1893-asban tizenötön, az 1894-esben ugyancsak tizenötön jelentek meg.)

Az 1895-ös kötet szerzőinek többsége már az előző Almanachokban is szerepelt, új szerzőként olvasható Harmath Lujza, Ignotus és Malonyai Dezső egy-egy elbeszélése. Az előző kötetek írói közül Jókai Mór és Mikszáth Kálmán nyolcadszor; Rákosi Viktor és Tóth Béla hetedszer; Beniczkyne Bajza Lenke és Vadnai Károly hatodszer; Bárony István, Hevesi József, Justh Zsigmond és Kozma Andor ötödször; Gyarmathy Zsigáné, Herceg Ferenc és Murai Károly negyedszer; Ágai Adolf, Bródy Sándor, Békefi Antal, Sebők Zsigmond és Tábori Róbert harmadszor; Kazár Emil, Lipcsey Ádám, Pekár Gyula, Petelei István, Szabóné Nogáll Janka és Tolnai Lajos másodszer kapott megszólalási lehetőséget az Almanach hasábjain. Míg Dóczy Lajos, Margitay Dezső, Szalóczy Bertalan, Szomaházy István, Tutsek Anna és Vértesi Arnold az előző kötetekben csak egy-egy alkalommal szerepelt elbeszéléseivel.

A nyolc kötet száztizenöt elbeszélését Mikszáth Kálmán — a tőle származó írásokat is számításba véve — tehát harminchárom író alkotásaiból válogatta.

Az Almanachban közzétett írásokról és az előszóról a korabeli sajtó mindig megemlékezett.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 22 : 3—4 *a naplóbírlás már megkezdődött és út van a nyakamon.* — A naplóbírlással járó elfoglaltság még a korábbi levelekben is felmerült, ld. 2. és 3. levél Krk 82. köt. 140—143. l. és a tizenkettedikben is (e kötet 88. l.).
- 11—13 *beinvitatának az írói csoport közé egy kisasszonyt vagy egy asszonyt (többnyire Beniczky-Bajza Lenkét)* — E kötetben nőírók közül Szabóné Nogáll Janka és Harmath Lujza szerepelt, Nogáll Janka másodszer, Harmath Lujza viszont először jelent meg az Almanach hasábjain. Beniczkyne Bajza Lenke valóban sokszor szerepelt: az eddig megjelent nyolc kötet közül ötben jelent meg elbeszélése.

- 22 : 19—20 *Talán hallottál már valamit Mikszáthról? Ez az, akit Bessenyei Feri tett híressé azzal, hogy kitűnően elutánozza.* — A tizenegyedik levélben arról van szó, hogy Bessenyei Ferenc Katánghy Menyhértet is élethűen tudta utánozni. (Krk 82. köt. 208. l.)
- 22—23 *Mikszáth egyébiránt meglehetősen népszerű író a magyarok közt, ami onnan látszik, hogy az oláhok megválasztották képviselőnek.* — MK önrónikus utalása arra, hogy 1891-ben Fogarason választották képviselővé.
- 1 jegyzet *Különbön legközelebb indul meg Magyar Lányok címmel egy képes hetilap leánykaink részére.* — Az Almanach e kötetének címlap verzóján olvasható az előfizetési felhívás a Tutsek Anna szerkesztésében 1895-ben meginduló képes hetilapról.
- 23 : 2—5 Mikszáth és Katánghy karcolatok szerzősége. — MK itt tréfás formában nyugtázta a közönségvélekedést a Katánghy-féle karcolatokról.
- 6—12 Az ülések megkezdése előtti Pestre utazás. — Az ott-honról való »elüldözés« motívuma már az előző évben megjelent karcolatokban is felmerült. (Ld. Krk 82. köt. 196. l.)
- 24 : 2—4 *Mikszáth sem írhatja az előszót, mert ő már a tavalyi előszóban kimondta, hogy kifogyott a témából.* — Az 1894-es évre szóló Almanachban MK kifejtette, hogy kimerült az előszótémából. (Krk 82. köt. 35. l.)
- 12—26 A képviselőház folyosójáról. — MK e kis részben a parlamenti tudósítások hangján írja le Katánghy képviselői »szereplését«.
- 25 : 10—24 Katánghy hipnotikus elalvása. — MK ezzel a fordulattal a korban igen nagy érdeklődést kiváltó hipnózist illesztette be a történetbe.
- 24—26 *Úgy kellett lennie, hogy Singer-Wolfnerék elhozták a verseci kútfúrót, dr. Neukumot és azzal altattak el.* — MK itt egy akkoriban aktuális szenzációt illesztett történetébe: a verseci dr. Neukumról, aki hipnotikus eszközzel meg tudta állapítani, hogy hol található a kút fúrására a legalkalmasabb hely.
- 26 : 16—28 : 25 Miniszterek és képviselők meginterjuvolása előszófrás ügyben. — MK itt az okt. 9-i ülés utáni helyzetet alapul véve egy »póta« parlamenti karcolatot írt Katánghy-stílusban, jellemezve Szilágyi Dezső, Eötvös Károly, Jókai Mór, Wekerle Sándor magatartását.
- 36—27 : 2 Eötvös anekdotája az égerfogó ember és a kölyökmaeska tudománya közötti különbségről. — MK ezt a történetet már korábban is beleillesztette egyik karcolatába.
- 27 19—25 A miniszterelnököt körülvevő képviselők és a kerti lámpát körülrepülő muslincák összehasonlítása. — MK ezzel a szarkasztikus hasonlattal érzékeltette és jellemezte a szabadelvű párton belüli helyzetet. E hasonlat egy töről fakad a korábbi Katánghy-levelek szókimondó hasonlataival.

Lap	Sor	
28	13—14	<i>ott állt az én tisztelt öreg bátyám és barátom [Beöthy Aldzsi], akivel együtt szoktunk misére járni (hiszen már írtam neked tavaly róla), — MK utalása a hetedik levél egyik állítására vonatkozik. (Krk 82. köt. 174. l.)</i>
29	6—8	<i>egy kétemeletes épületnél, hol lakáscédula van kiragasztva a kapun. (Oh, Klára én hipnotikus álmomban is a te kívánságodra gondoltam.) — A tizenkét Katánghy-levél visszatérő motívuma, hogy mindig keresett, de nem talált megfelelő lakást. (Ld. Krk 82. köt. 140., 142., 147., 152., 165., 178. l.)</i>
	17—30	<i>Gyulai Pál rovására elkövetett hipnotikus látás. — MK az 1880-as évektől több írásában megcsipdeste Gyulai Pál költői tehetségét és konzervatív esztétikai véleményét. A lassan készülő »Romhányi« c. verses műről is többször szolt ironikus hangon.</i>
31	1—32 : 39	<i>A tízparancsolat mint esztétikai alapelv. — MK a tízparancsolat törvényeinek boncolásával és annak a korabeli magyar irodalmi viszonyokra való alkalmazásával egy nagyarányú szatirikus nézőpont lehetőségét csillantotta meg: a negyedik parancsolat a nemzeti hagyományok tiszteletét, az első a külföldi irodalmak követésének elítélését jelentette. Az ötödik parancsolatot a rémregények ellen irányulónak, míg a hatodikat a frivol irodalom ellen szólónak tekintette. A hetedik parancsolatot pedig a szellemi tolvajlást elítélőnek tekintette, ezért szolt az akadémikusokról. Ez utóbbi fordulattal — mint megválasztott akadémikus is — visszatért az előző évtizedben írt cikkei egyik fő mondanivalójához, ahhoz, hogy az akadémián nem születnek új gondolatok, hanem egymástól veszik át a szerzők állításaikat.</i>
33	11—13	<i>Szállás-találás gondja. — Az utóiratban — mint a korábbi levelek többségében — újból a lakástalálás reményét csillantja fel Katánghy.</i>

A KIRÁLY CSERESZNYEFA-SZEKRÉNYE

- M** I. *Új Idők.* (Szerk.: Herczeg Ferenc.) 1894. december 28. 1. sz. 1. évf. (28. l.) Névjelzés: *M—th K—n.*
- II. *Pesti Hírlap.* 1895. január 5., 17. évf. 5. sz. (8. l.) *Teljes névjelzéssel.*

Kötetben itt először.

A rövidke esevegés tulajdonképpen a király személyéhez fűződő három történetet ad elő. A címadó bútordarabról szóló a legaktuálisabb, hiszen az egyházjogi törvények szentesítése körüli huzavonák az év folyamán több feszültségre adtak alkalmat. A királyi bizonytalankodás a nyár közepén kormányválságot idézett elő, és akkor, amikor ez az írás megjelent, a királyi szentesítés ugyan megtörtént, de

a Wekerle-kabinet már benyújtotta lemondását. Az évet végigkísérő eseménysor feloldására adhatta elő MK a oseresznyefa-szekrény történetét, amely majdnem elnyelte a királyt feszélyező egyházpolitikai javaslatokat (34 : 20—22). A másik két történet korábbi helyzeteket örökített meg, mindkettőben vezérlő motívum Ferenc József hírhedt fukarsága.

A JÁNOS

M *Vasárnapi Újság.* (Fel. szerk.: Nagy Miklós.) 1894. december 30., 41. évf. 52. sz. (879. l.) *Életkép* alcímmel. [A cikk közepén Ózoly Jánost ábrázoló festmény reprodukciója, a harmadik hasábon három tollrajz. Ezek az illusztrációk kötetünk VII. és VIII. képmellékletei.] *Teljes névjelzéssel.*

Kötetben itt először.

Mikszáth valószínűleg Vas megyei képviselőtársaitól, vagy a megye vezetőitől hallhatta Ózoly Jánosról, a megyét több mint hatvan évig szolgáló lovasfutárról szóló történetet: azt a ritka főispáni gesztust, hogy a nyugállományba helyezett megyei szolgáról portrét festettek, majd azt a vármegyeházán el is helyezték. Ebből az eseményből kerekítette a történetet MK, és megpróbálta felidézni a kiérdemesült megyei lovas szolgálatait. Ezek kapcsán saját megyei élményei és érzései is felszínre törnek, kissé nosztalgikus keretbe illesztve a hajdani megyét és hajdani hatalmát.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

35 : 1 *princ* — fejedelem

37 : 11—12 *két éve múlt a három királyok járása volt Vasországban,*
— 1893 őszén a hadgyakorlatok alkalmával Kőszegen lakott Ferenc József és két koronás vendége, a német császár és a szász király is. Ekkor fordult meg a megyében Wekerle Sándor.

PARLAMENTI KARCOLATOK

ELŐKÖSTOLÓ

M *^Pesti Hírlap. 1894. február 7., 16. évf. 38. sz. (1., 2. 1.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. A képviselőház mai ülése alcím-mel. Névjelzés nélkül.*
Kötetben itt először.

A parlament üléséről

A febr. 6-i ülésen az előző ülés jegyzőkönyvének ismertetése után *Teleszky István*, az igazságügyi bizottság elnöke javasolta, hogy a házassági jogról szóló törvényjavaslatot „osztálytárgyalások mellőzésével” tűzzék napirendre. *Ugron Gábor* ügyrendi felszólalásában ellenzte, hogy a munkáját befejező második ülészak jelölje ki a következő ülészak napirendjét. *Szilágyi Dezső* szerint ez a javaslat nem napirendi jellegű, hanem határozati javaslat a további teendőkről. *Apponyi Albert* támogatta Ugron javaslatát. *Bánffy Dezső* elnök szavazásra akarta bocsátani Teleszky javaslatát, de *Polónyi Géza* felszólalásában támogatta az előadó javaslatát. *Ugron Gábor* megismételte javaslatát. *Eötvös Károly* támogatta a bizottsági javaslatot. *Horváth Nándor* csatlakozott Ugron Gábor javaslatához. *Szilágyi Dezső* ismételten kifejtette álláspontját és javasolta a bizottsági javaslat elfogadását. *Sághy Gyula* szintén Ugron álláspontját támogatta. A napirendhez szólt még *Justh Gyula*, *Hoitsy Pál* és *Horváth Gyula* is. Vita után a többség elfogadta Teleszky István javaslatát, hogy az osztályok mellőzésével tűzzék napirendre a házassági jogról szóló törvényjavaslatot. *Hentaller Lajos* jegyző felolvasta a királyi kéziratot, amely szerint az országgyűlés második ülészakának munkáját befejezettek tekintette és berekesztette, a harmadik ülészak első ülését febr. 8-ára összehívottnak nyilvánította. (KNapló, 1892—1896. V. köt. 599—607. 1.)

*

A képviselőház rövid, ügyrendi kérdésben döntő ülése valójában „előköstoló”-t nyújtott a házassági törvényjavaslat vitájából. A jellegtelen ülésről szóló beszámolót úgy írta meg MK, hogy jelezte és érzékeltette az erőviszonyok valódi alakulását és ebben a szabad-elvű párt belső helyzetét. Ezt a képet úgy fogalmazta meg, hogy felsorolta, érzékeltette az álhíreket is, helyt adott a szóbeszédeknek, de a tényeket is regisztrálta. A törvényjavaslat napirendre tűzéséről, ami

tulajdonképpen ügyrendi kérdés volt, de az ellenzők megpróbálta az elnapolást kicsikarni, az Apponyi Albert ironikusan használt »előköstoló« fordulatából vette a címet és illesztette a karcolat fölé, amely a kormány első győzelmét és Apponyi első vereségét jelentette.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 41 7—8 *legújabbban »púroszokkal« van kicsipkézve a nemzeti párti gránícón.* — A házassági jogról szóló törvényjavaslat miatt a szabadelvű pártból kilépett képviselők »púroszok«-nak nevezték magukat. (Ld. részletesebben Krk 82. köt. 241. l.)
- 9—10 *Kiléptek vagy huszonöten.* — A napilapok folyamatosan közölték az egyházpolitikai törvényjavaslat miatt a szabadelvű pártból kilépett képviselők nevét és helyel-közzel a kilépés indokát.
- 15 *(s egy-két nagyobb gally is letört, Szapáry, Tibád)* — MK ezzel az utalásával a szabadelvű pártból kilépett jelentősebb politikusokra célzott.
- 21 *hektika* — népnyelvi: sorvadás, tüdőbaj
- 23 *reverzálisok* — a házassági jogról szóló törvényjavaslat előkészületeinek fázisában a klérus »reverzális«-t követelt kormánypárti képviselőktől, hogy nem támogatják a törvényjavaslatot.
- 23 *Anderlék* — a hivatkozott személyhez fűződő politikai jelentés ma már feloldhatatlan éppen úgy, mint a személy, akihez e fogalom kötődött.
- 42 2 *Hírb-hírek* — rossz hír, vész hír
- „ 2 *lanszirozó* — kezdeményez, felkarol, támogat
- „ 24 *diligencia* — szorgalom
- „ 26 *zongora-stímmelő* — zongora hangoló
- 43 : 16—17 *mikor Teleszky megemlítette a Polónyi és Veszter különvéleményét is.* — A KNapló szerint az előadó a következőket mondotta: »... Van szerencsém a bizottság jelentését (Irom. 588. l.) mellékleteivel együtt, ezek között Polónyi Géza és Veszter Imre képviselő urak (*Éljenzés a szélsőbal több padján s bal felől. Zajos derűtség jobb felől*) külön véleményével...« (I. h. 600. l.)
- 30 Apponyi megjegyzése. A KNapló pontosan így jegyezte fel Apponyi mondatát. (I. h. 601. l.)
- 44 : 1 — *Ez csinos előköstoló.* — A KNapló a következőképpen közölte ezt a megjegyzését Apponyinak: »Látom már, hogy ez előköstolóul szolgál az egész tárgyalásnak. (*Élénk helyeslés a baloldalon. Nagy mozgás a jobboldalon.*)...« (I. h. 601. l.)
- 4—5 *végül kérte a javaslat tárgyalásáról a határozást felfüggeszteni.* — A KNapló szerint Apponyi a következőképp fogalmazott: »Én tehát arra kérem a t. Házat, méltóztassék minden határozatot függőben tartani, amely a tárgyalás módjára vonatkozik...« (I. h. 601. l.)

PARLAMENTI MORZSÁK

M *Pesti Hírlap. 1894. február 10., 16. évf. 41. sz. (1., 2. 1.) A*
Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: *x—y*.
Kötetben itt először.

A parlament üléséről

Az 1894. febr. 9-én az ülés legelején *Ugron Gábor* kérdést intézett az elnökhöz, hogy az a hír járja, miszerint a házassági jogról szóló törvényjavaslatot és az indoklást visszaadták-e *Teleszky Istvánnak*, az előadónak. *Bánffy Dezső*, az ülés elnöke válaszában kifejtette, hogy az előadó joga: a nyomdába kerülés előtt még átnézhesse a szöveget. *Ugron* ezt az indoklást nem fogadta el és szabálytalannak nevezte ezt az eljárást. A vitához *Szilágyi Dezső* igazságügy-miniszter is hozzászólt, aki az elnök által kifejtett véleményt támogatta. A vitában felszólt még *Polónyi Géza* és mint az igazságügyi bizottság tagja úgy foglalt állást, hogy érdemi változtatás történt a törvényjavaslat szövegében. *Szilágyi* ismételtén visszautasította ezt az állítást és az elnök ezen a ponton lezárta a vitát.

A napirend szerint a Ház alelnökének, nyolc jegyzőjének és a háznagynak a megválasztása következett. Alelnöknek: *Perczel Dezsőt* és *Andrássy Tivadart* választották meg. Jegyzők: *Bartók Lajos*, *Ésterházy Kálmán*, *Hock János*, *Josipovich Géza*, *Molnár Antal*, *Pap Elek*, *Perczel Béni* és *Schöber Ernő* lettek.

A háznagyi helyre 343 szavazatból 326 szavazattal *Csávósy Bélát* választották meg.

Rövid szünet után a képviselők osztályba sorolására került sor. (KNapló, 1892—1896. XVI. köt. 5—11. l.)

*

Mikszáth karcolata csak nyomokban érinti a parlamenti ülésen valóban történeteket. Mint általában, ha ilyen formális — induló — ülésről van szó, szívesebben ecsetel inkább olyan részleteket, amelyek valószínűleg akkor beszéd témák lehettek. Jelen esetben a nagy horderejű törvényjavaslat napirendre kerülése előtti időszak pezsgését ábrázolta, ami ritkán adódhatott. Különösen a pártok ingatag helyzete, a változások foglalkoztatták élénken. A karcolat záró részében a szabadelvű klub helyiségeibe vezet el az olvasót, érzékeltetve azt az űrt, amelyet a »püroszok« kiválása okozott.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

45 : 2 *dominium* — földbirtok

3 *püroszok* — az egyházpolitikai törvények betervezése miatt a szabadelvű pártból kivált politikusok illeték magukat ezzel

- a megnevezéssel. (Ld. erről részletesebben a Krk 82. köt. 241. lapján lévő magyarázatunkat.)
- 45 : 4 *Brézélék* — az egyházpolitikai törvények betervezése ellenére a szabadelvű párton belül megmaradó képviselőket illették ezzel a gúnynévvel. (Ld. részletesebben a Krk 82. köt. 278. lapján frottakat.)
- 14 *Katánghtól félnek!* — MK itt ironikusan az önmaga által alkotott figurára, Katángy Menyhértre utalt; mameluk-képviselő alakját az előző évben, az egyházpolitikai küzdelmek idején alkotta meg, a parlamenti viharokról számot adó tizenkét beszámolóját úgy írta meg, mintha Katángy levélformában adott volna számot vidéken élő feleségének a parlamentben történekről. (Katángy figurájának kialakulásáról és funkciójáról ld. Krk 82. köt. 224—232. lapokon frottakat.)
- lapalji jegyzet. — A szerkesztőségi megjegyzés MK tréfás játéka, ehhez hasonlóval korábban is »hitelesítette« Katángy alakját. Már a *Második levélben* arról ad számot Katángy, hogy a Naplóbírálo bizottság tagja, és ez nagyon sok elfoglaltságot jelent számára. (Ld. Krk 82. köt. 140. l.)
- 16 *Végre is kényyszer-betöltésre került a sor.* — Valóban a KNapló tanúsága szerint is a Naplóbírálo bizottság tagjait elég későn — azaz kb. két hét múlva — választották meg. Az 1894. febr. 20-i ülésen ezt jelentette az elnök: »Mielőtt a napirendre áttérnénk, jelentem, hogy a naplóbírálo bizottság megalakult és elnökké Gulácsy Dezsőt és jegyzővé Óváry Ferencet választották meg. Méltóztassanak ezt tudomásul venni. (Helyeslés.)« (KNapló, 1892—1896. XVI. köt. 56. l.)
- 20 *stallum* — hivatal, állás (lat.)
- 26—31 Meszlényi Lajos jellemzése. — Meszlényi Lajosról MK az 1880-as években írott karcolataiban többször szólt. Verselő hajlamát is többször megemlítette. 1888 nyarán »Nemfró« álnévvel Meszlényi Lajos »A nem igen tisztelt Házból« címmel verses pamfletet írt MK parlamenti karcolatairól és első parlamenti megválasztásáról. (Ld. Sz. Garai Judit »Függetlenségi paszkvillus a képviselő Mikszáthról«. ItK 1979. 618—637. l.) MK erre az írásműre egyik parlamenti karcolatában reagált. (Krk 76. köt. 178—179. l. és jegyzeteinket a 442—444. lapokon.)
- 46 1 *Kossuth Lajos rokona neki.* — A Meszlényi család a Dunántúl egyik ősi nemesi családja. Valóban, Meszlényi Lajos, mint ezt Mikszáth itt megjegyzi, egyik ágon Kossuth Lajos rokona volt: 1841-ben Kossuth M. Terézt vette feleségül. Érdekesképpen megjegyezzük, hogy ugyanebben az évben Kossuth Szusanna, K. Lajos legkisebb húga hozzámént Meszlényi Rudolphoz, M. Teréz bátyjához. A »feudál-klerikális« rokon (ahogy Mikszáth nevezi) Meszlényi Gyula szatmári megyés püspök volt.

- 46 : 5 *gérok* — szalonkabát, ferencjóska
 6—7 Herman Ottó és a cserebogár. — MK itt egy folyosón történt eseményt örökölt meg. A februárban talált cserebogár, mint a ritkaság, rendkívüliség megnyilvánulása már korábbi írásában is felmerült.
- 13—21 Meszlényi elmondásra szánt interpellációjának mondanója. — MK ezekkel a fordulatokkal a Ház folyosóján hallottakat örököltette meg, azzal a szándékkal is, hogy növelje — végkifejlet ismeretében — az ellenzéki cél nevétséges voltát.
- 22—23 *A tüzet is megrakták neki a »Pesti Napló«-ban és egyebütt;* — MK is a nemzeti párt orgánumának tekintett napilap előző napokban megjelent cikkeire utalt, amely a szerintük kisebbségbe került kormánypárt helyzetét taglalta különböző tálatásokban.
- 29 . . . *kitünt, hogy nyolcvanegy szavazat-többsége van a kormánynak,* — Az alelnök megszavazását a KNaplóban csak a szavazatok összességével jelezték. Így a nyolcvanegy szavazat-többséget, amit MK kiemel, nem támaszthatjuk alá.
- 37—47 : 4 Tisza szavazattöbbségének »hagyományszerű legendája«. — MK korábbi karcolataiban többször írt az 1870-es évek második feléről, amikor a szabadelvű pártnak minimális többsége volt, és maguk a miniszterek udvaroltak még a legjelentéktelenebb személyeknek is.
- 47 : 29 *legfeljebb már csak versben mondhatja el Meszlényi.* — Ld. a 45 : 26—31 sorhoz fűzött jegyzetünket, itt a versben való elmondás a megalapozatlanságot is érzékeltetni kívánta. Február 10-én Meszlényi valóban felszólalt.
- 29—30 *Holnap csak a bizottságok választása lesz.* — Ez a fordulat, miként az egész karcolat: az események tényleges menetével nem teljesen azonos. A febr. 9-i ülés zárszavában ezt mondta Bánffy Dezső elnök: »Ezenkívül holnap szombathat lévén, indítványok és interpellációk is lesznek tehetőek.« (KNapló, 1892—1896. XVI. köt. 11. l.) Majd febr. 10-én elhangzik az ülésen Meszlényi Lajos interpellációja »a parlament helyzetéről a miniszterelnökhöz.« (I. h. 11. l.)
- 31—37 A választások eredményeiről. — Az ülésről szóló rövid összefoglalónkban jeleztük, hogy Hock Jánost valóban jegyzővé választották. Szilágyi Dezső azonban a KNapló tanúsága szerint 12 szavazatot kapott. (I. h. 8. l.)
- „ 36 *desperáció* — reményvesztettség, kétségbeesés
- 48 : 1—29 A kormánypárt helyzetéről adott summázat. — MK ezzel a körképpel azt kívánta érzékeltetni, hogy a kormánypárton és a szabadelvű körben a püroszok kiválása után helyreállt a rend, csak egyik-másik képviselő veszítette el tarokk-, illetőleg sakk-partiban a partnerét.

AZ EGYHÁZJOGI VITA

M *Pesti Hírlap. 1894. február 20., 16. évf. 51. sz. (1., 2. 1.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Első nap* alcímmel. Név-
jelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

1894. febr. 19-én nagy jelentőségű törvényjavaslat, az ún. házassági jogról szóló törvényjavaslat tárgyalását kezdték meg a parlamentben. Az ilyen kiemelt eseményeket mindig nagy érdeklődés és a vélemények heves összecsapása kísérte. Erre a napra is a közbeszólások, heves szóváltások, rendreutasítások voltak a jellemzőek.

Bizonyos forraságok (szabadságolás, a főrendiház elnöki átírata stb.) bejelentése után az igazságügyi bizottság elnöke, *Teleszky István* megtartotta a törvényjavaslatra vonatkozó beszédét. Rövid történeti áttekintés után először megindokolta a javaslat időszerűségét: a felekezeti egyenlőség és egyenjogúság kérdése halaszthatatlanná tette a katolikus kánonjogi házassági rendszer átalakítását, azért is, mert a házasság intézménye a társadalomban a legfontosabb jogok alapját képezi. Ezért legfontosabb lépésként a házasságkötés polgári jogi formájának bevezetését tekintették. Az előadói beszédhez elsőként *Polónyi Géza* szólt hozzá, aki különvéleményének adott hangot. Alapvető ellenére is volt, hogy addig, míg az ország nem független, az ilyen törvényt módosítás sem hozhatja meg a kívánt eredményt. Úgyancsak kifogásolta, hogy a polgári házasságkötés bevezetése, tehát az egyház és az állam szerepének különválasztása — az államosítás széles körű kiterjesztése (pl. az iskolák államosítása) — nélkül nem éri el a célját. Beszédének további részében a törvényjavaslat gyengéit, hibáit tárta fel, kifejtve, hogy olyan súlyosnak tartja ezeket, hogy amennyiben ezeket az ülések során nem módosítják, úgy magát a törvényt fogja megvétőzni. (KNapló, 1892—1896. XVI. köt. 28—52. l.)

*

MK az ülés hangulatát remekül jellemzi. Következtesen végighalad az eseményeken és megjegyzései mindig találóak. Teljes mértékben azonos a karcolat a valóban megtörténtekkel. Csak két részlet az, ahol hozzáad Mikszáth, kiszínezi az eseményeket, egyben hangulatossá teszi az írásművet: egyik helyen a folyosó hangulatát idézte fel, a másik hely pedig az Eötvös által elmondott teljesen egyértelmű példabeszéd visszaadása.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

48 : 3—4 *éppen úgy, mint évekkel ezelőtt, mikor a véderőjavaslatot tárgyalták a Házban.* — A véderő törvényjavaslatot 1889 januárjában kezdték tárgyalni, ennek két paragrafus, a 14. és a 25.§

- heves politikai ellenkezést váltott ki, utcai tüntetések voltak, a képviselőház előtt is heves jelenetekre került sor. Ezekről a jelenségekről részletesen beszámolt MK parlamenti karcolatában (ld. Krk 77. köt. 145—192. l. és jegyzeteinket 373—447. l.). A további erőteljes tüntetéseknek Rudolf trónörökös öngyilkosságát követő gyász alatt megkötött kompromisszum vetett véget, de még hónapok teltek el, míg a törvényjavaslat átjutott a parlamenten és a közvélemény is megnyugodott. (Ld. Krk 78. kötetének vonatkozó cikkeit.)
- 49 : 2—3 *Ott megy Apponyi, s hatalmas »abcú» riadozik* — A véderőtörvény idején a tömeg az ellenzékét éltette, most pedig az ellenzékben látták teljes joggal a házasságjogi törvények ellenfeleit.
- 4—5 *Jön kocsijában Csáky s lelkes éljenzés viharzik fel.* — Csáky Albin a kormány tagjaként tevékeny részese és előkészítője volt a házasságjogi törvénynek, e magatartásának szólt az éljenzés.
- 5—6 *Micsoda fordulat! Álom-e, káprázat-e ez, vagy valóság?* — Itt ezzel a megállapítással utal vissza MK a véderővitára, ahhoz képest nagy a fordulat az utca hangulatában.
- 9 *S igazán a tavalyi utca ez?* — Még itt is a véderővita utcai fogadtatására utal MK, ld. az 48 : 4 sorhoz fűzött jegyzetünket.
- 11—12 *egy jelentősége mégis van, hogy eddig az ellenzék támaszkodott rá.* [Ti. az utca hangulatára.] — Ezzel a fordulattal oldja fel MK korábbi utalásait, ami a kortárs olvasó számára, az események közeli volta miatt már az összevetés kezdetén is evidens lehetett.
- 14—16 *mint az Aeskulap botján a patikákon a körültekergőzött kígyó; most a bot kiesett a kígyó kezéből.* — A gyógyszerterek hagyományosan kialakult szimbólumából némi képzavar támadt: a MK-féle hasonlatsorban a kígyó az ellenzék, a bot a néphangulat. Ebből származott némi képzavarral ez a mondat: »most a bot kiesett a kígyó kezéből«, azaz az ellenzék nem ura az utca hangulatának.
- 30—31 *ahogy Gyulai Pál egyik versében jön sírjából az anya s megigazítja a gyermekek vánkoskát.* — MK Gyulai Pálnak az 1866-ban írott »Éji látogatás« c. költeménye 25—28 sorára vonatkozott: a sírjából visszatérő anya három gyereke közül »Az egyiket betakarja; Másikat felfogja karja, Elringatja, elalattja; Harmadikat ápolgatja.«
- 50 : 6 *in politicis* — politikailag
- 7 *in ecclesiasticis* — egyházilag, egyházi kérdésben
- 10—12 *Nem adom ki az országot a papoknak, punktum. Inkább kiadom Bachnak. Mert ha a papoknak kiadtam, akkor Bachnak is kiadtam.* — A korabeli politikai érvelés ma már nehezen oldható fel, nem világos, miként került az érvek közé a szabadságharc leverését követő idők hírhedt osztrák politikusa,

- Alexander Bach, akinek neve egy politikai korszakot is jelentett a magyar történelemben.
- 50 15 »*Hisz ez pohárköszöntő!*« — A KNapló így jegyzi le ezt az esetet: Teleszky István beszéde végén ezeket mondta: »A magyar nemzet nem lehet történelmi múltjához hűtelen, nem utasíthatja vissza ezt a nemzeti hagyományt, ezt a politikai hagyományt nem utasíthatja vissza akkor, midőn a végrendelet végrehajtására vállalkozó kormány a végintézkedést egészen a végrendelezés nemes intencióinak megfelelő szellemben kívánja végrehajtani. (*Élénk éljenek jobb felől.*) El kell fogadnia ezt a politikai örökséget, el kell fogadnia feltétlenül, a leltárjog kedvezménye nélkül És mikor a nemzet ezt a nagy örökséget elfogadja, akkor — nézetem szerint — nem feledkezhetik meg a végrendeleti végrehajtók érdemdíjazásáról sem; (*Úgy van jobb felől.*) teljesítenie kell lovagias jelleméből folyó kötelességét: az elismerés koszorújával kell jutalmaznia Deák Ferenc végrendeletének végrehajtóit, (*Igaz! Úgy van! jobb felől.*) a magyar kormányt, különösen annak elnökét, . . . (*Hosszantartó élénk éljenzés jobb felől*) UGRON GÁBOR: Pohárköszöntő ez? (*Derűtség bal felől.*)« (KNapló, i. h. 35. l.)
- 18—19 *versenyzik, de csak hosszúságára nézve, az Eötvös eszlári beszédjével.* — Mikszáth nem véletlenül hozza ezt a példát (ti. Eötvös beszédét a tiszaezlári ún. vérvád perrel kapcsolatban), egyrészt Polónyi valóban rendkívül hosszasan beszélt; és a vegyesházasságok kérdése is összekapcsolódik részben a vallási jogok kérdésével. Ezenkívül még az is tény, hogy a tiszaezlári per és ezen belül Eötvös szerepe Mikszáth nézeteire nagyon nagy hatást gyakorolt. Karcolataiban sokszor idézi hasonló értelemben ezt a beszédet.
- 20—21 *A parlamentben csak Zay mondott ennél hosszabb beszédet ezelőtt tizenkét évvel.* — MK jól emlékezett: Zay Adolf 1883. márc. 13-i képviselőházi ülésen több mint három óra hosszúra tartó beszédet mondott a középiskolai törvényjavaslat kapcsán. E hosszú beszédéről a következő napi karcolatban nagy iróniával meg is emlékezett: Krk 65. köt. 208—210. l.
- 51 2—3 *megmozdult a jobb mező s sűrűn cikáztak a közbeszólások.* — A KNapló tanúsága szerint valóban az egész beszéd alatt gyakori volt a közbeszólás: és végig a baloldal élénk helyeslése, a jobboldal heves ellenvetése jellemezte az ülést.
- 6—7 *ahol rés nyílt Szilágyin ütni egyet, azt el ne mulassza;* — Polónyi beszédének erre a jellegzetességére egy rövid példát idézhetünk: »Ugye, hogy az az ultramontán, ki eleven nagyságában áll önök előtt, mégis csak valamivel régibb híve a kötelező polgári házasságnak, mint akár Szilágyi Dezső miniszter úr, akár azok, kik az ultramontán — reakcionárius trombitáját hónapok óta fújják és fúvatják?« (KNapló, i. h. 38. l.)

AZ EGYHÁZJOGI VITA

M *Pesti Hírlap. 1894. február 21., 16. évf. 52. sz. (1., 2. 1.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Második nap* alcímmel.
Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. febr. 20-i ülés elején rövid vita alakult ki a függetlenségi párti képviselők és a belügyminiszter, Hieronymi Károly között a rendőrség akcióiról, amelyeket a parlament előtt összegyűjt tömeggel szemben alkalmaztak.

Ezután a napirenden lévő a házassági jogról szóló törvényjavaslat általános vitája folytatódott. *Veszter Imre* felszólalásában azt fejtette ki, hogy a törvényjavaslat általánosságban elfogadja, és mint a haladás és a liberalizmus nagy tettét üdvözli. Majd hosszasan elemezte a polgári házasságkötés bevezetésének minden előnyét és sorra vette a katolikus ellenvélemény érveit, egyenként megcáfolva azokat. A következő hozzászóló *Wlassics Gyula* volt, aki ugyancsak a törvényjavaslat ellenzőinek — főképpen a klerusnak — az ellenérveit vette sorba és cáfolta azokat. A beszéd második részében viszont a törvényjavaslat megfogalmazását védte meg Polónyi Géza előző napi beszédjében elhangzottakkal szemben. A következő szónok *Apponyi Albert* gróf volt. Nézete szerint a polgári házasságkötés csak fakultatív jelleggel időszerű és helyes, ezért határozati javaslatot nyújtott be egy megváltoztatott szövegű törvényjavaslat elfogadására. Kifejtette, hogy csak ebben a változatban támogatja a javaslatot. (KNapló, 1892—1896. XVI. köt. 53—86.)

*

MK ebben a karcolatban is hűségesen követi az eseményeket. Nemcsak a szónoklatok leírásában marad hű az elhangzottakhoz, de még a közbeszólásokat, megjegyzéseket is pontosan közvetíti. Természetesen ezek a parlamenti ülések maguk olyan nagy jelentőséggel bíróak, hogy a jó érzékkel rendelkező író hagyja ezeket önmagukban érvényesülni. Az olvasó számára egyedül az a sajátos stílus jelent többletet, egyben művészi keretet, amibe az író belefoglalta a valóságos eseményeket.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

51 7—18 A »Nemzet« és a »Pesti Napló« az utcai közvélemény megnyilvánulásairól. — MK az előző karcolatában maga is az utca véleménynyilvánítását regisztrálta, itt e fejtegetésben már a lapársak túlzásait kifogásolja. Valóban, a napi-

- lapok többsége politikai prognózist próbált felállítani az utcai rokon- és ellenszenv megnyilvánulások fordulataiból.
- 52 : 9 *citoyen* – állampolgár; itt: polgár, azaz nem főrangú
- 24–25 *Károlyi Gábor a közbeszólókat molesztálta.* – A MK által leírt Károlyi Gábor közbeszólás a valóságban Apponyi Albert beszéde közben történt a következőképpen: »Hogy most ezt proponálok és nem a fakultatív polgári házasságot, annak az az oka, hogy ha a fakultatív polgári házasságot őszintén óhajtjuk . . . (*Mozgás és zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! a baloldalon.*) OLAY LAJOS: Holnap meg mi nem fogjuk meghallgatni Szilágyi Dezsőt! Visszaadjuk a kölcsönt! ELNÖK: Arra kérem a képviselő urakat, szíveskedjenek egyformán csendben lenni mindkét oldalon.« (KNapló, i. h. 81. l.) Ami pedig Károlyi Gábor szerepét illeti, valóban olyan volt, mint amilyenek MK leírta, vegyük példának a következőket: »(*Zaj a szélső baloldalon.* Gr. Károlyi Gábor többszörösen közbeszól.) ELNÖK: Csendet kérek! UGRON GÁBOR: Egy kis hidegvizet kell behozni. GRÓF KÁROLYI GÁBOR: Ugron Gábornak !« (I. h. 61. l.)
- „ 31 *terrenum* – tér, terület
- „ 35 *antagonista* – ellenfél, ellenlábás
- 53 4–5 *midőn* [Wlassics] *egy pótválasztáson a Házba bekerült.* – A pótválasztás Csáktornyan történt 1892-ben, ekkor választották meg Wlassicsot szabadelvű párti programmal. Ekkor már a pesti egyetemen, Szilágyi Dezső tanszékén egyetemi tanár volt, az MTA-nak rendes tagjává is 1892-ben választották.
- 6–12 Wlassics Gyula beszédének mikszáthi értékelése. – Írónk jól érzekelte a beszéd erősségeit, mert három év múlva a Pallas Lexikon külön is kiemelte: »Az új (polgári) házasságjogi törvény tárgyalásakor Wlassics beszéde volt egyike azon felszólalásoknak, amikkel a küzdelemben politikai pártkülönbség nélkül egyesült szabadelvűek a vitát megnyitották; a magyar jogfejlődés történetéből merített érvekkel bizonyította, hogy az idő a mi társadalmunk számára is megérlelte már a kötelező polgári házasság intézményét és hogy ennek megalkotása az 1848-ban kivívott honpolgári jogegyenlőségének elmaradhatatlan követelménye . . .« (Pallas Nagy Lexikona, XVI. köt. 1066. l.)
- 31–32 *régi fránya hexameter*: »Róka szoros egykor nagy ehethnám lyukba bebújt volt.« – MK e tréfás diákfordulatot már korábbi művében is felidézte.
- 33–35 [Apponyi] *Beszédjének tehát csak külsőségei tartozhatnak e referáda keretébe. Azok az apró igénytelen vonások, amiket a gyorsírók nem jegyeznek fel.* – MK itt e fordulatokkal is megismételte korábbi parlamenti karcolatírói elvét: a hangulat, a helyzet érzékeltetését tartotta feladatának, és nem a tárgyszerű referádát.

- 54 : 7—8 *(jók voltak most a »nagy brittek«, néha nem jók)* — Apponyi beszédének ebben a részében többször is idézi az angolok gyakorlatát példának. Többek között ezt mondta: »Az angol gondolkozást e tekintetben mi sem jellemzi jobban, mint azon királyi főbizottságnak jelentése, amely 1856-tól 1868-ig együtt ült és a házassági viszonyokat tanulmány tárgyává tette, amely királyi bizottságnak tagjai Angliának elsőrangú jogászai és államférfiai voltak.« (KNapló, i. h. 71. l.) Majd idézett Sir R. Palmer parlamenti beszédéből és a fent említett királyi bizottság jelentéséből is. Az idézet természetesen Apponyi véleményét támasztotta alá, amennyiben az egyházak érdekét kevésbé sértő fakultatív polgári házasságot részesítette előnyben.
- 10—15 Polónyi közbeszólása és az előző napi beszédére való utalás. — Ez a Mikszáth-karcolatbeli jelenet — nagyon ritka jelenség az ilyen — talán hangsúlyosabb a valóságban, mint az írónál, bár MK ugyancsak remek érzékkel összeveti Polónyi közbeszólását előző napi szavaival, ami kiemeli a közbeszólás visszásságát. Tehát idézzük a közbeszólást: »APPONYI A.: A harmadik hang, amely szintén ama vegyes házassági törvényjavaslat alkalmával emelkedett és amely mellett ignorálással elmenni szintén nem lehet, szintén hazánk egyik nagyjáé, gr. Andrassy Gyuláé, aki 1884-ben az e javaslat mellett szónokolva a kötelező polgári házasságról így nyilatkozott (olvassa): „Ezen intézmény — ti. a kötelező polgári házasság — által csak két áramlat érzi magát kielégítve: az egyik az, amely vallást nem ismer és azzal az állam mindenhatóságát állítja szembe, a másik mely toleranciát ismer.“ POLÓNYSI GÉZA: Úgy van! (*Hosszantartó zajos derűtség jobb felől.*) Úgy van, ezt Andrassy mondta! Önök az intoleránsok! (*Úgy van! Úgy van! a szélső baloldalon. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!*)« (KNapló, i. h. 72. l.) Ami pedig az előző napi felszólalást illeti, azt teljesen hitelesen idézi az író, a KNapló tanúsága szerint a következőket mondta Polónyi febr. 19-én a felszólalásában: »Ezzel restituálom tehát azt a tényállást, hogy volt idő, midőn Magyarország törvényhozásában Irányi Dániel, boldogult elnököm azt mondta, hogy ő megelégszik a polgári házasság kifejezésével és amikor én és Herman Ottó t. képviselőtársam voltunk csak azon szerencsés helyzetben, hogy kijelentettük, hogy mi csak azon interpellációhoz járulunk hozzá, ha az a kötelező polgári házasságot jelenti.« (I. h. 38. l.)
- 28 *Mi a fényes győzelemmel is beérjük.* — Ez a közbeszólás ilyen formában nem hangzott el, de Apponyi Albert beszéde, amelyben gr. Andrassy Gyulát idézte, valóban így hangzott: »Ismételem, a polgári házasság egy harc szüleménye, amelyben van egy győztes és egy legyőzött fél, s bár minden ilyen

- harcban — azt hiszem, így lesz a jövőre is — az állam győz, az én meggyőződéseim mégis az, hogy vallási kérdésekben a legrosszabb egyezés is sokkal jobb a legfényesebb győzelemnél.» (KNapló, i. h. 73. l.)
- 54 : 31 *plauzibilitás* — elfogadhatóság, valószínűség
- 34—35 Ugron Gábor közbeszólása, — Apponyi beszédének az anyakönyvvezetésre vonatkozó részénél a KNapló valóban jelez mozgást és közbeszólásokat, de a karcolatban megírt közbeszólás a KNapló szövege szerint sem Ugron Gábor, sem más képviselő részéről nem hangzott el.
- 55 5—6 a »holt kéz« *barátjainak éljenei.* — A karcolatnak ennél a fordulatánál tisztáznunk kell, hogy mit takar a holt kéz kifejezés: a manus mortuum olyan jogi személyeknek az elnevezése, akik vagyonukról szabadon nem rendelkezhetnek, nem terhelhetik meg azt, sem el nem adhatják. Az ilyen birtokosok javai a rendes magánjogi forgalom tárgyát nem képezhetik, a forgalom szempontjából mintegy meghaltak, s innen az elnevezés: a holt kéz. Holt kéz = az egyház. Ami MK megfogalmazását illeti, valószínűleg ezen a második jelentésazonosságon alapul, hiszen Apponyi ebben a beszédében végig az egyház érdekeit védve érvelt. Itt az egyház szó eredeti: az »osztatlan« értelemben teszi világossá a megjegyzésben szerepelt holt kéz kifejezést.
- 7 *Bánffy Dezso örült, hogy közbeléphet.* — Az elnöki közbelépésre valóban sor került a következőképpen: »ELNÖK: Figyelmeztetem a karzati közönséget, hogy az 1848: IV. tc. tiltja azt, hogy nézetének és helyeslésének kifejezést adjon. Ezen rendreutásítás után, a véleménynyilvánítás ismétlése esetén következik a karzat kiürítése.« (KNapló, i. h. 84. l.)

AZ EGYHÁZJOGI VITA

M *Pesti Hírlap. 1894. február 22., 16. évf. 53. sz. (2., 3. l.)*
Rovaton kívül. Harmadik nap alcímmel. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. február 21-i ülésen rövid szóváltás zajlott le *Vesztér Imre* és *Vajay István* között még az előző napi beszéddel kapcsolatban. Az egyházjogi vita folytatásában elsőnek *Justh Gyula* kapott szót. Először is kifejtette, hogy az ország fejlődése és előrelépése szempontjából okvetlenül szükséges a szóban forgó törvény megalkotása és az eladott formában egyik vallás felekezet érdekét sem sérti. Hazáruólónak tartotta azt az álláspontot, amit Magyarország hercegprímásának elnöklele alatt megtartott ún. katolikus nagygyűlésen kifejtettek: hogy a képviselők kiválasztásánál a megbízható katolikus

álláspont legyen a döntő. A törvényjavaslatot elfogadta a részletes tárgyalás alapjául. Beszédét mind a szélsőbal, mind pedig a jobboldal nagy helyesléssel fogadta. A következő szónok *Bánó József* volt. Három szempontból: mint képviselő, mint protestáns és mint ellenzéki szólt a javaslat ellen. Beszéde végén Apponyi határozati javaslatához csatlakozott.

A következőkben *Hieronymi Károly* belügyminiszter szólalt fel. Beszédében arra a kérdésre reagált, hogy hogyan lehet megoldani az állami anyakönyvvezetés intézményét úgy, hogy folyamatosan mindenki számára jól működjön. Különös részletességgel válaszolt Apponyi Albert fejtegetéseire és az általa javasolt határozati javaslat hibáit elemezte. *Babó Emil* a kormány taktikáját elítélve a törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául elfogadta. A beszédek után interpellációk következtek. *Boda Vilmos* egy közigazgatási kérdésben interpellált, amire *Lukács Béla* miniszter azonnal válaszolt. *Asóth János* az igazságügy-miniszterhez interpellált, a házassági törvénynek Ausztria—Magyarország viszonyát illető kérdésben. Majd *Hévízy János* interpellációját olvasták fel, ami egy tanügyi visszaélésről kért információt. (KNapló, 1892—1896. XVI. köt. 86—111. l.)

*

A karcolatban Mikszáth egy rövid hangulatfestő bevezetés után rátért az ülés leírására. Az írói megfogalmazás itt híven közvetíti az eseményeket. A már nagyon jól bevált módszerrel el-elidőz néhány »színes« eseménynél, ezeket ma már szinte lehetetlen kikutatni, hogy megtörtént események-e vagy írói képzelőerő alkotásai? Ilyen például a Justh Gyula beszéde alatti jelenet: Polónyi orrvérzése — egy remek poén; vagy Hieronymi jellemzése.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 55 : 1—2 *Az országház környékén még mindig rendőrök őrzik a tiszteendő nemzeti pártot*. — A rendőrök jelenlétéről MK korábbi karcolatában is szólt. Itt érdemes megemlíteni, hogy a PH ugyanabban a számában — sőt MK tárcaja előtt — tették közzé Apponyi Albert nyilatkozatát, amely szerint ő maga »semmiféle lépést rendőri oltalom elnyeréséért nem tett« és az oltalmat »fölöslegesnek« tartja. (PH, 1894. febr. 22. 2. l.)
- 56 : 1 *ad rem* — dologra térve
- 6—7 *Sáron rózsáiból egy grupp*. — Sáron Palesztina egyik termékeny síkvidéke, Jaffa és a Karmel hegység között terül el. Eufemizmussal Sáron rózsái névvel illették a zsidó leányokat.
- 16—18 *Polónyi Géza és a függetlenségi párt*. — MK ezzel az utalással a függetlenségi párton belüli árnyalatokra utalt,

- arra, hogy az egyházi vitában Polónyi függetlenségi párti képviselőként a nemzeti párthoz állt közelebb.
- 56 : 20 *Mondott [Justh Gyula] a kormánynak kellemetlenségeket is, — Mikszáth megjegyzésének illusztrálására egy részletet idézünk itt a beszédből: »És ezen elhatározásunkban nem ingathat meg minket az a gyanú, hogy a kormány nem a történelmi fejlemények kényszere következtében, hanem csupán taktikából és hatalmi érdekből vette fel programjába a kötelező polgári házasság elvét (Igaz! Úgy van! bal felől.), mert ha helytelen volt a kormánytól és pártjától ilyen nagy kérdésben csupán hatalmi érdek által vezéreltetni magát (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Miért nem éljenek?) éppolyan hiba, hogy ne mondjam, bűn lenne a mi részünkről, csupán taktikából, avagy hatalmi vágyból és személyes gyűlölködésből megakadályozni azon elvnek törvényerőre emelkedését, amely mellett küzdeni soha nem szűnünk. (Zajos helyeslés és taps a szélsőbaloldalon. Helyeslés és éljenzés jobb felől.)« (KNapló, i. h. 89—90. l.)*
- 23—24 *Justhot, Eötvös detronizálása után, elnökké választotta a függetlenségi párt, — 1891-ben Justh Gyulát a párt alelnökévé választották, 1893-ban lett a párt elnöke.*
- 30—32 *Polónyi orrvérzése. — Ld. a Bevezetőben írottakat. Az egykorú újságbeszámolókból erre a mozzanatra nem találunk utalást.*
- 33 *Justh kiemelte azt is, hogy jó katolikus, — A KNaplóban így örökítették meg ezt a valóságban elhangzott mondatot. »En is jó katolikusnak tartom magamat és megvallom, hogy a tervbe vett reform által egyházam érdekeit sérte nem látom.« (KNapló, i. h. 88. l.)*
- 34—35 *az utána való szónok lutheránus volt (ámbátor elhallgatta). — Itt valamiért Mikszáth (talán a stílus, talán a poén kedvéért) nem a valóságnak megfelelően közvetítette az eseményeket. Bánó József felszólalásában kifejezetten protestáns képviselőként tiltakozott a törvényjavaslat ellen. Idézzük a beszéd egy részletét ennek igazolására. »T. Képviselőház! Ez a kérdés igen egyszerű! Én nem tudom, miért kelljen a protestánsoknak a kötelező polgári házasság? A polgári házasságért a protestánsok nem rajonghatnak egyszerűen azért, mert nekik arra szükségök nincs, mert náluk a házasság nem dogma és így felbontható.« (KNapló, i. h. 92. l.)*
- 58 : 4—5 *a visszamaradottak annyira elunták magukat. — Az itt leírtakból ma már csak annyit regisztrálhatunk, hogy Babó Emil beszédjének elhangzása után így szólt az ülés elnöke: »T. Ház! Az idő előrehaladott, ma már a tanácskozást nem folytatjuk. Méltóztatnak hozzájárulni, hogy holnap reggel 10 órakor kezdődőleg tartassék ülés, amelynek napirendjén lesz ezen törvényjavaslatnak általánosságban való tárgyalása. (Helyeslés.)« (KNapló, i. h. 107. l.)*

SZILÁGYI DEZSŐ

- M** I. *Pesti Hírlap*. 1894. február 23., 16. évf. 54. sz. (1., 2., 3. 1.)
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
- IIa. *Katángy Menyhért [III.] Katángy Menyhért egyéb művei*.
Szilágyi Dezső. MKm 12. [1. kiad.] 1896. 276—283. 1.
- IIb. [2. kiad.] 1901. [Az I. kiad. címlapkiadása.]
- IIc. [3. kiad.] 1903. [Az I. kiad. címlapkiadása.]
- III. *Hi 16. köt.* = *Jk 48. köt. A tisztelt Ház. Bp., 1917.* 151—157. 1.
- A jelen Krk a MKm szövegét közvetíti.

A parlamenti ülésről

1894. febr. 22-én folytatódott a parlamentben az egyházjogi reformról szóló törvényjavaslat általános vitája. Elsőként *Szacs vay Sándor* kapott szót. Függetlenségi párti álláspontot képviselt, és Kossuthnak még májusban Helfyhez írott levelét is idézte, hogy a kormányt bíráló szavait jobban alátámassza. Majd csatlakozott azokhoz, akik a törvényjavaslatot ebben a formában nem fogadták el. A beszéd után »személyes kérdésben« *Herman Ottó* kért szót. Szacs vay idézte előző beszédjében Miskolcon az év nyarán elmondott beszédét, csak rossz dátumot használt az idézet során. Ezt helyesbítette Herman Ottó. A javaslat vitájához *Molnár Béla* szólt a következőkben hozzá. Érdekes volt a nézőpont és az érvelés, ahogyan vitatkozott. Katolikus létére elítélte az ún. katolikus nagygyűlést, és teljesen jogosnak vélte a házassági jog rendezését, a felekezeti egyenjogúság elismerését.

Az ülés további részében *Szilágyi Dezső* beszélt. Rövid bevezető után, amiben a felszólalók kisebb jelentőségű ellenérveire reagált, rátért az Apponyi által előterjesztett határozati javaslat tételeinek cáfolására. Elsősorban Apponyinak azzal a nézetével szállt vitába, hogy a szabadelvű gondolkozáshoz mennyiben is tartozik a polgári házasságkötés bevezetésének kérdése. Ugyancsak cáfolta Apponyi ellenérveit az anyakönyvvezetés intézménye és a törvényjavaslat pénzügyi előkészítése tekintetében. Még foglalkozott az Apponyi által felhozott külföldi példákkal és kifejtette, hogy más oldalról ezek a példák is hoztak olyan pozitív eredményeket, ami Magyarország számára is biztató lehet. (KNapló, 1892—1896. XVI. köt. 111—135. 1.)

*

Ez a karcolat nem a szokásos parlamenti karcolatok sorába tartozik. Bár azt sem lehet mondani, hogy példák nélkül való az ilyen típusú alkotás a mikszáthi életműben. Említsünk most csak néhány példát: elsőnek a Mikszáth által is emlegetett *Szilágyi Dezső beszél* c. 1889. febr. 22-i karcolat (ld. a Krk 78. köt. 60—64. 1.) szövegét és jegyzetanyagát, valamint az 1885. ápr. 18-i *A t. Házból* c. karcolatot és a vonatkozó jegyzeteket. Az ismétlések elkerülése végett hivatkozhatunk a Krk 78. kötetének 237. lapjára, ahol egészen részletes felsorolást találunk az ilyen típusú karcolat előzményeire.

Erre a karcolatra az a jellemző, hogy az ülés egyik előadójának a személye olyan jelentős egyéniség — vagy csak MK számára bír különös jelentőséggel —, ezért az ülésen történtek leírása helyett elidőz az író magánál a beszélő személynél. Ilyenkor általában — mint ebben az esetben is — általánosságban és történeti szempontokból jellemzi a karcolat főszereplőjét, és természetesen nem hiányzik a jellemzésből a Mikszáthra olyan nagyon jellemző anekdotázás sem. Csak a karcolat harmadik részében tér rá az ülésre, helyesebben az adott ülésen belül Szilágyi szereplésére. Azonban itt sem a konkrét beszédre koncentrált, hanem a beszélő lefestésébe, külső jellemzésébe merült.

Így ebből a karcolatból a valóságos parlamenti ülésekből keveset tudunk meg. Ugyanakkor a légkör, az ülés hangulatának jellemzése többet nyújt a későbbi kor olvasójának, mint egy száraz eseményleírás.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 58 : 1—3 . . . *először életében szólott az alszerénység bandális frázisán az én »csékély személyem«-ről.* — Ahogy a karcolat rövid jellemzésében már jeleztük, Mikszáth a saját mondanivaló érdekében eltér a szó szerint történetektől. Ez a megjegyzés sem hangzott el a beszéd folyamán. De talán a következő beszédrejelzés lehet az alapja: »Én sohasem veszem magamnak azt a jogot egyetlen képviselő irányában sem, hogy a szíveket és veséket vizsgáljam, amint azt Ugron Gábor képviselő úr teszi (*Derültség jobb felől*), én meglegszem minden képviselő-társam nyilvánosan, politikai felelőssége alatt elmondott nyilatkozatának vizsgálatával.« (KNapló, i. h. 122—123. l.)
- 5—6 *A szék, amelybe leül (még ha miniszteri szék is)* — Szilágyi Dezső ebben az időszakban igazságügy-miniszter volt.
- 7—12 Mikszáth óriás természetű nagybátyja — A MK irodalom nem tartja számon az író rokonságának természetét. Így ma már nem tudjuk eldönteni, hogy valóban létezett-e ilyen családtag vagy csak az írói ábrázolás eszközeként említette MK.
- 59 : 16—17 *Ebbe pusztult bele Szapáry s előtte annyi százan,* — MK e fordulattal az 1892-es közös honvédelmi-közmű és Hentzi-szobor koszorúzására utalt, amely gondolat megnyerte a király tetszését, de kiváltotta a közvélemény ellenszenvét. Szapáry az utóbbi nyomására elvetette a kettős koszorúzást, ezzel lecsillapította a közhangulatot, de elvesztette a király kegyét. Így kényszerült lemondani. (Ld. Krk 81. köt. 261—262. l.)
- 17—18 *s ebbe pusztulnak el majd e meg nem nevezett némely miniszterünk is.* — MK ólézását ma már nem tudjuk feloldani, nem tudjuk, hogy a Wekerle-kabinet melyik tagjára célozhatott.

- 59 : 19 —20 *Vannak, akik ennek igazságát átérzik és csak az ellenzéknek óhajtanak tetszeni.* — Ld. az 59 : 17—18 sorhoz fűzött jegyzetünket.
- 28 —29 *E viszonyban, pedig már ötéves innen-onnan,* — Szilágyi Dezső még Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején, 1889. ápr. 9-én lett igazságügy-miniszter.
- 37 —38 [Szilágyi] *A Szapáry-rezsim alatt, midőn tevékenyen részt vett a parlamenti szócátákban.* — E korszakban Szilágyi Dezső igen aktívan vett részt az egyházjogi reform parlamenti vitáiban.
- 60 : 18 *Szidták is azelőtt eleget, hogy csak virágozni tud.* — MK gyümölcsfa képsorában ez a csillogást, a dekoratív megnyilvánulást kívánta érzékeltetni.
- 33 —34 *Erdőszakos lénye ki-küőr a nyers erőnek imponáló ruhájában.* — MK itt Szilágyi emberi magatartására, szónoki eszköztárára utalt.
- 61 1—4 *Az orosz és a szerb viszonyokra való utalás.* — MK nem volt külpolitikailag tájékozott, ismereteit a lapok és a PH külpolitikai híreiből merítette. Innen származik Szilágyi feltételezett beleillesztése az orosz, ill. szerb viszonyokba.
- 15 —16 *erről már megírtam néhány év előtt a »Szilágyi beszél» című rajzot,* — Mint a karcolathoz fűzött jegyzetek bevezetőjében már kifejtettük 1889. febr. 22-én a PHban a PH tárcája rovatban megjelent Mikszáth-írásról van szó. A két karcolat feltűnő hasonlatosságot mutat. Ennek illusztrálására egy rövid részletet idézünk a korábbi, majd összehasonlításul a jelen karcolatból. »Egy nagyelméjű ember, akinek az a célja: beszélni és azután megint beszélni, agya mozog mint a perpetuum mobile, s örli gondolatokká a benyomásokat, . . .« (Krk 78. köt. 60. l.) S most a jelen írásból vett részlet: »Titáni gondolatok forrnak, nagy tervek gomolyognak Szilágyi koponyájában. Lelke áhítja a rendkívüli cselekedeteket.« Ugyancsak teljesen hasonló az írói módszer, mikor MK csak a címszereplő alakjára koncentrált, az ülés maga szinte kimarad a karcolatból.
- 23 —33 *Darányi Ignác mint advocatus diaboli.* — Szilágyi Dezsőnek ezt a fehér asztal mellett alkalmazott módszerét MK itt említette először.
- „ 34 *gruppíroz* — csoportosít, elrendez
- 62 : 7—16 *Szilágyi beszédének jellemzése.* — MK a hatás érzékeltetésére visszatért a tárcában már felidézett gyümölcsfa hasonlathoz (60 : 18—19) és azt továbbfejlesztette.
- 17 *A nagy ellenféllel szemben mind-mind komorabb lett.* — Itt Apponyiról van szó. Az egész Szilágyi-beszéd — mint azt a regesztában már leírtuk — Apponyi beszédével és határozati javaslatával való polemizálás.
- 33 —34 *A parlamenti pártok megnyilatkozásai az elhangzott beszéd végén.* — Mikszáth leírásával szemben a KNaplóbból

az tűnik ki, hogy csak a jobb oldal fejezte ki egyértelműen tetszését. Idézzük ezért ezt a mozzanatot: »Ha pedig a végrehajtás stádiuma, vagy egy későbbi időpont arra használtatnék fel, hogy megghiúsítsassék a végrehajtás, vagy megcsorbíttassanak ezek az intézmények és nagy reformok, akkor mi is, nem ugyan mint kormány, mert meglehet ez a kormány már nem is lesz, de erős meggyőződésem, hogy Magyarország összes szabadelvű elemei össze fognak állani (*Élénk helyeslés és éljenzések jobbról. Nagy zaj és nyugtalanság bal felől.*), és közös erővel, pártkülönbség nélkül fogják megvédeni azokat a reformokat, amelyeknek megalkotását pártkülönbség nélkül a szabadelvű elemek az országban felkarolták és amelyek közül a jelen javaslatot a T. Háznak elfogadásra ezennel ajánlom. (*Hosszantartó, élénk éljenzés és taps jobbról. Nagy zaj és nyugtalanság a bal- és szélsőbaloldalon.*)» (KNapló, i. h. 135. l.)

62 : 37 — *No, hát állítsatok még valamit!* — MK e Szilágyinak tulajdonított gondolattal visszautalt korábbi, Darányi nevéhez fűzött anekdotájára (61 : 23—33).

63 : 8 — *Urrak a papok! Urrak a papok!* — MK e fordulattal zárja az 1900-ban írt *Különös házasság* c. regényét (Krk 14. köt. 187. l.). Bisztray Gyula jegyzetében Tóth Béla »Szájruul szájra« c. 1895-ben közölt kötetéhez köti a motívumot. Ez az 1894-ből származó írás jelzi, hogy MK Tóth Bélától függetlenül ismerte a mondást, valószínűleg az egyházpolitikai harcok idején már közszájon foroghatott.

JELENETEK A MAI ÜLÉSBŐL

M *Pesti Hírlap. 1894. február 25., 16. évf. 55. sz. (8. l.)* Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

A házassági jog általános vitájának folytatása 1894. febr. 24-én *Reitter János* felszólalásával kezdődött. Véleménye szerint az egyházi jogi törvényjavaslat azért került napirendre, mert a kormány Bécs felé ezt látta a legkevésbé kihívónak, ugyanakkor a belső erőket és az egész közvéleményt is hosszú időre lekötötte. A javaslatot antikatólikusnak és túlzottan radikálisnak tartotta, ezért általánosságban sem fogadta el. *Hoitsy Pál* beszédének legelején leszögezte, hogy elfogadja a javaslatot. Ugyanakkor vázolta azokat a problémákat és nehézségeket, amiket már előre látni lehet a végrehajtással kapcsolatban. A következő felszólaló *Csáky Albin* gróf, a vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. Az állam beleszólási és irányítási jogát elemezte egyházi, így a házassági jog vonatkozásában. Utána *Szapáry Gyula* gróf fejtette ki

azt a nézetét, hogy szerinte a polgári házasság egy törvény által megállapított forma és nem egy szabadelvű intézmény. A végrehajtás minőségét sem látta biztosítotttnak, ezért nem fogadta el a részletes tárgyalás alapjául. A következőkben *Wekerle Sándor* miniszterelnök és pénzügyminiszter kért szót. Néhány vonatkozásban kiigazította Szapáry Gyula állításait, majd Szapáry válaszolt röviden. *Veszter Imre* is Szapáry beszédének egy részére reagált, majd *Szilágyi Dezső* javította ki Szapáry állítását. (KNapló 1892—1896. XVI. köt. 135—160. l.)

*

MK a lehető legpontosabban úgy adta vissza ennek a napnak a hangulatát, ha nem a szónokokat és beszédeiket festette le, hanem azt a zűrzavart és lármát, ami valóban jellemezte ezt a napot. A KNaplóban leírtak alapján valóban nagy mozgás, kiabálás, izgalom és az elnök többszöri határozott rendreintései voltak a főbb események. A karcolat második része pedig jellegzetes folyosói Mikszáth-kép.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

63 : 1—6 Veszter Imre felszólalása és a parlament »felzúdulása«. — Ez az esemény így szerepel a KNaplóban: »ELNÖK: *(csenget)*. Kérem a képviselő urakat méltóztassanak csendben lenni. Veszter Imre képviselő úr kíván szólni személyes kérdésben. *(Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)* VESZTER IMRE: T. Ház! Gr. Szapáry Gyula t. képviselő úr előadása folyamán tegnapi beszédemnek egyik passzusára, gondolom, a befejezésére reflektálván, azt inszinuálta nekem, mintha én azt mondtam volna, hogy aki a javaslatot meg nem szavazza, az nem magyar ember. Ámbár én, őszintén bevallom, a jelen javaslat elfogadását csakugyan a magyarság érdekének is tartom, . . . *(Nagy zaj és nyugtalanság bal felől. Zajos helyeslés és felkiáltások jobb felől: Úgy van! Igaza van! Élénk felkiáltások a baloldalon: Eláll! Eláll!)* ELNÖK: *(Csenget)*. Csendet kérek! *(folytonosan tartó zaj bal felől. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Élénk felkiáltások a baloldalon: Eláll! Eláll!)* Méltóztassanak csendben lenni különben kénytelen leszek az ülést felfüggeszteni . . .» (KNapló, i. h. 159. l.)

7 *Ugron Zoltán mind a két kezével verte a padot*, — Az ilyen heves emberi megnyilatkozás ritkán igazolható a KNapló alapján. Ez egy olyan ritka eset a kutató számára, hogy a legnagyobb örömmel tárhatjuk csak a késői olvasó elé, ebben az esetben nyoma maradt a Mikszáth által is megírt esetnek. Idézzük a KNaplót: »*Folytonosan tartó nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon. Ugron Zoltán veri a padot.*» Ugron Zoltán képviselő urat — ma már másodszer — rendretudasítom.« (KNapló, i. h. 159. l.)

64 : 3—17 Szapáry és Wekerle találkozása a folyosón. — MK ügy tüntette fel karcolatában, mintha Szapáry felszólalásában Wekerlet támadta volna. A KNapló tanúsága szerint Szapáry a maga különvéleményét Szilágyi Dezsővel és Csáky Albinnal vitatkozva mondotta el. (KNapló, i. h. 150—157. l.) Wekerle Sándor valóban Szapáry után szólalt fel, két kérdésben korrigálta a volt miniszterelnököt: visszautasította, hogy Szapáryt bárki is támadta volna ». . . azon szavait, hogy őt [Szapáryt] többen ultramontánnak vagy reakcionáriusnak bélyegzik; mert talán annyi jóízlést feltételez rólunk, hogy ilyen kifejezéseknek, ilyen felfogásoknak részünkről tért nem engedünk . . . » (I. h. 158. l.). A másik mozzanat az volt, hogy visszautasította Szapárynak azt az állítását, hogy a kormány egyházpolitikai kérdésben elfoglalt álláspontja 1892 novemberében, tehát Szapáry lemondása után változott meg. (I. h. 158—159 l.) Ez utóbbi kérdésre reagált Szapáry és részben elfogadta Wekerle érvelését.

PULSZKY, HORVÁTH STB.

M *Pesti Hírlap. 1894. február 25., 16. évf. 56. sz. (2., 3. 1.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A parlamenti üléről

Az 1894. febr. 24-i, szombati ülésen a törvényjavaslat tárgyalása előtt két felirat rövid ismertetése után *Szapáry Gyula* gr. kért szót, és visszatért az előző napi ülésen elmondott beszédéhez, aminek elhangzása után *Szilágyi Dezső* igazságügy-miniszter helyreigazította két megjegyzését. Szapáry Gyula most a törvénycikk szó szerinti idézésével támasztotta alá előző nap elhangzott érveit. *Szilágyi Dezső* gúnyos visszavágással válaszolt. Vitájuk témája a »magyar állampolgárság» fogalmának meghatározása volt. A házassági jog megváltoztatásának vitájához ezen a napon először *Pulszky Ágost* szólt hozzá. A polgári házasság intézményét logikus fejlődés eredményének tartja, kifejtette, hogy a törvényjavaslat ellenzői felekezeti viszályt szítanak az országban, különbséget tesznek ember és ember között csak vallási hovatartozása alapján. Apponyi Albert beszédét, amelyet a javaslattal kapcsolatban mondott el, »történeti eseménynek» nevezte. Nézete szerint Apponyi széles körök véleményét tolmácsolta, mikor kifejtette, hogy az a helyzet, ami a házassági jog területén Magyarországon kialakult, már tarthatatlanná vált. Pulszky véleménye szerint a házassági jog kérdését a kötelező polgári házasság intézményének bevezetése nélkül nem lehet megoldani, vitatkozik azonban Apponyinak azzal a nézetével, hogy a beszédében az angolszász példát teszi meg mintának. Beszédének következő részében arra tért ki, hogy »részben a kötelező

polgári házasság bevezetése különböző rétegek és csoportok érdekeit annyira, hogy emiatt megvalósíthatatlan lenne. Ezt a kérdést az egyes egyházak hatalmi szempontjaiból vizsgálta meg és arra a meggyőződésre jutott, hogy a nemzet közös igénye a törvényjavaslat megvalósítása. Pulszky Ágost hosszú beszédét nagy érdeklődés kísérte, és tetszéssel fogadták a parlamentben. A következő szónok *Hortoványi József* volt. Szemben Pulszkyval ellenezte és hevesen kikelt a törvényjavaslat ellen. Véleménye szerint különösen erkölcsi okokból beláthatatlan károkat fog okozni a polgári házasság bevezetése. Felhozott egy párizsi akadémiai felolvasást példának, amelyben ott kifejtették, hogy milyen mértékben emelkedett például a törvénytelen születések száma a francia nagyvárosokban a törvény beiktatása után. Ugyancsak adatokat sorolt fel Németországból, ahol a polgári házasság bevezetése óta — nézete szerint — óriási méretűvé nőtt a felekezet nélküiség és a vallástalanság. Hortoványi szerint Magyarországon egyébként nem állnak fenn azok az okok, amely miatt külföldön bevezették a kötelező polgári házasság intézményét. A kifejtett indokok alapján a törvényjavaslatot az általános vita alapjául sem fogadta el. A következő felszólaló *Horváth Gyula* volt. A beszéd elején röviden saját helyzetét vázolta, elsősorban a kormánypártból való kiválását. Azt elemezte, hogy a szabadelvűség elvesztette egykori céljait. Apponyi nézetét, azt hogy szembehelyezkedett a törvényjavaslattal nem látta célszerűnek. Az ő nézete az, hogy a káosz elkerülése és a konszolidáció útja egyedül a törvényjavaslat elfogadása. (KNapló, 1892—1896. XVI. köt. 160—192. l.)

MK írása erről a szombati parlamenti ülésről alig mond a mai olvasónak valamit. Ezért is tértünk ki az ülés leírásában a szokásosnál bővebben a részletekre és ugyancsak emiatt bővebb a jegyzetanyag is egyes vonatkozásokban. Magáról az ülésről Mikszáth az írás rövid bevezető szakaszában ad rövid leírást.

A karcolat törzse egy jellegzetes Mikszáth-írásmű: portré két képviselőről. MKnak a Magyar Hírlapnál szerzett tapasztalata magyarázza, hogy nem Horváth Gyula alakja került a középpontba, aki pedig korábban kedvelt alakja volt parlamenti írásainak, hanem Pulszky Ágost. Azt vizsgálhatja, miért nem érdeme szerint ismerik el Pulszkyt, mi lehet az oka annak, ha valakit alábecsülnek.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

64 : 4 *Azt szedegették le az ülés elején Szapáry és Szulágyi;* — A parlamenti ülésről szóló összefoglalóban nem volt mód rá, hogy részletesen ismertessük ezt a vitát. Hangnemt és tárgyat tekintve azonban olyan érdekes szócata zajlott le a két kiemelkedő politikus között, hogy érdemes itt részletesen idézni. — Először felidézzük, hogy mivel indokolta Szapáry

újabb felszólalását: »T. Ház! Tegnap az ülés végén az igazságügy-miniszter úr engem tudatlansággal és törvényekben való járatlanságra [!] vádolt. Ezek után a t. Ház — azt hiszem — indokoltan fogja tartani, hogy ezen a váddal szembeni álláspontomat igazoljam és igazoljam azt, hogy nekem okom volt azt mondanom, hogy az a kifejezés, mely a jelenleg tárgyalás alatt lévő törvényjavaslatban használtatik, szokatlan — és felfogásom szerint — helytelen. T. Ház! Azt hiszem, nem szükséges, hogy mást mondjak és más magyarázatot hozzá tegyek, hanem elég, ha a két szöveget, tudniillik az 1879 : L. törvényoikk 21. szakaszát és a jelen törvényjavaslatnak az idevonatkozó szakaszát felolvassam. Ebből magából a t. Ház látni fogja, hogy van-e különbség a két kifejezés közt, vagy nincs? (Zaj. Halljuk!)» (KNapló, i. h. 161. l.)

E rövid bevezetés után, hogy ma is érthessük miről van szó, meg kell néznünk, hogy valóban mi is a vitatott téma: »A most szónyegen lévő javaslat 47 §-ának a) pontja így szól: „A horvát-szlavon községi illetőségű magyar állampolgárookra a külföldiek tekintetében megállapított rendelkezések.” Az 1879 : L. tc. 21. §-ának 1-ső bekezdése pedig így szól: „Az elbocsátás iránt béke idején a Magyarország és Fiume területén lévő községek kötelékébe tartozókra nézve a belügyminiszter, a Horvát-Szlavonországok területén lévő községek kötelékébe tartozókra nézve a horvát-szlavon-dalmát bán, illetőleg a határvidéki országos hatóság hoz végérvényes határozatot.” Megjegyzem még, hogy ugyanezen törvény első §-ában kimondatik, hogy: „A magyar korona összes országaiban az állampolgárság egy és ugyanaz.” Én arra a 2. §-ra hivatkoztam és szerintem éppen az ilyen kérdéseknél nagyon óvatosnak kell lenni a terminológiában, hogy a hivatkozás precedenst ne alkosson. Fenntartom tehát állításomat, hogy az 1879-iki törvény sokkal óvatosabb és helyesebb; konstatalom a két szöveg közötti különbséget és ebből folyólag a részletes tárgyalás során indítványozni is fogom, hogy a 47. § ama kifejezése az 1879 : L. tc-iknek megfelelően módosíttassék és pedig úgy, hogy e helyett: „a horvát-szlavon községi illetőségű magyar állampolgárok” ez tétessék: „a Horvát-Szlavonországok területén lévő községek kötelékébe tartozók.” Lehet a másik kifejezést is jónak találni, de hogy a kettő között különbség ne volna állítani nem lehet. (Úgy van! a baloldalon.)» (I. h. 161. l.)

Idézzük most Szilágyi Dezső válaszáának egyik jellemző részletét, így teljesebb lesz a mai olvasó számára is ennek a vitának a menete. » . . . Én tehát újra felszólítottam t. képviselőtársamat, hogy ezt a különbséget a két kifejezés közt magyarázza meg, melyet a múltkor állított. Ma is csak állít, múltkor sem bizonyított, ma sem bizonyított. Én pedig kimutatom,

hogy könnytsem álláspontját (*Derültség*), hogy jogi szempontból semmi nemű különbség sincs. . . . Kérdem én, t. Ház, hogy e között: Horvát-Szlavonországok területén levő községi kötelekbe tartozó magyar állampolgár, és e között: horvát-szlavon községi illetőségű magyar állampolgár, mondom e két kifejezés között mi az a nagy különbség, ami miatt egyik közjogilag korrekt, a másik helytelen, . . . » (I. h. 161 — 162. l.)

- 64 : 8—9 Hortoványi József beszéde. — Két rövid részlettel fogjuk jellemezni ezt a beszédet, ezt annál is inkább meg kell tenni, mert Mikszáth maga nem tér ki erre a beszédre. Az első idézet az egész beszéd jellegét világítja meg, a második pedig arra példa miért írta ezt Mikszáth: ». . . semmiképp sem óhajtván szentelt *vízbe* nyúlni . . . » T. Ház! A tárgyalás alatt levő, házasságról szóló törvényjavaslat indoklása éppúgy, mint az azt pártoló eddig felszólalt képviselőtársaim, ez intézményt, mint a liberalizmus elengedhetetlen követelményét, mint a modern jogállam épületének betetőzését állítja eléink . . . Nem foglalkozom most e kérdés politikai hátterével, sem azon valódi okokkal, melyek a t. kormányt e javaslatnak benyújtására kényszerítették, de ha elfogadnám is azon ideális célokat, amelyek lobogója alatt e javaslat pártolói küzdenek, el azon eszméket, amelyekért lelkesedni is tudnak: akkor is az ellenkező eredményre jutok. » (KNapló, i. h. 177. l.)

»Nem fásasztom a t. Házat a javaslat másik alaptételével mely a házasság felbonthatatlanságának dokumentálásával mennyire sérti lelkiismereti szabadságunkat és hitelveinket. Lehet e tekintetben másoknak más meggyőződésük bármily szempontból fogják is fel a kérdést, egyet biztosan tudok, hogy az egyház századokon át küzdött, míg ezen elvével diadalmaskodva ezen elvével emelte fel a nőt a régi pogány korban sülyedt [!] állapotából, amidőn a házasság felbonthatatlanságának kimondásával megalapította a család szilárdságát, s ezzel biztosította a társadalom alapját.

Az egyház, midőn eszmével hódít, a műveltség különböző fokán álló nemzetek közt ezzel tette le a keresztény társadalom egyedüli szilárd alapját. » (I. h. 183. l.)

- 65 : 25 *pion* — francia sakk-műszó, a. m. gyalogos, paraszt
 66 : 10 *identifikál* — azonosít, azonosul
 „ 26 *insceneria* — jelenetet rögtönözve
 „ 37 *komprehenziv* — összefoglaló, átfogó

- 67 : 5—6 *Mikor a nemzeti pártban volt*, — Pulszky Ágoston politikai pályafutása eléggé változatos volt: 1871-től volt képviselő, Deák-párti programmal választották meg; a fúzióhoz csatlakozott, de 1877-ben az ellenzékhez lépett át, majd 1884-ben párton kívülként választották újra; 1887-től a szabadelvű párthoz csatlakozott, de az 1892-es választásokkor nemzeti párti programmal lépett fel.

- 67 : 10 [Pulszky] *Átment a mamelukokhoz*, — Szapáry lemondása után a nemzeti párt egyértelműen az egyházpolitikai reform ellen foglalt állást, 1893 elején ezért hagyta el Pulszky az Apponyi-féle pártot és lépett vissza a szabadelvű pártba.
- 11 *Összevesztett Szilágyival* — MK feltehetően egy Pulszky Ágost és Szilágyi Dezső között a szabadelvű klubban lejátszódott incidensre utalhatott.
- 21 ... *mi szóljunk a mai beszédéről?* — A karcolat valóban semmit nem szól magáról a beszédéről. Ezért, hogy a mai olvasó is képet adhasson magának idézzük jellegzetes hangnemtét, egyben néhány fontos gondolatot. »... Csak hogy ha helyes is az elv, talán nem egészen helyes annak ilyenét alkalmazása. Mert nem arról van szó, t. Ház, hogy az ellenzék túllicitáltassák, hogy egy ellenzéki férfiú nyilatkozatánál több mondassék a szabadelvűség, vagy a kormány elhatározása szempontjából: ... « (KNapló, i. h. 166. l.) »... Mi azt akarjuk, hogy az egyház minden ténykedése szent és megdönthetetlen legyen, hogy az állammal ellentétes színben ne tűnjék fel éppen azon körök előtt, amelyekre ezen jelszavak a legjobban hatnak. Azért éppen az, hogy e törvényjavaslatban azt a hatalmat követeljük az állam részére, melyet az egyház mindenütt, még az egyházi uralom feltétlen korszakában is az állam részére elismert ... « (I. h. 172. l.)
- 24 *A Ház hallgatta is némely helyeknél figyelemmel*, — Pulszky Ágost parlamenti beszéde és annak azonnali visszhangja nagyon határozott képet mutat a KNapló alapján. Hogy ez a visszhang több volt annál, mint némely figyelem, ennek bizonyítására idézzük fel a beszéd befejező szakaszát és a képviselők reakcióját: »... Azt hiszem, hogy előttünk hajnalhasadás, egy szebb kor felderülése áll. És mivel e törvényjavaslat, mivel azon szellem, amelyben e törvényjavaslat méltattatott, azon átható, átfogó, számos tekintetet egyesítő felfogás, amely a jogélet minden különböző terét összekapcsolja, amely minden lehető kihatásra tekintettel van, egy új korszakot, egy új érárt nyit meg törvényhozásunkban: éppen ezért én e törvényjavaslatot elfogadom és elfogadásra ajánlom a t. Háznak; (*Helyeslés jobb felől.*) nemcsak egyszerű elfogadásra hanem minél nagyobb többséggel való elfogadásra, hogy az ország képviselőházának az országot képviselő tényezőnek hatása a törvényhozás többi tényezőinek üdvös, erandnydús és készséges hozzájárulását biztosítsa. (*Hosszantartó, élénk tetszés, helyeslés és éljenzés jobbról. A szónokot számosan üdvözlék, Felkiáltások: Öt percet kérünk!*) « (KNapló, i. h. 177. l.)
- 27—29 *A Horváth Gyula ragyogó politikai tehetségéről e sorok írója már azon időkben emlékezett meg igen sokszor, mikor még az fejlődőben volt*; — MK korai parlamenti karcolataiban valóban sokszor írt a szegedi kir. biztosságon megismert

Horváth Gyuláról; kettőjük kapcsolata barátivá melegedett az idők folyamán, amikor a véderő vita során Horváth Gyula kilépett a szabadelvű pártból és önálló napilapot, a Magyar Hírlapot megindította, MK elhagyta a PH szerkesztőségét és a Magyar Hírlap főmunkatársa lett. De itt rövid idő alatt kiismerte Horváth Gyula szándékait, visszavonult, majd 1892 szeptemberében visszatért a PH szerkesztőségébe. Ez időtől kezdve tartózkodóan viselkedett Horváth Gyula irányában, se ellene, se mellette nem nyilatkozott. (Ld. részletebben Krk 80. köt. 178—190. lapján.) Az egyházi vitaiban — annak ellenére, hogy Horváth Apponyi nemzeti pártjának tagja volt — Horváth Gyula a törvényjavaslatot támogatta. Ez a magatartása újból közelebb hozta Mikszáthhoz.

- 67 : 31 — 32 (*de én sem a jámbor Bergert értem az utolsó alatt*). — Berger Ignác plébános volt, 1884-től tagja a Háznak mérsékelt ellenzéki programmal, az 1892-es választásokkor nemzeti pártiként választották meg. Apponyi pártjában a házassági törvények aktív ellenzője volt.
- 68 : 6 — 7 (*Veszter csak beszélni tud, Horváth Gyula azonban felül írni és lőni is*). — Veszter Imre több mint másfél évtizedig Nagykánizsán volt ügyvéd, képviselővé választása után felhagyott az ügyvédeskedéssel, a Földhitel Intézet jogi osztályát vezette. Irással nem foglalkozott, fiatal korában, az 1860-as évek elején több zeneszerzeménye jelent meg. Horváth Gyula közírói tevékenysége jelentős volt, rendszeresen jelentek meg a lapokban cikkei, majd a Magyar Hírlap szerkesztője lett. Több párbajt is vívott.
- 11 — 12 . . . *Szapáryval polemizált a pártállása miatt . . .* — MK megjegyzése, amely arra vonatkozott, hogy Horváth Gyula úgy próbálta Szapáryt bírálni, hogy Apponyit meg ne sértse: a következő két beszéd-részlettel igazolható: »Ez volt a mód arra, mely akárhány embernek, úgy lehet mondani, megnyitotta az utat arra, hogy meggyőződése ellenére is állást foglaljon e javaslatok ellen, és azt mondhassa, hogy éppen olyan szabadelvű vagyok, mint a szabadelvű párt, de nem szavazom meg e javaslatokat Wekerle miniszterelnök úrnak, hanem ha majd gr. Apponyi Albert lesz a miniszterelnök, neki megszavazom (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*)» (KNapló, i. h. 191. l.) »Mert teljes lehetetlenség, hogy ha ezen reformok megoldására nem jutnának, vagy akár alaki szempontból is hajótörést szenvednének, azok újból hasonló izgalmakat ne idézzenek elő, ha más is veszi azokat kézbe. (*Úgy van! Úgy van! jobb felől.*) Teszem azt ha gróf Szapáry Gyula igen t. képviselő úr lesz hivatott ezen reformokat — abban a mértékben, amelyben ő helyesnek gondolja — megvalósítani, nem fog-e ő ugyanazokkal a vélekedésekkel szemközt állni, amelyekkel most találkozik? Azt hiszi-e, hogy a füg-

getlenségi pártnak az a része, amely e reformokban az 1848-iki eszméknek egyik megvalósítását látja, ki lesz elégtve a szükségbeli polgári házassággal, és azt fogja-e mondani, hogy ezzel az a reform valósíttatik meg, amelyet az 1848-iki törvény kontemplál? . . . Az az izgalom, amelyet a t. képviselő úr le akar csendesíteni, vajon megszűnik-e majd, vagy pedig abba még egy elkeseredettebb pártküzdelem fog ve gyülni?« (I. h. 191. l.)

A DIPLOMATA PÜSPÖK

M *Pesti Hírlap. 1894. február 27., 16. évf. 58. sz. (9. l.)* Rovaton kívül. *Korrajz a legközelebbi napokból* alcímmel. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

Szatíra a szabadelvű párti disszidensekről

Az egyházbiztos törvények, azaz a polgári házasság bevezetését előző törvények előkészületi időszakában, a katolikus egyházi körök lelki nyomásának hatására az 1893-as év végén és az 1894-es év elején, különösen a szabadelvű párt arisztokrata tagjai, az egyházbiztos törvények napirendre tűzésével való egyet nem értésük dokumentálására, kiléptek a szabadelvű pártkörből. Ezzel kívánták kifejezni ellen-véleményüket. A sort 1893 decemberében Atzél Béla báró nyitotta meg. Ezt némi szünet követte, majd 1894. jan. 10-étől felgyorsultak az események: Tibád Antal, a kormánypárt oszlopos tagja kilépett a pártkörből (PH, 1894. jan. 11. 5. l.), a január 12—13-i bejelentéseket ironikus felhanggal »A nap hősei« címmel tudatta a PH: egyszerre hatan közölték a szabadelvű pártkörből való kilépésüket: Batthyány Tivadar gróf, Kubinyi Árpád, László Mihály gróf, Pongrácz Károly gróf, Ragályi Lajos és Széchenyi Tivadar gróf. (PH, 1894. jan. 14. 7. l.) A szabadelvű párt jan. 15-i értekezletén — amelyen éppen a törvény-javaslatl kapcsolatos politikai lépéseket kívánták megvitatni — Podmaniczky Frigyes, a szabadelvű párt elnöke öt újabb nevet jelentett be: Almássy Imre gróf, Antunovic József, Bornemissza Lajos, Förszter Ottó, Tódor József közölték távozási szándékukat. (»A mai pártértekezlet. A szabadelvű párt«, PH, 1894. jan. 16. 3—4. l.) A következő nap két újabb gróf csatlakozott a törvényjavaslat ellenzőihez: Andrassy Sándor gróf és a volt miniszterelnök, Szapáry Gyula gróf. (PH, 1894. jan. 17. 2. l.) Három nap múlva a sajtó négy újabb disszidens nevét tette közzé: Degen Gusztáv, Gyürky Ábrahám gróf, Kubina József és Sipeky Sándor fejezte ki egyet nem értését a szabadelvű pártkörből való kilépéssel. (PH, 1894. jan. 20. 3. l.)

Az egyházbiztos törvényjavaslat képviselőházi tárgyalásáig a szabadelvű pártkörből kilépettek száma 31-re emelkedett.

A *diplomata püspök* c. névjelzés nélkül megjelent karcolatában Mikszáth a katolikus klérus sajátos lelki presszióját érzékeltette a megidézett találkozással és a felelevenített párbeszéddel. A csattanóval azt is kifejezve, hogy az egyház vezető köréi sokakat elhatározó lépésre buzdítanak, de ugyanakkor maguk valamilyen megfontolásból tartózkodnak a végső lépéstől.

A rövid írás történetéhez tartozik, de egyben a kialakult helyzetet is jellemzi, hogy két hét múlva *Bende püspök és Léway* címmel korrigáló karcolatot volt kénytelen a ritkán használt *Senex* álnévvel közzétenni, amelybe — vállalva a jelen történet szerzőségét — újra közzétette ennek szövegét és ismertette azt a helyesbítési sort, amelyet a jelen írás kiváltott. Erről ld. részletesebben a *Bende püspök és Léway* c. karcolathoz fűzött jegyzeteinket a jelen kötet 233—235. lapján.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 68 : 5—6 *országos képviselő: Léway Antal.* — Léway Antal 1887-től képviselte szabadelvű párti programmal a Nyitra megyei Vágvece kerületet.
- 9—10 *Én úgy látom, hogy te most is a szabadelvű körből jössz.* — A szabadelvű pártkör a mai Roosevelt tér és a mai Dorottya utca sarkán lévő, a második világháborúban elpusztult Lloyd-palotában volt, tehát igen közel a Váci utcához.
- 14—15 *Te mindég nem léptél ki, Tóni . . .* — A történet Léway Antalnak a szabadelvű pártkörből való kilépésének napjára helyeződött, a lapok febr. 15-én közölték a hírt. (Ld. PH, 1894. febr. 15. 3. l.)
- 69 5—6 *átadtam a szolgának a Podmaniczkyhoz címzett levelet.* — Podmaniczky Frigyes volt ekkor a szabadelvű kör elnöke, ő tartotta nyilván a mindenkori pártklub-tagságot.

A NYOLCADIK NAP

M *Pesti Hírlap. 1894. február 28., 16. évf. 59. sz. (7. l.)* Rovaton kívül. Névjelzés: *Senex*.

Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. febr. 27-i ülés kezdetén kérvényeket olvastak fel, melyek többségükben a házassági jogról szóló vitára vonatkoztak. A napirend tárgyalása előtt még *Darányi Ignác* kért szót. Az előző napi felszólalásának egy részét, amelyik Deák Ferencre vonatkozott, az egyik budapesti lap — nézete szerint — félremagyarázta. Ezt helyesbítette most Darányi. A törvényjavaslat vitájában elsőnek *Komjáthy Béla* kapott szót. Már beszédének első mondatában leszögez-

te, hogy elfogadja a törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául. Bár — mint kifejtette — »szíve szerint szabadelvűbb irányban alkotta volna meg, például a válókok közé bevette volna a kölcsönös megegyezés fogalmát és elvét is. Végül ennek ellenére a meglévő formában fogadta el. Ugyanakkor annak a véleményének adott hangot, hogy nem mindenki teszi ezt őszintén. Saját pártjának néhány képviselőjét illette ezzel a váddal. *Ugron Gábor* személyes kérdésben szóló az elhangzottakhoz. Az ülés következő szónoka *Pongrácz Károly* gróf volt. A törvényjavaslatot ebben a formában ellenezte. Csatlakozott Apponyi Albert javaslatához, a törvényjavaslat egyes részeinek módosításához. *Smialovszky Valér* beszédében katolikus szempontból is elfogadásra javasolta a törvényjavaslatot, miközben egy határozati javaslatot nyújtott be. A nap utolsó szónoka *Hodossy Imre* volt. A törvényjavaslatot előkészítetlensége miatt, valamint politikai okokból szintén elfogadhatatlannak tartotta. (KNapló, 1892—1896. XVI. köt. 218—241. l.)

A karcolat jellegzetesen mikszáthi tónusú. Az indítás is gyakori fordulat: folyosói hangulat leírása. Az érdekessége ennek a folyosói beszélgetésnek, hogy maga magát is szerepelteti benne. Külön még érdekesebbé teszi ezt, hogy a KNApló is feltünteti Mikszáthot mint közbeszólót. Az események leírása nagyjából megegyezik a valódi sorrenddel. Csak az írói eszközök még elevebbé teszik a leírást.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 69 1—2 *A két-órás szónokok elfogytak, de még jobban a tüntetők a Múzeum-kertből*, — A vita elején MK többször írt a képviselőház előtt lévő tömeg hangulatáról, éljenzéséről és abcúgolásáról. (Ld. e kötet 49., 51., 55. lapjain.)
- 7—8 *ma már csak Károlyi Gábor szórja az ő élclövegeit, ha ellenség beszél*. — Ezen az ülésnapon a KNApló Károlyi Gábor négy közbeszólását jegyezte fel. (KNApló, i. h. 227., 231. l. itt háromszor!)
- 70 1—2 [Komjáthy Béla] *finom humorral sok igazat mondott Ugronnak, Polónyinak*. — A képviselő beszédének nagy részét valóban ez a fent említett tónus jellemezte. Éppen ezért a beszéd végén Ugron Gábor szót kért és vitába szállt Komjáthyval. Polónyi »jellemezését« a következő tárgyi magyarázat mutatja be. Az Ugron Gáborral való vitára itt hozunk egy jellemző részletet példának: »KOMJÁTHY BÉLA: Én, t. Ház, amint elvárom, hogy az én szavaimat mindenki őszintén fogadja ezeket mint igazakat, mint őszintéket, szintén elfogadom. Csakhogy ezután egy kissé zavarba jövök az iránt, hogy miképpen lehet ezekből a konzekvenciát levonni, melyet Polónyi Géza képviselő úr levonni jónak és

megengedhetőnek tartott? Egész nyíltan el merem mondani Isten és ember előtt, hogy a törvényjavaslat megbuktatására törekvőknek senki nagyobb szolgálatot nem vélt tenni — nekem legalább ez a meggyőződés —, mint éppen Polónyi Géza képviselő úr, dacára annak, hogy ezen elvek mellett zászlót bontott. *(Igaz! Úgy van! A jobb és szélsőboldaldalon.)* UGRON GÁBOR: Miért nem tetszik a kormányt támadni? Tessék a kormányt támadni, de nem az ellenzéki pártot. Ez nem járja! *(Zaj.)* . . . Vagy tartozik valaki egy párthoz, vagy nem! *(Zaj.)* (KNapló, i. h. 223. l.)

- 70 : 2—3 *Különösen az utóbbi képviselő úr rajzát színezte ki mesterileg.* — Az íronak ez a megjegyzése arra vonatkozik, hogy — mint azt az előző tárgyi magyarázat is jól mutatja — Komjáthy Béla a beszédének nagy részében Polónyinak a felszólalásával vitatkozott. Alljon most itt egy rövid részlet erre példának: »Mintegy szemrehányásul hozták most fel ellenem a közbeszólók — erre még ki is kell térnem —, hogy én ezen a párton levő ember ellenében beszélek. Én nem egy ember ellen, hanem csak tények ellen foglalok állást, . . . Hiszen Polónyi Géza képviselő úr — méltóztassanak csak visszaemlékezni — támadást intézett itt a képviselőházban az ellen, hogy miképp lehetett az igazságügyi bizottságnak ezen törvényjavaslatot tárgyalás alá venni, amikor annak indokolása még ki sem volt nyomva. Igen furcsán jött tehát ki, s ezt nagyon jól tudják az igazságügyi bizottság tagjai, hogy mikor megkezdtük az általános tárgyalást és Polónyi Géza képviselő úr nem jelenhetett meg, levélben igyekezett örömmel kifejezni, hogy általánosságban a törvényjavaslatot elfogadja. *(Derűtség jobbról.)* . . . T. Ház! Nem akarom meggyőzni Polónyi Géza t. képviselő urat, legyen neki az ő meggyőződése szerint, hanem amikor én láttam és hallottam azt, hogy olyan szépen senki sem fejtette ki, miért tartja szükségesnek ezeket az elveket érvényesíteni, mint ő, s azután pedig elkezdett kutatni és csoportosítani mindent csak azért, hogy az ige amit ő szentnek tartott testté ne váljék: *(Derűtség a jobboldalon.)* akkori ténykedését fogom most bíráló tárgyává tenni. Emlékezhetünk arra, hogy milyen érdekesen mutatta ki Polónyi Géza t. képviselő úr a többek között azt, hogy mi van benne, mi nincs benne a javaslatban, hogy ami benne van, az nincs benne, ami nincs benne az pedig benne van, aminek benne kellene lenni, az nincs benne, *(Derűtség a jobboldalon.)* . . . (KNapló, i. h. 223—224. l.)

- 8—10 . . . *ki azonban a reformjavaslatok miatt a pártból kilépett és most a Vadászkiirt-társaságban van.* — A parlamenti karcolatok feldolgozása során ebben az időszakban többször tetünk utalást arra, hogy a szóban forgó törvényjavaslat megszottta az egyes pártokat. Különösen vonatkozik ez a szabadelvű pártra, amelyből többen kiléptek. Beszédében

Pongrácz Károly maga utalt erre: »A beterjesztett törvényjavaslat vallásos érzületemet sérti és ezen lépésre kényszerített. Bevallom t. Ház, hogy nehezen léptem ki abból a pártból, ahol évek során át küzdöttem . . .« (KNapló, i. h. 230. l.) A „Vadászkürt”-ben a Péchy Tamás köré tömörült, a szabadelvű pártból kilépett képviselők találkoztak egymással.

- 70 : 19 Károlyi Gábor közbeszólása. — A karcolatban leírt közbeszólás nem található a beszéd közlésénél a KNaplóban. De van egy része a beszédnek, mikor Károlyi valóban közbeszólt, a tónusa ennek a közbeszólásnak pedig egészen olyan, mint amit MK is megírt. Ezért idézzük ezt a részt: »Gr. PONGRÁCZ KÁROLY: A vallás szabad gyakorlására irányuló törvényjavaslatot szintén elfogadom, ha abból a felekezettől különös elmarad. Gr. KÁROLYI GÁBOR: A mormont azt is elfogadod ugye?! (Élénk felkiáltások a baloldalon: Rendre! Rendre! Nagy zaj.)« (KNapló, i. h. 231. l.)

23 *kraftausdruck* — erőteljes kifejezés

- 27—28 . . . *egyszer antiszemita ízű kifejezést használt*, — Idézzük itt a beszédnek ezt a részét. Ugyanakkor egyetértünk MK megjegyzésével, amit a karcolat folytatásában írt, hogy ez csak egy vélemény és nem antiszemita kijelentés. »T. Ház! Én minden szabadelvű fejlődésnek híve vagyok, és mindazon javaslatokat, melyeket említettem, ha másképp terjesztettek volna elő, hajlandó lettem volna elfogadni. Elfogadom a zsidók recepcióját, de azt nem, hogy a keresztény zsidó vallásra áttérhessen. (Mozgás. Derűtség a jobboldalon.) Nem követelem a zsidótól, hogy keresztény legyen (Halljuk! Halljuk!) miattam maradhat zsidó, én tisztelni és becsülni fogom őt éppúgy, mintha keresztény lenne, ha tiszteletre és becsületre méltó, de ne követeljük tőlem és választóimtól azt, hogy magunknak most jogot vindikáljunk, hogy zsidókká lehessünk. (Élénk derűtség.)« (KNapló, i. h. 230—231. l.)

36 *kapszli* — hüvely, puskagolyó hüvelye

KÉPVISELŐI PIKNIK

M *Pesti Hírlap. 1894. március 2., 16. évf. 61. sz. (9. l.)* Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A képviselői bálról szóló rövid híradás kétségtelenül MK írása. Szerzőségét bizonyítja, hogy beleszótta Katánghy Menyhért alakját, vele együtt a figurájához tapadó »lakás nem találási történetet«, a Katánghy-leány, Margit és Fenyvessy Ferenc között szövedő »szerelmi idillt«. MK szerzőségét bizonyítja az is, hogy úgy tüntette fel, mintha az új színhely megválasztásában, a Vigadó helyiségeinek kibérlésében az

is szerepet játszott volna, hogy felemelték a képviselői napidíjakat. A napidíj kérdésében korábban több cikket is írt MK.

A rövid báli beszámoló tulajdonképpen a külsőségekről, a hangulat kialakulásáról tájékoztatta az olvasókat. A végkifejletről, a hajnali hangulatról a lapzárta miatt természetesen már nem számolhatott be. Megemlítjük még, hogy e cikk után felsorolták a jelen volt feleségeket és leányokat. A névsorból kitűnik, hogy a politikai pártállás minden színzete képviseltette magát az eseményeken, kormánypárti képviselő feleségek éppen úgy megtalálhatók voltak, mint függetlenségi párti vagy nemzeti párti képviselő feleségek, illetőleg bálozó képviselő-leányok. Mikszáth Kálmánné neve nem olvasható a jelenlevők listájában.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 71 8—10 *no meg hogy ellenőrizze leendő vejét — Fenyvessy Francit, vajon nem hagyta-e otthon a jeggyűrűjét.* — MK az előző évben sorozatban írt Katánghy leveleiben — az elhitézés egyik eszközeként — beleszötte, hogy Fenyvessy Ferenc udvarol Katánghy nagyobbik leányának, Margitnak. (Ld. *Hetedik levél* Krk 82. köt. 172. l. és *Katánghy Menyhért otthon* uo. 210. l.) — Erre a megkomponált szerelmi kapcsolatra való visszautalás a jelen mozzanat.
- 72 : 3 *maroken* — bordázott felületű selyem vagy félselyem anyag
- 38 *reverzális* — kötelező ígéret. Itt a versben a szó használata többirányú, részben utal az egyházjogi vita során a klérus által kezdeményezett törvénnyel szembe fordulási ígéretre a kormánypárti képviselők esetében, részben a másnak tett kötelező házassági ígéretre.

EGYHÁZJOGI VITA

M *Pesti Hírlap. 1894. március 7., 16. évf. 66. sz. (1. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Ki tudja, hányadik nap?* alcímmel. Névjelzés: *Senex*.

Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. márc. 6-i ülésen az egyházjogi vitában az első felszólaló *Heljy Ignác* volt. A szabadelvűség és a törvényjavaslat összefüggését fejtette ki, miközben reflektált néhány előző felszólalásra. *Bartók Lajos* tiltakozott a törvényjavaslatnak ilyen gyors elfogadtatása ellen, a maga részéről ezen a fokon nem is fogadta el. *Neuman Armin* beszédében azt hangoztatta, hogy a zsidó felekezetet nem hozza jobb helyzetbe a törvényjavaslat, mint akármelyik másik vallási felekezetet, de mivel

a javaslat haladó és a közérdeknek megfelelő, elfogadta azt. *Andrénszky Gábor* báró azt fejtette ki, hogy a házassági jog megváltoztatása a »szocializmus és az anarchia malmára hajtja a vizet«. A nő és az anya szerepét látta veszélyben a polgári házasság bevezetésétől és a válás lehetőségének előtérbekerülésétől. (KNapló, 1892—1896. XVII. köt. 28—52. l.)

A karcolat bevezetésében azt érzékeltette az író, hogy ennek a törvényjavaslatnak az általános vitája olyan hosszúra nyúlt, hogy az elejét már lassan mindenki elfelejti.

A karcolat további részében is inkább hangulatfestő jelleggel ír, mintsem a szónokok beszédeit részletezné. Egy-egy igen jellegzetes motívumot felmutat MK, de inkább itt is a közbeszólásnál időz el, ezt emelte ki, ezzel gondolja érzékeltetni az egész légkört és hangulatot.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 73 1—4 A hosszú vita során elváltozott képviselők. — MK a hosszú idő elteltére már korábban is — több héten át folyó viták hosszadalmasságának érzékeltetésére — használta ezt az írói eszközt.
- 9—16 A karzaton minden nap más ruhában megjelenő hölgy hirtelen eltűnése. — MK ezzel a történettel is a vita hosszadalmasságát kívánta érzékeltetni, amikor a képviselők által tárgyalt kérdés megoldását abban látta, hogy a hölgy ruhátára merült ki és nem a vita érvanyaga.
- 74 : 2 *gardrób* — ruhatár, ruhakészlet
- 3 *Hát nem érdekes szónok-e a tegnapi Matuska Péter, ...* — Matuska Péter 1894. márc. 5-i beszéde sikert aratott a képviselőházban: idézzük a beszéd befejező részét, hogy így Mikszáth megjegyzése érthetőbbé váljon: »Bocsánatot kérek a t. Háztól, hogy felszólalásommal ily sokáig terheltem. (*Halljuk! Halljuk!*) Befejezem beszédemet azzal, hogy Magyarország az utolsó évtizedekben közgazdaságilag és a közvagyonosodás terén oly bámulatos eredményt ért el, amelyet az egész művelt világ igaz és jóindulatú tetszéssel fogadott. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Ezen intenció, mondhatni lázas tevékenység megteremtette azt az anyagi állapotot, amelyen kulturális fejlődésünket tovább vihetjük és olyan eszmékért is áldozhatunk, amelyeket egy országnak, amely fejlődni akar, nélkülözni sohasem szabad. (*Tetszés jobb felől.*) Ha minden tekintetben fejlődő nemzetünk a világ szimpátiájára továbbra is igényt akar tartani, elkerülhetetlenül szükségesnek tartom, hogy az egész nemzet gondolkozásába olyan eszmét vigyünk bele, amely csírájában mindig megvolt, de a termékenyítésnek kedvező feltételei hiányában az utóbbi

időben a fejlődésben megakadályoztatott — értem az igazi jogegyenlőséget, az igazi szabadelvűséget. (*Tetszés jobb felől.*) Ezen eszínéket találok én legpregnansabban kifejezve e javaslatban, azért a törvényjavaslatot elfogadom. (*Hosszan tartó élénk tetszés a jobboldalon. Szónokot többen üdvözik . . .*)» (KNapló, i. h. 19. l.)

- 74 7—8 *Vagy nem érdekes szónok-e Bartók Lajos, a szőke költő, . . .* Mikszáth megjegyzése természetes, hiszen a függetlenségi párti képviselő és Petőfi nyomdokain járó költő szájából rosszul hangzott az »antiliberalizmus«. Beszédének ez a része pedig így hangzott: »Mert ami áldozatot hoztunk, az a liberalizmusért történt, de hogy ez a liberalizmus a kormány-pártra nézve micsoda, az más kérdés. Elv-e az? Nem, hanem az a „generalsaft”, amelybe mindent bevonnak, ami emészt-hetetlen s amire táplálékul az embernek nincsen szüksége. Ez az, ami a húsos fazekak körében készül, amit velünk is meg akarnak kóstoltatni. A liberalizmus jelszava addig bír teljes értelemmel és teljes értékkel, amíg egy a nemzeti politikával; midőn a sasnak az egyik szárnya, a másik szárnya a nemzeti politika, csak a sasnak két feje ne legyen. (*Derültség bal felől.*) Ha pedig ezen párt mégis szolgálja a liberális pártot, félek, hogy az egyfejű sasnak megnő a másik feje is. (*Élénk tetszés bal felől.*)» (KNapló, i. h. 41. l.)
- 18—19 »*Kossuth jobban van.*» — Kossuth Lajos egészségi állapota-ról 1894. február közepe óta egyre rosszabb hírek jelentek meg, néha napján felröppent egy olyan híradás is, amely jobbulásáról adott számot. E váltakozó hírek politikai »kihatására« utalt e fordulattal MK. 1894. márc. 20-án Kossuth Lajos Turinban (Torino) meghalt. Holttestének hazahozatala, temetése politikai harcok keresztútjébe hozta újra személyét. Ld. *Egy képviselő levelei az országgyűlésről (A Kossuth kérdés és a párt)* c. karcolatot e kötetben és a hozzá fűzött jegyzeteinket.
- 30—34 *Bartók Lajos szellemes érvei, három meséje, . . .* — A szellemes érvekre a következő példát mutathatjuk be: »A liberális párt most is éppen abban a régi fekete dominóban jár, csakhogy alatta vörös mellényt visel (*Élénk tetszés és derültség bal felől. Zaj mozgás a jobboldalon.*), és akkor nyitja fel a szélső baloldal előtt, mikor mintegy meghitt intim detektív mutatja, hogy belül ő is vörös, hogy radikális-vörös a mellénye (*Élénk tetszés és derültség bal felől. Zaj a jobb és szélsőjobboldalon.*), hogy azután, mint a szabadelvűség jezsuitái, „en robe courte” a veszély immanens nagyságáról prédikáljanak, amely akkor éri az országot, ha az ő megtámogatásuk az ellenzék részéről elmarad.« (KNapló, i. h. 42. l.) A három mese pedig a következőképpen hangzott: »T. Ház! Itt néhány képviselőtársam, úgy hiszem Szalay Károly és gr. Szapáry László képviselő urak, közelebb pár mesével gyö-

nyörködtették a képviselőházat. Legyen szabad befejezésül szintén ézopuszi és lafontaini mesécskékkal szolgálnom és pedig három darabbal. (*Halljuk! Halljuk!*) Az első egy keleti rege, arról az arab utazóról szól — hogy megint utazóról emlékezem meg —, aki útra kelve, temérdek kincsét vitt magával a pusztába, de megfeledkezett egyéb szükségleteiről szervezete számára . . . A második mese pedig ismét ézopuszi, a pásztorról és a farkasról . . . A harmadik mese pedig — az Önök liberalizmusa. (*Zajos derűlttség és tetszés bal felől.*) Nem fogadom el a javaslatot. (*Hosszantartó élénk helyeslés a baloldalon. A szónokot számosan üdvözlék.*)» (I. h. 43. l.)

- 74 : 34 *Nem hat az Andreánszky legenda-ízű fenyegetése*, — Andreánszky Gábor, nemzetközi példákat, irodalmi alkotásokat említett meg annak alátámasztására, hogy a polgári házasság a »szocializmus és az anarchia malmára hajtják a vizet«. (KNapló, i. h. 49. l.) Beszédét a következő fordulattal fejezte be: »Ma, az új évezred előestéjén, üzentek hadat a magyar nemzeti múlt keresztény családjának. Nem a dicső múlt hagyományai, nem a magyar állam és a magyar nemzet érdeke, hanem a hazátlan és vallástalan kozmopolitizmus démona vezeti önöket. (*Élénk tetszés a baloldalon.*) De, t. Ház, erősen él bennem a hit, hogy a magyarok istene, ki annyiszor nyújtott védőkart akkor, midőn e nemzet a pogányokkal harcolt, most sem vonja meg tőle e védő kart, s ezért azon reményem kifejezésével, hogy e törvényjavaslatból törvény nem lesz, a törvényjavaslatot visszautasítom. (*Élénk helyeslés, tetszés és éljenzés a baloldalon.*)» (I. h. 51. l.)
- 75 : 5—12 A szónokok felszólalásának különböző okai. — MK a fenti felsorolással ironikusan érzékeltette, hogy nem a politikai meggyőződés, hanem különböző személyi vagy helyzetből fakadó megfontolás készítette a képviselőket a további felszólalásra.
- 13—23 Anekdotikus történet Kaas Ivor harciasságáról. — MK ellentétben a 75 : 5—11 sorban jellemzett képviselői magatartással idézte fel Kaas folyosón tanúsított harcias magatartását.
- 26—27 *A Bartók beszédje alatt vérbe vágó közbeszólások is estek*. — Valószínűleg a következő közbeszólásra gondolt MK: »BARTÓK LAJOS: És t. Ház, a 48-iki törvényekben, nem a XX. vagy a XXII. tc. az első, hanem az első az, hogy Magyarország önálló és független legyen. (*Élénk helyeslés bal felől.*) THÁLY KÁLMÁN: Soha nem tagadjuk meg. (*Egy hang balfelől: Lassan odakerülnek!*) De már én nem kerülök oda míg ez a fej a nyakamon van.« (KNapló, i. h. 42. l.)
- 30 Komjáthy közbeszólása. — A KNapló Komjáthy Béla közbeszólását nem öröközte meg.

Lap Sor

- 75 32 Vajay visszavágása. — A KNapló Vajay István közbeszólását nem jegyezte fel a Bartók beszéd kapcsán.
- 33—35 *Vajay e durva felelete szolgáltatott okot aztán egy olyan felelésre, melyet leírni is restellünk.* — Bartók Lajos beszédét több közbeszólás szakította meg, de egyik sem vált »feleléssé« a KNapló tanúsága szerint. Lehetséges, hogy amint Komjáthy és Vajay MK által lejegyzett közbeszólását a KNapló már nem rögzítette, úgy e hevesebb szóváltás sem került bele a KNapló végleges szövegébe. — Ez utóbbi feltételezést támasztja alá a KNapló következő napi ülésén elhangzott elnöki megnyitó következő fordulata is: »... Néhány lap ugyanis megemlékezik egy Vajay István és Komjáthy Béla képviselő urak közt felmerült incidensről (*Halljuk! Halljuk!*), amelyről azonban nekem egyáltalán tudomásom nem volt. Én azt nem hallottam és amint a gyorsírói jegyzetek igazolják, nem hallották a gyorsírók sem. Ilyen körülmények közt úgy vélem, hogy vagy a lapok értesítése téves, vagy pedig ha a dologban van is valami, az legfeljebb olyan szűk körben lefolyt magánbeszélgetés vagy összeszólalkozás lehetett! (*Úgy van! jobb felől.*), amelyről a Háznak és az elnöknek tudomása nem volt és nem is lehetett...« (I. h. 52. l.)

BENDE PÜSPÖK ÉS LÉVAY

M *Pesti Hírlap. 1884. március 9., 16. évf. 68. sz. (7—8. l.)*
Rovaton kívül. *A Pesti Hírlap bűnesete* alcímmel. Névjelzés:
Sener.

Kötetben itt először.

Egy támadó cáfolat

A PH 1894. febr. 27-i számában jelent meg névjelzés nélkül *A diplomata püspök* c. helyzetkép, amely a klerikális körök agitációjának hatására bekövetkezett szabadelvű pártból való sorozatos kilépéssel ironizált, két élő személyiséget jelenítve meg. (Ld. a Krk jelen kötete 68—69. l. és jegyzeteinket a 224—225. l.)

Alig egy héttel a glossza megjelenése után a PH 1894. márc. 4-i számában, a 11. lapon, a »Napi hírek« rovataban a következő kis közlemény látott napvilágot: »*A diplomata püspök* című hírünkre vonatkozólag Léway Antal képviselő úr kijelenti, hogy ez évben még nem találkozott sehol a nyitrai püspökkel, hírünk *reá vonatkozó része* tehát téves volt. Amit ezennel készségesen kijelentünk (mert a „kilépett” képviselő más is lehetett), de hírünk *másik részét* változatlanul fenntartjuk.«

E szerkesztőségi közleményt követően — amely minden valószínűség szerint nem *MK szövegezése*, hanem csak az ötletet adhatta a

könnyed »visszavonáshoz« — 1894. márc. 9-én megjelent a *Bende püspök és Lévy* c. karcolat, amely az előző helyzetkép másik érintett személyének, Bende Imre nyitrai püspöknek a szerkesztőséghez intézett tiltakozó levelére volt kénytelen reagálni. Minthogy a márc. 4-i szerkesztőségi helyesbítés Lévy Antal tiltakozását úgy ellensúlyozta, hogy az lehetséges, hogy a képviselő személyét illetően nem volt pontos az információjuk, de Bende püspökkel kapcsolatosak a valóságban alapulnak, így hírük »másik részét változtatlanul fenntartjuk«, a Bende Imrétől származó cáfolat ezt is szertefoszlatta. Azaz a kétszeres cáfolat az egész írás hitelét megsemmisítette. Ennek »elismerését« a szerkesztőség úgy oldotta meg, hogy közzétette MK újabb írását, amelyben a glossza történetét fellárta, és az egészért a polgári házasság ellen minden eszközzel harcoló nemzeti párti informátorra hártotta át a felelőséget. A további részleteket ld. alább a Tárgyi magyarázatok között.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 76 —3 *Ha valaminek egyszer az egyik felét veszik el, máskor a másik felét, hogy maradhat meg mégis mindig a fele?* — A rébusz »megfejtésére« ld. a bevezetőben közzétett márc. 4-i helyesbítés záró mondatát.
- 11—12 *Mert kivált a vonal alatt a mulatságosság a cél, minden egyéb csak eszköz.* — MK e fordulattal arról a korabeli sajtógyakorlatról szolt, amely a vonal alatt, azaz az újság tárca rovatában megjelent írást kifejezetten szórakoztató olvasmányként tekintette, amelynek irányvonala és szerzője politikai felfogása nem egyezett szükségszerűen a lap politikai irányvonalával. — Meg kell jegyeznünk, hogy *A diplomata püspök* c. glossza nem a tárca rovatban jelent meg eredetileg, hanem az újság 9. lapján.
- 14 *»nemzeti bácsiknál«* — ironikus utalás a nemzeti párti politikusokra, illetőleg az ő polgári házasság kérdésében kialakított nézetükkel szimpatizáló személyekre.
- 15 *mint minden hegyi népnek* — az utalás a nemzeti pártnak a képviselőház padsoraiban való elhelyezkedésére utal, azaz arra, hogy az ülésterem karéjának felső soraiban foglaltak helyet.
- 21—22 *egyik jó tollú munkatársunk a Pesti Hírlap február 27-iki számában leírta a kis epizódot,* — MK ezzel a fordulattal azt a látszatot kívánta teremteni, hogy nem ő volt *A diplomata püspök* c. glossza szerzője.
- 27—77 : 28 *A diplomata püspök* szövegének újra közlése. — MK ezzel a fogással kettős célt tűzött ki: az olvasó számára újra hozzáférhetővé tette az »inkriminált« cikket, ugyanakkor maga és lapja nevében vállalta a cikket, mint a politikai harc egyik megnyilvánulását.

- 78 17—18 *én hoztam a »diplomata püspöke« hírt.* — Ld. az 76 : 21—22 sorhoz fűzött jegyzetünket; a jelen megfogalmazással MK ha nem is a glossza szerzőségét, de a hír »szállítását« vállalta.
- 21—24 A szerkesztőségnek adott tanács. — Az itt leírtak csak részben egyeznek a PH márc. 4-i számában megjelentetett közleménnyel, ld. annak teljes szövegét a bevezetőben. Valószínű, hogy MKnak nem az emlékezete volt pontatlan, hanem a márc. 4-i közlemény határozottságát és biztonságát a Bende-féle cáfolat után enyhíteni akarta.
- 36 *Jött a népgyűlés.* — MK a klérus által szerveződő katolikus nagygyűlésre utalt, amelyet 1894. márc. 26-án tartottak meg Budapesten.
- 79 1—2 *Ilyenkor esőért imádkoznak a papok.* — A célzás valószínűleg arra vonatkozhatott, hogy a rossz időjárás gátolhatta a mezei munkálatokat és a birtokosok könnyebben felutazhattak a fővárosba, távollétükkel nem gátolták a mezőgazdasági munkák végzését illetőleg irányítását.
- 2 *Jött azután a Kossuth betegsége.* — Kossuth Lajos betegségről szóló hírek márc. első hetében jelentek meg az újságok hasábjain. (PH, 1894. márc. 5. 6. l. »Kossuth Lajos egészségi állapota.«)
- 9 *dementálni* — meghazudtolni, itt: megcáfolni
- 10—11 *Pedig könnyebb volt Tisza Lászlónak tóttá válni (a Munkácsy képen),* — 1894. február végén helyezték el a Múzeum épületében, a főrendek tanácskozó termében Munkácsy Mihály »Honfoglalás« c. festményét. A műről részletesen írt a napi sajtó, arról is szólt, hogy a történelmi esemény több alakjának arcvonásában korabeli politikai és kulturális személyiségek vonásait örökítette meg Munkácsy, így megjegyezték, hogy Tisza László »a hódoló szlávok közt előre görnyed«. (PH, 1894. febr. 25. 9. l. »Honfoglalás«.)
- 31—33 *Eh, csindljunk vele egy szatírát arra az álszeméremre és makacsságra, mellyel a sajtó görcsösen ragaszkodik téves állításaihoz, sokszor tiszteletreméltóbb érdekek rovására is.* — MK e fordulattal nemcsak a redakcióbeli magatartás ki-gúnyolására utalt, valójában általánosabb politikai célja is volt, erre utalt már a cikk 76 11—12 sorában is.
- 38—80 : 2 A szerkesztőségben elmondott tanács. — MK ezzel a fordulattal a már idézett márc. 4-i helyesbítés fordulatain élcélődött.
- 80 : 2 *tangál* — érint

A PÁTER BESZÉDE ALATT

M *Pesti Hírlap. 1894. március 11., 16. évf. 70. sz. (2., 3., 4. l.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. márc. 10-i ülésen a napirend előtt *Szalay Imre* kért szót: Kossuth Lajos ún. visszahonosítási ügyében. Az elnök válaszában megígérte, hogy sürgetni fogja a kérvényi bizottságnál ennek elintézését. A napirend első felszólalója *Nagy István* volt. Vallási és erkölcsi szempontból is kifogásolta a javaslatot, nem fogadta el még az általános vita alapjául sem. A következő szónok *Eötvös Károly* volt. Visszautasította azt az állítást, hogy a függetlenségi párt »szövetkezett« a kormánnyal, majd pártja politikai nézeteit fejtette ki. Azokat a nézeteket, amelyek érthetővé teszik a javaslat támogatását. Beszéde végén előterjesztett egy határozati javaslatot, amelyben továbblépést követel a törvényjavaslat elfogadása után az 1848-as XV. tc. irányába. A nap utolsó szónoka *Vajay István* volt, először Eötvös előző beszédjére reflektált, majd nagyon részletesen és nagyon hosszan kitért a javaslat vallásellenes és nemzetellenes voltánának tárgyalására, miközben az egyes emberek nézeteivel és eddigi álláspontjukkal vitatkozott. (KNapló, 1892—1896. XVII. köt. 128—154. l.)

*

Az ülésen — mint a regesztából is kitűnt — három képviselő szólalt fel a házasságjogi törvénnyel kapcsolatban. Ketten — *Nagy István* és *Vajay István* — elleneztek, Eötvös Károly pedig támogatta a javaslatot. A karcolatban MK a pap-képviselő, *Vajay István* portréját rajzolta meg: előbb személyiségével mint jelenséggel foglalkozott, majd előadói modorát ecsetelte. (Érveit mellőzte, annak közlését meghagyta a »Magyar Állam«-nak.) A pap-szónok portréja mellett egy új, notórius közbeszólót: *Remete Géza* alakját is megörökítette, röviden felvázolta az ismeretlenségből és jellegtelenségből való kiemelkedésének útját. A karcolat végén a két személyiséget összehozta és *Remete* közbeszólásainak elmaradásával jellemezte végérvényesen a *Vajay*-féle szónoklat tartalmatlanságát is.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

80 : 1—9 *Vajay* külsejének, magatartásának jellemzése. — E hatásos izzó serpenyő hasonlattal MK azonnal megteremtette a karcolat alaphangulatát.

„ 28 *deziqnál* — kiszemel, kijelöl

81 : 30—31 *Széchy Dezső felvette a király ruháit és jeláldozta magát*, — 1330-ban Posadánál a havasalföldi vajda miután látszólag behódolt *Károly Róbert*nek, az odaérkező királyt törbecsalta és háromnapos küzdelem után megsemmisítette seregét. Maga a király úgy tudott megmenekülni, hogy *Széchy Dezső* magára öltötte címeres fegyverzetét és koronás, struccfejes sisakját, így tévedésből őt ölték meg. Képi ábrázolását ld. *Képes Krónika* 143. l. miniatúra.

- 81 33—34 *Remete halhatatlan lett azzal, hogy néhány hét előtt belépett a nemzeti pártba*, — Remete Géza a Zala megyei Letenye függetlenségi párti képviselője volt, az egyházpolitikai törvényjavaslatok előkészítése idején lépett át a Nemzeti Pártba.
- 82 2—4 *akkor tevődött távollétbe Linder György, hazafias reformellenes fáradozásai folytán (hogy egy püspökkel többet akart csinálni, mint ahány most van)* — Linder György 1892-ben, a pótválasztások alatt lett újra tagja a képviselőháznak, az ironikus utalás a rendes választásokon való gyenge szereplésére utalhat.
- 6—7 *Remete Géza és közbeszólása*. — Vajay István beszéde alatt, mint ahogy ez a KNaplóban is olvasható, Remete Géza két alkalommal is közbeszólt. Valószínűleg neve és közbeszólásai önmagában nem maradtak volna fenn, az MK érdeme, hogy észrevette és figurát alkotott belőle és szerepéből. Idézzük a két közbeszólást most itt a rövid előzetes beszédrésztlet ismertetésével. »VAJAY ISTVÁN: Vagy közömbös ez a javaslat a vallás szempontjából, vagy sérelmes; ha közömbös, nincs szükségük a felmentvényre a papoknak sem, ha pedig sérelmes, nem szavazhatják meg a hitelvi alapon álló, hitvalló világi urak sem. *(Helyeslés a baloldalon.)* A katolikus egyház tanítása szerint ugyanis nincs kétféle hitelv: papra más és világiakra más; nincs, nem lehet kétféle lelkiismeret. REMETE GÉZA: Tisza Kálmánnak hat is van.« (KNapló, i. h. 149. l.) A második közbeszólás pedig a következő volt: »VAJAY ISTVÁN: Mielőtt szavaimat befejezném, meg kell emlékezni néhány képviselő úrnak megjegyzéseiről és állásfoglalásáról. Smialovszky Valér t. képviselő úr a minap itten azon tényre, hogy az alsó papság hithű kötelességéhez mérten állást foglal a javaslatokkal szemben, annak tulajdonítja, hogy rossz anyagi helyzetben van és e seb flastromául benyújtott egy határozati javaslatot a kongruáról. Erre csak egy megjegyzésem van, s ez az, hogy az egyház nem börze, a pápa nem Rotschild. Hitelvekkel nem lehet üzérkedni. REMETE GÉZA: Miért szereti a Péter-filléreket? *(Élénk derűtség.)*« (I. h. 153. l.)
- 83 : 11 — *Önök uraim, akik nincsenek jelen* . . . — Vajay beszédében valóban van egy szakasz, amelyben így, a fentiek szerint fejezte ki magát. . . . Ma még tisztelettel kéri önöket, uraim, e javaslattal szemben leendő állásra az a nép, amelynek megkérdése nélkül az alkotmányos népképviselőt kacsagató gúnyjára e kérdéseket itt felerőszakolták: ma még tisztelettel kopogtat a nép az ajtón. Önökön áll, t. uraim — akik itt nincsenek jelen — *(Élénk derűtség a szélsőbaloldalon.)*, önökön akik a kötelesség teljesítésének ily nagy mértékétől át vannak hatva, hogy mindig üres padokkal tüntetnek.« (KNapló, i. h. 150. l.)

Lap	Sor	
83	31—37	Farbaky és a selmeci választók. — 1892-ben Farbaky Istvánt Selmechányán választották meg szabadelvű párti programmal.
84	19—22	A kormánypadsorok kiürülése és az ellenzék átszivárgása a kormánypadokba és onnan tett helyeslő közbeszólása. — A MK által leírt jelenetet a KNapló nem bizonyítja: igaz Vajay István beszédét többször kísérte a jobboldalról a KNapló által is rögzített közbeszólás, de ezek a szónokkal való egyet nem értés megnyilvánulásai voltak (pl. KNapló, i. h. 147., 150., 151., 153., 154. l.), míg egyetértő megnyilvánulásokat a baloldaltól jegyzett csupán fel a KNapló. — Tehát ha meg is történt a MK által leírt helykitöltés, azt a jegyzők nem vették komolyan és nem tüntették úgy fel az alkormánypárti megnyilatkozásokat, mintha azok a tényleges helyzetet fejezték volna ki.

A HÁZASSÁGI JAVASLAT

M *Pesti Hírlap. 1894. március 18., 16. évf. 77. sz. (2., 3. 1.)*
 A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Ki tudja hányadik nap*
 alcímmel. Névjelzés: *Senex*.

Kötetben itt először.

A parlament üléséről

A Ház márc. 17-i ülésén az ügyrendi kérdések után a házassági jogról szóló törvényhez elsőnek *Berger Ignác* szólt hozzá, hangsúlyozta, hogy a javaslat ellenkezik a katolikus dogmával és kánonjoggal, és ezen a tényen a kultuszminiszter által eszközölt módosítások sem változtattak. *Bernáth Dezső* a vegyes házasságból származó gyermekek helyzetét szabályozó megoldást nem tartotta kielégítőnek, ezért az Apponyi-féle határozati javaslatot támogatta. *Bartha Miklós* az egyházi és a polgári házasságkötés különbségeit ecsetelte a népi hagyomány szemszögéből, és arra a következtetésre jutott, hogy a polgári házasság intézményének bevezetése feloldja a régi társadalmi kötöttségeket. A javaslatot általánosságban is elutasította. *Szentiványi Árpád* és *Serbán Miklós* korábbi üléseken elhangzott beszédeknek személyükre, állásfoglalásukra vonatkozó megállapításaira reagált. *Gyürky Ábrahám gr.* a fakultatív polgári házasságot támogatta, de a kötelezőt nem, ezért a törvényjavaslatot még tárgyalási alapul sem fogadta el. *Bujanovics Sándor* az állam és az egyház közötti béke érdekében vetette el a törvényjavaslatot. *Kun Miklós* a kormány felemás magatartásában vélte megtalálni azokat a körülményeket, amelyek bizalmatlanságot keltenek a házasságjogi törvényjavaslattal kapcsolatban. *Miklós Gyula* heves közbeszólások között reagált Serbán Miklósnak az ülésen elhangzott felszólalására. *Serbán Miklós* viszontválaszában

cáfolta Miklós Gyula nemzetiségi ügyekben vele kapcsolatban felhozott vádjait. A személyes vitában *Polónyi Géza* is felszólalt, az ügyet közügynek és nem személyes jelentőségűnek tekintette. Az elnök lezárta a vitát és jelezte, hogy a következő ülésen fogják folytatni a törvényjavaslat vitáját. *Hoitsy Pál* azt javasolta, hogy az ország békéje érdekében még a húsvéti szünet előtt le kell zárni a vitát, ha kell rendkívül hosszú üléseket kell tartani. *Wekerle Sándor* miniszterelnökként a vita befejezésével egyetértett, de a sok felszólaló jelentkezése miatt azt javasolta, hogy a záróbeszédeket a húsvéti szünet után tartsák meg. *Thaly Kálmán* Hoitsy Pál indítványát támogatta. *Justh Gyula* elfogadta a miniszterelnök javaslatát, de kérte, hogy Kossuth Lajos egészségi állapotára való tekintettel a következő ülésre tűzzék napirendre visszahonosításának ügyét. *Wekerle Sándor* elvileg egyetértett a javaslattal, de a következő kérvénytárgyalási nap előtt azt nem tartotta tárgyalhatónak. *Polónyi Géza* ragaszkodott ahhoz, hogy a következő ülésnapon tárgyalják meg Kossuth visszahonosításának kérdését, hogy így a kormány álláspontja ország-világ előtt egyértelmű legyen. *Ivanka Oszkár* Kossuth állapotának súlyosságára való tekintettel támogatta Justh Gyula javaslatát. *Horváth Gyula* is támogatta azt a javaslatot, hogy a következő ülésen tűzzék napirendre Kossuth visszahonosításának kérdését. *Bethlen Gábor* is azt kívánta, hogy a következő ülésen tárgyalják Kossuth visszahonosítási ügyét. *Thaly Kálmán* azt javasolta, hogy Kossuth visszahonosítási ügyével együtt tárgyalják meg Rákóczi hamvainak hazaszállítását is. *Károlyi Gábor* gr. azt javasolta, hogy a »Ház az egész héten permanenciában maradjon«. *Bánffy Dezső* elnöki hatalmával megszavaztatta a Házat, hogy húsvét előtt az utolsó ülést kedden tartsák, majd azt is megszavaztatta, hogy vasárnap ne tartsanak ülést, majd bizonyos értelmezési vita után szavazásra tette fel Justh Gyula indítványát, hogy a következő ülésen tárgyalják meg Kossuth visszahonosítási kérelmét. A többség ezt a javaslatot elvetette. Ezt követően a kérvényi bizottság előadójának a javaslatára a Ház elhatározta, hogy húsvét után fogja a kérvényeket tárgyalni. Az ülés végén *Csáky Albin* vallás- és közoktatásügyi miniszter válaszolt egy fővárosi gimnáziummal kapcsolatban feltett interpellációra. Az interpelláló képviselő, *Hévízy János* elfogadta a miniszter válaszát. (KNapló, 1892—1896. XVII. köt. 258—290. l.)

A parlament ülésén a házassági vita tovább folytatódott, szócátát váltott ki az a kérdés, hogy befejezhető-e a vita a húsvéti szünet előtt, de ennél nagyobb hevességgel tört ki a vita arról, hogy a következő ülésen — tekintettel Kossuth Lajos aggasztó állapotára — tárgyalják-e visszahonosításának kérdését. A *Wekerle Sándor* által felvetett ügyrendi kérdést *Bánffy Dezső* a szavazási mechanizmussal elfogadta. A karcolat a kérdések illetően kiéleződését csak bizonyos mértékig tükrözte, csak kis részben érzékeltette, hogy mi körül folyik az ellenzék és a kormánypárt között a vita.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 85 : 1—27 A helyzet képe. — E rövid összegzésben MK kimondta a lényegét: az ellenzék már az általános vitánál megkezdte az obstrukciót, hosszas beszédekkel akarja elodáztatni a törvényjavaslatot.
- 16—17 [Apponyi] *Talán igazán hallja messziről a kalksburgi harangok bús kongását.* — Az utalás ma már feloldhatatlan, valószínűleg Apponyi Albert egyházi kapcsolataira utalhatott.
- 24—26 *Mert az is lehet, hogy nem lesz rá [ti. az obstrukcióra] szükség. Az a bizonyos valami közbejön. S akkor mentve a kereszténység.* — MK itt a nemzeti párt reményeit és várakozását érekelte, valószínűleg a király polgári házasság-ellenességére vonatkozhat a célzás, amely megakadályozza a tárgyalást. De az is lehet, hogy Kossuth bármely pillanatban bekövetkezhető halálát vélték olyan eseménynek, amely háttérbe szorítja a házassági törvényjavaslatot.
- 86 : 14 *gránic* — határ, itt: szélén
- 17—18 *Miklós Gyula, a kormánypárt Lancelot lovagja s rápörkölte korábbi kétes magyarságú viselkedését* [Serbán Miklósr.]. — Miklós Gyula a képviselőház márc. 14-i ülésén rövid felszólalásában kifogásolta Serbán román nemzetiségi elfogultságát és a magyar állam integritása ellen folytatott tevékenységét. (KNapló, i. h. 282—283. l.)
- 20—21 *Az ülés későbbi folyamán zajos tetszés közt »hagyta helyben« még egyszer Miklós Gyula* [Serbant], *pártjának zajos tetszése közt.* — A KNapló tanúsága szerint a baloldal közbeszólásokkal zavarta Miklós Gyula beszédét, név szerint meg is jelölve a közbeszólókat és megjegyzéseiket, míg a kormánypárt csak »Halljuk! Halljuk!» közbeszólással »szerepelt«. (I. h. 276—278. l.)
- 26 — *Ej, ugyan ne védelmezzétek!* — A KNapló szerint Visontai Soma a következő közbekiáltást tette: »Ne védelmezzük! (Zaj a bal- és szélsőbaloldalon.)« (I. h. 278. l.)
- 87 : 3—4 *Thaly azt indítványozta, hogy vasárnap is tartsanak ülést.* — Thaly Kálmán ezt a javaslatot még Kossuth visszahonosításának napirendre tűzése előtt a házassági törvény általános tárgyalásának gyorsabb befejezése érdekében tette. (I. h. 281. l.)
- 4—6 *Károlyi Gábor erre vérszemet kapott és azt indítványozta, hogy legyenek az ülések permanensek.* — Károlyi Gábor ezt az indítványt már a Kossuth visszahonosításával kapcsolatban kialakult vita során tette meg, egyaránt fontosnak tartva a házassági törvényjavaslatot és a visszahonosítás kérdését. A következőképp fogalmazott: »Azért ne húzzuk vonjuk se az egyiket, se a másikat, és indítványozom, hogy a Ház az egész héten permanenciában maradjon. (Helyeslések. Hosszan tartó nagy zaj és mozgás.)« (I. h. 286. l.)

- 87 8—17 A permanens ülések szatírája. — MK ezekkel a fordulatokkal a képviselők egy részének hangulatát is kifejezte, ugyanakkor saját fantáziáját is megmozgatta ez a »lehetőség«.
- 14—16 *mint ahogy egykor megvárták a Thurzó permanenciába tett lakodalmán a keresztelőt is.* — E történelmi anekdotát MK már korábbi karcolataiban is megemlítette egy hosszan elnyúló eseménnyel kapcsolatban.
- 16—18 *S húsz-harminc hang kiáltá jobbról-balról: Helyes, legyen permanencia!* — A KNapló ezt a megnyilvánulást nem jegyezte fel. (KNapló, i. h. 286. l.)
- 19—21 *De az indítványok eleven tarkaságát egyszerre agyon nyomta a nagy tromf, a Justh Gyula indítványa, hogy Kossuth honosítását nem szabad tovább halasztani.* — Mint korábban a 87 : 3—4 sorhoz fűzött jegyzetben jeleztük, Thaly javaslatát után hangzott el Justh Gyula indítványa, és ezt követően Károlyi Gáboré a permanens ülések dolgában.
- 32—88 : 4 A tudós, az idomított macskák és az egér. — MK ezzel a jellegzetes anekdotikus történettel találatlan érzékelte a képviselőház felbolydult hangulatát.
- 88 : 8—9 *az elnöknek egy teljes óra kellett csak a kérdések elválasztására és föltevésére,* — MK állítása némi túlzással megfelel a valóságnak, de a KNapló szövege nem tükrözi teljes mértékben a jelzett hosszadalmasságot. (I. h. 286—288. l.)
- 9—12 *miközben annyit beszélt, hogy Endrődi Sándor, a Napló szerkesztője, három nyomtatott ívre becsüli az elnöki csendet és figyelmet kérő szavait, kimagyarázásait és különböző észrevételeit.* — Ez az állítás is túlzás, de az tény, hogy Bánffy minden eszközt bevetett akarata keresztülvitelére és ennek érdekében az átlagosnál többet és többször szólt az ügyrendi vitában. (KNapló i. h. 280—289. l.)
- 14—16 *A kormánypártnak 31 szavazattöbbsége volt a honosítási kérvény kitézése ellen.* — Bánffy Dezső következőképpen foglalta össze a szavazás eredményét: »A jegyző urak a képviselő urakat megszámlálván, a szavazás eredményét következőleg jelentem ki: 84 igenlő szavazattal szemben 115 képviselő úr Justh Gyula képviselő úr indítványát mellőzni kívánta. *(Felkiáltások a szélsőbalon: Szép, nagyon szép!)* és így a többség mellőzte az indítványt.« (I. h. 288. l.)

EGY KÉPVESELŐ LEVELEI AZ ORSZÁGGYŰLÉSRŐL

- M** *Pesti Hírlap. 1894. március 28., 16. évf. 87. sz. (2., 3. l.)*
 Rovaton kívül. *A Kossuth-kérdés és a párt alcímmel.* Névjelzés: *Katánghy Menyhért.*
- IIa.** [1. kiad.] *Mikszáth Kálmán munkái.* Budapest, 1896. *MKm*
 12. köt. [A sorozat-címlapon és a kötettáblán:] *Katánghy*

Menyhért. Nagyságos Katánghy Menyhért országgyűlési képviselő úr levelei. 187—196. 1.

IIb. [2. kiad.] 1901. MKm 12. köt. [Az 1. kiad. címlapkiadásán.]

IIc. [3. kiad.] 1903. MKm 12. köt. [Az 1. kiad. címlapkiadásán.]

III. Jk 17. köt. *Két választás Magyarországon. Bp., 1910. [II. rész.] Nagyságos Katánghy Menyhért országgyűlési képviselő úr levelei. 197—205. 1.*

A Katánghy-levelesorozat utolsó tagja

A Krk előző, 82. kötetében tettük közzé az *Egy képviselő levelei az országgyűlésről* szóló parlamenti karcolatsorozat első tizenegy darabját. Az első ilyen jellegű írás 1893. szept. 23-án, a tizenegyedik 1894. dec. 24-én látott napvilágot. A Krk 82. kötetének bevezetőjében »Katánghy Menyhért az álnév és a szimbólum« címmel (i. h. 224—232. l.) szoltunk azokról az okokról, amelyek szerepet játszhattak abban, hogy MK megváltoztassa a parlamenti ülésekről szóló beszámolóinak formáját. A legfőbb ok az lehetett, hogy a szabadelvű párt tagjainak egy része kötődésből vagy elkötelezettségből, fenntartással fogadta a következetes liberális célkitűzéseket követelő egyházpolitikai lépéseket. Mikszáth azzal, hogy Katánghy Menyhért néven megteremtette a jellegzetes vidéki mameluk képviselő alakját, a szabadelvű pártnak olyan figuráját alkotta meg személyével, akit nem a politikai vagy társadalmi meggyőződés vezetett, hanem az események áradatában úszva mindenképpen a felszínen akart maradni, lehetőleg kihasználni a politikai változások és átalakulások előnyeit: röviden a politikai stréberség jellegzetes figuráját formálta meg tehát MK Katánghy Menyhértben.

A Krk 82. kötetében részletesen szoltunk a figura kialakításának fokozatairól és azt is megemlítettük, hogy igen rövid idő alatt nagy népszerűsége tett szert az olvasók körében (i. h. 224—232. l.). Az 1893-ban közzétett tizenegy levélben kialakult Katánghy Menyhért »személyisége«, mentalitása, a politikai fordulatokkal kapcsolatos magatartása.

A tizenegy levél közzélése után háromhónapos szünet következett. A jelen tizenkettedik levél bevezető részében MK Katánghy stílusában »megmagyarázza« azokat az okokat, amelyek miatt nem követte tovább »levelei«-vel az egyházpolitikai törvény parlamenti csatározásait. A felsorolt hat ok többsége politikai: 1. a klérus túlzónak tartotta az általa képviselt magatartást; 2. a kormány »sértve« érezte magát a levelek egyik-másik fordulata miatt; 3. az ellenzék is megörült, hogy megszakadt a sor, mert »dolgai is szellőzve voltak s a szellőt azok se bírják ki«; 4. a levelek megszűntét a naplóbíró bizottság is helyeselte, mert a testületet sértette, hogy egyik tagja »hírlapba firkáltat«; 5. a fővárosi magisztrátus is megnyugodott, hogy nem szellőztetik a rossz pesti lakásviszonyokat; és 6. a képviselőtársak is örömmel konstataálták a levelek megszűntét, mert nem kapnak otthonról szemrehányó levelet feleségüktől, kifogásolva az érdekességekről való beszámoló elmaradását.

Az 1894. márc. 23-án közzétett levelet a képviselőház húsvéti szünet közben márc. 23-ára Kossuth halálhírét követően összehívott rendkívüli ülésen tanúsított kormánypárti magatartás »igazolása« váltotta ki. Magáról a viharos ülésről Mikszáth nem írt másnap karcolatot, de a közvélemény nyomása arra készítette, hogy a Kátánghy-levelekben megteremtett attitűddel reagáljon a felsorakoztatott ellenvéleményekre és magyarázza, sőt megértesse a kormány helyzetét. Ez volt az az ok, ami miatt öt nappal a parlamenti ülés után visszatért az eseményekre, és a közvélemény álláspontját a felelőségtől kapott »levél-részlettel« összefoglalva csevegő formában fejtse ki a kormány »mozgásterét« megszabó körülményeket. A kormány és az ellenzék álláspontját világosan érzékelteti az ülés lefolyása, amelyről az alábbiakban részletesebb összefoglalót adunk.

A parlament 1894. márc. 23-i ülése

A parlament húsvéti szünet előtti ülésén márc. 20-án — ennek a napnak az éjjelén hunyt el Turinban Kossuth Lajos — egy napirend előtti felszólalás kapcsán heves vita alakult ki a Kossuth-könyvtár országos gyűjtés révén való megvásárlása kérdésében. E vitából kitűnt, hogy az ellenzék álláspontja eltérő. A vita végén *Bánffy Dezső* elnök bejelentette, hogy a legközelebbi ülést a húsvéti ünnepek után ápr. 2-án fogják tartani. (KNapló, 1892—1896. XVII. köt. 306—316. l.)

Kossuth Lajos halálának híre márc. 20-án az esti órákban terjedt el a fővárosban. Az ellenzék a parlament azonnali összehívását követelte, de az ülést csak márc. 23-ára, pénteken 10 órára hívták egybe. *Bánffy Dezső* a következő szavakkal nyitotta meg az ülést: »T. Ház! Kossuth Lajos meghalt! (*A Ház tagjai felállnak.*) E gyászos eseményről midőn a t. Háznak jelentésemet megtenni szomorú kötelességemnek ismerem, nem kétlem, méltóztatnak mindnyájan egyhangúlag osztani a nagy veszteség felett való fájdalmat, mely pártkülönbség nélkül mindnyájunké, oly férfiu elvesztése felett, kinek neve a magyar történelem jelen századának lapjain tündöklő betűkkel lesz megörökítve, kinek hazaszeretete, honfiérzelve, vaskövetkezetessége kívül áll minden bírálaton.

Kérem a t. Házat, méltóztassék a nagy halott nagy érdemeit következő javaslatom egyhangú elfogadásával méltatni.

A képviselőház megemlékezve Kossuth Lajosnak azon hervadtlan érdemeiről, melyeket az 1848-iki törvények megalkotása, különösen az alkotmányos jogoknak minden osztályt felölelő kiterjesztése, a képviselői alapon nyugvó felelős kormányrendszer behozatala, a közteherviselés általánosítása, a földbirtok felszabadítása, a sajtószabadság, a jogegyenlőség s általában a politikai és polgári szabadság nagy elveinek érvényre juttatása körül szerzett — a nemzet soha nem múló hálájának és elismerésének kíván kifejezést adni, midőn ebbeli érdemeinek emlékét jegyzőkönyvében megörökíti; továbbá azon meggyőződésben, hogy a magyar nemzet társadalmi úton nagy halottjának elhunytá alkalmából méltó kifejezést adand ezen érdemei iránti elismerésének elhatározza a képviselőház:

hogy elhunytá feletti fájdalmának és részvétének jegyzőkönyvileg ad kifejezést, s megbízza elnökét, hogy erről a gyászoló családot értesítse;

hogy magát a temetésen a Ház elnöke által alakítandó küldöttség által képviselteti,

hogy a küldöttség útján a Ház nevében koszorút helyez a ravatalára, és

hogy nyilvános ülést a végtisztesség befejeztéig nem tart.

Az elnöki javaslat elhangzása után azonnal szót kért *Justh Gyula*, kifejtette, hogy a Ház elnöke által javasolt intézkedés nem elégti ki az ellenzékét, Bánffyval szemben a következőket javasolta:

»Mondja ki a képviselőház, hogy Kossuth Lajost a nemzet halottjának tekinti; (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

hogy a temetés, a végtisztelethez tartozó minden szertartás és a sírmlék felállítása országos költségen történjék; (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

hogy fájdalmának és részvétének jegyzőkönyvben ad kifejezést és megbízza a Ház elnökét, hogy erről a gyászoló családot értesítse; (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

hogy a képviselőház magát a temetésen küldöttség által képviselteti; (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

hogy az elhunyt koporsójára a képviselőház nevében koszorú tétessék; (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

mondja ki továbbá a képviselőház, hogy a végtisztesség befejeztéig nyilvános országos ülés ne tartassék; (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

hogy ezen időpontig a Nemzeti Színház és a magyar kir. dalszínház előadásai szüneteljenek; (*Élénk helyeslés a szélsőbal felől.*)

hogy a gyászbeszéről a törvényhatóságok a képviselőház elnöke által aláírt értesítvényeken tudósíttassanak; (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

fejezze ki a képviselőház jegyzőkönyvileg hálás köszönetét az olasz nemzetnek és Turin városának azon nemes figyelemért és vendégszeretetért, melyben hazánk nagy fiát, Kossuth Lajost élete fogytáig részesítette; (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

s utasítsa a Ház elnökét, hogy a képviselőház köszönetét az olasz képviselőházzal és Turin városa hatóságával közölje. (*Helyeslés a szélsőbal felől.*)

Bízza meg egyszersmind a képviselőház elnökét, hogy a nagy halott hamvainak hazaszállítása iránt a Ház nevében az elhunyt családjával tegye magát haladéktalanul érintkezésbe; (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

utasítsa végre a képviselőház a kormányt, hogy Kossuth Lajos emlékének törvénybeiktatása és Budapesten az ország költségén a nemzethez és az elhunyt nagy férfiúhoz méltó emlékszóhoz felállítása iránt haladéktalanul törvényjavaslatot terjesszen elő. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Herman Ottó meleg szavakkal méltatta Kossuth Lajos tevékenységét, majd határozati javaslatot terjesztett elő, amely *Justh Gyulától* — szavai szerint — csak kevésben térnek el. Ennek a szövege a következő volt:

»Mondja ki a magyar országgyűlés képviselőháza:

1. hogy Kossuth Lajost Magyarország örök dicsőségű polgárának tekinti és a nemzet halottjának nyilvánítja,
2. saját költségén temeti,
3. a vesztesség feletti mély fájdalomnak jegyzőkönyvében kifejezést ad,
4. kifejezi részvétét a család előtt,
5. intézkedik, hogy a dicsőült tetemei haza hozassanak és a végtisztesség befejeztéig felfüggeszti üléseit,
6. hogy a temetésen testületileg részt vesz és a ravatalra koszorút helyez,
7. hogy a nagy halotthoz méltó síremlékről gondoskodik,
8. hogy utasítja a kormányt, terjesszen elő törvényjavaslatot, mely Kossuth Lajos elévülhetetlen érdemeit a magyar nemzet törvénykönyvében megőrökíti. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)»

Apponyi Albert meleg és emelkedett szavakkal emlékezett meg Kossuth Lajosról, és pártja nevében újabb határozati javaslatot terjesztett elő. Ennek szövege közel áll *Justh Gyuláéhoz*, de mint ahogy *Apponyi* hangsúlyozta, »egy pontban különbözik azoktól, abban a pontban, hogy én a kegyelet nyilvánítását azon korlátok közt tartom csak lehetőnek, amelyeket mi magunk, a törvényhozás más tényezőinek bevonása nélkül, leróhatunk«. *Apponyinak* ez a kitétele a főrendiház, illetőleg a király hozzájárulásának mellőzésére vonatkozott.

Az ellenzéki javaslatok után *Wekerle Sándor* kért szót, rövid beszédében a következőket mondotta: »T. Ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Midőn egybegyűltünk, hogy történelmünk egyik legkimagaslóbb alakjának érdemei előtt rójjuk le a tisztelet és kegyelet adóját, szükségét érzem annak, hogy e helyről is felszólaljak nemcsak azért, hogy röviden jellemezzem álláspontomat a beadott javaslatokkal szemben, hanem, hogy részemről is hozzájáruljak a kegyelet és tiszteletnek azon osztatlan, egyhangú megnyilatkozásához, amellyel Kossuth Lajos érdemeinek mindannyian tartozunk (*Élénk helyeslés jobb felől.*), és bizonyosságát szolgáltatassam annak, hogy a kegyelet és tisztelet nyilvánulásának módjában lehet közöttünk különbség, de maga a tisztelet érzülete közös és általános... Azon a szomorú emlékü események, amelyek bekövetkeztek, és az a mindnyájunkra nézve fájdalmas jelenség, hogy ő híven követve eszményképeit, ellentétbe jutott újabkori törvényhozássunkkal, ma, midőn a halál kiegyenlítette az ellentéteket, nem tarthatnak vissza benünket attól, hogy marandó érdemei előtt mindannyian meghajolva, a soha nem múló hála és tisztelet érzetével adjuk át érdemeit a történelemnek. (*Élénk helyeslés jobb felől.*) Azért, t. Ház, én szívesen hozzájárulok ahhoz az indítványhoz, melyet az igen t. elnök úr volt szíves határozati javaslat alakjában előterjeszteni (*Mozgás a szélsőbalon. Halljuk! Halljuk!*) röviden kijelentve, hogy ez által a Ház részéről teendő intézkedéseket kimerítettéknek tekintvén, a többi határozati javaslatokat nem pártolhatom. (*Élénk helyeslés jobb felől.*)»

A miniszterelnök felszólalása után *Bánffy Dezső* szavazást rendelt el, először sorra szavazásra tette fel az ellenzéki javaslatokat

elhangzásuk sorrendjében, hozzáfűzve, amennyiben azok nem kapnak többséget, akkor »az elnök javaslatát mondanám ki, mint a Ház határozatát«. *Justh Gyula* javaslatát 136 szavazattöbbséggel elvetették, *Herman Ottó* javaslatát egyszerű felállással döntötték el, hogy kisebbségben maradt, *Apponyi Albert* indítványát 57 szavazattal elvetette a kormánytöbbség, így *Bánffy Dezső* bejelentette, hogy az elnöki javaslat emelkedett határozattá. (KNapló, 1892—1896. XVII köt. 317—325. l.)

A parlament és a hivatalos állami részvét kérdése még igen élesen felmerült az ápr. 9-i ülésen, amelyről MK a *Nyitányok* c. karcolatában beszámolt. A parlamenti vitáról a karcolathoz kapcsolódó jegyzetben adunk számot (ld. e kötet 250—254. l.).

*

A szokásosnál részletesebben szóltunk a képviselőház márc. 23-i üléséről. Ezt indokolta az a körülmény, hogy a parlament döntése ellentétben állt az ellenzék és a közvélemény jelentős részének véleményével és sértette érzelmeit. Ez a körülmény magyarázza — mint azt a bevezetőben már kifejtettük —, hogy MK a Katánghy-levéli formáját felhasználva mutatta be a helyzetet és kommentálta az eseményeket.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 88 2—3 *Nem szándékoztam többé nyilvánosan írni neked, tudod, a püspök nagybácsink miatt.* — Az előző tizenegy levélben nem volt szó ilyen magas egyházi méltóságú rokonról, ez új mozzanat a Katánghy-család megkomponált történetében.
- 8—89 : 13 *Az országgyűlési levelek közlésének megszüntetése és annak fogadtatása.* — MK a felsorolt hat érvel jelezni és érzékeltetni kívánta, hogy az általa választott forma különböző körökben különböző reakciókat váltott ki.
- 20—21 *olvastad volna a Pesti Hírlapot, meg volt abban szépen írva, hogy mi illeti Kossuthot a maga nemzetétől.* — MK ezzel a fordulattal saját napilapját propagálta a korábban megjelent cikkekre hivatkozva.
- 90 : 2—7 *Kont és társai és a »Vadászkürt«.* — MK itt a történelmi eseményt a szabadelvű pártból kivált »púroszok« magatartásával vetette össze. A Péchy Tamás vezette frakció találkozási helye volt a »Vadászkürt« étterem.
- 20—91 : 16 *Katánghyné és anyósának viszonya és Katánghyné magatartása az anyós halálakor.* — MK itt a korábbi Katánghy-levelek kompozíciójához hasonlóan triviális eszközzel kívánja a helyzetet megmagyarázni. Ezért került be a szövegbe az anyós és a meny rossz viszonya, amelyet a halál sem tudott feloldani, hiszen a szöveg szerint Katánghyné a

- következőkkel utasította vissza a sírást a halálhír érkeztekor:
 »— Sírasd te, nekem ellenségem volt.« (91 : 10). E csattanónak az értelme a következő részben (91 : 23—28) nyeri el politikai értelmét.
- 91 19—22 *miféle méltányossággal szavazhattam volna én meg, hogy a király is tartozik hozzájárulni a szentesítéssel a közrészvéthez? (Pedig mind a két ellenzéki javaslat az ő aláírását igényli.)* — Ld. a bevezetőben idézett *Justh Gyula-* és *Herman Ottó*-féle ellenjavaslatokat, amelyek törvénybe kívánták iktattni Kossuth Lajos érdemeit.
- 35 *így szóltam Kristófnak, aki ez este egy vendéglőben várt.* — Az előző tizenegy levél fordulataiból kitűnt, hogy Kristóf Katánghy Menyhért tizenkilenc-húszéves, mulatós fia volt (Hetedik levél, Krk 82. köt. 176. l.), akinek apja, képviselői helyzetét felhasználva állást szerzett az egyik minisztériumban (Tizedik levél, Krk 82. köt. 201. l.), de ezt az állást csak 1894 januárjában kellett elfoglalnia. (Tizenegyedik levél, Krk 82. köt. 210. l.)
- 36—92 : 9 A király önlegyőzése és a mamelukok önlegyőzése. — MK ezzel a fordulattal érzékeltette, hogy Ferenc József hajthatatlan volt, a kormánypárt pedig nem vállalta és nem vállalhatta olyan törvényjavaslat támogatását, amely nem nyeri el a király szentesítését. — Ezt a gondolatot fejti még ki 92 10—15. sorban lévő péterfalvai malom története is.
- 92 : 18—24 Wekerle beszédének Katánghy-féle értékelése. — A beszéd szinte teljes szövegét ld. a bevezetőben, 92 : 22—24 sorban kiemelt gondolat valóban a beszéd főmotívuma volt.
- 25—26 Katánghy apjának kétéves börtönbüntetése a nála megtalált Kossuth-kép miatt. — Az előző tizenegy levélhez képest ez is új motívum Katánghy »életrajzában«, de ugyanakkor támogató érv a kormány politikája mellett.
- 31—33 *A parlament állva, feketé ruhában hallgatja meg a haza legedesebb fiának, de a király törhetetlen ellenségének bejelentett halálát;* — A korábbi párhuzamok és allúziók után e fordulattal mondja ki MK a lényegét: a dualizmus rendszerén belül a kormány tovább nem léphetett, az állami gyász bármilyen formája az udvarral való konfliktust válthatta volna ki.
- 38—39 *Hát kellett-e ez [a király hozzájárulása] Kossuthnak, számíthatott-e ő arra? Nem anélkül akart-e ő nagygyá lenni az életben?* — MK e három kérdéssel a »józanabb« közvélemény érveit említette meg, ez egyben az ellenzéki ellenjavaslat kritikája is volt.
- 93 : 1—7 Katánghynének tett szemrehányás. — MK ezekkel a fordulatokkal a 92 : 38—39 sorban említett véleményeken túllépve a szatíra eszközeivel gúnyolja az ellenzék álláspontját támogatók gondolkozását.

- 93 : 8—11 *hogy a király koszorúja hiányozni fog erről a nagy ravatalról, melynél az egész ország áll, annak talán mégis inkább Kossuth az oka, mint a mi pártunk.* — MK ezzel a fordulattal a szabadelvű párt cinikusabb tagjainak érvelését örököltette meg, e típusnak volt az általa teremtett Katánghy-figura is jellegzetes képviselője.
- 12—23 Legendák a királyi pár »megértéséről«. — E három történet az 1860-as, 1880-as évek politikai érvkészletéhez tartozik. A ravatalnál térdeplő királynéről alkotott kép valószínűleg Holló Barnabás »Erzsébet királyné koszorút helyez Deák Ferenc ravatalára« c. dombormű nyomán készült reprodukció lehetett, amely »pozitív« Habsburg-érzéseket volt hivatva bizonyítani.
- 24—25 *miért nem vettem mintául legalább Jellinekét, aki tartózkodott a szavazástól?* — A márc. 23-i ülésen Justh Gyula javaslata feletti szavazáskor 128 képviselő volt »távol«, míg Apponyi Albert javaslata feletti szavazáskor 107 képviselő volt »távol«. Jellinek Artúr mindkét szavazáskor »távol« volt. — A két szavazás eltérő »távol levő« képviselőkre utaló száma azt mutatja, hogy igen sokan a szavazás idejére hagyták el a termet. (KNapló, i. h. 32., 325. l.)
- 36—94 : 3 *én szívesebben bocsátok meg annak, aki ellenünk szavazott, mert az csak alulról kímélte magát, mint annak, aki a szavazástól tartózkodott, mert az felülről is, alulról is kímélte magát.* — MK itt a kérdés vitája körül kialakult vélekedésnek adott hangot. A száz fölötti »tartózkodók« között a KNapló egyaránt felsorol kormánypárti és ellenzéki képviselőket. Néhány név: Ábrányi Kornél, Atzél Béla, Bartha Miklós, Beöthy Ákos, Csernátony Lajos, Eötvös Károly, Helfy Ignác, Hieronymi Károly, Jókai Mór, Károlyi Gábor gr., Lukáts Gyula, Prileszky Tádé, Sággy Gyula, Szentiványi Kálmán, Urányi Imre.
- 94 : 6—7 *»Timere bonum est«* — lat. Jobb félni
- 9—12 *A megfordított Jellinekék éppen a párt korifeusai közt vannak, excellenciás urak és leendő excellenciás urak, akik rendre kivonják magukat a funkciók alól a temelési szertartáson.* — MK itt feltehetően Bánffy Dezsőre gondolhatott elsősorban, aki márc. 23-a után azonnal Kolozsvárra utazott, hogy az egyházkerületi közgyűlésen elnököljön. (Ld. a *Nyitányok* c. karcolatot és jegyzeteinket a jelen kötet 250—254. lapján.)
- 32—34 Utóirat a lakás-nemtalálásról. — Az előző tizenegy levél visszatérő motívuma volt ez az eredménytelen lakáskeresés.

A BÁNFFY FALAI

- M** I. *Pesti Hírlap. 1894. április 4., 16. évf. 94. sz. (6., 7. l.)* Rovaton kívül. *Nyílt levél saját magamhoz* címmel. Teljes névjelzéssel.

II. Jk 33. köt. = Hi 1. köt. A saját ábrázatomról. Vallomások, levelek, följegyzések. Bp., 1914. 182—187. l.
A jelen Krk a PH szövegét közvetíti.

Bánffy Dezső Ház-elnök intézkedése és a visszavonás kikényszerítése

Mikszáth karcolata elé a PH szerkesztősége a következő megjegyzést fűzte: *»Mikszáth Kálmán* tisztelt munkatársunktól nem kis meglepetéssel vettünk ma egy nyílt levelet *Mikszáth Kálmánhoz* címezve. Kissé furcsának találtuk, hogy valaki önmagához levelet írjon, mikor könnyebben elvégezhetné szóbelileg. Már-már a dolog földerítése végett majdnem visszaküldtük hozzá, különben mindig becses kéziratát, mikor rájöttünk, hogy ezt a *hírlapíró* Mikszáth írja a *képviselő* Mikszáthnak; s mert egyik énje éppen nem elfogult a másik irányában, olvasóink gyönyörűségére ezennel lenyomatjuk a nyílt levelet.«

A hírlapíró Mikszáth felháborodását az váltotta ki, hogy Bánffy Dezső drasztikus intézkedéssel megakadályozta, hogy a képviselőház területén, a semleges területnek számító folyosón az újságírók személyesen találkozhasanak a honatyákkal: a hírlapírói karzatra való eljutásuk útját úgy alakította ki, hogy az épület területén nem érintkezhetek sem miniszterrel, sem képviselővel. (Ld. még a *Nyitányok* c. karcolathoz fűzött jegyzeteket a kompromisszumról a 250—254. lapon.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 96 : 7 *animozítás* — lelkesedés, lelkesültség
24—26 *Az a holt ember is, aki most jött haza, egy újságíró tollal hasította magának azt a fényes utat, melynek nincs vége a halátnál.* — Az utalás Kossuth Lajosra és a reformkori Pesti Hírlapban végzett programadó tevékenységére vonatkozik.
97 : 10 *kartell* — itt: megegyezés
26—29 *e Bánffy-falak, melyek olyan szegyenletesek ránk nézve, mint egykor a »Székely támad« és a »Székely bánja« volt a székelyekre, leomoljanak.* — A »Székely támad« volt a gúnyneve a székelyudvarhelyi várnak, melyet János Zsigmond az 1562-iki székely támadás leverése után az udvarhelyi Ferenc-rendi kolostorból építtetett a régi kiváltságai elkobzása miatt lázongó székelyek féken tartására. E gúny-név János Zsigmond egy 1569-es oklevelében kétszer is előfordul. A várat a Rákóczi-szabadságharc idején a kurucok a székelyekkel leromboltatták. — A »Székely bánja« volt a gúnyneve a háromszéki várhegyi várnak, amelyet ugyan-csak János Zsigmond építtetett 1562 után. Ezt a várat a székelyek 1599-ben lerombolták.

Lap Sor

- 97 : 32—33 *modus vivendi* — különböző érdekeket áthidaló megoldási mód
- „ 39 *dikció* — beszéd, szónoklat
- 98 : 3—4 *Ambátor hisz ön még beszédeket se tartott. Még azt se.* — MK itt önironikusan szolt saját képviselői »meg nem nyilatkozásáról«; noha egyszer, 1892-ben egy rövid beszédben megvédélmezte Fogaras vármegye főispánját, Bauszern Guidót, és még válaszfelszólalást is tartott. (Ld. Krk 81. köt. 249—251. l. és jegyzeteinket a 488—491. lapon.)
- 5—13 Mikszáth és az újságírói diszkréció. — MK más, korábbi karcolatában is utalt arra, hogy újságírói tollát szívesen felhasználták volna valamiféle hír szellőztetésére, valamilyen politikai akció előkészítésére. De erre ő nem volt kapható.

NYITÁNYOK

M *Pesti Hirlap. 1894. április 10., 16. évf. 100. sz. (2. l.)* Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A parlament üléséről

Az ápr. 9-i ülésen — amely Kossuth Lajos temetése után az első megtartott ülés volt — a napirenden lévő törvényjavaslat vitájának folytatása helyett az újságírók ügyében hozott házelnöki utasítás felett alakult ki vita. (Az intézkedésről és annak hatásáról már szoltunk *A Bánffy falai* c. karcolathoz fűzött jegyzetben a 249. lapon.) *Bánffy Dezső* az elnöki megnyitóban intézkedését a következőképpen adta elő: »T. Ház! Jelentem, hogy az idegeneknek a Ház folyosói, előcsarnoka és más külhelyiségeibe való bejárása tekintetében, a Ház határozata folytán, saját hatáskörömből alkotott szabályzatot (Írom. 609.) ma életbe léptettem. (*Zaj a szélső baloldalon.*) A sajtó képviselői ezen szabályzat téves értelmezése folytán (*Nagy mozgás a szélső baloldalon.*), illetőleg a végrehajtás módozatainak nem ismerése következtében szükségesnek látták vélt sérelmeik orvoslása végett hozzám fordulni. Azonban, az engem felkeresett küldöttséggel folytatott tanácskozás rendén, a szabályzat érvénybentartása mellett sikerült oly alkalmazási módozatokat találnom, melyek a sajtó képviselőit kielégítik és őket a nyilvánosság érdekében szükséges közreműködésük szabad gyakorlatában egyáltalában nem korlátozzák. (*Zaj és mozgás a szélsőbalon.*)» (KNapló, 1892—1896. XVII. köt. 327. l.) *Ugron Gábor* támadta Bánffyt intézkedése miatt, de főként azért, hogy meghátrált az újságírók követelése előtt, és ezzel a maga és a parlament tekintélyét csorbította. *Horváth Gyula* egyetértett az újságírók magatartásával, sérelmüket jogosnak tartotta, a további vitát nem tartotta célszerűnek. *Ugron Gábor* szavai félreértése miatt kért szót, és újból elítélte, hogy az újságírók »terrorizálni« akarták a

Házát. *Madarász József* Kossuth halála miatti gyász napjait nem tartotta alkalmas időnek a vita lefolytatására. *Horánszky Nándor* is csatlakozott e javaslatához. *Wekerle Sándor* tapintattal akarta elsimítani Bánffy eredeti intencióit, a sajtószabadság és a sajtó jogainak védelmében indokoltak tekintette a sajtó érzékenységet, és úgy vélte a kialakított új eljárás mind a két felet kielégíti. *Polónyi Géza* éles hangon támadta Bánffyt és az eljárását fedező *Wekerlét*, a sajtó magatartását visszaélésnek minősítette. A vita végén — bonyolult ügyrendi fordulatokkal — szavazásra került a kérdés: 67 szavazatkülönbséggel az elnöki intézkedés napirendre tűzését mellőzték.

A továbbiakban a jegyző felolvasta Kossuth Ferenc és Kossuth Tivadar Turinból küldött levelét, illetőleg a márc. 23-i ülés megbízásából a Ház elnöke által megfogalmazott részvétlévrat szövegét. Ezt követően ismertették a Turinba utazott küldöttség tagjainak nevét, azt, hogy az elnök Rohonczy Gedeont bízta meg a küldöttség vezetésével, a budapesti temetésen pedig velhalaszthatatlan teendői kényszerítették Budapestről való eltávozásra Bánffyt, így az alelnök, gr. Andrássy Tivadar képviselte a Házat a temetésen, a gyászisten-tiszteleten pedig már maga Bánffy is részt vett. Az elnöki beszámolóhoz elsőnek *Hoitsy Pál* szólt hozzá. Élesen bírálta a rideg hangú táviratot és különösen azt a tényt, hogy Bánffy a Ház határozatát meg nem tartva maga helyett Rohonczy Gedeont nevezte ki a Turinba utazó delegáció vezetésére. *Beöthy Ákos* csatlakozott Hoitsy elutasító és az elnököt elmarasztaló javaslatához. *Herman Ottó* egyetértett a javaslatlal és hozzáfüzte, hogy Bánffy nem maradhat az elnöki poszton. *Polónyi Géza* további részadatokkal bizonyította Bánffy eljárásának a Ház méltóságát sértő vonásait. *Gulner Gyula* a turini delegáció tagjaként további részleteket szellőztetett Bánffy cinikus magatartásáról. *Szalay Károly* is támogatta Hoitsy indítványát, *Thaly Kálmán* pedig arról szólt, hogy Bánffy Dezső már a Kossuth halálát követő parlamenti ülés összehívását miként tette későbbi időpontra. *Wekerle Sándor* miniszterelnöki nyilatkozatában több kérdésben elhatárolta a kormány álláspontját Bánffy intézkedésétől, de ugyanakkor más vonatkozásban megvédelmezte a házelnöki eljárást és azt függetlennek, pártokon felül állónak minősítette. *Wekerle* nyilatkozatát több ellenfeszőlalás követte, *Thaly* és *Hoitsy* újabb részletekre kért magyarázatot, *Wekerle* viszontválaszában fenntartotta álláspontját. A név szerinti szavazás során 140 képviselő szavazott a Hoitsy-féle indítvány mellett, 207 képviselő ellene, így 67 többséggel elvetették a Hoitsy határozati javaslatát. (KNapló, 1892—1896. XVII. köt. 326—351. l.)

*

A Nyitányok karcolatcímmel kívánta MK érzékeltetni, hogy a Bánffy Dezső Ház-elnökségével kapcsolatos két határozati javaslat feletti heves, személyeskedésig fajuló vita tulajdonképpen előzetes erőpróba volt a házasságjogi törvényjavaslat közelgő általános szavazása előtt. Ez magyarázza a karcolat erősen visszafogott hangját — noha az újságírók mozgását korlátozó elnöki döntést MK *A Bánffy*

falai c. karcolatában élesen visszautasította —, de ez alkalommal már a kompromisszumos megoldás révén és Wekerle tapintatos közreműködésével a Bánffy-féle intézkedés elvesztette az élet, így MK hangja is módosult, mert érzekelte, hogy az első szavazás éppúgy erőpróba, mint a Kossuth-gyász mikéntjét megkérdőjelező második határozati javaslat.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 98 : 1—9 Kossuth halála és a kormány helyzete. — MK ezzel a karcolat-intonációval azonnal érzékeltette, hogy a Kossuth-gyász alkalom volt a kormány számára a nemzeti érzékenység érzékelésére, felmérésére és ennek fényében a gyászban való részvételre.
- 10—11 [Bánffy] már az első gombot rosszul gombolta be a kabátján. — MK e fordulattal arra utalt, hogy a parlament márc. 23-i ülésén elfogadott határozat szerint a Ház elnökének kellett volna a delegációt vezetnie Turinba, ehelyett Bánffy Rohonczy Gedeont (nem is az egyik alelnököt) bízta meg a delegáció vezetésével, majd ő maga egyházi ügyei intézésére Kolozsvárra utazott.
- 11—99 : 2 *Eleinte némi hidegséget tanúsított a Kossuth-gyászban [Bánffy], később azután egészen korrektül járt el,* — MK álláspontja teljesen megegyezik a szabadelvű párt véleményével, az ellenzék — mint a regesztából kitűnik — minden mozzanátát elutasította Bánffy magatartásának.
- 99 : 2 *irritáció* — itt: ingerültség
- 6—7 *Bánffy maradt a Schwarze Péter.* — E fordulattal MK azt is sugallta, hogy a kormány Schwarze Péterként, azaz Fekete Péterként állította az ellenzéki támadások keresztüztébe Bánffyt, a nyilvánosság előtt el is határolva magát egyik-másik lépésétől, de meg is védve a támadások összütésétől.
- 7—15 *Sic fata tulerunt.* — így hozza a sors; így kell elviselni a végzetet
- 15—16 *elment a rekviemre, látogatást tett a Kossuth-fiúknál* — Kossuth Lajos temetésekor Bánffy még Kolozsvárott tartózkodott, nyilván a sajtóhangok hatására a rekviemre már elment, majd ezt követően meglátogatta Kossuth Ferencet és Tivadart.
- 17 *alávetette magát egy kis masszázskúrának.* — MK utalása az újságírókkal támadt konfliktus kompromisszumos megoldására vonatkozik.
- 25—26 . . . az újságírók nekiszegezett pisztolyainak. — A Mikszáth által idézett mondat így hangzott el Ugron beszéde során: »Másfelől azonban a hírlapíró urak is oly jogokat vindikáltak maguknak, amelyeket én megrovás nélkül nem hagyhatok. (Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.) Ha nekik a

Ház elnöke ellen volt kifogásuk, helytelenítenem kell, hogy sztrájkot határoztak az országgyűlési tudósítások tárgyában, holott az elnök a Ház hozzájárulását a maga intézkedésében ki sem kérte. Tévednek azok az urak, ha azt hiszik, hogy ily terrorisztikus fellépéssel nekünk imponálhatnak. (*Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Az elnök úrnak imponálnak, őt meghátrálásra kényszeríthetik (*Úgy van! bal felől.*), ez a meghátrálás megtörténhetett a miniszterelnök úr ministrálása mellett, de ez a mi hozzájárulásunkat meg nem nyerheti. (*Élénk tetszés a bal és a szélső baloldalon.*) Mert hová jut a törvényhozás tekintélye, ha ma a hírlapírók szegeznek neki pisztolyt, holnap a katonák, holnapután meg más testület (*Úgy van! bal felől.*), és mindig a képviselőház lesz az, amely meghátrál!« (KNapló, i. h. 327. l.)

99 : 30—32 *De amint Ugron a Ház méltóságát látta megsértve az előbbi intézkedés visszavonásában,* — Ld. 99 : 25—26 sorhoz fűzött magyarázatunkat.

32—33 *a miniszterelnök a sajtószabadság megsértését látta volna annak fenntartásában.* — Wekerle ezt szó szerint nem mondta ki, de beszédét a következő patetikus gondolattal fejezte be: »T. Ház! Ha szeretjük szabad institúcióinkat, akkor vonjuk le ezen szabad institúciók következményeit; ha súlyt fektetünk azokra, akkor a hírlapirodalom képviselőinek meg kell adnunk és meg kell hagyni azt az öntudatot, amely sikeres működésüknek előfeltétele. (*Helyeslés jobb felől. Hosszas zaj a szélső baloldalon.*) A hírlapíróknak is el kell ismernünk azt a jogukat, amely minden állampolgárt, az utolsó munkást is megilleti, hogy bizonyos intézkedéssel szemben azt mondhassa: én megóvom cselekvési szabadságomat, és ezt teszem vagy nem teszem. (*Helyeslés jobb felől. Zaj a szélső baloldalon.*) És annak, aki a szabad institúciókat szereti és a sajtószabadságra súlyt fektet (*Hosszantartó zaj a szélső baloldalon.*), mindenekelett el kell ismernie azt a harmadik tételt: hogyha vannak bajok, amint vannak, hogyha vannak helytelenségek, amelyek orvoslást igényelnek, ezen bajok orvoslását a szabad institúcióknak megfelelőleg első sorban abban a körben kell keresni, amelyben csak felmerülnek . . .« (KNapló, i. h. 332. l.)

38—39 *E hatvanhét voksban benne volt az ellenzékről a Veszter és Horváth Gyula szavazata is.* — E tényrt a KNapló is feltűntette: i. h. 335. l.

100 : 9—11 *nem annyira a Bánffy tetteit, mint inkább a neki tulajdonított intenciókat (mert az ellenzéki urak a lélekben is tudnak olvasni).* — A KNaplóban olvasható éles hangú felszólalások arra mutatnak, hogy MK enyhébben ítélte meg Bánffy eljárását, mint az valójában volt. Az ellenzéki szónokok ugyanis nem Bánffy intencióit, hanem tetteit, intézkedéseit és meg nem tett lépéseit kifogásolták.

Lap Sor

100 : 16—17 Bánffy távozását jelző közbeszólások. — A KNapló szerint Hoitsy Pál beszéde után (*Nagy zaj és nyugtalanság a bal- és szélső baloldalon. Felkiáltások: Ne elnököljön! Tessék lemenni az elnöki emelvényről!*) (*Az elnöki széket Perczel Dezső alelnök foglalja el.*) (KNapló, i. h. 339. l.)

26 *Az óra már háromra járt ekkor* — Valóban hosszúra nyúlt ülés volt ez, de MK némileg túloz. A KNapló feljegyzése szerint az ülés 2 óra 15 percekor ért véget.

A SZAVAZÁS

M *Pesti Hírlap. 1894. április 13., 16. évf. 103. sz. (1., 2. l.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. ápr. 12-i ülés a házassági jogról szóló törvényjavaslat vitájában jelentős állomásnak számított. Ekkor jutottak el a törvényjavaslat részletes tárgyalásának alapjául szolgáló ún. általánosságban való elfogadás név szerinti szavazásához. A szavazás előtt azonban lehetőség van záróbeszéd megtartására. Ezt — ebben az esetben — *Szilágyi Dezső* igazságügy-miniszter mondta el. Majd *Csáky Albin* vallás- és közoktatásügyi miniszter nyilatkozott két benyújtott határozati javaslatra.

A szavazás eredménye: 217 »igen« szavazat, 106 »nem« szavazat volt. Így 165 szavazat többséggel elfogadták a javaslatot a részletes vita alapjául. (KNapló, 1892—1896. XVII. 394—414. l.)

Jelentős esemény megörökítése ez a karcolat. Jelentőségéhez mérve Mikszáth nagy gondnal építette fel mondanivalóját. Az események valóságos időrendjét meghagyva, a tényekhez ragaszkodva a miliót, a hangulatot, az izgalmat írja hozzá az eseményekhez, ezzel átmenti számunkra, egy következő század olvasói számára is, hogy beléköpzelhessük magunkat egy ilyen feszültséggel teli és győzelmes szavazás történetébe.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

100 : 1 *post tot discrimina rerum* — a latin idézet pontosan: *per tot discrimina rerum* am. annyi hányattatás után. A sor Vergilius »Aeneis«-ének I. éneke 204. sorából való szállóige.

- 101 1—2 *Két kötetet lehetne írni arról, hogy a szegény üldözött javaslat, mint embrió, miképpen fejlődött idáig.* — MK utalása egyaránt utal a közel két év óta tartó parlamenti előkészítésre és az azt kísérő társadalmi, politikai megnyilvánulásokra.
- 6—7 *Jött a báró Atzél inasa, aki mindennap egy mameluk eltűntét jelentette be.* — MK utalása az 1884 januárjában sorozatosan bekövetkező szabadelvű pártból való kilépésre vonatkozott. (Ld. erről *A diplomata püspök* c. karcolathoz fűzött jegyzeteinket e kötet 224. lapján.)
- 8 *Végül jött a turini holttest; ezt is a reform ellen akarták kijátszani* — MK a Kossuth Lajos halálát követő politikai bonyodalmakra utalt. (Ld. erről részletesebben az *Egy képviselő levelei az országgyűlésről (A Kossuth kérdés és a párt)* c. karcolathoz fűzött jegyzeteinket a jelen kötet 242—246. lapján.)
- 21 *... a G betű húzatván ki.* — A KNAplóban így jegyezték fel az idevonatkozó eseményeket: »Most következik az a kérdés: elfogadja-e a t. Ház a házassági jogról szóló törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alappjál: igen vagy nem? Amennyiben erre névszerinti szavazás kéréstett és el is rendeltetett, név szerint fogunk szavazni. Kihúzom a betűt. (Megtörténik.) G betű. (Felkiáltások a jobb oldalon: Győzelem!)« (KNApló, i. h. 410. l.)
- 21—22 *kiálták azok, akik a kihúzott betűt többnyire jóslásokra, vagy gányos megjegyzés kezdőbetűjéül szeretik használni.* — MK a korábbi évek karcolataiban is mindig feljegyezte az illetén megnyilvánulásokat, ezzel is érzékeltetni tudta az ülés hangulatát, a szavazásra kerülő javaslat esélyeit.
- 26—28 *Szapíry, amely utóbbi egy fogatot vesztett a szavazásnál. (Hej, ha csak egy fogatot vesztett volna!)* — MK egy korabeli, az újságokban meg nem öröklített, fogadásra utalt.
- 35—37 *Meszlényi szavazásához fűzött megjegyzések.* — A KNApló nem jegyzőkönyvezte a szavazás menetét, így e fordulatot MK karcolata rögzítette csupán.
- 38—39 *Huhogtak a Péchy Tamás nemé szavazatánál. (Vén lutheránus! — rikácsolt egy vásott hang.)* — Péchy Tamás is a szabadelvű körből kilépők közé tartozott, ez magyarázza a szavazását követő kormánypárti reagálást.
- 102 : 1 *Megéljenzették gróf Károlyi Istvánt, aki a javaslat mellett szavazott.* — Károlyi István az ellenzékhez tartozott és mint főrendfűre fokozottan nehezült rá a klérus nyomása a polgári házasság elutasítása érdekében.
- 4—8 *Dániel Pál betegen való szavazása.* — MK Dániel Pál szavazási körülményeinek leírásával is érzékeltetni tudta, hogy a törvényjavaslatnak mennyire elszánt hívei is vannak.
- 11—12 *Egészséges szabadelvű párti csak három maradt el a szavazástól.* — A karcolatban szereplő mondatot felhasználjuk ismét annak illusztrálására, hogy az avatott írói toll, egy-egy elejtett mondata mennyivel bőségesebb információt nyújt

számunkra, mint a KNapló-beli felsorolás. A KNapló szerint a következő — valóban nagyon kevés számú — távolmaradót jegyezték fel: »Issekutz Győző, Kende Mihály, Kék Lajos, Kiss Pál, Kund Jenő, Linder György, Majthényi István, Mérey Lajos, Pantocsek Rezső, Pázmándy Dénes, b. Perényi Péter, Probstner Artúr, Sima Ferenc, Sipeky Sándor, gr. Sztáray István, gr. Tisza Lajos, Vályi Árpád, gr. Zichy Herman, Antal Gyula, b. Baich Miklós, Baranyi Ödön, Barsay Domokos, gr. Bethlen Gábor, Bobula János, Chernel Gyula, gr. Csáky Kálmán.« Így látható, hogy a Mikszáth által említett 3 név is szerepel.

- 102 : 15—16 *Későbbi helyesebb megszámlálás után . . .* — A KNapló így jegyzi fel az újabb eredményt: »A megejtett első név szerinti szavazás tévedését mutatom be, amennyiben az összeszámlálásnál 35 távollevő volt említve, holott csak 25-en voltak távol. Összeadási hiba történt. Ennek következtében az eredmény a következő: »igen«-nel szavazott 281, »nem«-mel szavazott 106, távol voltak 25-ön, és így a többség 175. (Hosszantartó, zajos éljenzés.)« (KNapló, i. h. 414. l.)
- 32—37 Szapáry László és Rohonczy Gedeon fogadása. — MK itt egy jellegzetesen folyosói történetet örökölt meg, zárójeles megjegyzése »(Legalább megtudtuk hát, hogy mennyit ér egy pürosz.)« ítélet is a disszidens szabadelvű pártiak felett.
- 38—39 *. . . még egy névszerinti szavazást provokált Szalay Imre, . . .* — A KNapló szerint így történtek az események: »ELNÖK: . . . Ettől függetlenül határoznia kell még a t. Háznak azon különvélemény felett, amelyet a bizottságban Polónyi képviselő úr képviselt, bizalommal nem viseltetvén az igazságügy-miniszter úr iránt, . . . POLÓNYI GÉZA: T. Ház! Ami bizalmatlansági különvéleményemet illeti, t. képviselőház, mivel a legközelebbi napokban a képviselőháznak alkalma lesz az egész kabinettel szemben a bizalom kérdésében tárgyalni, azt a magam részéről ez alkalommal visszavonom és szavazás alá nem bocsátom . . . SZALAY IMRE: T. Képviselőház! A házszabályok 165 §-sa így szól: „Az indítványozónak mindig jogában áll indítványát visszavonni, ha azonban más valaki azt magáévá teszi, az első indítványozó jogaiba lép, és a netalán már megkezdett tárgyalás tovább foly.“ Ennélfogva van szerencsém kijelenteni, hogy én azon indítványt, amelyet Polónyi t. képviselő úr visszavont, magamévá teszem. (Zajos helyeslés bal felől.)« (KNapló, i. h. 409—410. l.)
- 103 : 7—9 *E szavazásnál is fordultak elő érdekes epizódok, mint a Horváth Gyula »nem«-je, ki nem szavazta meg a bizalmatlanságot,* — A KNapló tanúsága szerint Horváth neve a »nem«-mel szavazók között szerepel. (I. h. 413. l.)
- 16—17 gróf Batthyány Tivadar szavazata. — A »síny« nyomát csak közvetve őrizte meg a KNapló: gróf Batthyány Tivadar

- neve sem az »igen«-nel, sem a távol levők között nem szerepel, és természetesen a »nem«-mel szavazók közé sem került. A hamisítást tehát úgy korrigálták, hogy sehol sem szerepeltek a nevét. (I. h. 413—414. l.)
- 103 20—21 *Hiszen még ha sikerül is a csíny, még mindig 110 többsége maradt volna Szilágyinak: — így kettővel volt több.* — A KNapló szerint Bánffy Dezső a következőképp jelentette be a Szilágyi ellen szóló bizalmatlansági javaslat elvetését: »... ,igen"-nel szavazott 102, „nem"-mel 214, távol volt 96 képviselő, és így 112 többséggel (*Zajos eljenzés jobb felől*) Polónyi képviselő úr indítványa mellőztetett. (*Zaj.*) ...« (I. h. 414. l.) — MK számítása nem világos: ha a Batthyány Tivadar »hamis« »igen« szavazata nem lepleződött volna le, akkor nem 110, hanem 111 többsége lett volna Szilágyinak.

KOSSUTH A HÁZBAN

- M** *Pesti Hírlap. 1894. április 14., 16. évf. 104. sz. (1., 2. l.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. ápr. 13-i (pénteki) ülésen folytatódott az ún. házassági jogról folyó vita. Ezen a napon azonban már a részletes tárgyalás kezdődött meg. A parlamenti rend szerint ilyen esetben legelőször a címmel kapcsolatos vitának kell megindulnia. Az első felszólaló *Herman Ottó* azonban még az általános vitában ellene hozott érvekre válaszolt, alapjában a felekezetekkel kapcsolatos véleményét mondta el. *Polónyi Géza* kért szót és úgy nyilatkozott, hogy ha helyesen értelmezik a szavait, ő alapvetően egy véleményen van Hermannel. *Asbóth János* a királyi ház tagjainak házasságára vonatkozóan tett fel kérdést az igazságügy-miniszternek. A következő felszólaló *Szederkényi Nándor* Herman Ottó szavait igazította ki, idézve az idevonatkozó 1848-as törvényből.

Az elnök észrevétele szerint, mivel a címet senki nem találta rossznak, a parlament változatlanul elfogadta. Következett azoknak a szakaszoknak a vitája, amelyekhez hozzászólások érkeztek. *Sághy Gyula* a házassági akadályok felsorolásánál talált hibát. *Remete Géza* az alsó korhatárok szigorítására adott be módosítást. A javaslatokkal szemben az előadó *Teleszky István* kérte, hogy az eredeti szöveg maradjon meg. A következő szakaszban ugyancsak *Sághy Gyula* javasolt módosítást, de *Szilágyi Dezső* az igazságügy-miniszter felszólalásában megindokolta miért tartja az eredeti szövegezt helyesebbnek. *Apponyi Albert* hozzászólásában a házasságkötéssel kapcsolatos szakasz szövegében szigorító módosításokat javasolt. Az ülés végén *Polónyi Géza* kért szót. A 26. szakasz, amely az uralkodó család

házassági jogaival foglalkozott nem elégitette ki az ellenzéki pártot. Polónyi beszédében különösen az osztrák érdekekkel szembeni magyar érdek elsőbbsége mellett tette le a voksot ebben a törvényjavaslat vonatkozásában is. (KNapló, 1892—1896. XVIII. köt. 5—28. l.)

A karcolat számunkra a napi eseményeknek egy mellékágát mutatja be. Azt az eseményt, amit a KNapló meg sem említhetett. Ha összevetjük a szigorúan vett eseményeket és MK karcolatát, olyan benyomásunk is támadhat, mintha nem ugyanarról a napról lenne szó. De éppen ilyen esetben kell az írói szemet, a meglátást dicsérni. A vita során éppen azt az eseményt emeli ki, mondhatjuk úgy is: azt a mellékkörülményt, hogy Kossuth Ferenc életében először részt vett a magyar parlament ülésén. A leírásban Mikszáth remek helyzetelemző és lélekábrázoló képessége ragadja meg az olvasót.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 103 : 2—3 *(bent gyönyörűen hullottak át ezalatt a parlament rostáján a kötelező polgári házasság paragrafusai)*. — A törvényjavaslat részletes tárgyalásakor 1. §-tól a 26. §-ig tárgyalták meg a törvényjavaslatot.
- 3—4 *Élvezték a tegnapi diadal morzsáit*, — a képviselőház előző napi, ápr. 12-i ülésén nagy többséggel elfogadták a házassági törvényjavaslatot általánosságban. (Ld. *A szavazás* c. karcolatot e kötet 100—103. lapján.)
- 104 2—3 *Az a most sokat emlegetett április tizennegyedik (1849.) se volt olyan borzasztó*. — A debreceni országgyűlés ezen a napon detronizálta a Habsburg-házat és választotta meg Kossuth Lajost Magyarország kormányzójává.
- 6—9 *Jókai Mikszáthtal évődik: — Mikor adod már férjhez Apolkát? (A Beszterce ostromában.) Úgy látom, be akarod várni, míg polgári hatóság előtt teheted*. — MK e fordulattal — Jókai kedveskedő megjegyzése mellett — az ezekben a hónapokban a PH hasábjain naponta megjelenő új regényét, a *Beszterce ostromát* is propagálta, de egyben a polgári házasság ügyében a maga álláspontját is érzékeltette. — A jelen karcolat megjelenése napján nem jelent meg részlet a regényből, a 32. folytatás a lap ápr. 12-i számában, a 33. folytatás pedig a PH ápr. 18-i számában jelent meg. A befejező 47. folytatás 1894. máj. 8-án jelent meg a PH hasábjain.
- 12 *kacs* — a törvénytervezet paragrafusának nem szaknyelvi kifejezése
- 13 *korridor* — folyosó
- 24 *Mellette megboldogult apjának a palatinusai helyezkedik el*, — A korabeli közvélemény, így MK is Helfy Ignácot illette e

- megnevezéssel, mivel az utóbbi évtizedekben Kossuth Lajos a magyar belpolitikai kérdésekben kifejtett véleményét a Helfy Ignáchoz intézett leveleiben írta meg, amelyek a függetlenségi sajtóban rangos helyen meg is jelentek.
- 104 : 26 *lever* — felkelés (fr.), a XVII. és XVIII. században a francia királyok reggeli audienciája, némely udvarnál a délelőtti fogadás
- 28—29 *hopmester* — régen udvarmester a királyi udvartartásban
- 37—105 : 2 Kossuth Ferenc személyének leírása. — MK ezzel a néhány sorral bemutatta és jellemezte Kossuth Ferenc külső megjelenését.
- 105 : 3—7 Az ellenzék és a kormánypárt véleménye Kossuth Ferencről. — MK a Szegegy fiú fordulat kétféle értelmezésével jelezte a két párt véleményét és várakozását Kossuth Ferenc politikai fellépésével kapcsolatban.
- 8—13 A szélsőbaloldal és MK véleménye Kossuth Ferenc politikai szerepléséről. — MK a szélsőbal véleményéből indult ki, ahhoz tette hozzá a maga véleményét Kossuth Ferenc személyéhez fűzött remények dolgában.
- 21—25 Polónyi felszólalása. — Polónyi Géza a 26. § kapcsán tartott egy hosszabb felszólalást az ülés vége felé. MK úgy tüntette fel a hosszúra nyúlt beszédet, mintha Polónyi a karzaton időző Kossuth Ferenc kedvéért beszélt volna olyan hosszan. Ez valószínűleg írói fogás volt MK részéről, egy Polónyi rovására elküvetett tréfa.
- 34—106 : 7 Kossuth Ferenc és Tisza Kálmán személyes találkozója a Ház folyosóján. — MK a személyes élmény hitelével elevenítette meg e néhány mondatos beszélgetést, amelyből érződik, hogy Tisza Kálmán is várakozással tekint Kossuth Ferenc politikai szereplése elé.
- 106 8—11 Kossuth és a kormánypárti képviselők. — MK a Kossuth Ferencet üdvözlő képviselők között maga magát is megemlítette, ezzel részben hitelesítette a Tiszával lezajlott pár mondatos beszélgetés fordulatait, részben fokozta Kossuth Ferenc megjelenéséről adott korábbi kép személyes jellegű érzékeléseit.
- 11—13 [Kossuth Ferenc] *siető léptekkel távozott a Házból, hová valószínűleg már csak mint annak a tagja tér vissza valamikor.* — Kossuth Ferenc 1894-ben végleg hazatért Magyarországra, 1895-ben, pótválasztáson képviselővé választották; a Függetlenségi Párt elnöke lett, de azon belül a megalkuvó politikai irányzatot támogatta. — MK karcolatának e záró mondatával politikai jól tájékozottságáról adott tanúbizonyságot, minden bizonynyal határozott ismeretei voltak Kossuth Ferencel folytatott politikai tárgyalásokról.

A MAI ROHAM

M *Pesti Hírlap. 1894. április 15., 16. évf. 105. sz. (2., 3. l.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. ápr. 14-i ülés első szónoka *Ugron Gábor* volt. Bizalmatlansági javaslatot nyújtott be a kormány ellen, hevesen támadta Wekerlét azzal, hogy Kossuth temetésén nem kellő súllyal szerepelt a kormány mint testület. *Wekerle Sándor* válaszában megvédte mérsékelt álláspontját. *Rohonczy Gedeon* Kossuth Lajos halála alkalmával Turinban mondott beszédet, ezzel kapcsolatban kért szót ebben a vitában. Ezek után kérvények előterjesztésére került sor. Ezek közül kiemelkedik Bereg és Zemplén vármegye kérelme, amelyben II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona hamvainak hazaszállításáról van szó. *Thaly Kálmán* szólt a kérvényhez, elmondta kutatásainak eredményét, a nehézségekre külön figyelmet szentelt, amik a hazahozatallal felmerülhetnek, végül felajánlotta segítségét a megvalósításban. (KNapló, 1892—1896. XVIII. köt. 29—51. l.)

*

A karcolat témáját és vonulatát tekintve híven követi az eseményeket. Jól felismerhetőek az ülés valóságos eseményei, egy-egy helyen színesíti ki Mikszáth sajátos — de tőle már megszokott — módon az eseményeket. Ilyen mozzanat a »zöld könyv« leírása, a különböző pártok reagálásának felvázolása.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 106 : 1 *Kossuth csak életében buktatott kormányokat*, — MK utalása elsősorban Tisza Kálmán bukására vonatkozott, aki végső soron Kossuth Lajos honosítási ügyének vitájába bukott bele 1889-ben.
- 2—3 *A függetlenségi ellenzék csatát csatára vesz*. — A házassági jogi vitához fűzött kérdésekben, további néhány interpellációs kérdésben az ellenzék nem szavazott egységesen, hanem a kormány álláspontját támogatta.
- 9 *A mai ülés is Kossuth-ülés volt*. — A KNaplóban lejegyzett események alapján ezt túlzás nélkül állíthatta az író. Valóban a nap eseményeinek nagy részét a Kossuth személye és megítélése körüli viták tették ki.
- 11—12 [*Ugron*] *tüzes zsarátnokokkal dobálózott a miniszterekre, akik meg nem jelentek a temetésen*. — Beszédében Ugron részletesen taglalta a kormány álláspontját a következőket

hangsúlyozva: »...nem azt tette a kormány, hogy hagyta volna a gyászünnepélyt méltóságosan, csendben, tüntetés nélkül lefolyni, úgy, amint azt a nemzet óhajtotta volna; mert ide a nemzetnek népe, a nemzetnek színe-java temetni jött és nem tüntetni. (*Élénk tetszés a bal- és szélsőbaloldalon.*) Egyetlen egy tüntető volt csak, és az a magyar kormány, a magyar állam képviselője volt. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.*) Minden épületen, minden hajlékon lehetett látni a gyásznak jeleit, csak a magyar állam, a magyar kormány végrehajtó hatalma alatt álló épületeken és intézeteken kellett hiányoznia a gyász jelének. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.*) Ugyan kérdem, miért? ...» (KNapló, i. h. 31. l.)

- 106 : 13 *Igazi forradalmi levegő lengett a teremben.* — Hozzunk a beszédből egy rövid példát a fentiek igazolására: »UGRON GÁBOR: T. Ház! Egy reggel az Alpeseektől a Kárpátokig zúgott a hír, hogy Kossuth Lajos meghalt. A Kárpátokból szállott hegyről-hegyre, völgyről-völgyre a gyász. A nemzet szemében pedig észrevétlenül, mint a harmat, ült egy könny. ... A nép a gyász napjaiban a legutolsó pörig elhozta a ravatalhoz a maga kegyeletét a maga gyászát. Csak egy hiányzott onnan: a magyar nemzet kormánya és a magyar államnak képviselete. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbalon.*)» (KNapló, i. h. 30. l.)
- 17 *Ma is április 14-ike van!* — Mint ahogy az ülés rövid összefoglalásából is kitűnik valóban itt 1894. ápr. 14-e volt. Ugron Gábor beszédekor erre a dátumazonosságra nem utalt, a KNapló a közbeszólást sem jegyezte fel, de idézzük azt az utalást, amit Ugron 1849. ápr. 14-ére tett: »Az igen tisztelt elnök úr megalkotta azt a küldöttséget, amely elment Turinba, ki is jelölte annak vezetőjét, és úgy tudom, hogy a miniszterelnök tudtával és beleegyezésével a képviselőház küldöttségének vezetője mondott is egy beszédet, amelyben dicsőítette az ápr. 14-ikéhez való hűséges ragaszkodását Kossuth Lajosnak. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) És aztán ugyanaz a kormány előállt és április 14-ikéért, amelyet a nemzet a maga álláspontjában rég elhagyott, amelynek hívei ma az országban nincsenek, mely nekünk sem képezi programunkat, és valahányszor szóba jött mindig visszautasítottuk, állást foglalt Kossuth Lajos temetésével és ravatalával szemben.» (KNapló, i. h. 32. l.)
- 21—22 *Egyebekben roppant tapintattal és határozottsággal vonta meg válaszul Wekerle a maga álláspontját lefelé és fölfelé.* — Wekerle válaszában világosan körvonalazta a kormány kettős helyzetét: »Mi történelmünknek egy oly nagy alakjával állottunk szemben, akinek Magyarország újjáalakításában hervadhatatlan érdemei vannak, de ki, fájdalom, életének utolsó lehelletéig ellentétbe helyezkedett a törvényes állapo-

- tokkal. (*Igaz! Úgy van! jobb felől. Mozgás és nyugtalanság a szélsőbaloldalon.*) Nekünk le kellett rónunk a tisztelet adóját az érdem iránt, de nem volt szabad kételyt férközni engednünk a törvényes állapotok iránti feltétlen tisztelethez. (*Élénk helyeslés jobb felől.*) . . . Ez az első szempont indított arra, hogy a társadalom rója le méltóan a kegyelet adóját. (*Igaz! Úgy van! jobb felől. Nagy nyugtalanság a szélsőbaloldalon.*) A második szempontban keresendő, t. Ház, indoka annak, hogy mi és az állami hivatalok, mint ilyenek . . . (*Felkváltások a szélsőbalon: Kinek a hivatalnokai?!*) Az állam hivatalnokai . . . ÖNODY GÉZA: A nemzetéi! Az állam a nemzet. (*Halljuk! Halljuk!*) ELNÖK: Kérem, méltóztassanak csendben lenni! WEKERLE SÁNDOR: . . . az állam hivatalnokai — mert csak erről volt szó — többet és mást nem tettünk . . . » (KNapló, i. h. 34. l.)
- 107 : 2—3 *a szabadelvű párt lelkesedésre buzdítva percekig éljenzte vezérét.* — Wekerle beszéde közben is sűrűn helyeselt a kormánypárt, de a KNapló tanúsága szorint a beszéd elhangzása után »(*Hosszantartó, zajos helyeslés, éljenzés és taps jobb felől. Nagy zaj és mozgás a szélsőbalon.*)» (I. h. 35. l.)
- 15 *gránic — határ, elválasztóvonal*
- 18—19 *leolvastam a könyv aranybetűs címét: »Irataim«.* — Már Kossuth Lajos életében megjelent írásainak gyűjteményes kötete, erre vonatkozott MK utalása.
- 24 *Sapristi* — teringettét (fr.)
- 31 *Bánffy (aki már kiheverte a hétfői ostromot)* — MK utalása a képviselőház ápr. 9-i ülésére vonatkozott, ahol a függetlenségi párti képviselők élesen megtámadták Bánffy Dezsőt a Kossuth-gyászban tanúsított magatartása, illetőleg tüntető távolmaradása miatt. (Ld. a *Nyitányok* c. karcolatot e kötet 98—100. lapján és a hozzá fűzött jegyzeteinket a 250—254. lapokon.)
- 31—32 [*Bánffy*] *próbálta a házszabályokkal elteríteni szándékától,* . . . — Rohonczy Gedeon szót kért, de az elnök ezeket mondta: »T. Ház! Az elnöknek van joga szólani. (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*) A házszabályok 149. §-a értelmében, midőn egy beadvány indokoltatik érdemleges tárgyalásnak helye nincs. Így tehát, t. Ház, egyszerűen afelett kell vita nélkül határozni . . . » (KNapló, i. h. 35. l.)
- 34—35 *Halljuk Rohonczyt! Halljuk! Halljuk! Szinte beomlott a terem a kiáltásoktól,* — A KNapló pontosan tükrözi Rohonczy felszólalását megelőző viharos tüntetést. (I. h. 35. l.)
- „ 36 *sub titulo* — azon a címen
- 108 : 1—2 *A kormánypárton siri hallgatás volt, a szélsőbalon tetszés zajlott fel gyakorta.* — Rohonczy Gedeon felszólalásában a Turinban elmondott beszédét interpretálta, kiemelve azt a következetességet, amellyel Kossuth az 1849. ápr. 14-én (a trónfosztáson) tett esküjéhez ragaszkodott. E gondolat

- taglalása a baloldalon élénk helyeslést váltott ki, a kormány párt csak néha tett megjegyzést. (KNapló, i. h. 36—39. l.)
- 4 *a jég-család kedves alakjának* — MK utalása arra vonatkozott, hogy Rohonczy Gedeon többször megrendezte a műjégpályán a téli karneváli felvonulást.
- 5—6 *Jó, hogy észre nem vette az a csúf, pecsovics Bánffy elnök.* — Itt MK nem pontosan közvetíti a történeteket: Bánffy Dezső Rohonczy nyilatkozatát négy ízben is megszakította, figyelmeztetve a szónokot, hogy eltért a személyes kérdéskörébe tartozóktól. (KNapló, i. h. 37., 38. l.)
- 9—10 *Ugron és Wekerle még egyszer összecsapva a kardjaikkal,* — Ugron Gábor elutasította Wekerle válaszát, Wekerle viszontválaszában megismételte a kormány álláspontját. (I. h. 38—39. l.)
- 22—23 *mert a legislegutolsó (ha ugyan lehetséges a vég) jövő szerdán lesz: a rendőri brutalitások.* — MK előrejelzése az ápr. 18-i ülésre vonatkozott. Erről beszámolt az *Építő* c. karcolatában e kötet 111—113. lapján és jegyzeteink a 266—269. lapokon.
- 25—26 *a szerdainál [ti. szavazásnál] még többnek kell lennie.* — Endrey Gyula interpellációja élénk vitát és vihart váltott ki, de Hieronymi Károly belügyminiszter válaszát egyszerű többséggel és nem név szerinti szavazással vette tudomásul a Ház.
- 27—31 *Rákóczi hamvainak hazaszállítása és Thaly beszéde.* — A történelmi érdekességű mozzanat kedvéért idézzük Thaly Kálmán beszédéből: »Láttam ebből, hogy a diplomáciai úton nehezen boldogulunk, de magánember, hisztorikus, régész, a helyszínen indítva meg a kutatást tán kedvezőbb eredményt érhet el; ekkor tökélttem el magamat, s nem szólv senkinek semmit, utaztam ismételten keletre, Konstantinápolyba (*Élkezés a szélsőbaloldalon.*), utóbbi utazásom alkalmával, 1889-ben, akadémiai tagtársammal Faludi Vilmossal, ki most nagyváradi kanonok és címzetes püspök . . Harmadfél évig hallgattunk, de mindnyájan a francia papok s mi két magyar akadémikus tanúbizonyságai vagyunk annak, hogy a keresett szent hamvak megvannak.« (KNapló, i. h. 49. l.)
- 35—37 *Gerlőczy polgármesternek tulajdonított gondolat.* — MK ezzel a fordulattal arra kívánt utalni, hogy a polgármester attól tartott, hogy Rákóczi hamvainak hazaszállítása újabb utcai tüntetést fog kiváltani. A hamvak hazaszállítására több mint egy évtized után 1906. okt. 28-án került sor, ekkor szállították át Budapesten, hogy vasúton Kassára vigyék, hogy ott a domban helyezték hamvait örök nyugalomra. Ekkor nevezték el a Kerepesi útnak a kiskörűttől a Keleti pályaudvarig terjedő részét a Rákóczi útnak.

MÁGNÁSESKÜVŐK MOST ÉS A JÖVŐBEN

M *Pesti Hírlap. 1894. április 17., 16. évf. 107. sz. (1., 2. 1.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. ápr. 16-i ülés elején személyi ügyben hoztak döntést, majd *Thaly Kálmán* helyesbítette *Wekerle Sándornak* az újságokban megjelent, de félreértett szavait. A házassági jogról szóló törvényjavaslat részletes vitája folytatódott. *Horánszky Nándor* a 29. szakasznál azt jegyezte meg, hogy csak anyakönyvvezető köthesse meg a házasságot, így főszolgabíró például ne. Ilyen értelemben módosítást javasolt. *Műlek Lajos* az »osztrák—magyar monarchia« kifejezést »Ausztria és Magyarországra« akarta módosítani. *Helpy Ignác* csatlakozott az észrevételhez. *Szilágyi Dezső* röviden válaszolt. A következő hozzászóló gr. *Apponyi Albert* volt, aki megmagyarázta *Horánszky* indítványának lényegét és csatlakozott hozzá. *Szilágyi Dezső* rövid válaszában azt fejtette ki, hogy a törvényjavaslatban a jelenlegi szokásokat is figyelembe vették. *Szapáry László* gróf indítványát a karcolat jegyzetében idézzük. Ezt a javaslatot a parlament nem fogadta el. A 39. szakaszhoz *Helpy Ignác* fűzött észrevételt. Az olasz példára hivatkozva kívánta itt a hiányosságokat pótolni. *Szilágyi Dezső* az elmondottakkal egyetértett, csak az utasításban véli a megszövegezést elhelyezni. *Apponyi Albert* miközben a 37. szakasznál kért szót beszédét az egész V. fejezetre terjesztette ki; lényegében a protestáns álláspont erkölcsös voltát védte meg a válasz tekintetében. A beszéd minden vonatkozására pontok szerint azonnal válaszolt az igazságügy-miniszter. (KNapló, 1892—1896. XVIII. köt. 51—70. 1.)

Ebben a karcolatban *Mikszáth* játékos kedvvel — el-elkalandozva a tárgytól — *Szilágyinak* tulajdonított, de inkább önmagára jellemző kiterőt tesz. A mágnasesküvők leírása: a beszéd hatására megváltozó kép — igen színészi a karcolat. Az eseményekből, a paragrafusok egymás utáni tárgyalásából kevesebbet tár elénk az író.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

109 : 8—10 *Apponyi* beszéde és a javaslat a tárgyalás elhalasztásáról. — *Mikszáth* megjegyzése minden szempontból jogos. Valóban az ülésen egymás után tárgyalták a paragrafusokat, és az a benyomás keletkezik, mintha csak »átfutnának« rajta. — *Apponyi* valóban rendkívül hosszú beszédet mondott a 37. szakasznál. Arra vonatkozóan, hogy el akarta napolni a

- kérdést, a következőket tudhatjuk meg a beszédből: »Azért kérem a t. Házat, hogy az általam előadottakat — azt hiszem elég világosan jeleztem, mily irányban óhajtok indítványt tenni — legalább 24 órai megfontolásra méltassa.« (KNapló, i. h. 66. l.) — Szilágyi Dezső ebbe az ajánlatba is beleegyezett, és az ülés végén a következőket javasolta: »T. Ház! (Halljuk! Halljuk!) Azt óhajtanám, hogy ha a t. Ház a 143. § felett szavazott, talán a mai ülésben tovább ne tárgyalnák a törvényjavaslatot, hanem a hátralevő pár szakasz tárgyalását azzal a fejezettel együtt, melyet függőben tartottunk, holnapra halasszuk. (Helyeslés.)« (I. h. 70. l.)
- 109 : 30 Szapáry László gróf beszélt. — Mivel Mikszáth meglehetősen hosszan elidőz ennél a valóságban egész rövid kis felszólalásnál, hozzunk egy rövid idézetet a kép teljessé tételéhez: »T. Ház! (Halljuk! Halljuk!) Bátorkodom felszólalni, mert nem vagyok abban a nézetben, hogyha valaki elvi szempontból egyáltalán nem fogad el egy javaslatot, ezért ennek részletes megvitatásakor ne igyekezzék, amennyire lehet, saját elveit érvényesíteni, és ne törekedhessék arra, hogy valamely javaslatot kevésbé süjtővé tegyen a saját szempontjából. Ezen okból bátorkodom a következő módosítást benyújtani. (Olvassa.) Módosítás a 36. szakaszhoz. Harmadik bekezdéskép tényszerű: „A jelen esetben a beteg fél lelkesze helyettesítheti a polgári tisztviselőt, kihez azonban a lelkész a megkötött házasságról szóló jegyzőkönyvet 24 óra alatt áttenni köteles.” Ezen szakasz intenciója nézetem szerint szép és nemes, mert egy rendezetlen családi viszonyok közt álló egyének könnyebbéget szerez azon esetben, hogyha halálát közeledni érzi, a rendes családi viszonyokhoz térjen vissza.« (KNapló, i. h. 58. l.)
- 110 : 7—8 *míg Teleszky illegette-billegette magát, hogy megfelel rá,* — Szapáry László javaslata után azonnal válaszolt Teleszky István és előadóként kijelentette: »... a bizottság nevében ezen módosításhoz hozzá nem járulhatok azért, mert a módosítás elvi ellentétben áll a törvényjavaslattal, és annak már elfogadott, a 30. § 2. bekezdésének azon intézkedésével, amelyben ki van mondva, hogy oly kötés, mely nem polgári tisztviselő előtt történt, a törvény erejénél fogva semmi vonatkozásban házasságnak nem tekinthető... az hogy az ily módon megkötött házasság államjogilag érvényes házasság hatályával bírjon, ellenkezik ezen törvényjavaslat elvi álláspontjával, amiért is a beadott módosítás mellőzésével kérem az eredeti szöveg fenntartását. (Helyeslés jobb felől.)« (KNapló, i. h. 59. l.)
- „ 32 *nachtkaszní* — éjjeli szekrény
- 111 : 9—10 *nem állott fel mellette* [ti. Szapáry László javaslata mellett] *más, csak Förster Ottó, Pályi János és egy pap.* — A KNapló csak a többségi ellenszavazatot tüntette fel,

Lap Sor

- 111 13—17 MK ironikus kommentárja. — E fordulattal MK érzékeltetni kívánta, hogy a főnemesség ellenzi a polgári házasságot, és annak érdekében, hogy azt „megkerülje”, tette meg Szapáry László gróf a maga javaslatát.

EPILÓG

M *Pesti Hírlap. 1894. április 19., 16. évf. 109. sz. (1. l.)* A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. ápr. 18-i ülésen először különböző bizottságok jelentéseit olvasták fel. Ezek meghallgatása után harmadszor is felolvasták a házassági jogról szóló törvényjavaslatot, majd ennek elfogadása után a főrendiházhoz utalták tárgyalásra. Az ülésen *Endrey Gyula* intézett interpellációt a belügyminiszterhez a Kossuth Lajos temetése alkalmából a tüntetők ellen fellépő rendőrök brutalitása miatt. *Hieronymi Károly* belügyminiszter az interpellációra azonnal válaszolt. A válasz visszautasította az *Endrey* által a rendőrségre elmondottakat, mire *Endrey* még keményebb hangon bizonygatta igazát. (KNapló, 1892—1896. XVIII. köt. 85—99. l.)

Mikszáth karcolata élénk színekben varázsolja elénk az ülést. A törvényjavaslat vitájának befejezése látványosabbá válik azáltal, hogy Mikszáth bemutatja a legyőzöttek egy csoportját. (111 : 12—17) *Endrey Gyula* interpellációjában kitűnő érzékkel festi meg a nyilvánvalóan túlzó hangvételt, de a belügyminiszter szavainak teljes igazságát szintén kétségbe vonja. Remekül érzékelteti így ezzel a módszerrel, hogy a tüntetés és a rendőri brutalitás kérdésében is — mint már annyiszor az életben — valahol középen áll az igazság.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 111 2 *quod deus avertat* — amitől az isten megmentsen
5 *ami a szolnoki törvényszék esete óta szintén zátonyos pont.* — MK itt egy 1884 februárjában megtörtént képviselőházi helyzetre utalt: 1884. febr. 15. és 20. között tárgyalták a járásbíróságok áthelyezéséről szóló törvényjavaslatot, amely szerint több járásbírótságot más székhelyre kívánt a kormány áthelyeztetni, így többek között Szolnokról is elkerült volna a járásbírótság. A vita során a kormány kis szavazattöbbség-

- gel keresztülhajtotta a javaslatot, de a harmadik olvasásnál — a kormánypárti képviselők nagyarányú távolléte következtében — az ellenzék leszavazta a törvényjavaslatot, és így nem emelkedhetett jogerőre. Ld. erről MK *Szolnok szolnokai, Szolnok szolnokai, A t. Házból* (febr. 19.) és *A t. Házból* (febr. 21.) c. karcolatait és az írásokhoz fűzött jegyzeteinket a Krk 68. köt. 130—147., illetőleg 295—304. l.
- 111 4—112 : 6 A házassági jogról szóló törvényjavaslatról szóló vita vége. — A hosszúra nyúlt és heves vitákat kiváltó törvényjavaslati tárgyalás véget ért. Leírjuk a KNaplóban található pár mondatos feljegyzést erről az eseményről: »ELNÖK: ... A napirend szerint következik a házassági jogról szóló törvényjavaslat harmadszori olvasásában való tárgyalása. Olvassatik a törvényjavaslat. Gr. ESTERHÁZY KÁLMÁN jegyző (olvassa a törvényjavaslatot). ELNÖK: A kérdés az, méltóztatnak-e a házassági jogról törvényjavaslatot harmadszori olvasásban elfogadni: igen vagy nem? (*Igen! Nem!*) Kérem azon képviselő urakat, kik a házassági jogról szóló törvényjavaslatot harmadszori olvasásban elfogadják, szíveskedjenek felállni. (*Megtörténik. Eljenzés a jobboldalon.*) A ház többsége elfogadja, és így a t. Ház, a házassági jogról szóló törvényjavaslat harmadszori olvasásában is elfogadtatván, az tárgyalás és szíves hozzájárulás végett a főrendiházzal közöltetni határozottatik.« (KNapló, i. h. 88. l.)
- 112 : 2 *honny sőt qui mal y pense* — a középkorból származó szállóige az angol térdszalagrend alapításának idejéből való, jelentése: szégyen arra, aki rosszat gondol erről.
- 15—37 Endrey Gyula interpellációja. — Az interpelláció hangvétele önmagában is megérdemelné, hogy részletet közöljünk belőle, de tesszük ezt azért is, hogy érzékeltessük Mikszáth némileg ironikus hangjának jogosságát. »T. Ház! Azt hiszem, nincs a Háznak talán egyetlen egy tagja sem, aki nem látta volna azt, hogy a fővárosi államrendőrség oly durván és brutálisan viselte magát (*Ellentmondások a jobb felől. Zaj. Elnök csenget.*), hogy nem egy jogállam fővárosában, hanem még egy önkényuralom alatt levő államban sem volna meg-tűrhető. Csak azon jelenetekre utalok t. Ház, melyek itt folytak le a képviselőház előtt. A lovasrendőrök minden ok nélkül rátámadtak a Ház ajtajában álló hírlapírókra, többi ott áll közönségre, azt ütni, verni kezdték, a földre ráncigálták és minden törvényes ok nélkül letartóztatták. (*Nagy zaj a jobboldalon. Elnök csenget.*)« (KNapló, i. h. 90. l.)
- 15—16 *A Pázmány-iskola metódusa szerint Endrey egy beütött és széthasított kalapot mutatott fel a törvényhozó testnek*, — Pázmány Dénes teátrális külsőségek között tett felszólalásairól MK a korábbi évek parlamenti karcolataiban többször tett említést.

- 112 : 19 *handlé* — ócska, használt holmik vásárlója, ószeres
- 29—30 *Pattog, mennydörög Endrey és számon kéri a Keresztes István halálát.* — A beszéd idevonatkozó szavait is idézzük. Külön érdekessége, hogy Mikszáth eltéveszti az áldozat keresztnevét. »ENDREY GYULA: Nem akarom az egyes eseteket itt felsorolni, mert nem az a célom, hogy egyes tükködarabokat mutassak be az egészből, mert az egészet ismeri a t. Ház. Egyet azonban nem hallgathatok el, és ez Keresztes Ferenc munkás megöletése. Ez az ember teljesen békésen haladt a Múzeum kúvéház mellett, midőn a gyalogkatonaság által megöletett.» (KNapló, i. h. 91. l.)
- 34 *lucidus* — élesen látó, értelmes
- 39 *custos* — a rendre ügyelő, napos
- „
113 : 3—4 *Zajos derűtség tört ki, mikor redukálta a Gellérthegy ágyúit két ócska alarm ágyúra, amik talán el sem sülnek* — MK pontosan tolmácsolta a belügyminiszter fordulatait és a Ház reagálását. Hieronymi a következőket mondotta: »... Hallottam én is azt a mesét, hogy azokon a napokon a gellérthegyi citadellára ágyúkat vonszoltak fel s hogy azok a fővárosnak voltak szögezve. (Halljuk! Halljuk!) Hát, t. Ház, ezek az ágyúk a valóságban nem léteznek és csak azok fantáziájában vannak, akik ezt a mesét kigondolták; mert úgy azokon a napokon, mint ma, a gellérthegyi citadellában két alarmágyú van elhelyezve, amely egyébre nem is használható. (Élénk derűtség.) Ide redukálódik tehát a tűzéréség felvonulása és a citadella alarmírozása. (Derűtség.)...« (KNapló, i. h. 94. l.)
- 6 *Mindent tisztára mosott a miniszter.* — Úgy miként az interpelláló stílusát, a miniszter szavait is ironizálva adta vissza az író. Ennek jogosságát igazolhatjuk a következő beszéd, részlettel: »HIERONYMI KÁROLY belügyminiszter: Itt tehát rendőri brutalitásról szó sem lehet. Én a rendőrségnek azt az utasítást adtam, hogy igyekezzék a közönséggel megértetni azt, hogy a békés és a rendet szerető közönségnek a rendőrség a legnagyobb támasza, hogy a rendőrség a közönségnek nem ellensége (*Helyeslés jobb felől*), s hogy igyekezzék a rendőrség minden tekintetben, ahol csak lehet a közönség szolgálatára lenni, mert nem a közönség van a rendőrségért, hanem a rendőrség áll a közönség szolgálatára.» (KNapló, i. h. 94. l.)
- 13—23 *Keresztes halála és a látlelet.* — A belügyminiszter részletesen próbált választ adni az interpellációban szereplő kérdésre, hogy mi okozta Keresztes Ferenc munkás halálát. Maga az orvosi látlelet szövege a KNapló szerint így szólt: »Az általa felvett látlelet a következőleg szól: „Az orvosi gyógykezelés igénybevételének elmulasztása a halál bekövetkezésénél nem szerepel, és a kórházban agyvérömleny, vagy

Lap Sor

agytályog téves felvétele alapján végzett koponyalékelés a halálos kimenetel megakadályozására nem volt alkalmas. (*Derültség.*) (KNapló, i. n. 96. l.) Ehhez, úgy véljük, nem kell kommentár, s érthetővé válik számunkra is a karcolat záró mondata.

113 18 *trepanáció* — koponyalékelés

A PARLAMENTI KUVIKOK

M *Pesti Hírlap. 1894. április 26., 16. évf. 116. sz. (3. l.)* Rovaton kívül. *A házassági javaslat esélyei a főrendiházban* alcímmel. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A várakozás feszültségei

A házassági törvényjavaslat képviselőházi elfogadását követő hetekben a parlament folyó ügyeket tárgyalt: feliratokat, kérvényeket vizsgált meg, a szakminiszterek válaszoltak korábban elhangzott interpellációkra, újabb képviselői interpellációk hangzottak el, amelyekre a miniszterek viszonylag gyorsan válaszoltak. Tehát szinte csupa olyan esemény zajlott, ami a várakozás napjait volt hivatva kitölteni addig az időpontig, amíg a főrendiház elé nem kerül a polgári házasságról szóló törvényjavaslat. Ennek az ülésnek a kimenetelére várt a képviselőház, ennek a szavazásnak az esélyei foglalkoztatták a politikai közéletet, apróbb hírei, jól értesült találgatások töltötték meg a napisajtó hasábjait.

A parlamenti kувikok c. karcolat a várakozásteljes hetek atmoszféráját tükrözi. Egy csokorba gyűjtve azokat a híreket és híreszteléseket, amelyek a király közvetlen közelében lévő arisztokraták szavazási esélyei körül a sajtóban és a jól értesült közéletben keringtek. Híryanysága több forrásból származhatott, ezeknek eredőit ma már nehéz volna kibogozni, de minthogy egy adott helyzetet tükröztek, célszerűtlen is bárminő vizsgálódás. Annyi bizonyos, hogy a tények és a remények egyaránt szerepet játszhattak a kombinációkban.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

113 : 5—6 *csak az itt lakó csekély számú tagjai érintkeznek olykor egymással, — MK-nak ez a célzása a fővárosban élő főnemesekre utalt.*

114 : 1—3 *a többi szél van szórva vidéki kastélyokban, Grazban, Klagenfurtban, a világ minden részében, nem érintkeznek a magyar közélet faktoráival éveken át, — a főrendiház tagjainak többsége Magyarország különböző részein élt, a felsorolásban*

kiemelt Grazcal és Klagenfurttal MK arra kívánt célozni, hogy a Habsburg-uralkodók több osztrák főnemesnek, főként katonai pályán működőknek, királyi elismerésként főúri rangjuk magyar honosítását is adományozta. Graz és Klagenfurt volt különben a nyugdíjban élő államigazgatási emberek kedvelt tartózkodási helye.

- 114 : 14 *on dit* — beszélük, azt mondják (fr.)
 25 *gróf Hunyady Kálmán* — fiatalon, tizenkilenc éves korától részt vett az uralkodóház olaszországi hadjárataiban, 1859-ben alezredesi rangot ért el. 1873-ban az udvar főszertartásmesteri címét kapta, 1876-ban titkos tanácsos lett, 1894-ben már lovassági tábornok.
 25 *gróf Pálffy András* — ő is az olaszországi hadjáratban alapozta meg katonai karrierjét, 1881-ben Stefánia főherceg trónörökösné udvarmestere lett, 1885-ben a magyar kir. testőrség főhadnagya, majd 1887-ben kapitánya. Cs. és kir. kamarás volt 1863-tól, 1881-től valóságos belső titkos tanácsos.
 26 *az ominózus Szécsen Antal* — hiperlojalitásáról híres főúrral MK több korábbi karcolatában is foglalkozott (ld. Krk 67. köt. 5., 182., 68. köt. 61–63., 97, 103, 71. köt. 188., 73. köt. 93. l.). Szécsen Antal valóságos belső titkos tanácsos volt, továbbá császári és királyi főudvarnagy.
 19 *ingerencia* — befolyás, beavatkozás
 22 *túlaffektáló* — túlhajtó, túlzásba vivő

A FŐRENDIHÁZBÓL

M *Pesti Hírlap. 1894. május 8., 16. évf. 128. sz. (3. l.)* Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A főrendiház ülése

A főrendiház máj. 7-i ülésén *Czorda Bódog* előadó elfogadásra ajánlotta az egységes házassági jogról szóló törvényjavaslatot. *Vaszary Kolos* hercegprímás egyházi szempontokra hivatkozva bírálta a törvényjavaslatot, és történelmi fejtegetések és nemzetközi tapasztalatokra való hivatkozás után a törvényjavaslatot nem szavazta meg. *Gajzágó Salamon* rövid felszólalásában kifejtette, hogy a javaslat sem katolikus dogmákba, sem katolikus lelkiismeretbe, sem katolikus jogokba nem ütközik. Utána *Szilágyi Dező* hosszabb beszédében részletesen kifejtette a törvényjavaslat célkitűzését, foglalkozott a hazai előcsatározásokkal és a nemzetközi tapasztalatok pozitív vonásaival. Beszéde nemzetközi tapasztalatokról szóló részénél *Schlauch Lőrinc* többszörösen közbeszólt. Szilágyi beszéde végén 2 óra 35 perckor az elnök berekesztette az ülést és folytatását a következő napra tűzte.

(PH, 1894. máj. 8. 128. sz. 4., 5., 6., 7., 8., 9. l.) A máj. 8-i ülésen *Brankovich György* szerb pátriárka ellenezte a javaslatot, *Széchenyi Béla* gróf hosszabb beszédben támogatta az előterjesztést, *Máriássy János* elutasította, *Hollán Jenő* támogatta, míg *Dessewffy Aurél* ellenezte a javaslatot. *Beöthy Zsigmond* a javaslatot támogatta. *Szécsen Antal* rövid felszólalással elvetette a javaslatot. *Keglevich István* hosszabb beszéddel a javaslat elfogadását javasolta. *Zay Miklós* ellenezte, *Daruváry Alajos* támogatta. A vita folytatását a következő napra tűzték ki. (PH, 1894. máj. 9. 3., 4., 5., 6. l.) A máj. 9-i ülésen felváltva szóltak a javaslat mellett és ellen. (PH, 1894. máj. 10. 2., 3., 4., 5. l.) A főrendiház máj. 10-i ülésén tovább folyt a vita, felszólalt *Wekerle Sándor* is, majd ezt követően megtörtént a név szerinti szavazás, amelynek során 257 főrend szavazott. 118-an támogatták »igen«-jükkel a törvényt, 139-en »nem«-mel szavaztak, így 21 többséggel a törvényjavaslatot általánosságban sem fogadták el. (PH, 1894. máj. 11. 2., 3., 4., 5. l.)

*

A sok találgatás után elérkezett a főrendiház ülése, amelyen napirendre tűzték a képviselőház által nagy többséggel elfogadott polgári házasságról szóló törvényjavaslatot. MK a karcolatban felmérte és érzékeltette az erőviszonyokat. Az ülés elején — a megjelentek regisztrálásával — előre jelezte, hogy a polgári házasság ellenfelei minden hívküet felvonultatták, jelen voltak az udvarhoz hű főurak (róluk medítált a jelzett cikkből), és nem lehettek jelen azok az udvari méltóságok, akik a reform-törvényjavaslat mellett tettek hitet. (Távollétükről MK közzé tette a legfrissebb hírszteleéseket 116 : 25—27.)

Így, ilyen körülmények között a karcolatban nem az ülésteremben elhangzottakról, hanem a főrendiház atmoszférájáról adott számot MK, a padsorok között, a karzaton és a büfében tapasztaltak alapján. A karcolat végén érzékeltette, hogy a kormány kisebbegben fog maradni.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 116 : 2 *és úgy látszik, meg lesz a majális.* — MK a karcolatot bevezető elképzelt helyzetből kiindulva érzékeltette a klerikális főurak javaslatot elveto szavazását.
- 2—3 (*Ha ugyan a szent nővérek megtartják a szavukat.*) MK e fordulattal is kifejezte — az önmaga teremtette történet csattanójaként is — a klerikális körök iránt érzett ellen-szenvét.
- 7 *megtelt a herék zsongás-bongásával.* — MK itt is a maga teremtette képbe beleszötte a törvényjavaslat ellenzői iránt érzett ellenérzését.

- 116 : 8—9 *fölvette a méla terem azt az ábrázatot, amelyet a zsidó házasság idejéből ismerünk.* — MK utalása az 1883—1884-ben tárgyalt keresztény—zsidó vegyesházasságról szóló törvényjavaslat vitájára utalt. 1883 novemberében a képviselőház elfogadta, decemberben a főrendiház hat szavazatnyi többséggel elutasította a törvényt. A képviselőház változtatás nélkül újból a főrendiházhoz küldte a javaslatot, ekkor kilenc szavazattal utasította vissza a főrendiház a javaslatot. Ekkor a képviselőház elnapolta a kérdést. (Ld. Krk 67. köt. 318—321. lapon lévő összefoglalónkat és a vonatkozó cikkeket, ill. a 68. köt. megfelelő cikkeit.)
- 20 *feltűnnek gróf Hunyady Kálmán, gróf Pálffy András.* — A két gróffal kapcsolatban ld. a korábbi *A parlamenti kuvikok* c. karcolat 114: 23—25 sorához fűzött megjegyzésünket.
- 26 *(még az inci-finci Szécsen is el mert jönni)* — Szécsen Antal személyével kapcsolatban ld. *A parlamenti kuvikok* c. karcolat 114: 26 sorához fűzött jegyzetünket.
- 28—32 Zichy Nándor szervező munkája. — MK e jelenet leírásával a személyes részvételt is bizonyította, ugyanakkor a törvényjavaslat ellenzőinek módszereit is érzékeltette.
- 37—38 *még Árpádra is, aki ott ül méltóságosan, nyugodtan az ő fehér lován,* — MK e fordulattal a Múzeum épületében lévő főrendiházi ülésterem falán lévő honfoglaló Árpádot ábrázoló képre utalt.
- 117 : 1 A festmény ábrázolta Árpádnak tulajdonított gondolat. — MK ezzel a mozzanattal is érzékeltette a törvényjavaslat iránti elkötelezettségét.
- 3 *latifundium* — 10 000 holdat meghaladó nagybirtok
- 4—5 *az ajtó mellett (persze-persze, az ajtó mellett) az ész, a tudomány és az érdemes munka jelesein.* — MK ezzel a fordulattal a főrendiház 1885-ös reformja következtében a király által kinevezett főrendekre utalt. (Az ő szerepük lett volna a született főrendek politikai konzervativizmusának ellensúlyozása.)
- 13 *con amore* — gyengéden, bensőségesen
- 16—18 *akinek egyik szemét kötelék takarja, akaratlanul felkiált: — Ah, a, a gróf Schlick!* — Az ironikus utalás — ti. a törvényjavaslat ellenzői mindenkit mozgósítottak — az 1862-ben elhunyt gróf Schlick Ferenere vonatkozhatott, aki a jobb szemét a wachauai csatában vesztette el, tevékenyen részt vett az osztrák seregek élén az 1848—49-es harcokban, Kassán, Branyiszkón, majd részese volt a kápolnai győzelemnek.
- 117 : 22 *De a beszédekről nem irunk, mert ezeket más rovatban találja az olvasó,* — MK e fordulattal tudatosan elhárítja a részletes beszámolás tisztét.
- 118 : 9 *desperál* — kétségbeesik, reményét veszíti
- 15 *rébusz* — rejtvény, talány

A VISSZAÉRKEZETT JAVASLAT

M *Pesti Hirlap. 1894. május 18., 16. évf. 138. sz. (2., 3. l.)*
Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. máj. 17-i ülésen legelőször *Bartha Miklós* kért szót. Egy tervezett kiadó és nyomdavállalat céljait kívánta tisztázni. Erről rövid vita alakult ki, felszólalt benne *Hieronymyi Károly* belügy-miniszter és *Herman Ottó* is. *Wekerle Sándor* határozati javaslatot terjesztett a parlament elé, mert indokolatlannak látta a házassági jogról szóló törvényjavaslat újra tárgyalását. *Justh Gyula* pártja álláspontját hangsúlyozta, hogy ez az eset is azt a nézetüket igazolja, hogy a főrendiház ebben a szervezeti felépítésben mindennemű haladást csak gátol. Ehhez a kérdéshez szólt hozzá gr. *Apponyi Albert*. Nagyon hosszú és heves vihart kavart beszédében egy nagyon mérsékelt változtatás mellett állt ki. Beszéde, végén szökváltásba keveredett *Szilágyi Dezső* igazságügy-miniszterrel, majd határozati javaslatot terjesztett elő, amelyben olyan módosítást kért, ami megfelelné a főrendiház számára is. *Kulman János* a miniszterelnök javaslatát támogató beszédet mondott. Az ülés vége felé még *Szilágyi Dezső* kért szót, és a kormány feladatát és köteleességét fejtette ki ebben a bonyolult politikai helyzetben. (KNapló, 1892—1896. XVIII. köt. 342—370. l.)

*

Mikszáth írásának alaphangja — az ebben a kötetben már szinte megszokottá váló — kissé rezignált hang; majdnem a kívülálló hangja. Ennek a nézőpontnak nagy erénye, hogy bizonyos elfogulatlansággal szemléli a parlamenti szócsatákat és magukat az eseményeket is. Igaz erénye ennek a karcolatnak is, mint ezt már sokszor hangsúlyoznunk kellett az írónak ebben az időszakában írt karcolataival kapcsolatban, hogy bizonyos, ma már fel nem kutatható momentumok megrajzolásával plasztikusabbá, élőbbé teszi a történeteket.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

118 : 4—5 még *Bartha* viaskodott a tegnapi újság-adás-vételi ügyben, — A képviselőház máj. 16-i ülésén *Polónyi Géza* felszólalásával heves vitát váltott ki több napilap megvásárlásának ügye, amely szinte az egész ülés idejét kitöltötte. *Bartha Miklós* ennek utórezgéseként a következő nyilatkozatot tette: »T. Ház! Mikor én a penna tisztessége érdekében megdöbbenve attól, nem tudva, hogy a kormány áll a háta mögött e vállalatnak... WEKERLE SÁNDOR: Nem is áll! BAR-

THA MIKLÓS: . . . nem tudva, hogy íme oly egyőnek, akik a közléttel nem foglalkoznak, hírlapokat vásárolnak össze, mondom, midőn én ennek a vállalatnak inkorrekttségétől megdöbbenve, felszólaltam a penna tisztessége érdekében, egyfelől rá akartam arra mutatni, hogy igenis a penna megélhetési eszköz, de nem eladó portéka . . .» (KNapló, i. h. 343. l.)

118 : 7—9 *Wekerle Sándor szép, rövid indokló beszéddel, . . . beterjeszté határozati javaslatát, —* Röviden idézhetjük az indoklás lényegét és magát a javaslatot: »Oly hosszasan, oly behatóan foglalkoztunk ezzel a kérdéssel t. Ház, hogy mindenki megalkothatta álláspontját ezzel a javaslattal szemben, s azért csak merőben felesleges munkát teljesítnék akkor, ha újra ismételném azon indokokat, melyek a megoldás ajánlásánál vezérelnek bennünket, . . . s azért fenntartva azt, hogy az itteni vita során felhozandó egyes észrevételekre később tegyük ellenvetéseinket, a kormány részéről a következő határozati javaslatot vagyok bátor a t. Ház elé terjeszteni: A képviselőház, ragaszkodva a házassági jogra vonatkozólag általa már elfogadott törvényjavaslathoz, azt oly felszólítással küldi vissza a főrendekhez, hogy azt újabb megfontolás tárgyává téve, ahhoz hozzájárulni szíveskedjenek.» (*Hosszantartó zajos helyeslés és éljenés a jobb- és szélsőbaloldalon.*)» (KNapló, i. h. 345—346. l.)

119 : 6—8 *kivéven talán Solymossy Lászlót, akinek úgy lehet, bárói koronát kölykezik a múnások makacssága. —* MK utalását ma már nem tudjuk megfejteni, feltehetően egy olyan politikai szolgálatra utalt, melyért Solymossy megkaphatta a bárói rangot.

10 *nobilis —* előkelő, finom

14 *Justh is megérdemelte a zajos éljeneket és meg is kapta. —* Justh Gyula a következő szavakkal fejezte be beszédét: ». . . kijelentem, hogy következetesen a függetlenségi és negyvennyolcas párt múltjához, elvbarátaimmal együtt a leghatározottabban kívánjuk, hogy a házassági jogról szóló törvényjavaslat bővebb megfontolás és hozzájárulás végett a főrendi-házhoz visszaküldessék. (*Zajos helyeslés és tetszés jobb felől és a szélsőbaloldalon.*) Ebből kifolyólag természetesen hozzájárulok a miniszterelnök úr határozati javaslatához. (*Hosszantartó, zajos éljenés és helyeslés a jobb- és a szélsőbaloldalon.*)» (KNapló, i. h. 347. l.)

18—19 *(aki ma új nevet kapott Károlyi Gábertől: »Paponyi«-t, —* ld. a 119 : 28—29 sorhoz fűzött jegyzetünket.

„ 19—21 *míg a szegény, ártatlan Polónyi teljesen megfosztatott nevéből s mint anonymus kezd szerepelni némely lapban), —* MK-nak ez az utalása valószínűleg a parlament előző napi sajtó adásvételi vitájának visszhangjára vonatkozik, amelyben Polónyi tárta fel a helyzetet, és az ő hozzászólása váltott

- ki nagy vitát. Valószínűleg az érintett lapok nem nevezték meg Polónyit.
- 119 : 25 *Apponyi megmaradt álláspontja mellett.* — Ha érzékeltetni kívánjuk a beszéd hangnemét és valamelyest a karcolatbeli mondat ironikus kicsengését érteni akarjuk, a beszéd zárószavainak idézésével megkísérélhetjük: »... De azért én a haladásnak és a reformnak sorsa iránt semmi kétséget nem táplálok, mert ami valódi és igaz szükségleten alapul, annak megérelelését meg fogja hozni az idő. De hogy ez gyorsan történjék, az a mi előrelátásunktól és bölcsességünkötől függ. SZILÁGYI DEZSŐ igazságügy-miniszter: És határozottságunktól! Gr. APPONYI ALBERT: Határozottságunktól abban, a ragaszkodástól ahhoz, ami az ország szükségletének szempontjából fontos, a ragaszkodástól ahhoz, ami a nemzetnek valódi szükségletét képezi (*Élénk helyeslés bal felől. Zaj. Elnök csenget.*), és attól a képességtől, hogy ezen szükséges reformok gyakorlati előfeltételeinek alárendelni tudjuk azt, ami önnönmagában véve nem lényeg, ami önnönmagában véve nem életkérdés, ami nem életkérdés az országra nézve, de talán csak életkérdés egy pártra nézve. (*Hosszantartó, zajos tetszés, helyeslés, éljenzés és taps bal felől.*)» (KNapló, i. h. 357. l.)
- 28—29 *Beszélt kompromisszumról s ebbe kiáltotta bele Károlyi Gábor »abcúg Páponyi».* — A KNapló tanúsága szerint sem a közbekiáltó nevével, sem anélkül nem olvasható a jelzett helyen ez a gúnynév.
- 29—32 *új választásokra példálózott, amire gúnyosan kiáltották közbe jobbról: — Itt a lólab!* — Apponyi Albert beszéde második felében foglalkozott egy új választás lehetőségével, beszédét jobboldalról több közbekiáltás kísérte — amint ez a KNaplóból kitűnik —, de a MK említette közbekiáltás nem olvasható. (KNapló, i. h. 352—355. l.)
- 37—120 : 21 Szilágyi felszólalási szándéka, majd megsértődése. — Apponyi Albert beszédének elhangzása után és határozati javaslatának felolvasását követően Szilágyi Dezső kívánt szólni. Az elnök a következőképp jelentette be: »Az igazságügy-miniszter úr fog szólni. (*Zajos felkiáltások batról: Éljen Apponyi! Öt percet kérünk! Halljuk! Halljuk! Nagy zaj.*) Csendet kérek képviselő urak! SZILÁGYI DEZSŐ igazságügy-miniszter: T. Ház! (*Élénk felkiáltások bal felől: Éljen Apponyi! Halljuk! Halljuk! jobb felől. Nagy zaj. Elnök csenget. Felkiáltások: Öt percet kérünk!*) ELNÖK: Az ülést öt percre felfüggesztem.» (KNapló, i. h. 358. l.) A szünet után az elnök visszatért az esetre, és Szilágyival kapcsolatban a következőket jegyezte meg: »... nézetem szerint nem helyesen méltóztattak lehetetlenné tenni, hogy az igazságügy-miniszter úr személyes kérdésben pár megjegyzést tegyen. Azt hiszem, hogy ehhez minden képviselőnek joga van és így

a miniszter úr ezen óhaja is jogos volt, mégpedig jogos volt azon kívánsága, hogy az ülés felfüggesztése előtt szóljon. (*Helyeslés jobb felől.*)» (I. h. 358. l.) Ezt követően szót Kulman János, majd ő utána, valószínűleg kissé lecsillapodva Szilágyi Dezső.

A LEMONDÁS BEJELENTÉSE UTÁN

M *Vasárnapi Újság.* (Fel. szerk.: Nagy Miklós.) 1894. június 17., 41. évf. 24. sz. (401. l.) Országgyűlési karcolat alcímmel, a 400. lapon fotó [Kötetünk VI. sz. képmelléklete] Névjelzés: — *th.*

Kötetben itt először.

Egy frissen készült fénykép gyors elavulása

A házassági jogról szóló törvényjavaslat főrendiházi elutasítása után (ld. *A visszaérkezett javaslat* c. előző karcolatot e kötet 118—120. lapján és a hozzá fűzött jegyzeteket a 273—276. lapokon) hosszas és eredménytelen tárgyalások kezdődtek a javaslat további sorsáról. A kudarcba fulladt tárgyalásoknak az lett az eredménye, hogy jún. 4-én Wekerle Sándor bejelentette a kormány lemondását. Ez a fordulat a KNapló tanúsága szerint a következőképpen zajlott le:

A jún. 4-én délelőtt 10 órára meghirdetett ülésen a formalitások lebonyolítása után *Wekerle Sándor* a következő bejelentést tette: »T. Ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Minthogy a kormány azon előterjesztésére vonatkozólag, melyeket a házassági jogról szóló törvényjavaslatnak a főrendiházban való keresztülvitele iránt őfelségének tett, azok egész terjedelmére nézve nem volt szerencsés a korona jóváhagyását kinyerni, beadta lemondását. Őfelsége ezt szóbelileg tudomásul venni és bennünket az ügyek további ideiglenes vezetésével megbízni méltóztatott; de legfőbb végleges elhatározását forma szerint a lemondásra vonatkozólag ez ideig még nem méltóztatott velünk közölni. Mivel ily körülmények között politikai felelősséggel nem lehetnénk azon helyzetben, hogy a tárgyalásokat a Házban a kormány részéről tovább vezessük, és az ügyeket a Házban képviseljük, másrészt pedig éppen arra való tekintettel, hogy a korona végleges elhatározását még nem közölte, nem tartanám ildomosnak azt, hogy lemondásunk indokait most előterjesszem, és hogy azok esetleg itt vita tárgyává tétessenek. (*Helyeslés jobb felől.*) Kérem kell a t. Házat, méltóztassék üléssüket egyelőre nem tartani (*Helyeslés.*) és az elnök urat felhatalmazni, hogy a kormánnyal egyetértőleg a közelebbi napokban tűzzön ki egy ülést, midőn eljárásunk indokait köteleességem lesz a t. Ház elé terjeszteni. (*Helyeslés jobb felől.*)» (KNapló, 1892—1896. XIX. köt. 94. l.) Az ellenzék szónokai *Ugron Gábor*, *Apponyi Albert* és *Horánszky Nándor* arra vonatkozólag követeltek nyilatkozatot Wekerle Sándortól, hogy való igaz-e, hogy a király megbízást

adott Khuen-Héderváry Károlynak kormányalakításra. *Herman Ottó és Eötvös Károly* tapintatlannak és illojálisnak nevezte az ellenzéki szónokok eljárását. Wekerle az ellenzék éles hangú követelésére a következő diplomatikus választ adta: ». . . Ami azt a második kérelést illeti, hogy öfelsége megbízott valakit a kabinetalakítással, engedelmet kérek, itt ne méltóztassanak oly megbízást érteni, amely egyértelmű a forma szerinti kinevezéssel s mely 48-iki törvényeink (*Zajos derülttség a bal- és szélsőbaloldalon. Zaj. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!*) értelmében a miniszterelnök kinevezése és ezen kinevezésnek ellenjegyzése által válik alkotmányos tényé. Ilyen kinevezés nem történt meg. Hogy öfelsége legmagasabb jogkörében valakit megbízott azzal, tájékoztatná magát, hogy esetleg egy kabinetet alkothasson, ez igenis megtörtént. Itt tehát nem oly megbízatról van szó, mely a kinevezéssel egyenértékű, hanem olyanról, mely az előleges és mindig szokásos tájékozásra szolgál. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj és nyugtalanság bal felől.*) . . .« (I. h. 98. l.)

*

Ezekről az eseményekről MK a PH hasábjain nem írt sem parlamenti karcolatot, sem más, a kormányválsággal kapcsolatos írást. Viszont a VÜ birtokába került egy fénykép (lehet, hogy maga a szerkesztőség rendelte meg), amely az 1894. jún. 4-i ülésen készült, amikor a kormány lemondást híradó nyilatkozata elhangzott. Ekkor már kikerült a nyomdából a VÜ legfrissebb száma, a jún. 3-i dátumot viselő 22. szám. A következő példány jún. 10-én látott napvilágot. Tekintetbe véve a korabeli fotótechnikai és kliségyártási folyamatokat, a jún. 4-én készült parlamenti fénykép jún. 7-e körül kerülhetett klisére, de ekkor már nagyjában lezárult a VÜ következő, jún. 10-i számának előkészítése. Ha azonnal el is határozták a fotó közlését, ha azonnal fel is kérték Mikszáthot a kommentáló cikk megírására, és ha ez az írás azonnal el is készült, jún. 7-e előtt nem íródhatott meg a MK cikk. Minden valószínűség szerint közvetlenül a VÜ lapzárta után kerülhetett a szerkesztőségbe. De az is számításba veendő mozzanat, hogy bár MK elvállalta a cikk megírását, nem sietett az elkészítésével: ki óhajtott volna várni a kibontakozást. Így minden körülmények között június 7-e és június 14-e között készült el a cikk, és amire megjelent a fénykép reprodukció, addigra a válság is megoldódott, amit a záró bekezdés szövege is érzékeltet, amelyet vagy a jún. 9-e után leadott kéziratba azonnal beillesztett MK, vagy ha kicsit korábban írta meg a cikket, akkor a nyomdai korrektúra során illesztett cikke végére.

Mínthogy a cikk a jún. 4-e és jún. 9-e közötti helyzetet ábrázolja és érzékelteti, és mivel a VÜ hetilap volt, ezért a megjelenés kronológiai elvét rugalmasan értelmezve a jún. 13-án a PHban megjelent a *Miniszterek bemutatója* karcolat elé illesztjük ezt a jún. 17-én megjelent írást.

A kötet jegyzetei élén álló összefoglalóban összegeztük a belpolitikai élet fontosabb fordulóit (e kötet 177–184. l.), így erről itt nem szólunk, a kibontakozás személyi mozzanatait pedig a *Miniszterek bemutatója* c. karcolat jegyzetei tartalmazzák (122–125. l.). Az alábbi Tárgyi magyarázatokban e cikk utalásait próbáljuk meg feloldani.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 120 : 1—2 *A fotografus, aki ezt a képet levette (fölteve, hogy nem Andreánszky Gábor báró volt), kegyetlenségre hajló lélek,* — Andreánszky Gábor parlamenti fotografálását MK korábbi karcolatában megemlítette, az antiszemita párti képviselő e hajlamára vonatkozik a jelen utalás.
- 121 : 3—4 *mosolygó, vidám ellenzéki arcokkal (mert a kormány lemondását jelenti be Wekerle),* — a fényképezőgép az ellenzék háta mögött állhatott, mert csak úgy tudta a kormánypártot a látómezőbe befogni.
- 10—11 *Mogorván ül székén Szilágyi,* — e fordulattal MK arra utalt, hogy a házassági törvényjavaslatot ellenzők támadásai leginkább Szilágyi Dezső személyét érintették.
- 13—14 *Wekerle könnyedén hátra hajlik, s talán átgondolja, mit mondott: nem volt-e több vagy kevesebb, mint kellene?* — Ld. a bevezetőben közölt nyilatkozat szövegét.
- 18 *pairschub* — tömeges kinevezés a főrendiházba, német politikai műszó
- 22 *arkanum* — titkos szer, csodagyógyszer
- 27—28 *Az ellenzéki szónok Ugron (de ez csak háttan látható a képen)* — MKnak ez a megjegyzése is arra mutat, hogy a fényképezőgép az ellenzéki padok mögül vette fel az üléstermet.
- 30—31 *Fejérváry az egyik kezével (amelyik nincs felkötve) kedélyesen dobogtat a padon.* — MK utalása a honvédelmi miniszter párbajban szerzett sérülésére utal.
- 37—39 *Tisza Lajos gróf mögött az ülés folyama alatt egyszer véletlenül gr. Andrássy Gyula ült: talán még ekkor nem is álmodta, hogy egy hét múlva ő fog elől ülni.* — MK utalása arra vonatkozott, hogy a kormány lemondása után, jún. 10-étől Tisza Lajos helyett gr. Andrássy Gyulát nevezte ki a király személye körüli miniszterré. — A megállapításnak a cikkben elfoglalt helye arra utal, hogy valószínűbb, hogy a válság lezáródása után és nem a válság idején írhatta MK a cikket.
- 122 : 1—2 *Látszik Széll Kálmán alakja, kire oly szép szerep vár holnapután.* — MK itt a válság során felvetődött kombinációkra utal, ami szerint Széll Kálmán neve a lehetséges miniszterelnökök között felmerült.
- 17—18 *Fejérváry is, meg a karja is éppen úgy fel van kötve (pedig azóta már egy nagy diadalt vívott ki a magyaroknak),* — MKnak ez a megjegyzése arra utal, hogy a válság kibontakozásában, a Wekerle-kabinet megmaradásában az udvarnál jelentős szerepe lehetett Fejérváry Géza hadügyminiszternek.

MINISZTEREK BEMUTATÓJA

M *Pesti Hírlap. 1894. június 13., 16. évf. 164. sz. (1., 2. 1.)*
A Pesti Hírlap tárca-rovatában. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. június 12-i ülés középpontjában a kormány lemondása és az új kormány bemutatása állt. A kormány lemondásához a király hozzájárulását olvasták fel legelőször. Majd *Wekerle* indokolva a lemondás okait, az új kormány változatlan programját ismertette. Elsőként *Justh Gyula* szólt a kérdéshez, mint mondta, ha a kormány ragaszkodik eredeti elképzeléséhez, úgy ő is ismételten kifejtette nézetét, hogy Magyarország a 67-es alapokon nem oldhatja meg a problémáját. A következő hozzászóló gr. *Apponyi Albert* volt. Beszédében a *Wekerle* által elmondottakat kiegészítette, szerinte a szabadelvű párt minden eszközt megragadott, hogy a hatalmat magánál tartsa. *Péchy Tamás* ugyancsak a kormány eljárását kifogásolta, úgy vélte, »manővereikkel« csak veszítenek a bizalomból. *Eötvös Károly* kifejtette, hogy ebben az adott válságban a kormány mellett áll, de nem adja fel, csak »félretesz« elveit. *Meszlényi Lajos* beszédében elköszönt a két »vált« minisztertől és üdvözölte az új tagokat. *Ugron Gábor* azzal vádolta a miniszterelnököt, hogy a »koronát« is felhasználta saját politikai célja érdekében. Az ülésen *Wekerle Sándor* még szót kért és válaszolt az elhangzottakra. Az ülés utolsó szónoka *Asbóth János* volt. Beszéde kormányellenes és új összeállítást követelő felszólalás volt. (KNapló, 1892—1896. XIX. köt. 100—119. l.)

*

Viharos ülés, nagy összecsapásokkal. A KNaplóban nyomon követett szócsaták hevesebbnek, izgatottabbnak mutatják az ülést, mint a karcolat. *Mikszáth* egyre inkább »átlát« az embereken. Kiváló emberismerete remek (bár rezignált) képet rajzol elénk. Az ülés legizgalmasabb és legjellemzőbb pillanatait ragadja meg. Bár szinte minden kijelentése megtalálható a ténylegesen rögzített események között, mégis az az érzésünk, frappáns írói remeklés, amit olvashatunk.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

122 : 1 *Az ülés tárgya az új kormány önbemutatása volt.* — *Wekerle Sándor* a következőképpen fogalmazta meg az ülés tárgyát és benne saját feladatát is: »T. Ház! Midőn az újonnan alakult kormány tagjaival először van szerencsém e t. Házban megjelenni és magunkat bemutatni, kettős kötelességet kell teljesítenem. Először felvilágosítással kell szolgálnom arra nézve, hogy mik indították a korábbi kormányt a lemondásra,

másodszor felvilágosítást kell nyújtanom és indokolnom azt az alapot, amely alapon a kormányzatra újabban vállalkoztunk. (*Halljuk! Halljuk!*)» (KNapló i. h. 101. l.)

122 : 10 — 11 *Szinte lehetetlen feladatra vállalkozott, a bécsi pókhálók széttépésére* — MK ezzel a fordulattal utal a kormányválság igazi okára. Ld. erről részletesebben a jegyzetek élen álló belpolitikai összefoglalónkat e kötet 177—184. lapján.

123 : 5 *Csak egyetlen szék áll még üresen,* — Az új kormány összetétele a következő volt. A KNaplóból idézzük: »ELNÖK: T. Ház! Bemutatom most már ezzel kapcsolatosan dr. Wekerle Sándor miniszterelnök úr átiratát a f. év június hó 9 és 10-éről keltezett királyi kézirat másolatával együtt, mely szerint ócsaszári és apostoli királyi Felsege az ősszeminisztériumnak hivatali lemondását e működésüknek további legfelsőbb elhatározásáig leendő folytatása mellett — legkegyelmesebben elfogadván, f. hó 9-én kelt legmagasabb elhatározásával dr. Wekerle Sándort magyar miniszterelnökkévé újólag legkegyelmesebben kinevezni s a miniszterium alakítása iránti javaslat tétellel megbízni méltóztatott. Ezen megbízatás folytán tett előterjesztésére ő Felsege f. hó 10-én kelt legfelsőbb elhatározásával honvédelmi miniszterré b. Fejérváry Gézát, (*Éljénzés jobb felől.*) igazságügy-miniszterré Szilágyi Dezsőt, (*Éljénzés jobb felől.*) horvát-szlavodalmátországi, tárca nélküli miniszterré Josipovich Imrét, (*Éljénzés jobb felől.*) kereskedelemügyi miniszterré Lukács Bélát, (*Éljénzés jobb felől.*) és belügyminiszterré Hieronymi Károlyt (*Éljénzés jobb felől.*) újból kinevezni, illetőleg ezen eddig is viselt állásaikban megerősíteni, továbbá személye körüli miniszterré gr. Andrássy Gyula országgyűlési képviselőt és belügyminiszteri államtitkárt, (*Éljénzés jobb felől.*) vallás- és közoktatásügyi miniszterré b. Eötvös Loránd főrendiházi tagot s a magyar tudományos akadémia elnökét (*Éljénzés jobb felől.*) kinevezni, végre a földművelésügyi minisztérium ideiglenes vezetésével b. Fejérváry Géza honvédelmi minisztert (*Éljénzés jobb felől.*) és a pénzügyminisztérium vezetésével pedig a miniszterelnököt megbízni méltóztatott. (*Éljénzés jobb felől.*)» (KNapló, i. h. 101. l.)

6 — 8 *Khuen-Hédervárynak szerencsétlen keze van. Nemcsak hogy egyetlen új minisztert se tudott találni, de egyet a régiekből is elveszejtett.* — E fordulattal MK utalt Khuen-Hédervárynak a válság idején betöltött szerepére, és céloz arra a kudarera, amellyel tevékenységét a szabadelvű párt fogadta. Ld. erről részletesebben a jegyzetek élen álló összefoglalónkat a 177—184. lapokon.

10 — 13 *az új [földművelésügyi] miniszter gróf legyen, mert, igen helyesen, abból tudjuk meg, hogy a demokrácia győzött, ha csupa grófokkal végeztetjük az állami feladatunkat,* — MK ezzel az ironikus mondással részben egy korabeli politikai hangulatot

- örökített meg, részben kifejezte saját véleményét is a válságot követő politikai helyzetéről.
- 123 : 21—22 [Wekerle], *aki egy könnyed mosollyal adja át a természetnek a pecsétes királyi levelet*, — A KNAplóban így jegyezték fel ezeket az eseményeket. Maga a »szertartás« talán megérdemel annyit, hogy a szokásosnál kissé részletesebben és hosszabban idézzük az eseményt: »WEKERLE SÁNDOR miniszterelnök és pénzügyminiszter: T. Ház! Az előbbi kormány lemondására és az új kormány alakítására vonatkozó legkegyelmesebb királyi leiratot azon kérelemmel vagyok bátor bemutatni, hogy azt felolvastatni és meghirdetés végett a főrendiházzal is közölni méltóztassék. ELNÖK: A legkegyelmesebb kir. leirat fel fog olvastatni. (Felbontja a királyi leiratot és átadja Perczel Béni jegyzőnek.) PERCZEL BÉNI jegyző (olvassa): Ferencz József s. k. Wekerle Sándor s. k. Mi Első Ferencz József, Isten kegyelméből Ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország Apostoli királya. Hű Magyarországunk és Társországi zászlósainak, egyházi és világi főrendeinek és képviselőinek, kik az általunk 1892. évi február hó 18-ára Budapest fő- és székvárosunkba összehívott országgyűlésen egybegyűlvék, királyi üdvözetünket. Kedvelt Híveink! Méltányolván azon okokat, amelyeket őszintén kedvelt hívünk, Wekerle Sándor Elénkbe terjesztett, folyó hó 4-én kelt elhatározásunkkal magyar miniszterelnöki állásától való lemondását Általunk elfogadottnak kijelentettük, de elhárítottván azóta a lemondásokat, őt újból magyar miniszterelnökünk kineveztük. Miről Hűségteket ezennel értesítjük. (Élénk éljenzés jobb felől.) Kikhez egyébiránt királyi kegyelmünkkel állandóan hajlandók maradunk. (Hosszantartó, élénk éljenzés jobb felől.) Kelt Budapesten, Ezernyolcszázkilencvennegyedik év június hó 9-én.« (KNApló, i. h. 101. l.)
- 23 *Hej, kis levél! De nagy fáradságba kerültél!* — MK e fordulat is érzékeltette a válság elhúzódását és sokáig bizonytalan kimenetelét.
- 25—26 *mínt ha a lugloch-i barlangból került volna ki.* — e fordulattal MK friss napihírre utalt: Lugloch vagy Luegloch nagy mészkőbarlang Ausztria Tájer tartományában. A barlangon patak folyik át, mely a Murába ömlik. A patak néha annyira felduzzad, hogy a barlangot teljesen elárasztja. 1894 májusában ilyen hirtelen áradás idején a barlangba hét turista szorult, kiket csak egy heti megfeszített munka után tudtak kiszabadítani.
- 26 *»Kibékült a király végre vén Toldyval«* — zengette Tinódy. — MK ezzel az »ál-idézettel« újból a válság egyik sarkalatos pontjára célzott.
- 31—33 *Talán azt gondolja [Szilágyi]: Jobb volna, ha ezek volnának itt és én volnék amott. Otthon volnék, mint a bölény a vadonban,*

ahol szabadon ordíthat. — MK e Szilágyinak tulajdonított gondolattal a korabeli politikai feltételezések egyik válfaját örökítette meg, amely szerint Szilágyit hiúsága vitte az igazságügy-miniszteri székbe, és annak megtartása miatt vállalta a házassági törvényjavaslat végigvitelét. Ez a nemzeti párti körök egy részének a vélekedése volt.

123 : 35—37 *mert jól esik a magyar léleknek olyan embert látni már egyszer, akit nem az udvari kegy szele fűjt ide.* — Ezzel a fordulattal MK a szabadelvű párt többségének — és egyben saját magának — tömör véleményét summázta a kormányválsággal kapcsolatban.

124 : 2 *Héj, mikor valaha így olvasták a neki* [Szapáry Gyulának] *szólót is!* — Szapáry Gyula Tisza Kálmán bukása után 1890. márc. 13.—1892. nov. 17. között volt miniszterelnök.

3—4 *hallgatja Apponyi: Héj, mikor kerül már sor a neki szóra!* — MK ezzel az Apponyinak tulajdonított fordulattal a korabeli közvélemény feltételezésének adott hangot, amely szerint az udvar szívesen látná a konzervatívabb Apponyit a kormány élén, de akkor a nemzeti pártnak fel kellene adnia több nemzeti követelését, amely viszont politikai bázisát jelentette.

5—12 Wekerle elmondta a király üzenetét. — A KNaplóban feljegyzettek szerint így hangzott Wekerle beszédének idevonatkozó részlete: »Hogy először is erről az utóbbi kérdéstről, a bizalomról szóljak: *(Halljuk! Halljuk!)* az ugyanazon állásponton való, ismételt és újabb megbízatás által a bizalom kérdését tisztázottnak kell tekintenünk. *(Igaz! Úgy van! jobb felől.)*, s miután legfelsőbb felhatalmazást nyertem annak kijelentésére *(Halljuk! Halljuk!)*, hogy ő cs. és ap. kir. Felsege az egyházpolitikai javaslatok politikai szükségességére nézve kormányával egyetért *(Éljenezs jobb felől.)*, és azoknak mielőbbi törvényerőre emelkedését politikai viszonyaink közt saját részéről is határozottan szükségesnek tartja. *(Hosszantartó, élénk éljenezés és „Éljen a király!” kiáltások jobb felől.)*« (KNapló, i. h. 102. l.)

18—20 *Apponyi maliciózus volt, kiméltelenül, erősen bírálta a kormány eljárását a jobboldal gúnyos közbeszólásai közt,* — Apponyi a nemzeti párt nevében bejelentette, hogy kitarának addigi álláspontjuk mellett, majd szemére vetette Wekerlének, hogy a politikai válságról szólva nem említette meg Khuen-Héderváry kormányalakítási megbízását. »Tudnunk kell ennek folytán, hogy midőn a krízis lefolyása alatt kabinetalakítási megbízás adatott egy államférfiúnak, hogy ezen kabinetalakítási megbízás kinek a tanácsára történt *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*, hogy azzal szemben a kormány minő állást foglalt el? . . .« (KNapló, i. h. 104. l.) Wekerle az ülés végén — Khuen-Héderváry nevének említése nélkül — a következőket válaszolta Apponyinak: » . . . Ófel-

sége nem ugyan az én direkt ajánlatomra, de az én tudtommal bízza meg őt a kabinetalakítással, helyesebben szólva, az előleges tájékozásnak megszerzésével, mert ismétlem, amit múltkor is mondtam, hogy tulajdonképpeni alkotmányos tényné a megbízatás akkor válik a 48-iki törvényeknek megfelelően, midőn a kinevezés megtörténik, mely az én ellenjegyzésemet igényli . . . » (I. h. 116. l.)

- 124 : 20 — 23 *ma nagy előszeretettel pörkölték rá Apponyiékra a hajnali fölkelésüket, mikor királyváróba összegyűltek az indóház peronján.* — MK ezzel arra utalt, hogy a kormánykrízis idején a nemzeti párti vezetők egy hamis hír alapján kora reggel megjelentek a pályaudvar várótermében. Az erre utaló közbeszólás már Apponyi beszédekör elhangzott: »Fölkiáltások jobb felől: Hát a peronon?» (KNapló, i. h. 109. l.), majd Ugron Zoltán egyik közbeszólására a következő örökítette meg a KNapló: »Gr. KÁROLYI GÁBOR: A peronpárt hallgasson! (Derűtség.)» (I. h. 106. l.) Eötvös Károly egy utalására a következő hangzott el »POLÓNYI GÉZA: Én sohasem voltam Deák-párti! (Közbeszólások a jobboldalról: Hanem most peron-párti! Derűtség a jobboldalon.) . . . » (I. h. 107. l.)

27—29 *Mellesleg még azt is mondta, hogy a püroszok nevében beszél, és hogy régi álláspontjukat a püroszok is fenntartják.* — Péchy Tamás rövid felszólulását a következőkkel fejezte be: »... Ezeket kijelentve, a magam és elvtársaim nevében, kiket most pártonkívülieknek neveznek (Felkiáltások jobb felől: Püroszok!), ismétlem, hogy e kérdéssel szemben, amely a jelen kormány legfőbb kérdése, ugyanazon ellenzéki állásponton maradunk, mint voltunk eddig. (Élénk helyeslés bal felől.) . . . » (KNapló, i. h. 106. l.)

- 31—39 *Meszlényi Lajos beszéde és a közbeszólások.* — MK írása és a KNaplóban feljegyzettek szinte szó szerint egybevágnak. Azt hisszük, érdemes a késői olvasónak felidézni a beszéd kezdetét: »ELNÖK: Meszlényi Lajos képviselő úr kíván szólni: (Halljuk! Halljuk! bal felől. Derűtség jobb felől. Egy hang jobb felől: Pártvezér? Zaj. Elnök csenget. Egy hang jobb felől: Versben!) MESZLÉNYI LAJOS: T. Ház! (Zaj. Halljuk! Halljuk!) Bocsanatot kérek, onnét a túloldaltól azt kiáltották, hogy versben! Hát engedjenek meg, uraim, én baráti körben, poharazás közt, a fehér asztalnál örömet mondok rossz kádenciákat, de a parlamentet, ha önök annak nézik is, én sohasem fogom, annak nézni, terített asztalnak nézni, ahol enni és inni lehet. (Zajos helyeslés és tetszés balról.) Pedig higgyék meg nekem, t. túloldal, nagyon könnyű volna, mert csak azt kérdezném, hogy „kívánnak Önök kádenciákat, hát hová tették a garanciákat?» (Általános, zajos derűtség. Éljenzés balról.)» (KNapló, i. h. 107—108. l.)

125 8—13 Az elnök szavai, amellyel bezárta az ülést. — Az ülésen az elnök a következő záróbeszédet mondta: »Kíván valaki szólni, t. Ház? Senki sem. A tanácskozás — ha így jobban tetszik, a t. Háznak és nem a vita, napirendre tűzött kérdés tárgyalásáról nem lévén szó — be van fejezve, és amennyiben határozathozatalnak helye nincs, áttérünk a továbbiakra.« (KNapló, i. h. 119. l.)

MIKOR A VALUTÁT TÁRGYALJÁK

M *Pesti Hírlap. 1894. június 15., 16. évf. 166. sz. (2., 3. l.)*
Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A parlamenti ülésről

Az 1894. jún. 14-i ülésen a pénzügyi bizottság jelentése volt a fő napirendi pont. Ennek pontos meghatározása: a közös függő adósság egy részének beváltásáról szóló 594. számú törvényjavaslat, röviden valutaszabályozásnak nevezte ezt a törvényt a közvélemény. A kérdés előadója *Pulszky Ágost* volt. Beszédében a javaslat elfogadását a rendkívül kedvező gazdasági helyzettel támasztotta alá. Első hozzászóló *Neuman Ármin* volt. Helyeselte a javaslatot, biztatónak látta, hogy az újonnan kibocsátandó pénz 415 részben arany fedezettel rendelkezik. A következő felszólaló *Horánszky Nándor*, az előadó beszédét általánosnak nevezte és Neuman Ármin hozzászólását is homályosnak tartotta. Maga szerette volna a kérdést közérthetővé tenni. Különösen azt a szempontot emelte ki, hogy most lenne a legalkalmasabb pillanat a magyar pénzügyi függetlenségét kivívni. Az általa beterjesztett határozati javaslatban a javaslat tárgyalásának elhalasztását kívánta mindaddig, amíg 1897 végével a lejárandó bankszabadalom következtében a kormány megfelelő javaslatot tud előterjeszteni. A hosszú és közbeszólásoktól kísért beszéd után az elnök öt perc szünetet rendelt el. *Lánczy Leó* szólalt fel ezt követően, részletesen foglalkozott Horánszky ellenérveivel, azokat többségükben cáfolta. A törvényjavaslatot elfogadta. *Ugron Gábor* a hosszúra nyúlt vita miatt kérte az országgyűlést, hogy beszédét a következő napra halasztassa. A kérdéshez a Ház hozzájárult. Az elnök bezárta az ülést. (KNapló, 1892—1896. XIX. köt. 120—141. l.)

A pénzügyi kérdésekről, az ezekkel kapcsolatos érvekről és ellenérvekről MK csak részben szól a karcolatban. Ehelyett inkább az egyházpolitikai harcokat követő parlamenti helyzetet érintelteti, a nehezen gyülekező képviselőkéről szólva jelzi, hogy nem annyira előtérben álló kérdés kerül napirendre. Ennek megfelelően csak jelzészerűen összegzi a tárgyalóteremben elhangzottakat.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 125 : 1 *A válságnak vége van*, — MK célzása a Wekerle-kormány válságára utalt. (Ld. az előző *Miniszterek bemutatója* c. karcolatot és a bevezetőben összegzetteket a 177—184. lapon.)
- 2—3 *A szélsőbal, aki csak »barátságból» segít*, — A polgári házasság kérdésében a szélsőbal a kormányt támogatta, erre vonatkozik MK megjegyzése.
- 7—8 *Olaszországba, ahol most a Crispi-válság van*. — Crispi, Francesco 1893 és 1896 között az ország miniszterelnöke volt, MK célzása egy, azokban a napokban kirobbant politikai válságra vonatkozott.
- 10 *Már tíz óra rég elmúlt*. — A KNapló nem tükrözi, hogy az ülés később kezdődött volna. Mint az általános szokás volt, a következő bejegyzés található az ülés elején: »Az ülés kezdődik de. 10 órakor.« (KNapló, i. h. 120. l.) Ugyanakkor Mikszáth karcolatának indító sorai bizonyosan jelzik és kifejezik azt a tényt, hogy az érdeklődés igen csekély volt.
- 126 13 *knapp* — éppen, pontosan
- 19—21 Neuman Ármin hozzászólása. — A beszéd egyik ugyan nem érdemi, de fontos részét kiemeljük, hogy az egész beszédet ezáltal jellemezhessek: »Ami magát az előttünk fekvő javaslatot illeti, azt elfogadom azért, mert annak nemcsak technikai, hanem érdemi és főleg nagy erkölcsi jelentőséget tulajdonítok.« (KNapló, i. h. 124. l.)
- 21—24 Láncozy Leó hozzászólása. — A beszéd bevezető szavai jellemzik az egész hangvételt: »T. Ház! Tartózkodni fogok azon retrospektív módszertől, melyet Horánszky t. képviselőtársam beszédében alkalmazott, mégpedig azért, mert annak gyakorlati értéket nem tulajdoníthatok, és mert na a beszéde egyes mozzanataira válaszolni akarnék, újra kellene kezdenünk az egész valutaszabályozási vitát...« (KNapló, i. h. 138. l.)
- 26—36 Wekerle és a sárga könyv. — Schopper György 1868-ban jelentette meg »A polgári házasság« c. művét, 1872-ben rozsnói püspök lett.
- 39 *Borzasztó unalmas volt*. — Horánszky Nándor beszéde, amit Mikszáth ilyen kemény szavakkal illetett, valóban rendkívül hosszú, részletes, elemző beszéd volt. De azt, hogy unalmas, nem lehet rá mondani. Horánszky nagyon alapos közgazdasági szempontokból végignézte a kérdés egész történetét, és rámutatott minden hibára, amit véleménye szerint elkövettek. A konklúzió abban a határozati javaslatban található, amit benyújtott. Ezért itt ezt idézzük most: »Mondja ki a képviselőház, hogy a közös függő adósság egy részének beváltásáról szóló törvényjavaslat tárgyalását elhalasztja mindaddig, míg a kormány abban a helyzetben lesz, hogy az 1897-

- iki év végével lejárandó bankszabadalom következtében a bankkérdésnek egy vagy más alakban leendő megoldása tekintetében a törvényhozásnak előterjesztést tehet. (KNapló, i. h. 137. l.)
- 127 9—10 csak Molnár Józsiás jegyzett izgatottan, . . . — A KNaplóban feljegyzettek szerint, Pulszky előadói beszédénél, Neuman Armin és Láncezy Leó támogató hozzászólásánál is feljegyezték Molnár Józsiás közbeszólásait. S Mikszáth »jövendölése« is valóra vált, 1894. jún. 15-én Molnár hozzá is szólt a vitához, majd a beszéd végén határozati javaslatot nyújtott be.
- 12—19 Molnár Józsiás és Meszlényi Lajos beszélgetése. — MK ezt az anekdotikus történetet a folyosón hallhatta; jellegzetes csattanóul szolgált a karcolat befejezéséhez és a helyzet érzékeléséhez egyaránt.

A SZAVAZÁS

M *Pesti Hírlap. 1894. június 22., 173. sz. 16. évf. (1., 2., 3., 4. l.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A főrendiház üléséről

A főrendiház jún. 21-i ülésén *Rudnyánszky József* báró, a főrendiház jegyzője felolvasta a képviselőház üzenetét, amelynek értelmében a házassági jogról szóló javaslatot másodszori tárgyalás és megfontolás végett újból átküldi a főrendeknek. *Gajzágó Salamon* ismételten elfogadásra javasolta a vitatott törvényt, felhívta a figyelmet, hogy a főrendiház nem helyezkedhet szembe az ország többségének véleményével. *Zúchy Pál Ferenc* gróf az állam és az egyház közötti békére hivatkozva elutasította a javaslatot. *Vay Béla* báró az elfogadása mellett érvelt, *Zay Miklós* gróf viszont ismételten ellene szólott. *Keglevich István* gróf támogatta a javaslatot, de ugyanakkor figyelmeztette a főrendiházat, hogy »a jelenlegi főrendiház magatartására nézve azt a kérdést vessem föl, hogy ez jövendőbeli sorsára és az általam szükségesnek kontemplált reformra nézve minő befolyással lehet«, *Szécsen Antal* gróf erőteljes szavakkal ellenezte a javaslatot. *Zelenka Pál* hosszabb beszédben fejtette ki, hogy második alkalommal is miért támogatja a javaslatot. *Rudnyánszky József* báró felekezeti ellentétekre hivatkozva éles szavakkal elutasította a javaslatot. Ifj. *Széchenyi Imre* gróf is ellenezte a javaslatot. Ezzel befejeződtek a hozzászólások, *Szilágyi Dezső* tartotta meg ezt követően a záróbeszédet, amelyben reagált az előtte lezajlott vitának néhány olyan mozzanatára, amellyel a javaslatot ellenzők nem valós érveket is felsorakoztattak. Beszédét több közbeszólás szakította meg. Őt követően az elnök bejelentette,

mivel a főrendiház tíz tagja név szerinti szavazást kért, a szavazás előtt öt percre felfüggesztik az ülést. A szünet után következett a szavazás, amely fél óráig tartott. A szavazatok összeszámolása után az elnök bejelentette, hogy a javaslat ellen szavazott 124 főrendiházi tag, míg mellette 128 szavazatot számláltak össze, így a polgári házasságot a főrendiház négy szavazattöbbséggel elfogadta. (PH, 1894. jún. 22. 3., 4., 5., 6., 7., 8. l.)

Mikszáth az éles és a továbbiakat is eldöntő ülésen elhangzott szónoklatokról nem írt részletesen, sem a szónokok érveit nem ismer-tette, sem az elhangzásuk körülményeit. Karcolatát a főrendek beszé-deinek elhangzását követő periódusban indíttja, akkor, amikor Szilágyi Dezső beszélt a javaslat érdekében. Szilágyi beszédét sem közvetlenül kíséri figyelemmel, hanem a büfébeli hangulatképpel és kommentárral ad hírt az igazságügy-miniszter beszédéről.

Figyelmét és karcolata fő mondanivalóját a szavazás légkörére, az egyes főrendiházi tagok szavazási módjára összpontosította, ennek a hangulatnak az érzékeltetésére fordította figyelmét, arra, hogy mennyire kétséges volt a szavazás végkimenetele, amelyet az utolsó szavazatig a bizonytalanság kísért.

Ezt a hangulatot jól tükrözi a PH »A győzelem« c. vezércikkének néhány közbevetett megállapítása is: »A győzelem babérkoszorúja szinte váratlanul röpült a kormány és a liberális többség elé... A liberális táborban csaknem mindenki el volt készülve arra, hogy a főrendek másodszor is visszavetik a törvényjavaslatot, s a kedvetlenség miazmái töltötték el a „vörös teremnek” amúgyis nehéz, füledt levegőjét... A méltóságos ház tagjai fölugráltak; itt alig tudták elhinni a győzelmet, amott alig a vereséget. A klerikális ellenzék tagjai egy-más jegyzeteit kapkodták, s a liberális oldalon a meglepetés mindenkit fölemelt egyszerre a helyéről...«

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

128 : 14 *Quo modo valemus?* — Hogy vagyunk? Mennyit érünk? (lat.)

- 15 *Homines pisci.* — Szó szerint: az emberek hálnak. Régi diáktrefa, amikor magyar szöveget szó szerint lefordítottak latinra. Itt a tréfa a »pisci« szóval történt, amely a piscis am-hal főnév részeshatározója, tehát formailag a magyar hal ige többszám harmadik személyének megfelelő. Helyesen a morior igével kellett volna kifejezni: *Homines moriuntur.*
- 18—19 *Őt ül egy borozó asztalnál a falu rossza, Polónyi:* — MK ezzel a fordulattal arra célzott, hogy a polgári házasság kérdésében Polónyi Géza a kormánypárttal tartott.
- 24 — *Kár, hogy a báró Párizsban van!* — A célzás valószínűleg báró Atzél Bélára vonatkozhatott.

- 129 : 9 *barett* — kerek, a fejbúbra illeszkedő főpapi fejfedő
 10 *capua* — magasabb egyházi méltóság ünnepi fejfedője
 23—24 *meg a becületes Petrovics Geraszim, mert most már ő is szavazott volna ha...* — A szerb pátriárkára való hivatkozást és a be nem fejezett, elhallgatott mondatot ma már nem tudjuk feloldani.
 25—26 *De 'iszén derék ember Linder György. De most nem erről van szó,* — MK ezt az alkalmat is megragadta, hogy a Nemzeti Párthoz csatlakozó Linder Györgyöt ironikusan megcsipdesse.
 „ 26 *35 vor»* — 35 »előnye« (ném.)
 130 : 1—2 *Khuen-Héderváry »igen«-je élénk tetszést keltett. »Hm, a bán nem haragszik.«* — Az utalás arra vonatkozott, hogy a polgári házasság első főrendiházi elutasítása után a bécsi tárgyalások során Wekerle benyújtotta a királynak lemondását, a király tapogatózó kormányalakítási lépésekkel Khuen-Héderváry Károlyt bízta meg, de a szabadelvű párt kiállt Wekerle Sándor személye mellett, így a királynak el kellett állnia Khuen-Héderváry támogatásától. Ez után kapta meg Wekerle az új kormányalakítási megbízást. Ld. erről a *Miniszterek bemutatója* c. karcolatot a jelen kötet 122—125. lapján és a hozzáfűzött jegyzeteinket.
 23—24 *a friss törzsből fakadt Jankovichok,* — Jankovich László 1885-ben kapta meg a királytól érdemei elismeréséül a grófi címet.
 25—26 *mikor az öt Wenckheim beleereszté a maga öt fullánkját a javaslatba.* — MK utalása Wenckheim Dénesre, Ferencre, Gézára, Henrikre és Istvánra vonatkozott.
 1—3 *egyszer csak azt lehetett várni, hogy a Munkácsy képen is hátrafelé fordul az a meggömbült hátú tót, megnézni a csodát,* — MK ironikus utalása Tisza Lászlóra vonatkozott, aki Munkácsy Mihály »Honfoglalás« c. képén egy hódoló szláv figurához szolgáltatta arcvonásait. (Ld. részletesebben *Bende püspök és Léway* c. karcolat 79 10—11 sorához fűzött jegyzetünket.)
 131 3—4 *az egérszaporaságú Zichyek hogy szavaznak le, számszerint tizenötön, a nemzeti akarat ellen.* — Az 1892-ben megjelent Sturm Albert *Országgyűlési Almanach 1892—1897* c. kiadvány tizenhét Zichyt tart számon: tizenhárman grófi jogukon (I. m. 111—117.), egyikük udvari méltósága révén. (I. m. 60. l.) ketten a főrendiház élethossziglan megválasztott tagjai között szerepeltek (I. m. 138—139. l.), egyikük a király által élethosszig kinevezett főrendiházi tagok között. (I. m. 163. l.)
 34—35 *Luczenbachernél, aki nem lieferál szavazatot, csak fát.* — Luczenbacher Pál bátyjával, Jánossal a fakitermelésen kívül több vasútvonal munkálataiban vett részt. Az első kinevezett főrendiházi tagként került be a felsőházba.

AZ EXPOZÉ ALATT

M *Pesti Hírlap. 1894. október 10., 16. évf. 283. sz. (1., 2. 1.)*

A Pesti Hírlap tárca rovatában. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A parlament üléséről

A nyári szünet után először okt. 8-án ült össze a képviselőház, ekkor érdemi vita nem folyt, hanem a következő ülések napirendjét állapították meg, és ez kisebb ügyrendi vitát váltott ki. (KNapló, 1892—1896. XX. köt. 3—8. l.)

A Ház okt. 9-i ülésén a napirendet megelőző bejelentések után *Wekerle Sándor* miniszterelnök előbb benyújtotta az 1893-as évről szóló állami zárszámadásokat, majd előterjesztette az 1895. évi költségvetést, az exozét. Ebben a globális számok ismertetése után részletesen kitért az egyes tárcák költségvetésének alakulására, röviden indokolva az előző évihez képest támadt növekedéseket. A tételes összegzések után bejelentette, hogy az állami költségvetés 1895-ben ötven millió többlettel fog rendelkezni. A miniszterelnöki exozé után *Kovács Albert* és b. *Kemény János* interpellációt intézett a miniszterelnökhöz a párizsi *Figaro*-ban, Chélar d francia újságíróval folytatott interjúban lévő megállapításokról. *Wekerle Sándor* válaszában kifejtette, hogy az újságíróval egy hosszabb beszélgetést folytatott, a *Figaro*-ban ebből részletek jelentek meg, amelyek összefüggésükből kiszakították a jelenségeket, így téves információkat és főként helytelen következtetéseket vontak le. *Kovács Albert* elfogadta a miniszterelnök választát, de sajnálkozását fejezte ki, hogy egy »tekintélyes és az egész világon elterjedt lap« ilyen félrevezető közleményt megjelentet. *Bernáth Béla* a filoxera elleni küzdelem francia eredményeiről szolt, *Festetics Andor* gr. földművelésügyi miniszter röviden válaszolt a kérdésre. (I. h. 9—26.)

*

A képviselőház első őszi üléséről MK körképet rajzolt; néhány vonással érzékeltette a nyári szünetről visszatérő képviselők magatartását, jelezte hangulatukat, várakozásaikat. Részletesen az olvasók elé tárta a miniszterelnöki exozé alaphangját, bemutatta *Wekerle Sándor* biztos magatartását, szolt a *Figaro*-val kapcsolatos interpellációról, és végül érzékletes képet festett *Kossuth Lajos* hugának, a több mint nyolcvanéves *Ruttkay* nének esemény számba menő karzati megjelenéséről és a szélsőbaloldali képviselők hódolatteljes látogatásáról.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

133 : 3—4 *mint a Ptiléus megsebzett sárkánya, egy korsó életvizet hoz magával.* — A mitológiai utalást klasszikus-filológiai kézikönyveink alapján nem tudtuk feloldani, illetőleg megfejteni.

- 133 : 10—11 *s Bethlen András piros székében ül új miniszter.* — A Ház okt. 8-i ülésén jelentette be az elnök, hogy a király júl. 16-i átiratában felmentette Fejérváry Béla bárót a földművelésügyi tárca ideiglenes vezetésé alá és kinevezte Fesztetits Andor grófot szakminiszterré.
- 11—134 : 2 *A földművelési miniszterek tartósabbak a pokrócnál, ezeket lassabban tapossák le — de nem sokkal.* — MK ironikus utalása arra vonatkozott, hogy Bethlen András 1890. márc. 10.—1894. jún. 10. között volt földművelésügyi miniszter, tehát a Tisza Kálmánt követő Szapáry Gyula-kabinet és az első Wekerle-kormány időszakában. Azaz két miniszterelnököt is végigszolgált.
- 134 : 12—13 *hozzá engedte a gondokat s azok ősz hajszálakat loptak be a feketék közé . . .* — MK ezzel a fordulattal érzékeltette, hogy Wekerlét igénybe vették az egyházpolitikai javaslatok körüli politikai csatározások.
- 20 *„Miféle háznagy ez, hogy semmi újat se gondolt ki?»* — MK ezzel a fordulattal azt érzékeltette, hogy a képviselők hozzászoktak, hogy a Házban a nyári szünet alatt történik valami átalakítás, változtatás. Ez ebben az évben elmaradt.
- 24—25 *De hát ki merne egy Wekerle-féle expozeba beleszólni, hogy nevétségessé tegye magát?* — Ez a megjegyzés MK pozitív elfogultságát jelzi: a KNapló tanúsága szerint Hoitsey Pál, Babó Emil két ízben is (KNapló, i. h. 12., 18. l.) közbe szólt.
- 32—34 *Finger Károly közbeszólása.* — A KNapló a jelzett helyen nem tüntetett fel közbeszólást, lehet, hogy csak a padtársaknak szóló megjegyzés volt.
- 135 : 16—18 *Jókai Mórnak tulajdonított gondolat.* — MK ezt az alkalmat is megragadta, hogy Gyulai Pál Jókait támadó szemléletét karikírozza.
- 34—35 *bejelentve a szeszmonopóliumot a szónoklata végén,* — Wekerle az expoze végén bejelentette, hogy az államkincstári bevételek fokozása végett tervezik a szeszadó bevezetését. (KNapló, i. h. 21. l.)
- 136 : 9—10 *Kossuth Lajos huga: Ruttkayné.* — Kossuth Lajos élete utolsó évtizedében együtt élt hugával Turinban. MK Ruttkaynéról — a Turinba látogató politikusok révén — többször megemlékezett.
- 18—28 *Kovács Albert csodálkozása.* — MK a karcolat csattanója kedvéért másította meg Kovács viszont felszólalását. A KNapló tanúsága szerint Kovács előbb mondta ki, hogy a miniszterelnök válaszát elfogadja, csak utána fűzte hozzá, hogy csodálkozik a Figaro pontatlan információján. MK úgy tüntette fel, mintha előbb fejezte volna ki csodálkozását, aztán a képviselők közbeszólásának hatására fogadta volna el Wekerle választát.

WEKERLE ÉS A KÜSZÖBÖN LEVŐ CIKLUS

M *Pesti Hírlap. 1893. október 11., 16. évf. 284. sz. (5. 1.)* Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A főrendiház üléséről

A képviselőház okt. 10. és 17. között nem tartott ülést. Az okt. 10-i ülésen a főrendiház az állami anyakönyvekről szóló törvényjavaslatot általánosságban kezdte újra tárgyalni. *Zichy Nándor* gróf kifejtette, hogy nem barátja a közigazgatás államosításának, a polgári házasságnak, és mivel az állami anyakönyvek ez utóbbinak kellene, hát nem fogadja el. *Szapáry István* gróf a polgári házasság melletti közhangulatot mesterségesen felfűtöttnek tekintette, ez nem befolyásolta őt, így ellene szólt a javaslatnak. *Szontagh Pál* az állami anyakönyvezés mellett szólt, és külföldi példákat hozott fel arra, hogy az állami anyakönyvezés rendet teremtsen, ellentétben a jelenleg Magyarországon tapasztalható többféle összevisszasággal és zavarral. Érvként azt is megemlítette, hogy állami anyakönyvezés végül egységesen magyar nyelvűséget biztosítana. *Hieronymy Károly* belügyminiszterként zárta le az általános vitát, és reflexiókat fűzött a negatív észrevételekre. Az általános vitát, követő szavazás után a jelenlévő 198 főrendiházi tag közül a javaslat mellett 102 tag szavazott, ellene 96, így hat szótöbbséggel a javaslatot elfogadták. A részletes tárgyalásnál csak kevés és az érdemeket nem érintő hozzászólás hangzott el. Ez után újabb szavazás következett, és a főrendiház ez alkalommal is hat többséggel fogadta el a javaslatot. (PH, 1894. okt. 11. 3., 4., 5. 1.)

Itt jegyezzük meg, hogy a főrendiház 1894. okt. 3-ától folyamatosan ülésezett. A korábbi alkalmakkor a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslatot, illetőleg a zsidó vallás recepciójáról szóló javaslatot tárgyalták, mind a kettőt visszaküldte a főrendiház a képviselőházba. E tárgyalássorozat alkalmával tehát csupán az anyakönyvekről szóló törvényjavaslatot fogadta el a főrendiház.

A PH okt. 11-i »A siker és egyéb« című vezércikkében elemzi a helyzetet és megállapította: »... A vita végét a kulisszák mögül mozgatták láthatatlan erők; általában ebben az egész hadjáratban, véges-végig nagy kulissza mögötti dolgok történtek. Nem lehet tehát helyesen megítélni, hogy utolsó két nap sikereit azok az elkésett konferenciák biztosították-e, amelyeket a miniszterelnöknél tartottak a liberális főrendek vagy pedig egy más, ennél sokkal hatályosabb tényező biztosította. Álljon tehát csak pusztá hírvagyán az, amit tekintélyes helyeken is tudni vélnek, hogy ti. az ellenállás elbágyadása és a vita gyors befejezése a korona óhajta volt... Minden néven nevezendő kulissza-titkok és hírek közepette is azzal az öröndetes tudattal láttuk a harmadik vita befejezését, hogy az egyházpolitikai reform végre is előrehaladt a siker útján... azonban nem lehet eltitkolni, hogy ezek a sikerek jelentékenyen kimerítették a Wekerle-kabinet

orejét, és hogy a lefolyt hat nap megrosszabbodott, *csaknem válságos helyzetet* hagyott hátra a szabadelvű párt sáncai közt . . . A régi szolidaritásnak csak árnyéka van már meg a kabinetben . . . Nem titok többé, hogy az egyházpolitikai javaslatok végleges elfogadását vagy talán már a polg. házasság szentesítését *részleges miniszterváltásnak* kell nyomon követnie, hogy így a Wekerle-kabinet megkönnyebbülve folytathassa pályafutását . . . Úgy látszik, mintha a Wekerle-kabinet léghajóhoz hasonlítana, mely csak úgy képes már a sikerek légkörében emelkedni, ha minden új légrétegnél *kidobnak* valakit, vagy valamit belőle . . . A léghajó kosarában a tudósok afölött tanakodnak, hogy szabad-e vagy nem szabad Szilágyi Dezső személyével a léghajót megkönnyebbíteni? Igen érdekes és tanulságos helyzet, amikor a liberalizmus nevében a legliberálisabb államférfiakat kell ledobálni . . . Részünkről azonban a szabadelvűség ügyét Magyarországon nem szeretjük olyan léghajónak tekinteni, amelyent főntebb leírtunk, s erős meggyőződésünk, hogy ezzel a kidobálási rendszerrel még biztonságban el lehet érní a szabadelvű rezsím teljes tönkremenetelét, mint e nélkül . . . »

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 136 : 5 *trollik* — megroggyant öreg, itt: a főrendek ironikus és elítélő megnevezése
- 137 : 1—22 A kormány helyzete a főrendiházi szavazás után. — A főrendiházi ülés regesztája után a bevezetőben idéztük a PH vezércikkét a kormány helyzetéről. Ehhez hasonló MK véleménye is, de ő a távlatban a pároszok tartózkodó magatartása miatt az adott pillanatban veszélyeztetettnak látta a kormánytöbbség helyzetét.
- 23—26 Az 1895-ös év költségvetésének summázata. — Az előző nap írt *Az expoze alatt* c. karcolat lelkesült hangulata ebben a cikkben már nem érződik, csak két jellemzőjét idézte fel MK az előző napon elhangzott miniszterelnöki előterjesztésnek.
- 27—138 : 10 Wekerle és a miniszterek. — MK ezzel az anekdotikus történettel Wekerle kormányzasi és miniszterelnöki módszerét jellemző történetet örökített meg.
- 138 : 17—19 A költségvetés vitájának előrejelzése. — A főrendiházi vita hatása alatt összegezte így — egy kissé borulatóban — MK a költségvetés várható fogadtatását.
- 21—24 *nem marad meg más tapasztalatunk a trollik híres hadjárataból, csak az, hogy báró Rudnyánszky József saját beismerése szerint liberális ember és hogy gróf Zichy Nándor tiszteletreméltó és érdemes felekezetnek tartja a zsidóságot.* — MK az aznapi főrendiházi vitából kiragadott — szónoki fogásként elmondott — két fordulattal az irónia eszközével summázta a vitát.

A MAI ÜLÉS

M *Pesti Hirlap.* 1894. október 20., 16. évf. 293. sz. (2. l.) Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlament üléséről

A képviselőház okt. 17-én megkezdte a főrendiház által el nem fogadott, a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslat újratárgyalását. E napon a vitában felszóltak *Helpy Ignác, Apponyi Albert, Kemény Pál, Wlassics Gyula, Szapáry László, Vajay István, Batthyány Tivadar, Károly Sándor gr., Ugron Gábor, Wekerle Sándor.* Az ülés végén interpellációk hangzottak el. (KNapló, 1892—1896. XX. köt. 27—56. l.) Az okt. 19-i ülésen is tovább folyt az éles vita a vallás szabad gyakorlatáról. Ekkor *Sághy Gyula, Horánszky Nándor, Körösi Sándor, Polónyi Géza, Fenyvessy Ferenc, Eötvös Loránd b., Péchy Tamás, Berzeviczy Albert* fejtette ki véleményét. (I. h. 57—82. l.)

Az okt. 19-i ülésen — amelyről a jelen karcolat szól — tovább folytatódott a vita. Napirendi kérdések után *Polónyi Géza* kért szót előző napi felszólalásának félremagyarázása miatt, majd *Herman Ottó* szólt a javaslatához. *Helpy Ignác* személyes kérdésként vitatta Herman interpretációját. A vita lezárásaként *Szilágyi Dezső* hosszú beszédet tartott, amelyben újból vitatta a javaslatot ellenző képviselők érveit és okfejtését, és javasolta a Háznak a törvényjavaslat elfogadását és a főrendiházhoz való újra eljuttatását. A többség elfogadta a javaslatot. Ezt követte a zsidó vallás recepciójáról szóló — ugyancsak a főrendiház által visszaküldött — javaslat vitája. Elsőnek *Wekerle Sándor* szólt fel és azt javasolta a Háznak, hogy hozzon olyan határozatot, hogy a korábban elfogadott javaslatot, módosítás nélkül újból a főrendiház elé terjeszti. *Pongrácz Károly* általában támogatta a javaslatot, de az áttérésről szóló passzust kifogásolta, és reményét fejezte ki, hogy a főrendiház azt meg fogja változtatni. *Sághy Gyula* fenntartotta korábbi véleményét, és a törvényjavaslatot nem javasolta újra a főrendiház elé terjeszteni. *Kovács Albert* a nemzeti párt nevében elfogadta és támogatta *Wekerle* javaslatát. (I. h. 83—108. l.)

*

MK a jelen karcolatával is érzékeltetni tudta azt az éles és szenvedélyes vitát, amellyel a képviselőház a két törvényjavaslatot újból a főrendiház elé utalta. *Szilágyi Dezső* szónoklatának nem tárgyi argumentumait idézte, hanem szónoki magatartásának újabb, erőteljes vonásait.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

138 : 1—4 *Schvarcz Gyula* mandátumának megszüntetéséről. — *Fest Lajos*, az összeférhetlenségi bizottság elnöke a következőket mondotta: »A házszabályok értelmében tisztelettel

- jelentem, hogy az összeférhetetlenségi bizottság Schvaroz Gyula országgyűlési képviselőnek a zurányi választókerületben nyert mandátumát gátló akadály folytán megszüntnek nyilvánította. (*Helyeslés a székfoglalódon.*) . . . » (KNapló, i. h. 82. l.)
- 138 : 7—8 [a deputáció] *élén a néhai jó Domahidy Istvánnal.* — Az 1880-as évek első felében Domahidy István országgyűlési képviselő volt és mint ilyen MK karcolatainak egyik visszatérő alakjává vált. Később nem került be a parlamentbe: erre az állapotúra vonatkozik a »néhai« jelzője MK-nak.
- 139 : 6—7 (*mert Bánffy tövisekkel kezdte az elnöki pályát és most rózsákon folytatja*), — Péchy Tamás után a szabadelvű párt Bánffy Dezsőt javasolta a Ház elnöki székébe. Működésének kezdetén többször összeütközésbe került a képviselőkkel. Erre vonatkozik MK utalása.
- 10 [A Ház] *Nem mozdult semmit.* — A KNapló az ellenkezőjéről tanúskodik, a következő közbekiáltókat jegyezte fel: Madarász József, Meszlényi Lajos, Horánszky Nándor, Polónyi Géza, Ugron Gábor (öt alkalommal), az elnök, Bánffy Dezső öt alkalommal utasította rendre a közbekiáltókat. (KNapló, i. h. 90—102. l.)
- 12—14 Meszlényi megjegyzése. — Meszlényi Lajos közbeszólását a következőképp jegyezte fel a KNapló: »Ott mindenre rámondják, hogy úgy van!« (I. h. 92. l.) — A MK által jelzett felszisszenés csak a padbeli szornyszédoknak szólhatott.
- 17 *Velki rozum* — nagy ész, elme
- 18 *Természetesen volt nagy éljen a beszéd után.* — A KNapló ezt megőrizte: »(Zajos helyeslés és éljenzés a jobboldalon.)« (I. h. 102. l.)
- 31—33 *de hogy a keresztény zsidó lehessen, az szerinte olyan megrövidítéssel jár, hogy abba ő soha bele nem nyugszik.* — Pongrácz Károly a következőket mondotta: »A kifogásolt tételek legszerűesebbje az, mely a keresztény vallásról a zsidó vallásra való áttérést megengedi (*Derűtség*), mert az ellenkezik a humanizmussal (*Halljuk, halljuk*), keresztény polgártársaim testi épségére való tekintettel (*Hosszantartó élénk derűtség*) és vallásom dogmáival (*Nagy derűtség*) . . . « (KNapló, i. h. 105. l.)
- 34—37 Sághy felszólalásának ellenzése. — A KNapló megőrizte a halasztást kívánó közbekiáltásokat.
- 140 : 9—12 *a nemzeti párt se volt rest s a vice okos emberét, Kovács Albertet (mert a fő okos embere Horánszky) legott utána [Sághy után] menesztette, hogy jelentse ki a zsidó recepció elfogadását.* — MK érvelését alátámasztja, hogy szemben Sághy hosszadalmas és indulatokra apelláló beszédével Kovács Albert két körmondatból álló felszólalással fejezte ki a maga és a nemzeti párt egyetértését a javaslattal.

AZ ÁLTALÁNOS HELYZET

- M** I. *Pesti Hirlap*. 1894. október 26., 16. évf. 299. sz. (1. l.) Vezércikk. *A legboldogabb ellenzék* alcímmel. Névjelzés: *M—th K-n*.
II. *Jk* 49. köt. = *Hi* 17. köt. *Karcolatok. Politikai karcolatok és jellemrajzok. 1892—1906*. Bp., 1917. 13—18. l.
A jelen Krk a PH szövegét közvetíti.

A belpolitikai helyzet mérlege

A képviselőház 1894. okt. 20-a és nov. 12-e között csupán csak két formális ülést tartott. A parlament munkájában bekövetkezett háromhetes szünet a politikai erőviszonyok átrendeződésére is alkalmat szolgáltatott. MK is felhasználta ezt a helyzetet arra, hogy az egyház-politikai csatározások után összegezze a politikai helyzetképet.

Az áttekintést három egymást követő nap megjelentetett vezércikkében tette meg. A szöveg tanúsága szerint helyzetképében felhasználta a szabadelvű párt körében kialakult álláspontot éppenúgy, mint az ellenzéki csoportosulásoktól hangoztatott véleményeket és reménykedéseket. E sajátos szemle jellege megkívánja, hogy ne összefoglalóan, hanem az egyes tárgyi magyarázatokhoz fűzött kommentárokkal kísérjük végig MK fejtegetéseit.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 140 : 9 *pertraktál* — részletesen tárgyal, boncolgat
141 6 *entrefilet* — rövid glossza, egy-egy hír kapcsán kifejtett gondolatmenet
8—9 *A király megszólítja cercle alkalmával Apponyit s egy fél-órátig beszél vele.* — MK valószínűleg nem időhöz köthető eseményre utalhatott, hanem a helyzet érzékeltetésére, a politikai kombináció lélektanának jellemzésére adta elő ezt és a következő két történetet.
18—21 *A miniszterek egymás közötti elromlott viszonyáról.* — MK által felsorolt »kombinációk« inkább csak a híresztelések karikírozása. Az egykorú lapok jól informáltsága nem ilyen szélesen esetelte az ellentéteket.
21—23 *A híres Orlice prágai professor nem bírja annyi variánsban összekombinálni a lutri kilencven számát.* — MK korábbi karcolataiban is megemlítette a matematikai tudományát a nyertes lutri számok megjósolására fordító híres prágai professor nevét.
33—39 *Wekerle hangulata és a Tiszák távolléte, mint a kormányválság jele.* — MK e felsorolással az ellenzéki kombinációk ingatag, megalapozatlan voltát kívánta érzékeltetni.
142 : 1 *auspicium* — előjel, kilátás
1 *gaudium* — öröm, örvendezés

Lap Sor

- 142 : 3—5 A horvát bálné pokróceporoltatása és a politika. — MK ezzel az ugyancsak megkomponált helyzettel az ellenzékét gúnyolta. Az a tény, hogy 1894 nyarán Wekerle lemondását követően a király Khuen-Héderváry Károly horvát bánt kérte fel kormányalakításra, de a szabadelvű párt ellenállása miatt Ferenc József kénytelen volt ettől a szándékától elállni és újra Wekerlét megbízni a miniszterelnöki poszttal.
- 16 *non putarem* — vmi váratlanul közbejött dolog
- 38—39 *Wekerle ischli útja alkalmával augusztusban, a király Szilágyi eltávolítását kívánta Wekerletől.* — MK ezzel az utalással az egyházpolitikai kérdésekben a trón és a magyar kormány közötti belső küzdelem egyik, korábban a sajtóban csak utalásszerűen hírül adott helyzetére célt.
- 143 : 7—8 *Heute rot, morgen todt* — német szólás, a. m. Ma még piros, holnap már halott.
- 27—39 Szilágyi Dezső és a király ellenszenve. — Az 1894 augusztusában az Ischlben történetekről ld. 142 : 38—39 sorhoz fűzött jegyzetünket. A híreszteléseknek azonban volt alapjuk: a Wekerle-kormány 1894. decemberi távozása után Szilágyi nem lett az új Bánffy-kormány igazságügy-minisztere, hanem 1895. jan. 20-ától a képviselőház elnöki székébe került.
- 38 *orbi et urbi* — lat. szólás, eredeti formája: *urbi et orbi* a. m. a városnak [ti. Rómának] és a világnak, azaz világgá kiált, köztudomásra hoz.

AZ ÁLTALÁNOS HELYZET

- M** I. *Pesti Hírlap. 1894. október 27., 16. évf. 300. sz. (1., 2. l.)* A Pesti Hírlap tárca-rovatában. II. *A kormány és pártja* alcímmel. Névjelzés: *M—th K—n.*
- II. *Jk 49. köt. = Hi 17. köt. Karcolatok. Politikai karcolatok és jellemrajzok. 1892—1906. Bp., 1917. 18—22. l.*
- A jelen Krk a PH szövegét közvetíti.

A cikksorozat első részében röviden vázoltuk a keletkezési körülményeket (ld. e kötet 295. l.), e cikk esetében is a Tártyi magyarázatok között szólunk az írói értékelés és interpretálás tényfedezetéről.

Tártyi magyarázatok

Lap Sor

- 144 : 5—6 *Több, mint két tucat képviselő kivonult a szabadelvű klub terméiből.* — A házassági törvényjavaslat tárgyalásának megkezdéséig, 1894 tavaszáig összesen 31 szabadelvű párti képviselő lépett ki a pártkörből.

- 144 : 6—8 *a numerikus többség lejjebb olvadt a Tisza Kálmán tizenhármas többségénél (melyet Wenckheim Béla »Verfluchte Majoritát«-nak nevezett), — MK utalása az 1875-ös fúzió körüli időkre vonatkozott, Wenckheim Béla mondása, »verfluchte Majoritát« a. m. elétkozott többség, szintén ebből a korból származhatott.*
- 8—9 *szállt-szállt alul a »boszniai többség«, mely két emberből állott. — MK utalása a Bosznia megszállása, okkupálása idejére vonatkozott. Ennek katonai műveletei 1878. júl. 29-e és okt. 20-a között zajlottak le. Az 1878 októberében — a választások után újra összeülő parlamentben — Tisza Kálmán az okkupáció miatt a támadások keresztültüzébe került, többen a szabadelvű párt soraiból is ellene fordultak. Erre vonatkozik MK utalása.*
- 16 *Egypár jó ember visszazállingózott, — A célzás arra vonatkozik, hogy az elmúlt év végi és az 1884-es év elejei látványos és csoportos szabadelvű pártból való kiválás után néhány, kevésbé jelentős politikai súlyú képviselő visszatért a szabadelvű párt soraiba.*
- 145 : 19 *pigra massa — a lat. piger melléknévből (a. m. rest, lompá) alkotott szólas »rest, tehetetlen tömeg« jelentéssel*
- 23—25 *a párt vezérei közt egyetlen egy sincs, ki esetleg a lehangolt-ság óráiban a párt rossz tulajdonságainak büllentyűm végig-futtatná az ujjait. — MK ezzel a körülírással arra kívánt utalni, hogy a korábbi miniszterelnökök közül senki sem használta ki a helyzetet belső frakcióharc kirobantására. Erre utal azután a következő 145 : 27—36 sorokban Tisza Kálmán, Széll Kálmán és Bánffy Dezső magatartására vonatkozó helyzetképével.*
- 32—33 *Bánffy is, kit egy koporsón keresztül látott meg a király, — MK utalása a Kossuth temetése körül tanúsított magatartásra vonatkozott, amikor Bánffy Dezső más irányú erdélyi elfoglaltságára hivatkozva Pázmány Dénest küldte maga helyett Turinba Kossuth ravatalához.*
- 146 : 1—3 *az egyházreformok szentesítése után, mitevő legyen a jövő feladataival szemben, melyek közt első helyen áll a közigazgatás államosítása. — MK e gondolat felvetésével és megvalósítása lehetőségének latolgatásával a közvélemény jelentős részét foglalkoztató kérdés: a megyei autonómia megszüntetése és az egységes állami közigazgatás törvénybe iktatásának fontosságát hangsúlyozta. A Wekerle-kormány 1895-ös távozásával ezek a remények szertefoszlottak.*
- 3—4 *A Szapáry két-paragrafusos törvénye éppúgy ott kering a kormány hajója körül, — MK utalása az 1891 májusában Szapáry Gyula által benyújtott közigazgatási törvényjavaslatra vonatkozik, amely a függetlenségi párti oppozícióba ütközött, több hónapi vita után Szapáry visszavonta a törvényjavaslatot és egy kétszakaszos törvényt nyújtott be he-*

- lyette. Az első szakasz elvileg kimondta, hogy a közigazgatás a vármegyékben állami feladatot képez, melyet kinevezett állami közegek intéznek, a második paragrafus pedig utasította a belügyminisztert, hogy ennek az elvnek megfelelő törvényjavaslatot később terjesszen elő. E két semmitmondó paragrafust az ellenzék ugyan elfogadta, de ezzel semmi sem történt a közigazgatás államosítása érdekében.
- 146 : 4—6 *mint ahogy a Verne Gyula kísérteties légballonja alatt lóg aholt macska.* — MK minden jel szerint emlékezetből Verne »Utazás a Holdba« c. regényének arra a jelenetére utalt, amelyben a rakétában, azaz a hatalmas ágyúgolyóban az utasokkal együtt levő, elpusztult macska tetemét a kabin ablakán kidobták és az a súlytalanság következtében együtt haladt a Hold felé tartó eszközzel.
- 24—25 *mert a jó pajtások a szélsőbalon, akik municipalisták, megharagszanak,* — MK a függetlenségi pártnak arra a részére utalt, amely támogatta az egyházpolitikai törvényjavaslatot, de 1891-ben is, 1894-ben is védelmezte a vármegyét az államosítási törekvésekkel szemben.
- 24 *municipalista* — a vármegyék önkormányzatának meghagyásáért harcoló; az 1840-es években kialakult politikai harcokban is az ellenzék jelszava volt a vármegye védelme.
- 147 6 *kunktátoroskodók* — a lat. cunctator a. m. késlelkedő, habozó, óvatos főnévből alakított ige azonos jelentéssel.

AZ ÁLTALÁNOS HELYZET

- M** I. *Pesti Hírlap. 1894. október 28., 16. évf. 301. sz. (1., 2. l.) A Pesti Hírlap tárca-rovatában. III. Wekerle és a modus vivendik* alcímmel. Névjelzés: *M—th K—n.*
- II. *Jk 49. köt. = Hi 17. köt. Karcolatok. Politikai karcolatok és jellemrajzok. 1892—1906. Bp., 1917. 22—26. l.*
- A jelen Krk a PH szövegét közvetíti.

A cikksorozat első részében röviden vázoltuk a keletkezési körülményeket (ld. e kötet 295. l.), a jelen cikk esetében is a Tárgyi magyarázatok között szólnunk az írói értékelés és interpretálás tényfedezetéről.

Tárgyi magyarázatok

- 147 : 1—2 *Hogy a tegnap említett s egyedül lehetséges módok közül melyikhez nyúl Wekerle,* — Ld. az előző cikk 147 : 1—4 sorban említett két alternatívát, amelyet a jelen cikk 149 : 7—150 : 29 sorban részletesebben is megvizsgál.

- 147 5—6 *a mai Wekerle nem az igazi, ez még csak az a Wekerle, akit az események vittek.* — MK ezzel a fordulattal azt a széles köröket érintő álláspontot érzékeltette, amely úgy vélekedett, hogy az események sodorták magukkal Wekerlét és nem ő irányította az eseményeket az egyházi jogi törvények parlamenti vitájában.
- 6—8 [Wekerle], *aki mögött ott állt Szilágyi, mint egy szuronyos pandúr: »Félre ne lépj, mert így és amúgy«* — Ezzel a megfogalmazással MK a közvélemény egy kisebb — tulajdonképpen az egyházi jogi reformokat csak kényszerlérésnek tekintő — körnek a nézetét tolmácsolta, amely szerint a törvényjavaslatot tulajdonképpen csak Szilágyi Dezső erőszakolta, és az ő határozott fellépése befolyásolta és irányította Wekerle magatartását.
- 8—10 [Wekerle], *aki mögött ott állt az erkölcsi kényszer, menni és egyre menni a keskeny, göröngyös úton és vagy kijutni a tömkelegből, vagy belepusztulni,* — MK ezzel a megfogalmazással tulajdonképpen a 147 : 5—6 sorban megfogalmazott állítást ismételte meg kissé kifejtettebb formában.
- 15—22 Kossuth Lajos, Tisza Kálmán, Andrássy Gyula és Ghy-czy Kálmán párhuzam. — MK a négy vezető politikusról a közvéleményben kialakult jellemzésből állítja össze az ötödik, Wekerle Sándor politikai jellemképét. Valószínűleg e sorozattal a Ház folyosóján, illetőleg a pártklubban hangoztatott vélekedéseket rögzítette.
- 19 *instinktusz* — ösztön
- 148 : 1—2 *Van benne valami zamat I. Napóleonból, Metternichből és Rónay Jánosból.* — MK e három személy nevének említésével más megközelítésben próbálja megragadni Wekerle Sándor jellemképét. Rónay János nevének beiktatásával a közezszer, az átlagos kispolgári magatartás jelképét érzékeltette. Korábbi karcolataiban is hasonló színeket jelentett és képviselt Rónay János figurája.
- 3 *fumigál* — megvet, semmibe vesz
- 9 *bursikóz* — legénykedő, pajzán, fiatalosan jókedvű
- 24 *fals* — hamis, itt: látszat szerinti
- 27 *kollekta* — a kollektció lat. szó németes formája, a. m. készlet, gyűjtemény
- 149 : 3 *áttravesztálva* — átköltve, más viszonyok közé áthelyezve
- 4 *»Ti, akik ide beléptek, visszakarjátok reményeiteket!«* — MK itt Dante *Az isteni színjátékának* világhírű sorát: *»Lasciate ogni speranza voi ch'entrate!«* (Hagyjatok fel minden reménnyel, kik ide beléptek!) költötte át.
- 7—31 A púroszok visszalépése a szabadelvű pártkörbe. — MK a kifejtett gondolatsorral a szabadelvű pártkör és a politikai közvélemény által taglalt érveket és ellenérveket sorakoztatta fel. Ezeknek a korabeli sajtó is többször hangot adott.
- 15 *numerikus* — szám szerinti

Lap Sor

- 149 : 26 *municipalista* — a közjogi kérdésekben a megyei autonómiát védelmező
- 32—150 : 6 Az új választások lehetőségének latolgatása. — MK e kérdésben is a közélet fórumain és a sajtó hasábjain tárgyalt kérdést érintett, és ennek alapján fogalmazta meg a szabadelvű körben kialakult vélekedést.
- 33—35 *az ország éppen erre a reformra meg lett kérdezve az 1885-iki téli választáson.* — Az 1885-ös dátum vagy elírás, vagy MK szándékos torzítása: 1885-ben nem volt képviselőválasztás, hanem 1884-ben és nem télen, hanem nyáron. Téli választás viszont 1892 januárjában volt, ekkor lett MK Fogaras képviselője. Tehát nem állapítható meg bizonyosan, hogy tévedés vagy szándékos ködösítés volt-e MK szándéka, így *a dátumot nem javítottuk!*
- 150 : 9 *griff* — húzás, politikai fogás
- 14—15 *mely csak a zászló-kereskedésekben és a szeszfődékekben lel viszhangra.* — A választási korteskedés két eszközének a választási zászló beszerzésének és az itatásnak megemlékezésével fejezi ki MK negatív véleményét az új választások kiírásával kapcsolatban.
- 16—27 A jövő kibontakozásai és politikai lehetőségei. — MK e sorokkal a maga és a szabadelvű kör álláspontját fejtette ki, a fejlemények azonban nem igazolták optimizmusát: 1884. november végén a Wekerle-kormány a házassági jogról szóló törvényjavaslat szentesítése érdekében felajánlotta lemondását. A szentesítés dec. 9-én megtörtént, a Wekerle-kormány dec. 21-én lemondott.
- 27—29 *mint a bagdadi elátkozott sünből, mindennap kihull belőle egy tüske — míg egészen sima nem lesz.* — MK ezzel a keleti mesemotívummal kívánta érzékeltetni a kormány helyzetét.

A HOLT CÁR A HÁZBAN

M *Pesti Hírlap. 1894. november 8., 16. évf. 312. sz. (2., 3. l.)*
Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

A parlamenti üléstől

A képviselőház okt. 20-át követően két rövid formális ülést tartott okt. 30-án és nov. 3-án. Ez utóbbi ülésen jelentette be az elnök, hogy nov. 7-én déli 12 órakor ülést tartanak, amelyben esetleg érdemes határozatok is hozhatnának. A nov. 7-i ülésen *Bánffy Dezso* elnök bejelentések megtétele után rövid néhány szóval megemlékezett a nov. 1-jén hosszú betegség után elhunyt III. Sándor cárról, és a képviselőház részvétét tolmácsolta. *Thaly Kálmán* kifejtette, hogy a magyar nép nem felelheti el, hogy az orosz cár I. Miklós unokája volt

és halálakor mégsem bírom — ha a többség teszi, tegye — a részvét-kifejezést eltérni anélkül, hogy Magyarország parlamentjében felszólalás ne történjék szomorú, de jogos visszaemlékezésül a múltakra. A javaslatot nem fogadta el. *Horánszky Nándor* kifejtette, hogy a részvétnyilatkozat természeténél fogva nem alkalmas arra, hogy annak indokaival foglalkozzunk, még kevésbé alkalmas arra, hogy afelett bármiféle polémiába bocsátkozzanak. *Ferenc József* politikai kapcsolására és érzelmeire hivatkozva támogatta a javaslatot. *Batthyány Tivadar* gr. a múltban történetekre a feledés homályát kívánta borítani, ezért a maga részéről támogatta a javaslatot. A többség elfogadta a részvétnyilvánító javaslatot. Több bizottsági javaslat elkészültéről hangzott el rövid beszámoló, és jelentették be a javaslat vitára való elkészültét. *Serbán Miklós* interpellációt nyújtott be a balázsfalvi görög katolikus érseki szék betöltése, illetőleg a balázsfalvi egyházi kongresszus betöltése dolgában. (KNapló, 1892—1897. XX. köt. 129—133. l.)

*

MK a karcolatban a lényegre koncentrált: pontosan és hűen adta vissza a képviselőház hangulatát a III. Sándor cár halálát követő részvétjavaslat fogadtatásának leírásával. Úgy tűnik, MK a szabad- elvű párt magatartását kissé tartózkodóbbnak tüntette fel, mint az a valóságban és a KNapló szövegéből kiolvashatóan valójában lehetett.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 150 : 1—3 a t. *Háznak, dolga kevés van; halottakat elparentál, élőkét igazol, meg szétozlik nagy időközökre.* — A parlament nov. 3-i huszonöt perces ülésén megemlékeztek *Lehoczky Egyedről*, *Breznóbánnya* elhunyt képviselőjéről, a nov. 7-i ülésén az elnök bejelentette, hogy *Matlekovits Sándor* gyergyószentmiklósi választása ellen nem érkezett bejelentés, végleg igazolt képviselőnek tekintendő, *Pulszky Ágost* Moson megyei zurányi kerületben szerzett képviselői megbízó levelét tárgyalás végett átadta az igazoló bizottságnak. — Okt. 20-ától a Ház csak okt. 30-án és nov. 7-én ülésezett.
- 151 1—2 *kire csak egy dícséretes epithetont lehet találni, hogy a vbéke barátja volt.* — *Bánffy Dezső* rövid megemlékezésében ez a megfogalmazás a következőképp hangzott: »mint a békés irányzatnak egyik támasza és előmozdítója, örvendett köztiszteletnek a múltvilág népei között.« (KNapló, i. h. 130. l.)
- 13—14 a halotról, aki végre is barátságot érzett a mi királyunk iránt. — Ez a megfogalmazás is *Bánffy* parentáló szavait követi. A Ház elnöke a következőképp fogalmazott: »nem feledhetjük, hogy az elhunyt uralkodót a barátság kötelékei fűzték szeretett királyunkhoz...« (Uo.)

- 151 : 14 *Hangja rideg volt, szinte szürke.* — MK megfigyelése pontos: a KNaplóban megöröklött 12 sornyi szöveg kimért, hivatalos fogalmazásával, a személyes érzelmek teljes mellőzésével fogalmazta meg az elparentáló nyilatkozatot.
- 14—15 *Ah jaj, halottakat melegen elíratni, ahhoz csak Péchy Tamás értett.* — Péchy Tamás 1880—1892 között volt a Ház elnöke, a tizenkét év alatti tiszteből kifolyólag több uralkodót kellett az elnöki pulpitusról elparentálni, beszédei a személyes gyász hangján szóltak. — Péchy Tamás különben az egyházpolitikai harcok idején kivált a szabadelvű körből és a püroszok egyik hangadója lett.
- 18—19 *Egy-egy idegenszerű »helyes« hangzott innen-onnan, tompa nyöszörgő helyesek.* — A KNapló szövege három ízben jegyeztet fel *»Mozgás a szélsőbalon«* megjegyzést, a ház elnöke részvétnyilvánító szavai után pedig *»Élénk helyeslés a jobb és bal felől«* jelzés olvasható. (KNapló, i. h.)
- 20—24 Thaly Paskievics jelentéséről. — Thaly a következőképp idézte fel 1849-et: *»Csak azt konstátálom, hogy Paskievics herceg egykor azt írta Miklós cárnak: „Magyarország felséged lábai előtt fekszik.” Miklós cárnak hadsegédei voltak azok, amelyek a magyar nemzet alkotmányos küzdelmét jogtalanul leverték és legjobbjainkat vesztőhelyre juttatták.«* (KNapló, i. h. 130. l.)
- 24—29 *Vajon akkor éreztek-e ők részvétet . . . mi legyünk okosak? Mindig, mindig.* — E gondolatok nem Thalytól származnak, hanem MK érzelmeit tükrözik, és jelzik azt, hogy nem értett egyet a hivatalos részvétnyilatkozattal.
- 30—39 Horánszky felszólalása. — A nemzeti párt képviselőjének érveit leginkább a felszólalás utolsó két mondata érzékelteti: *». . . én azt hiszem, hogy úgy a nemzetközi udvariasság, mint a jó szomszédi viszony, valamint a civilizáció törvényei és a magasabb állami érdekek etikája is azt követelik (Zajos helyeslés a jobb és a baloldalon), hogy aképpen cselekedjünk, amint azt ezen tekintetek megkívánják. Én tehát a magam részéről tartalék nélkül és őszintén csatlakozom az elnök úr javaslatához. (Élénk helyeslés a jobb és baloldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.)«* (KNapló, i. h. 131. l.)
- 152 : 5—12 Batthyány Tivadar felszólalása. — Batthyány is a politikai szempontot domborította ki igen finom eszközökkel. Erről a következő fordulata a bizonyíték: *»Mi most csak azt nézzük, hogy ma olyan ravatal előtt állunk, amelyen az európai és világbéke egyik legnagyobb támasza és őre és egyúttal — s ezt különösen hangsúlyozom — felséges urunk és királyunk barátja fekszik. Akkor pedig, mikor felséges királyunk gyászol, mi is részt kívánunk gyászából...«* (KNapló, i. h. 131. l.)
- 15—17 Szélsőbaloldali közbekiáltások. — MK úgy tüntette fel, mintha Batthyány Tivadar beszéde után nem hangzott volna

el közbekiáltás. A KNapló szövege arról tanúskodik, hogy Horánszky következő szavai váltották ki a közbekiáltásokat: »... az adott helyzetnek békéje, nyugalma, és az abból folyó állami érdek parancsolja. (*Helyeslés jobb és baloldalon. Mozgás és nyugaltság a szélsőbaloldalon.*) HOITSY PÁL: Szégyeljük az ilyen politikát! (*Nagy mozgás a jobb és a baloldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.*) HORÁNSZKY NÁNDOR: Szégyelni csak olyasmit lehet, ami oly érdekekkel áll ellentétben, amiket én a hazára üdvösnek ismerek. LUKÁTS GYULA: Hízelegjünk minden tirannusnak! THALY KÁLMÁN: Csókoljuk a korbácsot! (*Nyugaltság és zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*)...» (KNapló, i. h. 132. l.)

152 : 24 — 29 Pázmány Dénes szavazása. — A KNapló — mivel nem volt név szerinti szavazás — nem tüntette fel, hogy a szélsőbaloldaltól ki szavazott a részvénytulajdonos mellett. Ez MK személyes tapasztalata lehetett.

A MAI ÜLÉSBŐL

M *Pesti Hírlap. 1894. november 13., 16. évf. 317. sz. (3. l.)* Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlament üléséről

A képviselőház nov. 12-i ülésén megkezdte az 1895. évi költségvetés tárgyalását. A benyújtott jelentést *Hegedüs Sándor* a pénzügyi bizottság előadója összegezte. Bevezetőben összehasonlította a huszonöt évvel korábbi költségvetés arányait a tárgyalásra benyújtottal. Külön felhívta a figyelmet a termelőképesség megnövekedésére, majd szólt azokról a tételekről, amelyek a távlatban jobban igénybe fogják venni a költségvetést. Így elsősorban a kereskedelem és az iparfejlesztés kérdéseiről és annak pénzügyi kihatásairól szólt. *Molnár József* hozzászólásában kifejtette, hogy a költségvetés az Ausztriától való függőséget tükrözi, ami különösen az ipar és a hadiipar fejlesztésére szánt összegeknél tűnik ki. Külön szólt arról, hogy a mezőgazdaság fejlesztésére, a rentábilis mezőgazdasági termelés érdekében sem kíván komoly intézkedéseket tenni a kormány. A költségvetést a függetlenségi párt nevében még tárgyalási alapnak sem fogadta el. *Horánszky Nándor* az állami bevételek kérdésével foglalkozott és ezeknek a közösügyes kiadásokkal való összefüggését taglalta. A bevételi tervekkel kapcsolatban is tett néhány észrevételt. A költségvetést nem fogadta el tárgyalási alapul. A szünet után az igazoló bizottság jelentette, hogy Eötvös Loránd br. körmendi, Pulszky Agost zurányi választása ellen nem érkezett beadvány, a megválasztásukat a bizottság érvényesnek tekintette. *Schreiber Frigyes* felszólalásával

folytatódott az 1895. évi költségvetés vitája. Kisebb észrevételeket tett a nemzetiségi jogokkal kapcsolatban, a törvényjavaslatot elfogadta. (KNapló, 1892—1897. XX. köt. 133—154. l.)

*

A költségvetési vita első napi javaslatáról szóló beszámolóban MK nem említette a szónok érveit, hanem karcolatát inkább arra a mozzanatra építette, hogy mint annyiszor az elmúlt években, a kormánypárti bizottsági előadó, Hegedüs Sándor csak a pozitív vonásokat emelte ki, addig a két ellenzéki szónok a dualizmus okozta gazdasági függőség következményeit ecsetelte. Az egyetlen változást, azt hogy Helfy Ignác helyett Molnár József fejtette ki a függetlenségi párt álláspontját, a karcolat színezőelemeként hasznosította MK.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 152 : 1—2 *A költségvetési vita végre elkezdődött s ezzel nyílt meg a parlament téli munkája.* — A képviselőház okt. 8-án kezdte meg az őszi ülésszakot, nem tartott folyamatosan ülést, okt. 20-ától három rövid formális üléstől eltekintve szünetelt munkája. Ez az egyházjogi törvények szentesítésének és a Wekerle-kormány további helyzetének bizonytalanságából is fakadt.
- 3—4 *Minden úgy volt most is, mint tavaly és harmadéve, mint mindig azelőtt.* — Ez nem MK írói túlzása, hanem valójában az előző évben és az azt megelőzően Hegedüs Sándor bizottsági előterjesztése után Helfy Ignác, illetőleg Horánszky Nándor, az ellenzék két pénzügyi szaktekintélye tette meg az első ellenvetéseket.
- 153 : 1—2 *Hegedüs Sándor vázolta az államháztartást bengáli fény mellett, a szokott közbeszólásoktól kisérvé.* — A KNapló három közbeszólást jegyzett fel: Molnár Jánosét, Horánszky Nándorét és Bánó Józsefét. (KNapló, i. h. 134., 135., 136. l.)
- 3—11 *Helfy távollétének és helyettesítésének leírása.* — MK ezzel a leírással, az érzéki csalódás eszközeinek felvonultatásával adta tudtul olvasóinak, hogy Helfy távollétében Molnár János adta elő a függetlenségi ellenvetéseket, éppoly argumentumokkal, mint korábban Helfy tette.
- 8 *kubikokba rakott* — kockába, azaz összeillesztetten
- 11—12 *(Helfy most palatinusi teendőit végzi a kisebbik Kossuth körül.)* — MK korábbi karcolataiban Helfy Ignácot Kossuth Lajos magyarországi palatinusának aposztrofálta. Kossuth Lajos halála után ezt a tevékenységét a magyar politikai életbe bekapcsolódni készülő Kossuth Ferenc személyére ruházta át, aki ekkor Debrecenben tartózkodott (ld. erről *A debreceni hegedüsöző* c. karcolatot és a hozzáfűzött jegyzetünket a jelen kötet 153—157., ill. 306—307. lapjain).

- 153 : 19—22 [Horánszky] *azt is kijelentette (ami a legfőbb eseménye a mai napnak), hogy a közigazgatási reformok megvalósulását ő is örömmel üdvözlé, — A KNapló tanúsága szerint Horánszky előbb részletesen foglalkozott a pénzügyi helyzettel, majd az általános politikai körülményeket taglalta: szolt az egyházjogi törvények okozta társadalmi feszültségekről és arról, hogy a nemzetiségi kérdésben nem történt komolyabb lépés. Még utalásszerűen sem említette a közigazgatási reformokat!* Ez a megállapítás vagy MK tévedése, vagy pontatlan információjából fakadhatott. (Ld. KNapló, i. h. 150—152. l.)
- 24—26 Horánszky és a közigazgatási reform támogatása. — Erről ld. 153 : 19—22 sorhoz fűzött jegyzetünket. Erre a feltetelezésre alapította MK a jelen sorokban leírtakat, amelyvel mintegy analóg helyzetet teremtett a Molnár János—Helfy Ignác személycserével.
- 30—31 *Az ismeretlen úriember beszédébe még Hegedüs Sándor is helyeseket kiabált.* — Az ismeretlen úriemberről ld. 153 : 24—26 sorhoz fűzött jegyzetünket. Horánszky a politikai atmoszféráról a következőket mondotta, amelyet Hegedüs is helyeselt: »... én azt látom, hogy az országnak egyik gazdasági osztály, amelynek jólétén, azt merném mondani, az egész állami egzisztencia, nem mondom egészében véve, de legalább nagyobb felében nyugszik, panaszt emel, bizonyos kívánságokat támaszt, ez irányban kutatásokat eszközöl, ez iránt a kormányt továbbra menő intézkedésekre serkenti, hogy ezzel szemben azután azt lehessen mondani, hogy ezek feldülnék a gazdasági békét, ez olyan igazságtalanság, amelyet én másnak, mint egy titkosan működő hatalomnak nem tulajdoníthatok. (Úgy van! a baloldalon.) Igenis, aki túlmege a határon, aki egyik gazdasági érdekek egészséges működését háttérbe akarja szorítani a maga java érdekében, az ellen fel kell szólalni, annak gátat kell vetni. HEGEDÜS SÁNDOR előadó: Ez a helyes; ezt helyesljék! POLÓNYI GÉZA: Ne commandfrozson bennünket! Tudjuk mi, hogy mit kell helyeselnünk! (Derűltég.) ...» (KNapló, i. h. 150—151. l.)
- 32—34 *Amire borzasztó méregbe gurult az ismeretlen úriember — ebből megint kezdtek ráismergetni, hogy hátha mégis a Horánszky az.* — A KNapló szövegéből nem tűnik ki indulat Horánszky beszédében, különösen olyan fordulat, amely arra utalna, hogy irritálta Hegedüs Sándor közbeszólása. (KNapló, i. h. 151. l.)

A DEBRECENI HEGEDÜSZÓ

M *Pesti Hírlap. 1894. november 22., 16. évf. 326. sz. (1., 2. l.)*
 A Pesti Hírlap tárcarovatában. Névjelzés nélkül.
 Kötetben itt először.

A parlament üléséről

A képviselőház nov. 13-i, 14-i, 15-i, 16-i ülésén tovább folytatódott az 1895. évi költségvetés általános tárgyalása. A nov. 17-i ülésen megkezdtek a kisebb tárcák költségvetésének vitáját, majd a nov. 19-i és 20-i ülésen a belügyminisztérium 1895-ös költségvetéséről vitatkoztak. Ezekről az ülésekről MK nem írt parlamenti beszámolót.

A parlament nov. 21-i ülésén tovább folytatódott a belügyminisztérium költségvetésének tárgyalása. A folyamatos vitának első felszólalója *Babó Emil* volt, és a közigazgatási bíróságok tevékenységét bírálta, különösen azt kifogásolta, hogy a főispánok tevékenysége feletti áll a bíróságok jogkörének, így a főispán által elkövetett bármiféle visszaélés ügyében a közigazgatási bíróság nem folytathat eljárást. *Pongrácz Károly* gr. a kormánynak az egyházpolitikai kérdésekben kialakított állásfoglalása ellen tiltakozva visszautasította a szabadkőműves belügyminiszter költségvetését. Több felszólaló nem lévén, *Berzeviczy Albert* előadó kapott szót, és vitatta, tényekkel utasította el az ellenzék kifogásait. *Holló Lajos*, a határozati ellenjavaslat benyújtója a zárszó jogán összegezte azokat az indokokat, amelyek miatt elvetette pártja nevében a költségvetés belügyminisztériumot érintő tételét, annak kapcsán szólt és ellenezte a készülő közigazgatási törvényjavaslatot. *Hieronymfi Károly* belügyminiszter röviden reagált Holló ellenvetéseire, és visszautasította Pongrácz Károlynak azt a megfogalmazását, amelyvel öt személy szerint szabadkőművesnek titulálta. A többség elvetette Holló Lajos határozati javaslatát. Majd az egyes tételek után szinte újból és újból támadott az ellenzék. Felszólalt *Sima Ferenc*, *Müleik Lajos*, *Ugron Gábor*, *Veres József*, *Apponyi Albert* gr., *Endrey Gyula*. Az egyes felszólalásokra *Hieronymfi Károly* válaszolt. Ezt követően *Busbach Péter* tette meg interpellációját a nov. 19-én Debrecenben tartott gyűléssel kapcsolatban, amelyet Kossuth Ferenc tiszteletére tartottak, és ahol a királyra mondott tószót után a cigánybanda a tuss helyett a »Taj de huncut a német« című dalt játszotta el. A belügyminiszterhez és az igazságügy-miniszterhez intézett interpellációban feltette a kérdést, hogy megengedhető-e, hogy egy külföldi állampolgár politikai körutat tehet-e az országban, és milyen intézkedéseket kíván tenni a miniszterelnök további hasonló provokációk megakadályozására. *Kovács József* mint a debreceni esemény szem- és fültanúja elmondta, hogy »a zenészek a szokásos tuss helyett azt a nótát húzták reá, azt egyenesen tévedésnek méltóztassék tulajdonítani, annál is inkább, mert azok, akik ezt hallottuk, nyomban piszeztünk és rosszalásunkat jelentettük ki.« *Polónyi Géza* felszólalását a tiltakozás megakadályozta. A nagy zajban az elnök szünetet rendelt el. A szünet után *Hieronymfi Károly* belügyminiszterként kijelentette, hogy a kormány meg fogja akadályozni mindenkinek, hogy politikai rendezavarást kövessen el. Azt megjegyezte, hogy Kossuth Ferenc magyar állampolgársági kérelmét benyújtotta, és a tárgyalások folyamatban vannak. *Szülágyi Dezső* igazságügy-miniszterként bejelentette, hogy a közigazgatási és igazságügyi szervek közös nyomozást

folytatnak a tények felderítése érdekében. *Polónyi Géza* kijelentette, hogy ő maga jelen volt a debreceni gyűlésen, és a helyszínen kifejezte helytelenítését az egész eseménnyel szemben. *Kőrösi Sándor* tiltakozott az ellen, hogy az ügy kapcsán Debrecent és a debrecenieket elmarasztalják, kijelentette, hogy a Debrecenben tartott banketten a szabadelvű párt tagjai nem vettek részt. *Busbach Péter* kijelentette, örömmel vette tudomásul, hogy az egész nagy félreértés lehet. De tiltakozott az ellen, hogy egy külföldi állampolgár, mégha magyar állampolgárságának ügye vizsgálat alatt is van, beavatkozhatson a magyar politikai életbe. (KNapló, 1892—1897. XX. köt. 334—363. l.)

*

A karcolat nem ad számot az 1895-ös év költségvetési vitájáról, megelégszik a hangnem érzékeltetésével (154 : 1—4), helyett egyszerűen a politikai kombinációk új fordulatait taglalja, azokat a híreszteléseket amelyek tudni vélték, hogy Wekerle politikai helyzete újból bizonytalanná vált. MK politikai ismeretei birtokában cáfolta a feltételezéseket. De alig két hét múlva a tények őt cáfolták: a Wekerle-kormány a házassági törvény szentesítése érdekében november végén felajánlotta lemondását, a király dec. 9-én szentesítette a törvényt, a kormány ennek fejében dec. 29-én lemondott.

A költségvetési vita helyett MK inkább a debreceni botrányral kapcsolatos interpellációról számolt be olvasóinak, arról, hogy a Kossuth Ferenc tiszteletére adott banketten a királynő mondott tószót után a helyi cigánybanda a tuss helyett a közismert »Jaj, de huncut a német« c. gúnydalt játszotta el. A részleteket ld. a Tárgyi magyarázatok között.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 154 : 2 *kubus rendszerben* — itt: hatványozottan
 7 *a Koch-féle bacilusok* — Robert Koch fedezte fel a gümőkór, a tbc bacilusát, erre a Koch által kitenyészített bacilusra épül MK hasonlata is.
 8 *Hogy Khuen megint mozog* — MK utalása az 1894. júliusi eseményekre vonatkozott, amikor Wekerle lemondása után a király Khuen-Héderváryt bízta meg kormányalakítással, de a szabadelvű párt ellenállása miatt megbízatását vissza kellett adnia, és így ekkor a király kénytelen volt újra Wekerlét megbízni a kormányalakítással.
 15—16 *S valóban tél van már. Furcsa, mégis a július akar viszatérni.* — Ld. az 154 : 8 sorhoz fűzött jegyzetünket.
 18—19 *Wekerle jól tudta a delegációkor, miért kell megvédelmezni Kálnokyt.* — MKnak ez a delegációs tárgyalások egyik helyzetére vonatkozó utalása a konkrét hely és idő ismeretének hiányában ma már feloldhatatlan.

- 154 : 33 *kivált a Sima beszéde alatt.* — Sima Ferenc az 1895-ös költészetés bellügyi tételénél a vármegyéknek nyújtott dotációs tétel összegének alacsonyossága miatt utasította el a költészetés egészét. (KNapló, i. h. 346—347. l.)
- 155 : 8 *pièce de resistance* — vminek a fénypontja, csattanója
- 13—15 [Busbach] *egy kicsit szélesen, terebélyesen, messziről kezdte el a debreceni részeg ember csinyjék föltálatni.* — Busbach Péter interpellációját valóban Kossuth Ferenc magyarországi megjelenésének körülményeit kísérő megnyilvánulások bírálatával kezdte, és ezzel az első intonálással módot adott az ellenzék közbekiáltásainak. (KNapló, i. h. 358—360. l.)
- 19—22 A két közbekiáltás. — A KNApló Busbach felszólalásának jelzett helye után csupán »(Mozgás a szélsőbaloldalon. Zaj. Halljuk! Halljuk!)« szöveggel érzékeltette a zavart, közbeszólást nem jegyzett fel. (KNapló, i. h. 358. l.)
- 27—29 *Károlyi Gábor ismét a régi Károlyi Gáborra változott s a szélsőbal széléről, a »temető árkából« eregette a csendbontó lövegeit.* — A KNApló — Busbach beszédét kísérő közbeszólások közül — egy Károlyi Gábornak tulajdonított közbekiáltást sem rögzített.
- 32 *corpus delicti* — büntárgy, bűnjel
- 36—39 Busbach interpellációjának minősítése. — MK e fordulattal minden vonatkozásban a lényegét érintette: Busbach ügyefogyott, terjengős előadásával az ellenzéknek széles támadási felületet nyújtott, és a kelleténél nagyobb politikai hangsúlyt adott a Debrecenben történeteknek. (KNapló, i. h. 358—360. l.)
- 156 : 4 *Most Hieronyminak kellett volna szólnia, minden szem odanézett.* — A KNApló a következőképp tüntette fel a zavart: Busbach interpellációs kérdésének elhangzása után az elnök megjegyezte: »Fel fog olvastatni az interpelláció. (Zaj.) KOVÁCS JÓZSEF: T. képviselőház! A háziszabályok száz . . . (Nagy zaj és nyugtalanság a jobboldalon. Felkiáltások: A belügyminiszter kíván szólni!) HIERONYMI KÁROLY belügyminiszter: T. képviselőház! . . . (Folytonosan tartó zaj és nyugtalanság.) . . .« (KNapló, i. h. 360. l.)
- 5—8 Kovács József felszólalásának körülményei. — A KNApló szerint az elnök valóban személyes megtámadtatás címén adta meg a szót a képviselőnek. (I. h. 360. l.)
- 19—23 Kovács József szemtanúi helyzetképe. — A KNApló tanúsága szerint a képviselő elismerte, hogy elhangzott a németcsúfoló dal a következő formában: »Én jelen voltam az ünnepélyen (Zaj jobb felől.) s biztosítom a t. Házat, hogy az egész csak félreértésen alapulhat. (Nagy zaj jobb felől. Halljuk! Halljuk! bal felől.) A terem ugyanis, ahol a banket tartatott, nemcsak rendkívüli nagy, de igen hosszú is, s az elhelyezés akként volt, hogy a zenészek közvetlenül a bejáratnál foglaltak helyet, a fősztal pedig az ellenkező

- irányban, a teremben fent volt elhelyezve úgy, hogy onnan a szónokot, aki Ófelségére üritette poharát, lent a zenészek helyén — nagyon természetesen, vacsora alkalmával történt — akár a poharakhoz nyúlás, akár a pincérek fölszól-gálása folytán nem lehetett tisztán kivenni. (*Zaj jobb felől.*) Ha tehát a zenészek a szokásos tuss helyett azt az említett nótát húzták reá, azt egyenesen tévedésnek méltóztassék tulajdonítani (*Hosszantartó nagy zaj jobb felől.*), annál is inkább, mert azok, akik ezt hallottuk (*Nagy zaj jobb felől. Halljuk! Halljuk a szélsőbaloldalon.*) nyomban pisszegtünk, és rosszalásunkat jelentettük ki. (KNapló, i. h. 361. l.)
- 156 : 24—25 Minden szem a »furfangos diákok« kereste a háta mögött, aki prüsszesen. — MK Garay János »Az obsitos« c. elbeszélésének Húry János föllentéseit prüsszköléssel fogadó diák alakjára utalt.
- 26—35 Polónyi felszólalási szándéka. — A KNapló szövege megerősíti MK leírását. (I. h. 361. l.)
- 37 az elnök az ülést öt percre felfüggesztette. — A KNapló is megörökítette azt a káoszt, amelynek eredményeként az elnök felfüggesztette az ülést. (I. h. 361. l.)
- 157 1—4 Hieronymi és Szilágyi válaszája. — A két miniszter az érdemi válasz helyett valóban ígéretet tett az alapos ki-vizsgálásra. (I. h. 361. l.)
- 6—7 Ügron Gábor szavai Polónyihoz. — Ezt a fordulatot természetesen a KNapló nem örökítette meg, mivel »padból való átszólás« lehetett.
- 8 Polónyi azért mégis beszélt és beszélt — A KNapló tanúsága szerint Polónyi Géza mindössze két körmondatot mondott, amelynek záró része a lényegét adja: »... kötelességünknek tartottuk véleményünket nyomban kinyilvánítani és az egészet helyteleníteni.« (KNapló, i. h. 362. l.)
- 9—14 Kőrösi Sándor méltatlankodása. — A KNapló szerint felszólalásának valóban az volt a fő mondanivalója, hogy elhárítsa a Debrecen városát ért támadó megjegyzéseket.
- 15—19 MK záró sorai. — Feltehetően az írónak az volt a szándéka, hogy csökkentse a politikai botrány súlyát azzal, hogy az érdektelenségbe fulladását kívánta hangsúlyozni. — A KNapló szövege és a mindvégig ott olvasható közbekjáltások az ellenkezőjére utalnak. (I. h. 362—363. l.)

HOGY TEREM A VÁLSÁGANYAG?

- M** *Pesti Hírlap. 1894. november 29., 16. évf. 333. sz. (1., 2. l.)*
A Pesti Hírlap tárca-rovatában. *Épülőg a válsághoz* alcímmel.
Névjelzés: *M—th K—n.*
Kötetben itt először.

A Wekerle-kabinet bizonytalanná váló helyzete

1894. nov. 24-én szombaton este Wekerle Sándor váratlanul Bécsbe utazott. A hirtelen elhatározást mutatja az a tény is, hogy a PH nov. 25-i vasárnapi száma, amelynek lapzártája éjjel körül lehetett, a »Belpolitikai hírek« élén közölte: »Wekerle Sándor miniszterelnök ma este 10 órakor a személyvonattal rövid tartózkodásra Bécsbe utazott.« (I. h. 3. l.) Ezt a legfrisebb hírt valószínűleg a Nyugati pályaudvarról telefonálhatta meg a lap riportere, és az utolsó pillanatokban szedhették a hírek élére. Ugyanis a már korábban megírt »Legújabb« c. rovatban — amely a hírek kommentálását is adja — még a következő olvasható: »A helyzethez. Wekerle miniszterelnök a legközelebbi vonatok egyikével Bécsbe utazik, hogy a holnapi napot s esetleg hétfőt Bécsben tölti, hol a királynak egyéb ügyek mellett jelentést tesz az ország és a párt hangulatáról, melyre nyomasztólag hat az egyházpolitikai javaslatok szentesítésének késedelme s egyben kérelmet intéz öfelségéhez, hogy övele e tekintetben legmagasabb akaratát lehetőleg néhány nap alatt tudatni kegyeskedjék. Bizalmi kérdés felvetéséről egyelőre alig lehet szó, annál kevésbé viszi magával esetleges használatra a kabinet lemondását, mert a tegnapi minisztertanácsban a bécsi út még szóba sem jött, minélfogva még a minisztertanács véleményét se viszi; *mostani útja egyszerű jelentéstétele a magyar miniszterelnököknek*, mely esetleg lehet, a körülmények fejlődéséhez képest embriója egy válságnak. Ez mutatja, hogy minden kombináció még korai volna. Egyet azonban már előre konstatálni lehet, hogy rossz fordulat esetén, *a kabinet nem szándékozik az elvi harcot fölvenni, mint az júniusban történt*, mert kizártnak tekinti a legkedvezőtlenebb esélyben is, hogy a kormány is és a javaslatok is elbukhassanak; ha a kormány elhagyná is a helyét, a javaslatokat semmi veszély se fenyegetheti a korona részéről, elvi harcot tehát nem lehetne küzdeni, csak személyi harc lehet . . .« (I. h. 11. l. — A kiemelések az eredetiben is.)

A PHnak ugyanaz a nov. 25-i száma, amely az idézett híreket tartalmazta, *Vélemények, tervek és valóságok* c. vezércikkében részletesen foglalkozott a kialakult helyzettel. Előljáróban leszögezte: »mától kezdve kormányválság van Magyarországon, mégpedig sokkal rosszabb körülmények közt, mint azt napokkal ezelőtt föl lehetett tenni«. (I. h. 1. l.) A különböző politikai kombinációkkal szemben kurzív szedéssel is nyomósította: »a király a három egyházpolitikai javaslatot szentesíteni fogja«, majd hozzátette ugyancsak kurzív szedéssel: »A válság tisztán a korona és kormány közötti bízalomra szorítkozik«, majd más helyen ugyancsak dőlt szedéssel hangsúlyosítva leszögezte: »a korona a szentesítés késleltetése által a Wekerle-kabinet iránt való bizalmatlanságának jelét adta s e szentesítendő törvényjavaslatok végrehajtását más kabinetre óhajtja bízni.« A király megrendült bizalmának okáról a vezércikk nem tud határozott véleményt felhozni, három lehetőséget említett meg: »Lehet, hogy a király aggodalmait azon enyhe bánásmód ébresztette fel, melyet nemcsak a kormány, de a szabadelvű párt is tanúsított a Kossuth Ferenc körútjával járó szélső-

bali propagandával szemben . . . lehet az is — sőt valószínű —, hogy a korona a Wekerle-kabinet iránti bizalmát azért veszítette el, amiért maga a kabinet is kétségbeesett afölött, hogy a megígért közigazgatási reformnak a Házban többséget szerezni nem képes. Lehet végül, hogy a korona végét akarja szakítani azon káros befolyásnak, melyet a szélsőbal a támogatás révén ominózus ajándék gyanánt kényszerített Wekerlére és a szabadelvű pártra, s amely befolyás a korona szempontjából egészen más színt mutat, mint alulról nézve. Lehet, mondjuk, mindez külön és lehet együttvéve is . . .» (I. h. 2. 1.) Ez a vezércikk — a kombináció szintjén — vizsgálja a kibontakozás útját is. A Nemzeti Párttal való fúzió esélyét még nem tartotta lehetségesnek, annak a lehetőségét is elvetette, hogy a két legexponáltabb minisztert, Szilágyi Dezsőt és Hieronymi Károlyt feláldozza Wekerle. A vezércikk végkonklúziója az volt: »ha a korona a Wekerle-kabinet iránt való bizalmatlanságban megmarad, s ezt Wekerlének Bécsben tárgyi és nem személyi okokkal eloszlatnia nem sikerül, akkor az egész Wekerle-kabinetnek demisszionálnia kell.« (I. h. 2. 1.)

A PH következő napon, nov. 26-án hétfőn megjelent számában »A válság« címen közli a Bécsből érkezett csekélyke híreket, megerősítette azt a feltételezést, hogy a Wekerle-kormány egészében le fog mondani, és megemlítette a felmerülő lehetséges miniszterelnök utódok nevét is, a következő sorrendben: Khuen-Héderváry Károly gr., Bánffy Dezső b., Széll Kálmán és Kállay Béni.

Nov. 26-án, hétfőn este Wekerle visszaérkezett Bécsből. A PH következő nap (nov. 27-én) »A válság« címmel a következőképp összegezte a kétnapos bécsi tartózkodást: »Bécsi útjának pozitív eredménye — értesüléseink szerint — abban foglalható össze, hogy a kabinet, melynek lemondása vagy rekonstruálása döntő helyen ezúttal szóba sem jött, továbbra is megmarad, a fölterjesztett három egyházpolitikai törvényjavaslat legközelebb megnyeri a szentesítést, ennek megtörténtével pedig újra tárgyalás alá veszi a főrendiház a második két törvényjavaslatot.« (I. h. 6. 1. Kiemelés az eredetiben.) A PH ugyanazon napi számának élén »A moratórium« címmel jelent meg a vezércikk, amely csupán időnyerésnek, haladéknak tartja a bécsi tárgyalások eredményét. Sommás véleménye: »Kétségtelen tehát, hogy a Wekerle-kabinet moratóriumot kapott. Ez az egyetlen, ami pozitív az egész helyzetben.« (I. h. 1. 1. Kiemelés az eredetiben.)

A politikai élet bennfentesi tudni vélték, hogy nov. 28-án, szerdán a parlamentben az ellenzéki pártok interpellációt intéznek a kormányhoz a válsággal kapcsolatban. Mivel azonban Szilágyi Dezső nem jelent meg az üléssteremben, az interpelláció elmaradt. Ehelyett Wekerle a szabadelvű klubban aznap, azaz nov. 28-án este a következő nyilatkozatot tette: »Miután úgy értesült, hogy a párt tagjai körében több oldalról fölmerült az a kíváncsi, hogy az egyházpolitikai törvényjavaslatok szentesítésére nézve közvetlenül is tájékoztatást nyújtson, kötelességének tartja kijelenteni, hogy a Házban is nyilvánított fölfogásához híven a már fölterjesztett egyházpolitikai törvényjavaslatok szentesítését az általános nyugalom helyreállítása és a normális működés egyik főszeközének tekintvén, a leg-

utóbbi napokban öfelségéhez azon *kéréssel* járult, hogy ezen javaslatokat, függetlenül a még tárgyalás alatt levő két kisebb javaslattól, mielőbb szentesíteni kegyeskedjék. Ez alkalommal természetesen az *általános politikai helyzetéről is előterjesztést tett, s legfelsőbb fölhatalmazást nyert annak kijelentésére, hogy öfelsége a fölterjesztett egyházpolitikai javaslatokat szentesíteni fogja* (Közbeszólás: Kinek?), mégpedig a *jelen kabinetnek*, (Általános helyeslés.) Ezzel adva van nemcsak a jogi alap, hanem egyúttal a kötelesség is a kabinet továbbműködésére. (Általános élénk helyeslés.) Fölöslegesen tartja ezért kiterjeszkedni azon különböző híresztelésekre, melyek a kormányválságra vonatkozólag terjesztetnek s amelyekkel kapcsolatosan a *kabinet egyes tagjainak magatartásukra* nézve különböző inszinuációk imputáltaknak. *Ma* nincs erről szó. De legyenek róla meggyőződve az értekezlet tagjai, ha kabinetváltozás bármikor szóba kerülne is, a kabinetnek egyetlen egy tagja sincs, akit ne tisztán az *elvi szempontok biztosítása*, hanem személyi tekintetek vezérelnének. (Hosszantartó élénk helyeslés.)» (PH, 1894. nov. 29. 8. l. — Kiemelés az eredetiben.)

A PH aznapi (V.V.) szignós vezércikke »A helyzet« címmel kommentálja a miniszterelnöki nyilatkozatot. Annak utolsó mondatát bonckés alá véve latolgatja a kibontakozást. Úgy tűnt számára, mintha »Szilágyi Dezsőt követelné a korona bizalmatlanságának áldozatul. Szeretjük hinni, hogy a miniszterelnök azon kijelentése, mely szerint a „kabinetnek egyetlen tagja sincs, akit ne tisztán az elvi szempontok biztosítása, hanem személyi tekintetek vezérelnének” — nem azt akarja jelenteni, hogy Szilágyi megy és a kabinet marad, hanem a kabinet *szolidaritását* akarja proklamálni . . . A válság megoldásának első részét csak úgy képzelhetjük el, hogy az egész kabinet *szolidárisan lemond*. A rekonstrukció eszköze nem felel meg sem a parlamentarizmus, sem a politikai karakter követelményének . . .» (I. h. 2. l.)

A korabeli sajtóból merítettekkel nem magyarázni, hanem érzékelteni kívántuk azt a politikai feszültséget, amelyet az egyházpolitikai javaslatok szentesítésének elhúzódása és ezzel egyetemben az országon belül és az országon kívüli aulikus és klerikális erők politikai manőverekkel támasztottak. Ilyen körülményekkel jelent meg MK *Hogy terem a válságanyag?* c. karcolata, amely nem a politika, hanem a sajtó belviszonyaiba vezette be az egykori olvasót.

A karcolat hangneme, a helyzethez képest meglepően könnyed stílusa arra a feltételezésre csábít, hogy a Bródy Zsigmond személyéhez és kombinációihoz kötött történet valamiféle metafora, politikai eufémizmus: a sajtó spekulációról szól, de az egykorú olvasó érthet a szóból, és nem a sajtót érzi a történet mögött, hanem az egyházpolitikai javaslatok ellenzöit. Lehet, hogy Mikszáthot ez a gondolat is vezérelte.

Valójában MK Bródy Zsigmond és a Neues Pester Journal riportere »öngerjesztö« hírgenerálását adta elő. Erre a legföbbs bizonyíték az a tény, hogy 1906 januárjában, amikor Bródy Zsigmond meghalt,

ennek a *Hogy terem a válságanyag?* c. karcolatának szövegét és helyzeteit tette a nekrológ középpontjába, és csak némi bevezetést illesztett saját szövege elé. A búcsúztató írásnak a sokatmondó *A kombinátor* címet adta. (Jk 21. köt. Az én kortársaim II. 182–187. l.)

A jelen Krk a korábbi textológiai gyakorlatnak megfelelően a jelen karcolatnak itt, e kötetben biztosít helyet, míg *A kombinátor* című megemlékezését ugyancsak ebben a ciklusban, de az 1906-os évjára szánt kötetben fogja közzétenni. Ott fogunk — a nekrológ szövegének közlésével — szólni azokról a kiegészítésekről és kisebb szövegmódosításokról, amelyekkel a jelen írást átalakította. Egy mozzanatra azonban itt a Tárnyi magyarázatok között a 157 : 5–8 sorhoz fűzöttben is kitérünk.

Tárnyi magyarázatok

Lap Sor

- 157 1–2 *Persze, csak azt az anyagot értem, mellyel a sajtó dolgozik és nem azt, amelyik a válságot szüli.* — MK ezzel az elkülönítéssel szétválasztotta a politikai szférát és a sajtó köreit, érzékeltetve, hogy az utóbbi csak az előzőben történő mozgásokat próbálja követni, kommentálni, illetőleg az összefüggéseket felkutatni.
- 5–8 Bródy és Mikszáth kapcsolata. — Mint a bevezetőben jeleztük, MK ezt az írását némi kiegészítéssel 1906-ban Bródy Zsigmond halálakor nekrológgént megjelentette. Ott az 1894. november végi kapcsolatukról a következőket írta: »De kedvesen emlékszem vissza rá [Bródyra], mikor ő még elemében volt a Wekerle-válság idején. Bizony meg is tréfáltam egyszer, ámbár akaratomon kívül.« (Jk 21. köt. 184. l.) Ez a mondat és az a tény, hogy a jelen karcolat minden részét minünális szövegmódosítással átemelte a nekrológba, arra utal, hogy az itt leírtak nemcsak írói kompozíció, hanem ténymozaikokon alapultak. Ezt bizonyítja a jelen karcolatban leírt helyzetek érzékletes és plasztikus bemutatása is.
- 9–10 *mint a Gaborieau regényében Tabet apó* — MK más írásaiban is hivatkozott a detektívregény egyik megalapítójára, akinek regényei nagy sikert arattak, és egy-két évvel eredeti francia nyelvű megjelenésük után magyarra is lefordították. Ez az utalás a párizsi 1869-es közlés után 1870-ben magyarul megjelent (»Monsieur Lecoq«) »Lecoq úr« c. regényének a józan ész logikáját követő amatőr nyomozójának alakjára vonatkozik.
- 158 13–14 *csak egy aláíratlan íratkötveg a király asztalán,* — Az utalás az egyházpolitikai reformnak a főrendiház által is elfogadott három törvényjavaslatának királyi szentesítésére váró szövegére utalt.
- 17–18 *három homlokzattal, Bécs felől, Zágráb felől és itthonról.* — MK ezzel a fordulattal a magyar belügynek tekinthető

egyházpolitikai törvényjavaslatnak a Monarchia másik két önálló részére való politikai kihatásra, illetőleg annak fontolgatására utalt.

159 : 26 *klappol* — beleillik, a kialakított képből fakad

„ 30—31 *per longum et latum* — hosszában és széltében (lat.)

160 : 13—15 *Míg végre aztán Bécsbe megy a miniszterelnök, visszatér, előjönnek vele a bamba valóságok s azok egy nedves szivaccsal letörlik az összes kombinációkat.* — A bevezetőben részletesebben szoltunk e napok eseményeiről és azok sajtóvisszhangjáról. MKnak ez a konklúziója sokkal derülátóbb, mint lapja és a szabadelvű párt véleménye. Az tény, hogy a kormányválság nem is, de az azonnali kabinetváltás elodázódott.

UTÓHANGOK VAGYIS INKÁBB ELŐHANGOK A VÁLSÁGHOZ

M *Pesti Hírlap. 1894. december 2., 16. évf. 336. sz. (7. l.)* Rovaton kívül. *Legújabb* alcímmel. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A bizonytalanság fokozódása

Mikszáth az előző, *Hogy terem a válságanyag?* c. karcolatában nem bocsátkozott a Wekerle-kormány bizonytalan helyzetének esetelésébe, főként nem tért ki az Ausztriába vezető szálakra. A korábbi karcolathoz fűzött jegyzetben — a PH hírei és értékelési nyomán — rövid áttekintést adtunk a nov. 28-áig kialakult helyzetről, szoltunk Wekerle váratlan bécsi látogatásáról, annak visszhangjáról és Wekerle szabadelvű körben tett nyilatkozatáról. Itt pótlólag kiemeljük a november végi híradásoknak Wekerle bécsi programjáról szóló részleteit, illetőleg azoknak kommentárjait.

»Bécs, nov. 26. (Saját tudósítónktól) A hétfői lapok a magyarországi helyzetet valamennyien nagyon komolynak tartják. Wekerle miniszterelnököt a király vasárnap kétszer fogadta kihallgatáson, mégpedig első ízben fél 12-től 2 óráig. Ezután Wekerle értekezett Andrássy Gyula gróffal. Délután három órakor ismét a Hofburgba ment, ahol a király másfél órai kihallgatáson fogadta. Wekerle ezután Kálnoky gróffal értekezett, kinek befolyása a mostani válságban állítólag nagyon érezhető. Annyi bizonyos, hogy a király még ma hétfőn délelőtt ismét fogadja Wekerlét, ki délután visszautazik Budapestre. Döntő lépés még nem történt.« (PH, nov. 26. 1. l.)

A nov. 26-i hétfői napról a PH bécsi tudósítója a következőket táviratozta: »Wekerle miniszterelnököt a király ma délután két órakor kihallgatáson fogadta. Az audiencia fél háromig tartott, négy órakor a miniszterelnök gyorsvonaton elutazott Bécsből.« (PH, nov. 27.

2. 1.) A bécsi lapokból több információt vett át a PH, kettőt érdekesnek tartunk idézni: »A Neue Freie Presse a következőket írja: Wekerle miniszterelnököt ma délelőtt meglátogatta Pápay osztályfőnök, akivel hosszabban tanácskozott. A főnforgó kérdésekben a vallás szabad gyakorlásáról és a zsidók recepciójáról szóló törvényeknek a főrendiház által elfogadása játassa a főszerepet, mert a korona, mielőtt a szentesítéssel foglalkoznék, be akarja várni, hogy az egyházpolitikai javaslatok egész komplexuma fölterjesztessék, hogy megítélhesse, hogy az alkotandó törvények nem lépik-e túl a tervezett mértéket, és másrészt azért is, hogy elkerülhessék még a látszatát is annak, mintha a junktimban levő javaslatok előzetes szentesítése által a korona nyomást akarna a főrendiházra gyakorolni . . . A Neues Wiener Tagblatt a következőket írja: Nagy érdeklődéssel néznek az összes politikai körökben a Wekerle miniszterelnök mostani bécsi útjának eredménye elé. A magyar kormány maga az, mely bizonyosságot óhajt magának szerezni arra nézve, ha vajon még bírja-e az uralkodó bizalmát és hogy teljes nyugalommal végezheti-e tovább a kormányzási ügyeket. Az uralkodó tegnap fogadta Wekerle doktort hosszabb audiencián és mára ismét magához rendelte a Burgba. Mindenekelőtt kiemelőndő, hogy az uralkodó nagyon kegyesen fogadta Wekerle miniszterelnököt, és hogy a magyar miniszterelnök nagyon jó hangulatban távozott a Burgból. Ebből a tényből kifolyólag sok oldalról hajlandók az ügy kedvező állására következtetni, mind amellett van pesszimiztikusabb fölfogás is. Az első az, hogy maga Wekerle is tarthatatlannak tekinti pozícióját, és hogy ennek oka azokban a nehézségekben rejlik, melyekkel az egyházpolitikai törvények szankciója körül találkozott. Arról is beszélnek, hogy a miniszterelnök több magyarországi esemény, de különösen a képviselőházi pártviszonyok miatt le volna hangolva és hogy visszalépésének eshetőségét hidegvérrel fogadja. E föltevésnek azonban csak kombinációkon alapulnak. Más oldalról meg azt beszélnek, hogy Wekerle pozíciójának elegendő megszilárdulását látna abban, ha a korona őt felhatalmazná, hogy hazatérése után kijelentse, hogy a kormány bírja a korona bizalmát és folytathatja földatának teljesítését. Ez olyan modus volna, mely a kormánynak lehetővé tenné a folyó ügyeket kötelességérzetből befejezni. Ez a verzió sem tarthat igényt különös hitelességre. Mindezek után a pillanatnyi helyzet jellemzésére kiemelőndő, hogy döntésről e pillanatig nem lehet még szó. Tény, hogy minden oldalról arra törekednek, hogy a kormányválság forraszerű kitörését elhárítsák. Más részről jelentik az idézett lapnak, hogy a Kossuth-kérdés nem támasztott nehézségeket, de másféle differenciák léteznek. Kétséget nem szenved, hogy ezek abban a modusban rejlenek, melyet a korona az egyházpolitikai törvények szentesítése körül fog követni.« (PH, nov. 27. 2. 1.)

*

A fenti összegzések érzékeltetik azt a kört, amelyben Wekerle Sándor bécsi tárgyalásai során minden tárgyaló partnerével mozoghatott, de ezek a témák jelezték azokat a problémákat is, amelyek-

kel a bécsi és pesti sajtó a továbbiakban foglalkozott. Ezek a kérdések voltak a további találgatások alapjai. Ezek december eleji álláspontját rögzíti MK jelen karcolata, amely csokorba szedte a vélt és valós kérdéseket, és megkísérelte belőlük a kibontakozás lehetőségét felvázolni. Ezek a témák, mint láttuk, a politikai kombináció körébe tartozók, ezért a tárgyi magyarázatokat mellőzzük, és a tájékozódást a fentiekkel megalapozottnak érezzük.

A CIRCUMSTANCIÁK HŰ ÉS TELJES LEÍRÁSA

M *Pesti Hírlap. 1894. december 14., 16. évf. 348. sz. (1., 2. 1.)*
Rovaton kívül. Névjelzés: *Irtó egy öreg képviselő.*
Kötetben itt először.

A várakozás bizonytalanságai

A jelen karcolat jellegzetesen összegző írás: a kormányválság állandóan a figyelem középpontjában lévő két részből álló kérdésének az egyik fele megoldódott. A király 1894. dec. 9-én szentesítette a három letárgyalt és elfogadott egyházpolitikai törvényt, a házassági jogról, a gyermekek vallásáról és az állami anyakönyvezésről szólóakat. (E törvényeket az »Országos törvénytár« által dec. 18-án kihirdették, és e tényt a dec. 20-i országgyűlésen be is jelentették, ld. *Országgyűlés* c. karcolat jegyzetét e kötet 321. lapján.) A válság másik kérdése: mi lesz a Wekerle-kabinet további sorsa, teljes egészében függőben volt.

Az »egy öreg képviselő« szignó mögé húzódott Mikszáth a kormány helyzetével kapcsolatos kombinációkat összegezte és latolgatta. A PH szerkesztősége nagy súlyt helyezett e kérdés tárgyalására, ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy a cikk a lap teljes első oldalán, sőt még a másodiknak is egyharmadán helyezkedett el. Mikszáth nemcsak a kombinációkat összegezte, hanem a reménykedésnek is hangot adva, lapjával együtt befolyásolni akarta a közvéleményt abba az irányba, hogy a válság legerősebb feloldása az lenne, ha a trón és a kormány közötti feszültség megszűnne, és a Wekerle-kabinet teljes egészében helyen maradna. Elképzelhető, hogy e reménykedés ecsetelésével nemcsak a közvéleményre kívánt a PH és MK hatni, hanem az a vágy is hajthatta, hogy az óhaj pozitív hatást gyakorolhat a bécsi politikai körökre, sőt magára az uralkodóra is. A záró bekezdés mindenképpen ilyenén elképzelésekre is mutat.

A politika azonban nem az óhajok szférájából irányítható: a Wekerle-kormány sorsa már eldőlt, a parlamentnek előbb le kellett tárgyalnia az átmenetet biztosító következő évi költségvetést és az indemnitás-javaslatot, meg kellett várnia a szentesített egyházpolitikai törvények kihirdetését, és ki kellett alakítani a kormány-utódlás személyi feltételeit. Ezek a karácsony utáni időre értek meg: ezért dec. 28-án hirtelen összehívták a karácsonyi szünetre elbocsátott országgyűlést, és Wekerle Sándor három lakonikus mondattal bejelentette kormánya lemondását. (Erről ld. részletesen a dec. 29-i *Ország-*

gyűlés c. karcolatot e kötet 171—174. lapján és a hozzáfűzött jegyzeteinket a 321—322. lapokon.)

De ez a cikk két héttel a végkifejlet előtt jelent meg, tükrözve a három házassági törvény szentesítése fölött érzett elégedett örömet, amely egyben azt a reményt is felkelthette, hogy a szentesítés talán annak is a jele, hogy a Wekerle-kormány körüli bizalmi válság is tűnőben van.

A cikkben levő utalásokról a szükségnek megfelelően a Tárgyi magyarázatokban szólunk.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

162 : 6 *A Bécsből hazatérő miniszterelnök első beszédjéből — melyet a klubban tartott most két hete — Wekerle Sándor nov. 28-án tett nyilatkozatot a klubban. Szövegét a *Hogy terem a válságanyag?* c. karcolat jegyzetei között közöltük e kötet 311—312. lapján.*

9—163 : 3 Bánffy Dénes »dolga«. — Bánffy Dénes a XVII. század derekán volt Kolozs megye főispánja, az erdélyi főurak gazdagsága és politikai magatartása miatt ellenségeivé váltak. Teleki Mihály elérte Apafi Mihály fejedelemnél, hogy az országgyűlés »nota infidelitatis« címen vádat emeljen ellene és halálra ítéljék. — Bánffy Dénes alakja MK más írásaiban is felbukkan.

163 : 39—164 : 1 *ezer szem kereste a Kálnoky elbontakozó griffjeit, — A korabeli sajtó több ízben is utalt arra, hogy Kálnoky politikai manőverei állnak a Wekerle-kormányval szemben kialakult udvari fenntartások és ellenérzések mögött.*

164 : 20—34 *A komoly angol politikus dilemmája a magyar helyzet kapcsán. — MK a korábbi években is többször élt azzal az írói fogással, hogy a visszas hazai politikai helyzetet — a politikai játékszabályokat mindig megtartó — angol személyiségek szemszögéből vizsgálta és mutatta ki a logikátlan következetlenséget. Itt is ezt a fogást alkalmazta a helyzet fonákságának érzékeltetésére.*

4 *a bécsiék nem jöttek Khuen-Héderváryval, — Az 1894. évi júniusi kormányválság idején a király Khuen-Héderváryt bízta meg Wekerle lemondása után kormány alakításával. Mivel a szabadelvű klub nem fogadta el Khuen-Héderváryt, bízta meg újra a király Wekerlét a kormányalakítással. A novemberi újabb kormányválság után a sajtó aggodva figyelte, hogy mi történik Khuen-Héderváry körül.*

165 : 5 *a budapestiek nem jöttek Darányi Ignáccal. — A sajtóban nem leltük nyomát annak, hogy Darányi neve az esetleges miniszterelnök-jelöltek között feltűnt volna. Lehetséges, hogy egyik-másik újság kombinációjában szerepelt, de az is lehet, hogy csak szóbeszéd tárgya volt »jelöltsége«.*

Lap Sor

- 165 : 5—7 *Minden a régiben van, egy idült hurut jellegével, mely nem fáj annyira, mint a friss hurut, de gyógyíthatatlanabb.* — MK a politikai helyzet jellemzésére legszemélyesebb betegségtapasztalatát említette meg: hosszú évek óta kínozza a makacs, a legkisebb meghülésre visszatérő »idült hurut«.
- 21—24 *maradjon meg Wekerle Szilágyi nélkül. Ehhez az ideához volt már szerencsénk. Most könnyebb, mint a nyáron volt.* — 1894 júniusában a válság idején felmerült, hogy Wekerle »szabaduljon meg« Szilágyi Dezsőtől. Akkor Wekerle ezt az alternatívát elutasította, ekkor nyújtotta be lemondását.
- „ 33 *haupttreffer* — telitalálat, főnyeremény
- 166 : 4 *faktor* — összetevő, tényező. Itt: hangadó, mértékadó személyiség
- 15—17 [Wekerle] *»Először föláldozta Csákyt, azután föláldozta Szilágyit, most már csak az a kérdés, mit fog még föláldozni.«* — MK utalása az 1894. nyári kormányválságra vonatkozik, amikor Wekerle a válság után újjáalakított kormányából Csáky Albin helyett Eötvös Lorándot kérte fel kultuszminiszternek. — A feltételezett vélekedéssel MK az általános közhangulatot jellemezte, amely óva intette Wekerlét további személyek »elajándékozásától«.
- 23—27 *A Fáyak ősapjának tette.* — A Fáy család nemesi címerében levő vitéz és paripa arra a tényre utal, hogy a család egyik őse a muhi csatában menekülő IV. Bélának kidőlt lova helyett a maga lovát ajánlotta fel, ezért a király 1243-ban az Abaúj megyei Fáy nevű földjének odaajándékozásával jutalmazta meg.
- 167 3 *Saturnus megtehetett ügyesműt* [felfalhatta a saját gyermekeit], *mert Saturnus isten volt.* — A római mitológiában Saturnus a vetés és az aratás istene volt. A rómaiak Saturnust az ógörög mitológia Kronosz titánjával azonosították. Kronosz egy jóslattól való féltében, mely azt jövendölte neki, hogy saját gyermekei fogják megbuktatni, elnyelte őket.
- 15—16 *moratórium* — haladék, halasztás.

ELEGYES ÜLÉS

M *Pesti Hírlap. 1894. december 19., 16. évf. 353. sz. (1., 2. l.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlament üléséről

A képviselőház üléseiről — a kormányválság nyílt jeleinek megjelenését követően — a nov. 22-én megjelent *A debreceni hegedűsöz c.* karcolatot követően MK nem írt beszámolót. Magáról a válságról az előző három karcolatában szólt (*Hogy terem a válság-anyagf, Utó-*

hangok vagyis inkább előhangok a válsághoz, A circumstanciák hú és teljes leírása).

A képviselőház a nov. 21-i ülést követően a dec. 18-án megtartott elegendő ülésig huszonegy alkalommal gyűlt össze. Ezeken tovább folytatták az 1895. évi költségvetés részletes tárgyalását, megtárgyalták az 1895. év első hónapjaira szóló idemnity-törvényjavaslatot, amellyel a kormányválság idejére biztosítani kívánták az államháztartás rendes ügymenetét. (KNapló, 1892—1897. XX. köt. 364—451., XXI. köt. 3—422. l.)

A dec. 18-ára összehívott együttes ülésen a főrendiház és a képviselőház tagjai közösen vettek részt. A napirendet a b. Vay Miklós koronaőr halálával megüresedett hely betöltésére lefolytatandó közös választásról *Szlávy József* a főrendiház elnöke jelentette be, *Bánffy Dezső*, a képviselőház elnöke felkérte gr. Esterházy Kálmánt a királyi kézirat felolvasására. A királyi leírat sorrendben a következő személyek nevét jelölte meg a választás számára: b. Radvánszky Bélát, b. Kemény Jánost, gr. Esterházy Istvánt és Ernuszt Kelelent. A királyi kézirat felolvasása után *Szlávy József* 10 perc szünetet rendelt el, majd ezt követően *Bánffy Dezső* bejelentette, hogy több mint harmincan név szerinti szavazást kértek. A szavazást a főrendek kezdték meg és a képviselők folytatták. A szavazatok összeszámlálása után *Bánffy* bejelentette, hogy 380 szavazatot adtak le, »ezen szavazatokból esett b. Radvánszky Bélára 223 szavazat (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*). b. Kemény Jánosra 163 (*Hosszantartó, zajos éljenzés a baloldalon.*). Ernuszt Kelemenre 1, gr. Esterházy Istvánra 1, érvénytelen volt két szavazat. (*Felkiáltások a baloldalon: Miért?*) Nem a kijelöltekre volt beadva . . . « A jegyzőkönyv azonnali felolvasása után, amelyhez *Polónyi Gézá*nak volt kiegészítő javaslata, a két és negyed óráig tartó ülést *Bánffy Dezső* berekesztette. (KNapló, 1892—1897. XXI. köt. 423—425. l.)

Báró Vay Miklós koronaőr halála folytán megüresedett koronaőri posztra megválasztandó jelöltre szóló voksolás hozta létre az egybehívott elegendő ülést. MK a bevezetőben elidőz a képviselőház termeiben szokatlan ünnepélyes forgatagon, majd annak érzékeltetésére, hogy az ellenzék a szabadelvű párti Kemény János bárót favorizálja, az öreg erdélyi mágánás körüli megjegyzéseket és a jelölt szabadkozását írta le. A szavazás menetéről pontosan és a tényeknek megfelelően számol be olvasóinak.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

167 4 mikor a macskák együtt tartanak ülést az egerekkel. — MK e hasonlattal a főrendiház és a képviselőház között az egyházpolitikai törvények vitája következtében kiélesedett ellentétre kívánt utalni.

- 167 : 6—7 *Jó volna most a Hatvani professzor szobája, amely mindég bővült, mikor egy-egy új ember érkezett.* — MK a Hatvani-legendára utalva saját kedvelt témájára utalt vissza: több írásában említést tett a mondakör egy-egy motívumára, három korábbi írásában ő maga is feldolgozta ezt a hagyományt. (Ld. *Az őrdöngős professzor* c. elbeszélését és hozzáfűzött jegyzeteinket a Krk 38. köt. 5—22., illetőleg 232—234. lapjain.)
- 8—9 *De Perczel Béni is régen volt ilyen vig a népesedésnek miatta.* — MK korábbi karcolataiban visszatérően utalt arra, hogy Perczel Béni sajnálkozott az ülések gyér látogatottsága miatt.
- 168 : 11—13 Szalay Imre mondása. — MK itt — tőle szokatlanul — Szalay Imrének a királysággal kapcsolatos negatív véleményét illesztette bele karcolatába.
- 14—22 A kormánypárti és az ellenzéki jelölt. — A királyi leirat négy nevet ajánlott a választhatósági listán, MK szövege arra utal, hogy csupán Radvánszky Béla és Kemény János bárók voltak az esélyesek. A szavazati arány is ezt mutatta.
- 23—39 Kemény János báróhoz intézett élcelődő megjegyzések. — MK ezekkel a valószínűleg megkomponált beszélgetésekkel érzékeltette, hogy milyen rétegek támogatták Kemény János jelölését.
- 39 *Canis mater* — (latin diák-szólás), a. m. a kutya fáját, kutyateremtette
- 169 : 5 *Nyáron majd elviszed a koronát Kamarásra . . .* — Kemény János báró Erdélyben, Pusztakamaráson lakott, a parlamenti szünetek idején birtokán szokott tartózkodni, sőt néha még az ülésszak idején sem mozdult ki birtokáról.
- 8—13 Az elegyes ülés és a kettős tisztikar. — A KNapló szerint a két Ház elnöke valóban közösen vezette le az ülést, és ugyancsak szerepet kaptak a háznagyok és a jegyzők is.
- 18—24 A képviselőház megbolydult ülésrendje. — MK leírása is egyértelműen bizonyítja, hogy az elegyes ülést a képviselőház épületében tartották, de a két Ház tagsága elkülönült egymástól, így következhetek be az általa leírt ülésrendi furcsaságok.
- 25—26 *Csak az Apponyiak pártjára nem ül senki. Még szorultságból sem.* — MK ezt az alkalmat is megragadta arra, hogy az egyházpolitikai viták kapcsán elfoglalt álláspontjuk miatt kifejezze ellenszenvét a nemzeti párttal szemben.
- 27—39 A hercegprímás helyének biztosítása. — MK ezzel a leírással színesítette karcolatát, olyan jelenetet vetett papírra, amelyről — természetesen — a KNapló nem, csak a szemtanú számolhatott be.
- 170 : 1—3 *De a miniszterelnök intett a szolgálknak, hogy tegyék le [az asztalt a székekkel] (ez volt az első engedménye, amit a klerikálisoknak tett s azt hiszem, az utolsó is)* — MK e zárójeles

közbevetéssel Wekerle harcos liberalizmusát ismerte el, de egyben azt is egyértelműen érzékeltette, hogy a kormány és a miniszterelnök sorsa eldőlt: a Wekerle kabinetnek távoznia kell.

- 170 : 10—22 A királyi kézirat felolvasásának »nehézségei«. — MK e mozzanat rögzítésével is színezte a különben teljesen formális ülés leírását; egy olyan helyzetet festett le, amelyet mint szemtanú tapasztalhatott, a [KNapló nem jelezhetett.
- 23—24 *Viharos éljenzés támadt, mikor a jelöltek közt a báró Kemény János nevét említette a jegyző.* — Kemény neve után támadt tetszésnyilvánítást a KNapló is jelezte: »(Élénk éljenzés a bal- és szélsőbaloldalon.)« (I. h. 423. l.)
- 35—36 *Radvánszky Béla hatvanhat szavazattöbbséggel koronaórré lett.* — A KNapló adatai szerint Radvánszkyknak 70 szavazattöbbsége volt (I. h. 424. l.), MK valószínűleg pontatlanul jegyezte fel a számadatokat.

ORSZÁGGYŰLÉS I., II.

M *Pesti Hírlap. 1894. december 29., 16. évf. 362. sz. (5. l.)* Rovatton kívül. Névjelzés nélkül.
Kötetben itt először.

A parlament üléséről

A dec. 18-i elegendő ülés után dec. 19.-én a képviselőház tovább tárgyalta és elfogadta részleteiben is az 1895. évi költségvetést. A dec. 20-i ülés érdemi tárgyalása előtt az elnök bemutatta a miniszterelnök átíratát, amely szerint a házassági jogról, a gyermekek vallásáról és az állami anyakönyvekről szóló törvényjavaslatok ó császári és apostoli királyi Felsege által 1894. évi december hó 9-én legkegyelmesebben szentesítettven, mint ez idei XXXI., XXXII. és XXXIII. törvény-cikkek az „Országos törvénytár” útján 1894. évi december hó 18-án kihirdetettek, és a legfelsőbb szentesítési záradékkal ellátott eredeti példányaik az országos levéltárban elhelyeztettek. (*Hosszas éljenzés és taps jobb felől és a szélsőbaloldalon.*) Tudomásul vétetik. (*Zaj.*) . . . » (KNapló, 1892—1897. XXI. köt. 454. l.) Ezen az ülésen az erdélyi részeken visszatartott dézsmakárpótlási összegek sorsáról szóló törvényjavaslatot fogadták el néhány kisebb észrevétellel. Bánffy Dezső elnökként jelezte, hogy a következő nap a jelen dézsmával foglalkozó törvényjavaslatot harmadik felolvasásban is meghallgatják, ezt követően jan. 9-ig szünetel a Ház munkája.

A dec. 21-i mindössze negyedórás ülés végén *Bánffy Dezső* a következőkkel rokesztette be az ülést: »T. Ház! Előreláthatólag ez évben ma lévén utolsó ülésünk, engedjék meg a t. képviselő urak, hogy a közelgő ünnepek és újév alkalmából legjobb kívánataimat

kifejezve, az ülést bezárjam. (*Felkiáltások: Éljen az elnök!*)» (I. h. 461. l.)

A tervezett szünet ellenére dec. 28-án de. 11 órára összehívták a képviselőházat. Az elnök bejelentette, hogy Csáky Albin végleg az igazolt képviselők sorába került, majd bejelentette, hogy *Kun Miklós* panaszfeljelentést tett, amely szerint a nagyigmándi főszolgabíró előzetes kikérése és mentelmi jogának felfüggesztése nélkül pénzbírságra ítélte. Az elnök a mentelmi bizottsághoz kívánta juttatni az ügyet, de ez ügyrendi vitát váltott ki. Ezután *Wekerle Sándor* miniszterelnök kapott szót, és három mondattal bejelentette, hogy a kormány a király bizalmát nélkülözve benyújtotta lemondását. *Justh Gyula* hiányolta, hogy *Wekerle* nem tárta fel lemondásuk részletesebb okait, amit annál inkább furcsáll, mivel a korona szentesítette már az egyházpolitikai reformokat tartalmazó törvényeket. A 67-es alap megvédését fő célul kitűző kormány távozását »megelégedéssel« vette tudomásul. *Eötvös Károly* szintén hiányolta a lemondás okának részletezését, elismerését fejezte ki a lelépő kormánynak a »nemzeti és szabadelvű haladás nagy intézményeiért« folytatott küzdelmükért. *Ugron Gábor* kifogásolta, hogy a kormány nem indokolta részletesebben a távozás okát, és következetlenséggel vádolta a távozó kabinet tagjait. *Apponyi Albert* helyzetére hivatkozva nem kívánt kommentárt fűzni a kormány lemondásához, de rosszállását fejezte ki azért, hogy a leköszönő miniszterelnök nem tért ki a király bizalma elvesztésének indokaira. *Szapáry Gyula* gr. kívánatosnak tartotta, hogy az új kormány »ne viselje magán az ideiglenesség jellegét«, és »lehetővé tétesék a 67-iki alapon álló pártok egyesülése«. *Wekerle Sándor* visszautasította *Ugron* vádaskodásait, a lemondás részletes okainak feltárását azzal hátrította el, hogy »egyes kérdésekre nézve elvi differenciák, amelyeket indokul adhatnak a korona és a kormány között, nem merültek fel, így tehát külön konkrét eseteket megjelölni jogosítva nem vagyok...« Az elnök a leköszönő miniszterelnök nyilatkozata után bezárta az ülést, és bejelentette, hogy a következő tárgyalási nap jan. 9-én lesz. A jan. 9-én összeülő képviselőház csak formális volt, mivel az új kormány még nem alakult meg. Erre csak 1895. jan. 15-e után került sor, amikor *Bánffy Dezsőt* 1895. jan. 14-ével a király kinevezte miniszterelnökké. (I. h. 462—475. l.)

*

A *Wekerle*-kormány lemondásának parlamenti körülményeiről MK karcolata pontosan és részletesen beszámolt. Tulajdonképpen csak eggyel maradt adós: a valódi okok feltárásával. De erre nem volt szükség, hiszen a több mint egy hónap óta tartó belpolitikai válság minden szögletét bevilágították a napilapok hírei és az azokra épülő, azokat fejtegető kommentárok. A *Wekerle*-kormány távozásáról itt nem kívánunk részletesen és a történelmi összefoglaló igényével szólni, ezt megtettük a jelen kötet bevezetőjében, így itt csupán ezekre a lapokra hívjuk fel az olvasó figyelmét (ld. e kötet 177—184. l.).

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 171 2—3 *csak a délelőtti publikumból verődött össze valami a Sándor utcában*, — Az egykorú napilapok hírei szerint délelőtt nagyobb tömeg tartózkodott a Múzeum-kertben, a képviselőház üléséig ezek száma megfogyatkozott.
- 19 [Wekerle] *Hajában mintha ma erősebben meglátszott volna az ezüst*. — A miniszterelnök öszüléséről — mint a rokonszeny és együttérzés fordulatával — MK korábbi karcolatában is találkozhattunk.
- 22—23 *Hieronymi, aki szilárdul el van tökéelve, hogy tárcát az új kabinetben nem vállal*. — Az 1895. jan. 15-ével hivatalba lépő Bánffy-kormányban Perczel Dezső töltötte be a belügyminiszteri tárcát. Hieronymi Károly Tisza István első kormányában vállalt újra tárcát: 1903. nov. 3-ától ő lett a kereskedelemügyi miniszter.
- 26—28 *Fejérváry b. honvédelmi miniszter hiányzott csak a sor végéről; de arról ügyis tudja mindenki, hogy az megint ott lesz*. — Fejérváry Géza valóban a Bánffy-kormányban is, az azt követő Széll-kormányban is honvédelmi miniszter volt 1903 nyaráig.
- 172 : 4—9 A távozó miniszterekről. — MK e néhány sorral megelőzve az események folyamatos leírását értékelte és értékítéletét fejezte ki Wekerle és minisztertársai tevékenységéről.
- 16—18 Wekerle nyilatkozata. — A lakonikus szöveget, amelyet a pártok képviselői elhangzása után keveselltek teljes egészében közöljük: »WEKERLE SÁNDOR miniszterelnök és pénzügyminiszter: T. Ház! Mivel sajnálatunkra arra a tapasztalatra jutottunk, hogy a korona legfelsőbb bizalmának általában véve nem vagyunk oly mértékben osztályosai, mint ezt az ügyek sikeres és eredményes vezetésére kívánatosnak és különösen a jelen viszonyok közt szükségesnek tartanók: beadtuk Öfelségénél tárcáinkról való lemondásunkat. (*Helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.*) Öfelsége e lemondásunkat elfogadni, és bennünket további elhatározásáig az ügyek és tárcáink ideiglenes vezetésével megbízni méltóztatott. Van szerencsém ezt a t. Háznak tisztelettel bejelenteni. (*Helyeslés.*)» (KNapló, i. h. 464. l.)
- 23—28 Justh nyilatkozata. — MK pontosan követte Justh Gyula érvelését. (I. h. 464. l.)
- 29—33 Eötvös és a közbeszólások. — A KNapló tanúsága szerint különösen Eötvös beszédének második részét — ahol a kormány tevékenységét méltatta — hangzottak el közbeszólások. Boglár Ferenc, Polónyi Géza, Lukáts Gyula szólott közbe.
- 33—34 [Eötvös] *Előbarátai közül Károlyi gr. szedegette el a vastagabb indákat a lábai alól*. — A KNapló feljegyezte Károlyi Gábor egyik replikáját: »Ha szavaztam volna, inkább oda

- szavaztam volna (*A jobboldalra mutat*), mint ide! (*A szélső-baloldalra mutat. Élénk derültség a baloldalon.*) Nem fogok a klerikálisoknak megszavazni semmit. (*Zaj. Helyeslés a jobboldalon.*)...» (KNapló, i. h. 466. l.)
- 172 : 34—37 Eötvös elismerő szavai a távozó kormányról. — Eötvös a következőket mondotta: »... lehetetlen, hogy elismerésemet ne fejezzem ki azon férfiak iránt egyéb párton is, kik ugyanezen elvekért, ugyanezen intézményekért hazánk és nemzetünk és a magyarságnak ugyanezen nagy ügyeiért hasonló buzgalommal és lelkesedéssel küzdöttek (*Mozgás a baloldalon.*), s elismerésemet ne fejezzem ki különösen a lelépő kabinet tagjaival szemben. (*Derültség. Felkiáltások a bal-és szélsőbaloldalon: Tudjuk!*) ELNÖK: Méltóztassanak csendben lenni! EÖTVÖS KÁROLY: Egészen biztosak lehetnek az urak, hogy ezen kijelentésemet megteszem (*Felkiáltások a baloldalon: Elhisszük!*), mert én olyan férfiakat, kik nagy és nemes küzdelemben buknak, rugdálni nem szoktam... (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj a baloldalon.*) ELNÖK: Méltóztassanak csendben lenni. EÖTVÖS KÁROLY: ... és oly férfiaknak érdemeit, kik az én legsajátabb meggyőződésémért csakugyan küzdöttek... LUKÁTS GYULA: Kosuthot rugdalták! EÖTVÖS KÁROLY: ... el szoktam ismerni...» (KNapló, i. h. 466. l.)
- 173 : 3—4 [Ugron] *A Wekerle-kabinet kormányzását egy helyütt szédelgésnek nevezte*, — MK Ugron beszédének következő helyére utalt: »... Meg kell mondani, hogy a hibának lényege önökben, önöknek kormányzási módszerében van, és abban a szédelgésben, melyet íztek éveken át...» (I. h. 469. l.)
- 6—7 Ugron és a számárbőr hasonlat. — A KNapló szerint Ugron ezt a következőképp mondotta el: »Úgy tűnik nekem az ő [Wekerle] győzelme, mint a mese a számárból varázshatalmáról, hogy aki ráült azon varázshatalommal bíró számárbőrrre, annak minden sikerült, minden kívánsága beteljesült, de minden kívánság beteljesülése után egy darab abból a számárbőrből megsemmisült. Én azt kérdem, hogy a varázshatalmú számárbőrből megvan-e még annyi, hogy arra még ráülhessen egy kormány és tovább folytathassa győzelmes harcait?...» (KNapló, i. h. 467. l.)

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. *Jókai jubileum*. Az ünnepélyen készült fényképfelvétel alapján. VÚ, 1894. január 14., 41. évf. 2. sz. 17. l.
- II. *Kossuth Lajos a halottas ágyon*. Schemboche turini fényképe után. VÚ, 1894. április 8. 41. évf. 14. sz. 221. l.
- III. *Kossuth temetése Budapesten*. Koszorúk a Nemzeti Múzeum lépcsőin. Weinwurm Antal fényképe után. VÚ, 1894. április 8., 41. évf. 14. sz. 228. l.
- IV. *A május 10. főrendiházi szavazás előtt*. 1. Madarász József, Herman Ottó és Lehóczky Vilmos 2. Gr. Csáky Albin és gr. Csáky Zénó. VÚ, 1894. május 20., 41. évf. 20. sz. 332., 333. l.
- V. *A képviselőház június 4-iki ülése*. Ellinger Ede fényképe után. VÚ, 1894. június 17., 41. évf. 24. sz. 400. l.
- VI. *Wekerle Sándor*. VÚ, 1894. június 17., 41. évf. 24. sz. 397. l.
- VII. *Ozoly János*. A festményről készült fényképfelvétel. VÚ, 1894. december 30., 41. évf. 52. sz. 879. l.
- VIII. *Rajzok A János* c. karcolathoz. VÚ, 1894. december 30., 41. évf. 879. l.

ÉLETRAJZI JEGYZETEK ÉS NÉVMUTATÓ

A névmutatóba felvettük mindazoknak a személyeknek nevét, akik a MK-karcolatokban szerepelnek. A jegyzetekben előfordulók közül csupán azoknak a korabeli személyiségeknek nevét illesztettük a névmutatóba, akiknek személyi adatai magyarázzák Mikszáth írásait. A felsorolt adatok csak a MK-karcolatok megjelenésekor meglévő tisztségeket, funkciókat tüntetik fel. A jegyzetekben megemlített, általánosan ismert személyek adatait és a ma élő kortársak nevét nem illesztettük a névmutatóba. Az álló számok a karcolatokban, a dőlt számok a jegyzetekben való előfordulásra utalnak.

Aeskulap — latinus formában:

Aesculapius, a görögök gyógyító istene, Appolón fia. — 49, 205

Ágai Adolf — (1836–1916) író, újságíró, élclapszerkesztő. — 195

Almássy Imre, gr. (1868–?) jogász, az államtudományok doktora, 1892-ben a Szilágy megyei Diósd kerületben választották meg szabadelvű párti programmal, a naplóbíró bizottság tagja. — 224

Anderle — e személynév és a hozzá tapadó politikai utalás ma már feloldhatatlan. — 41, 200

Andrássy Gyula, gr. — (1823–1890) 1867–1871-ig miniszterelnök, 1871–1879 között a Monarchia külügyminisztere volt, lemondása után visszavonult az aktív politikai élettől, az MTA tagja. — 54, 147, 166, 209, 299

Andrássy Gyula, gr. — (1860–1929) Andrássy Gyula volt

miniszterelnök és külügyminiszter fia. Diplomata, 1884 óta tagja a képviselőháznak. A jelen ciklusban Budapest terézvárosi kerületének szabadelvű párti programmal megválasztott képviselője, a mentelmi és pénzügyi bizottság tagja. — 121, 122, 165, 273, 280, 314

Andrássy Sándor, gr. — (1863–?) Zemplén megyei tisztségviselő, az 1892-es ciklusban a Zemplén megyei Homonna kerületben választották meg szabadelvű párti programmal, a képviselőház véderő bizottságának tagja. — 224

Andrássy Tivadar, gr. — (1857–1905) Andrássy Gyula gróf volt miniszterelnök és külügyminiszter idősebb fia. 1881 óta a Zemplén megyei terebesi kerület szabadelvű párti programmal megválasztott képviselője. 1890-től a képviselőház alelnöke, a közgazdasági bizottság tagja. — 155, 156, 201, 251

- Andréánszky Gábor*, b. — (1845—1905) politikus, Nógrád megyei földbirtokos, 1875-ben a főrendiház tagja, az 1880-as években csatlakozott az antiszemita mozgalomhoz és ellenezte a vegyesházasságot, az 1892—97-es ciklusban a Nógrád megyei nóg-rádi kerület választotta meg nemzeti párti programmal. — 74, 120, 230, 232, 278
- Antal Gyula* — (1842—1907) jogász, egyetemi tanár, először 1875—1881 között országgyűlési képviselő, majd 1884-től újból megválasztották, az 1892-es választáskor a Baranya megyei Dárda kerületben szabadelvű párti programmal, a kérvényi bizottság tagja volt. 102, 256
- Antunovics József* — (1854—?) orvos, majd Szabadka tiszti főorvosa, 1887-től Szabadka város szabadelvű párti programmal megválasztott képviselője, a gazdasági bizottság tagja. — 224
- Apafi Mihály* — (1632—1690) 1661-től Erdély fejedelme. — 162, 317
- Apponyi Albert*, gr. — (1846—1933) 1872-től különböző ellenzéki pártok képviselője, az 1880-as évek elején a mérsékelt ellenzék egyik vezére, majd a szerveződő nemzeti párt egyik irányítója, 1881-től Jászberény képviselője. — 31, 42, 43, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 68, 81, 85, 86, 103, 109, 111, 119, 120, 123, 124, 126, 133, 135, 140, 141, 151, 169, 171, 173, 199, 200, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 215, 218, 219, 222, 223, 226, 238, 240, 245, 246, 248, 257, 264, 273, 275, 276, 279, 282, 283, 293, 295, 306, 320, 322
- Árpád* (?—907) fejedelem. — 113, 116, 272
- Asbóth János* — (1845—1911) író, újságíró, az 1892—97-es ciklusban ismét a Krassó-Szörény megyei Szászka kerületben választották meg szabadelvű párti programmal. — 58, 211, 257, 279
- Atzél Béla*, b. — (1850—1900) 1881-től cs. és kir. kamarás, a Park Klub megalapítója. Az 1892—97-es ciklusban a Fehér megyei Bodajk kerületben választották meg szabadelvű párti programmal. — 42, 50, 85, 101, 117, 125, 224, 248, 255, 287
- Babó Emil* — szegedi ügyvéd, az 1892—97-es ciklusban Szeged város II. kerületének függetlenségi párti képviselője. — 58, 211, 212, 290, 306
- Bach, Alexander* — (1813—1893) osztrák politikus. 1848-ban igazságügy-miniszter, 1849-ben belügyminiszter, 1862-től a kormány tényleges vezetője. — 50, 205, 206
- Balogh Károly* — cigányprímás. — 73
- Baltik Frigyes* — (1834—1907) 1890-től lipcsei püspök. — 129
- Bánffy Dénes*, br. — (1630?—1674) erdélyi főúr, az erdélyi politikában a Habsburg-orientáció legfőbb képviselője volt. — 97, 162, 317
- Bánffy Dezső*, b. — (1843—1911) 1883—1891 között Szolnok-Doboka és Beszterce-Naszód megyék főispánja. Az 1892—97-es ciklusban Szilágy megye szilágyosmlyói kerületének szabadelvű párti programmal megválasztott képviselője, a képviselőház elnöke. — 52, 55, 63, 87, 95, 97, 98,

- 99, 100, 107, 108, 120, 123, 125, 126, 132, 139, 145, 151, 169, 170, 171, 172, 184, 190, 199, 201, 203, 210, 239, 241, 243, 244, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 257, 262, 263, 294, 296, 297, 300, 301, 311, 319, 321, 322, 323
- Bánffy György**, b. — (1853 — 1889) politikus, zeneszerző, író, 1881-től haláláig országgyűlési képviselő mérsékelt ellenzéki programmal. — 129
- Bánó József** — (1824 — 1910) föld-birtokos, 1861 — 78 között tagja a képviselőháznak, 1892-ben ismét bejutott a parlamentbe, Békéscsabán választották meg nemzeti párti programmal. — 56, 57, 211, 212, 304
- Barcsay Domokos** — (1848 — 1913) megyei tisztségviselő, a főrendiház tagja. Az 1892 — 97-es ciklusban Kolozs megye Bánffyhunyad kerületének párton kívüli programmal megválasztott képviselője. — 116, 256
- Bársony István** — (1855 — 1928) újságíró, író. — 194, 195
- Bartha Miklós** — (1847 — 1905) újságíró, 1881-től országgyűlési képviselő, az 1892 — 97-es ciklusban Háromszék megye nagyajtai kerületének függetlenségi párti képviselője, a mentelmi bizottság tagja. — 85, 118, 238, 248, 273
- Bartók Lajos** — (1851 — 1902) költő, drámaíró, szerkesztő. 1869-ben az »Üstökös« munkatársa, majd 1878-ban megindította és haláláig szerkesztette a »Bolond Istók« c. élelapot. Az 1892 — 97-es ciklusban Kecskemét I. kerületének függetlenségi párti képviselője. — 74, 75, 201, 229, 231, 232, 233
- Batthyány Fülöp**, gr. — a XIX. század első harmadában Vas vármegye örökös főispánja. — 37
- Batthyány Lajos**, gr. — (1860 — ?) diplomata, 1884-től Győr vármegye főispánja, 1892 márciusától Fiume kormányzója. — 256
- Batthyány Tivadar**, gr. — (1859 — 1931) politikus, 1892-ben szabadelvű párti programmal Fiume mandátumát nyerte el. — 103, 130, 152, 224, 256, 257, 293, 301, 302
- Bauszern Guidó** — (1839 — 1917) 1872-től tagja az országgyűlésnek előbb Deák párti, majd szabadelvű párti programmal. Az 1880-as évek végén Fogaras vármegye főispánja lett. — 250
- Békefi Antal** — (1859 — 1907) szegedi író, újságíró, a Dugonics Társaság egyik alapító tagja. — 195
- Béla**, IV — (1206 — 1270) 1235-től király. — 318
- Bende Imre** — (1824 — 1911) 1886-tól besztercebányai püspök. — 68, 69, 76, 77, 78, 79, 225, 233, 234, 235, 288
- Beniczkyné Bajza Lenke** — (1840 — 1905) írónő, a Petőfi Társaság tagja. Második férje Beniczky Ferenc volt. — 22, 195
- Bercle Hay** ld. **Hay Bernát**
- Beöthy Ákos** — (1838 — 1904) publicista, a parlamentnek 1872-től tagja (1881 — 84 között nem volt képviselő), az 1892 — 97-es ciklusban Kassa nemzeti párti programmal megválasztott képviselője. — 128, 248, 251
- Beöthy Algernon** — (1839 — 1900) megyei tisztségviselő, 1875-től képviselő, az 1884-es ciklustól a Bihar megyei ugrai kerület szabadelvű párti képviselője. — 26, 28, 73, 197

- Beöthy Zsigmond** — (1819–1896) költő, író, jogtudós, 1861-től országgyűlési képviselő, 1888-tól a főrendiház tagja lett. — 271
- Beöthy Zsolt** — (1848–1922) irodalomtörténész, egy. tanár, az MTA tagja. — 186
- Berger Ignác** — (1834–1917) plébános, 1884-től mérsékelt ellenzéki programmal tagja a képviselőháznak, az 1892–97-es ciklusban Zala megye Baksa kerületének képviselője. — 67, 86, 223, 238
- Bernáth Béla** — (1850–1922) ügyvéd, 1890-től a Zemplén megyei mádi kerület nemzeti párti programmal megválasztott képviselője. — 239
- Bernáth Dezsd** — (1841–1907) minisztériumi tisztviselő, 1876-tól kihagyásokkal országgyűlési képviselő, az 1892–97-es ciklusban az Ung megyei nagykaposi kerületben választották meg szabadelvű párti programmal. — 238
- Berzeviczy Albert** — (1853–1936) kultúrpolitikus, 1881-től tagja a parlamentnek, 1886-tól a közoktatásügyi minisztérium államtitkára, az 1892–97-es ciklusban Budapest VIII. kerületében választották meg szabadelvű párti programmal. — 81, 293, 306
- Bessenyei Ferenc** — (1840–1904) főszolgabíró, ügyvéd, hírlapíró, 1881-től országgyűlési képviselő. Az 1892–97-es ciklusban Temes megye Kisbecskerek kerületének szabadelvű párti képviselője. — 22, 73, 196
- Bethlen András, gr.** — (1847–1898) politikus, 1873-tól országgyűlési képviselő, 1883–1890 között Brassó és Szeben főispánja, 1890. márc. 15-étől földművelésügyi miniszter. — 73, 123, 133, 290
- Bethlen Gábor, gr.** — (1837–1897) 1890-ig Kisküküllő, majd Nagyüküllő vármegye főispánja. Az »Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egylet«, az EMKE elnöke. Az 1892–97-es ciklusban Marosvásárhely II. kerületének nemzeti párti programmal megválasztott képviselője. — 239, 256
- Bobula János** — (1844–1903) építész és építőmester, törvényhatósági tag. Az 1892-es választásokkor a Szepes megyei lublói kerületben választották meg szabadelvű párti programmal. — 47, 102, 256
- Boda Vilmos** — (1838–?) megyei tisztségviselő, törvényszéki bíró, az 1892–97-es ciklusban ismét Szekszárd város függetlenségi párti képviselője. — 211
- Boglár Ferenc** — (1851–1923) katonatiszt, szakíró, a »Katonai Lapok« szerkesztője, az 1892-es választásokkor is a Sopron megyei kismartoni kerület választotta meg nemzeti párti programmal. — 323
- Bornemissza István** — (1837–?) földbirtokos, megyei tisztségviselő, 1884-től a Gömör és Kishont megye rimaszécsi kerületében függetlenségi párti képviselő. — 48
- Bornemissza Lajos** — (1853–?) földbirtokos, 1892-től tagja a képviselőháznak. Sáros megye héthársi kerületében szabadelvű párti programmal választották képviselővé. — 224
- Böllönyi Ödön** — (1837–?) földbirtokos, megyei tisztségviselő, a Nógrád megyei Szécsény kerület szabadelvű párti képviselője, az igazságügyi és a III. bíráló bizottság tagja. — 48

- Brankovics György** — (1830–?) karlócai görögkeleti érsek, szerb pátriárka, a főrendiház tagja. — 271
- Bródy Sándor** — (1863–1924) író, drámaíró, publicista. — 195
- Bródy Zsigmond** — (1840–1906) újságíró, író. 1873-tól a »Neues Pester Journal« főszerkesztője. — 157, 158, 159, 160, 312, 313
- Brontov** — feltételezhetően MK által alakított orosz tudósnév. — 16, 192
- Bujanovics Sándor** (1837–?) megyei tisztviselő, 1865–81 között előbb Deák párti, majd mérsékelt ellenzéki programmal megválasztott képviselő; 1887-ben újra képviselő lett a Sáros megyei eperjesi kerületben. 1892-ben nemzeti párti programmal választották újra. — 86, 238
- Busbach Péter** — (1827–1905) ügyvéd, 1881-től Budapest térszékes kerületének szabad-
elví párti képviselője, a PH alkalmi cikkírója. Az 1892-es választásokkor szülőhelyén, a Tolna megyei kölesdi kerületben szerzett mandátumot. — 91, 155, 157, 306, 307, 308
- Chelard, Raoul** — a párizsi »Figaro« újságírója. — 136, 289
- Cicero, Marcus Tullius** — (i. e. 106–43) a legnagyobb római szónok. — 120
- Crispi, Francis** — (1819–1901) olasz politikus, fiatal korában részt vett Garibaldi hadjárataiban, majd a politikai pályán különböző posztjain tevékenykedett. — 125, 285
- Csáky Albin, gr.** — (1841–1912) Trefort halála után 1888-ban vallás- és közoktatásügyi miniszter. Főrendiházi tag. 1884-ben nevezetes volt a polgári házasság törvényjavaslata vitájakor elmondott főrendiházi beszéde, amellyel a polgári házasság ügyét támogatta. — 49, 51, 74, 99, 101, 122, 125, 130, 166, 173, 186, 205, 216, 218, 239, 254, 318, 322
- Csávossy Béla** — (1848–1915) földbirtokos. 1875-től megszakítás nélkül Torontál megye párdányi kerületének szabad-
elví párti képviselője. — 71, 134, 201
- Csernátony Lajos** — (1823–1901) politikus, publicista, Tisza Kálmán egyik bizalmasa. 1875-től haláláig szabadelví párti képviselő. — 104, 106, 248
- Csiky Kálmánné** — Csiky Kálmán jogász, egy. tanár felesége. — 186
- Csillag Teréz** — (1862–1925) színésznő, a Nemzeti Színház tagja. — 189
- Cziráký Béla, gr.** — külügyi osztályfőnök. — 114, 115
- Czorda Bódog**, a főrendiház elő-
adója. — 117, 270
- Dániel Ernő** — (1843–1923) ügyvéd, 1884-től a Torontál megyei Pancsova kerület szabad-
elví párti képviselője, a pénzügyi bizottság tagja — 73
- Dániel Pál** — (1822–?) ügyvéd, megyei tisztségviselő, 1865-től országgyűlési képviselő, a Torontál megyei Zichyfalva kerületet képviselte szabadelví párti programmal, 1887-től a pártkör egyik alelnöke. — 102, 255
- Dante, Alighieri** — (1265–1321). — 299
- Darányi Ignác** — (1849–1927) nagybirtokos, ügyvéd, 1881-től a főváros II. kerületének szabad-
elví párti képviselője, a pénzügyi bizottság előadója.

- 61, 73, 74, 122, 165, 190, 215, 216, 225, 317
- Daruváry Alajos* — (1826—1912) jogász, a Kúria másodelnöke, a főrendi ház tagja. — 271
- Daudet, Alphonse* — (1840—1897). — 159
- Deák Ferenc* — (1803—1876). — 93, 206, 225, 248, 283
- Dégen Gusztáv* — (1834—1903) jogakadémiai tanár, politikus, 1884-től a Sopron megyei Nagymarton kerület szabadelvű párti képviselője. — 224
- Demkó Pál* — (1835—1904) ügyvéd, bíró, 1884-től Nagybecskerek szabadelvű párti képviselője. — 125
- Dessewffy Aurél, gr.* (1846—1928) több ízben volt országgyűlési képviselő, majd a főrendiház tagja, az MTA igazgatósági tanácsának tagja lett. — 271
- Dickens, Charles* — (1812—1870). — 32
- Diogenész* — (i. e. 404—323). — 145
- Disraeli, Benjamin* — (1804—1881) angol konzervatív politikus, regényíró. — 88
- Dóczi Lajos* — (1845—1919) költő, drámaíró, műfordító. — 195
- Domahidy István* — (1835—?) megyei tisztségviselő, 1872-től országgyűlési képviselő, 1881-től képviselte a Szatmár megyei csengeri kerületet szabadelvű párti programmal. — 138, 294
- Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics* — (1821—1881). — 32
- Dugovics Titusz* — (?—1456) Hunyadi János harcosa. — 81
- Ebergényi Bence* — Vas megye követe Ferdinánd koronázása alkalmával. — 37
- Endrey Gyula* — (1856—?) megyei tisztségviselő, ügyvéd, lap-szerkesztő. Az 1892-es választásokkor a Csongrád megyei Hódmezővásárhely függetlenségi párti képviselője lett. — 112, 263, 266, 267, 268, 306
- Endródi Sándor* — (1850—1920) költő és író, a Képviselőházi Napló szerkesztője. — 88, 241
- Eötvös József, b.* — (1813—1871) író, államférfi, az MTA tagja. — 177
- Eötvös Károly* — (1842—1916) író, hírlapíró, ügyvéd. Megyei tisztségeit követően 1872-ben a parlament tagja lett, a fúzió után visszavonult, 1878-tól függetlenségi párti képviselő, 1887-től Nagykőröst képviselte a parlamentben. — 26, 42, 44, 50, 52, 56, 104, 108, 124, 172, 179, 196, 199, 204, 206, 212, 236, 248, 277, 279, 283, 322, 323, 324
- Eötvös László, b.* — (1848—1919) fizikus, egy. tanár, az MTA tagja. Trefort halála után az MTA elnöke, a főrendiház tagja. — 122, 127, 186, 280, 293, 303, 318
- Ernusz Kelemen* — (1832—1917) 1876 óta országgyűlési képviselő, az 1887—92-es országgyűlésnek nem volt tagja. Az 1892-es választásokkor nemzeti párti programmal Szombathely képviselője lett. — 37, 319
- Esterházy István, gr.* — (1822—?) 1875—1889 között Pozsony főispánja, a főrendiház tagja volt. — 319
- Esterházy Kálmán, gr.* — (1830—?) a szabadságharcban fél karját elvesztette. 1871-ben Kolozs megye főispánja lett, 1887-től országgyűlési képviselő, az 1892-es választásokkor a Kolozs megyei Gyálu választotta meg szabadelvű párti programmal. — 101, 201, 267, 319

- Esterházy Miklós Móric*, gr. — (1855—?) nagybirtokos, a főrendiház tagja. — 46, 170
- Esterházy Pál*, herceg — (1843—?) nagybirtokos, 1872-ben Sopron megye főispánja volt, 1881-ben valóságos belső titkos tanácsos lett, a főrendiház tagja. — 128
- Fabiny Teofil* — (1822—1908) jogász, előbb a hétszemélyes tábla, majd a legfelső ítélőszék bírója. 1886. máj. 15. — 1889. ápr. 9. között igazságügy-miniszter. 1887-től Sopron képviselője. — 82, 83, 87
- Farbaky István* — (1836—1928) bányamérnök, bányászati akadémiai tanár. Az 1892-es választásokkor a Hont megyei Selmec és Bélabánya országgyűlési képviselőjévé választották. A közoktatásügyi bizottság tagja. — 83, 238
- Fejérváry Géza*, b. — (1833—1914) tábornok, 1884 októberétől 1903 júniusáig honvédelmi miniszter. Az 1887—92-es ciklusban a főváros I. kerületében választották meg. Az 1892-es választás után mandátumát az ellenzék megtámadta, így ő arról lemondott. — 73, 121, 122, 127, 141, 165, 171, 180, 278, 280, 290, 323
- Fenyvessy Ferenc* — (1855—1903) lapszerkesztő, 1881-től a Veszprém megyei ugodi kerület mérsékelt ellenzéki, majd nemzeti párti képviselője. — 71, 228, 229, 293
- Ferdinánd*, V. — (1793—1875) uralk.: 1835—1848. — 37
- Ferenc József*, I. — (1830—1916). — 10, 15, 35, 93, 179, 180, 181, 184, 186, 198, 247, 281, 296, 309
- Ferraris Artúr* — (1856—?) festő, 1893-ban Budapesten telepedett le — 189, 192
- Fest Lajos* — (1842—?) ügyvéd, megyei tisztségviselő, először 1887-ben választották országgyűlési képviselővé a Sáros megyei zboróikerületben, 1892-ben itt választották újra, ugyancsak szabadelvű párti programmal. — 138, 293
- Festetics Andor*, gr. — (1843—1930) nagybirtokos, 1892-től Vas megye felsődéri kerületének szabadelvű párti képviselője, a közlekedésügyi bizottság tagja. — 141, 289, 290
- Finger Károly* — időközi választással megválasztott országgyűlési képviselő. — 134, 290
- Földváry Mihály* — Pest megye alispánja. — 186
- Förster Ottó* — (1854—?) katonatiszt, az 1892-es választáskor a Vas megyei Sárvár kerületben választották meg szabadelvű párti programmal. — 111, 224, 265
- Gaboriau, Émile* — (1832—1873) francia regényíró, a detektívregény műfajának egyik megalkotója. — 157, 313
- Gajári Ödön* — (1852—1919) hírlapíró, hosszabb időn át országgyűlési képviselő. Az 1887—92-es ciklusban a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei Dunapataj kerületben választották meg szabadelvű párti programmal. Az 1892-es választáskor nem jutott mandátumhoz. MK baráti köréhez tartozott. — 66
- Gajzágó Salamon* — a főrendiház tagja. — 270, 286
- Garay János* — (1812—1853) költő, elbeszélő, az MTA I. tagja. — 309

Gerlóczy Károly — (1835—1900)
Budapest első alpolgármestere.
— 108, 186, 263

Ghyczy Kálmán — (1808—1888)
politikus, ügyvéd, a képviselő-
ház elnöke, 1885-től a főrendi-
ház tagja. — 147, 299

Grujics Mihály — (1861—?) ká-
rolyvárosi görögkeleti püspök.
— 129

Gulácsy Dezső — (1839—?) me-
gyei tisztségviselő, a Bereg
megyei felvidéki kerület szabad-
elvű párti képviselője. — 202

Gulner Gyula — (1843—1909)
megszakításokkal 1872-től a
parlament tagja, először bal-
középi, majd függetlenségi pár-
ti programmal. Az 1892—97-es
ciklusban ismét a Pest megyei
monori kerületben választot-
ták meg, de nemzeti párti
programmal. — 251

Gyarmathy Zsigmondné — (1843—
1910) író, néprajzi gyűjtő.
— 195

Győrffy Gyula — (1858—1920)
országgyűlési képviselő, 1884-
től Csík megye Karczfalva ke-
rületét képviselte függetlenségi
párti programmal. — 125

Gyulai Pál — (1826—1909) költő
és kritikus, egy. tanár, az MTA
tagja, 1885-től a főrendiház
kinevezett tagja. — 29, 49, 135,
192, 197, 205, 290

Gyürky Ábrahám, gr. — (1836—
1901) főispán. 1872—1884 kö-
zött Nógrád, 1884—1891 kö-
zött Nyitra megye főispánja.
Az 1892—97-es ciklusban Nóg-
rád megye losonci kerületé-
ben választották meg szabad-
elvű párti programmal. — 86,
224, 238

Harkányi Frigyes — (1827—?)

földbirtokos, a Magyar Föld-
hitelintézet egyik megalapító-
ja, 1870-től tagja a parlament-
nek, 1887-ben és 1892-ben a
Krassó-Szörény megyei fecseti
kerületben választották meg
szabadelvű párti programmal.
106

Harmath Lujza — (1846—1910)
író, elbeszélő. — 195

Hatvani István — (1708—1786)
a debreceni kollégium profesz-
szora. — 167, 320

Hay Bernát — uzsorás, 1886-ban
országszerte figyelemmel kísér-
ték a perét. — 75

Hegedüs Sándor — (1847—1906)
politikus, publicista. 1875-től
tagja a parlamentnek, 1884-től
Kolozsvár szabadelvű párti
képviseelője, 1878-tól a pénzügyi
bizottság elnöke. — 87, 153,
169, 303, 304, 305

Helffy Ignác — (1830—1897) Kos-
suth személyes híve, a függet-
lenségi párt egyik vezető egyé-
nisége. 1878-tól tagja a képvi-
selőháznak, 1887-től a Csong-
rád megyei szegvári kerület kép-
viselője. — 75, 104, 105, 153,
213, 229, 248, 258, 259, 264,
293, 304, 305

Hentaller Lajos — (1852—1912)
író, hírlapíró és politikus. Év-
tizedeken át az »Egyetértés«
munkatársa volt, majd a »Bu-
dapesti Újság« szerkesztője. Az
1892—97-es ciklusban Gyön-
gyös függetlenségi párti képvi-
selője. — 199

Hentzi, Heinrich — (1785—1849)
osztrák tábormajor, Buda ostro-
mákor kapott sebét behalt.
— 214

Herczeg Ferenc — (1863—1954)
író, újságíró, az MTA tagja,
1894-től az »Új Idők« c. szép-
irodalmi hetilap szerkesztője.
— 195

Herkules (Herakles) — a görögök nemzeti hőse, Perseus ivadéka, Zeustól és Alkmenétől, Amphitryon tébai király feleségétől született. — 148

Herman Ottó — (1835—1914) természettudós, etnográfus és politikus. 1893-ban pótválasztással sikerült mandátumhoz jutnia, Miskolc függetlenségi programmal képviselőjévé választotta. — 46, 54, 138, 203, 209, 213, 244, 246, 247, 251, 257, 273, 277, 293

Hevesi József — (1857—1927) író, újságró. — 194, 195

Hévízy János — (1854—?) paptanár, az 1892—97-es ciklusban a Zala megyei Nagykánizsa függetlenségi programmal megválasztott képviselője. A közoktatásügyi bizottság tagja. — 211, 239

Hieronymi Károly — (1836—1911) mérnök, politikus, közlekedésügyi államtitkár, az 1892—97-es ciklusban továbbra is a Torontál megyei zombolyai kerület szabadelvű párti képviselője. 1892. nov. 17-étől 1895. jan. 14-éig belügyminiszter. — 57, 58, 73, 99, 112, 141, 144, 154, 156, 157, 171, 207, 211, 248, 263, 266, 268, 273, 280, 291, 306, 308, 311, 323

Hock János — (1859—1936) katolikus pap, politikus és író. Az 1892—97-es ciklusban Csongrád város nemzeti párti képviselője. — 47, 201, 203

Hodossy Imre — (1840—1909) jogász, politikus, 1869-től tagja a képviselőháznak, 1878-tól a mérsékelt ellenzék, majd a nemzeti párt programjával lépett fel a Sáros megyei kisszebeni kerületben. — 71, 226

Hoitsy Pál — (1850—1927) poli-

tikus, publicista és csillagász. 1881-től tagja a képviselőháznak, az 1892—97-es ciklusban Udvarhely megye Székelykeresztúr kerület választotta meg képviselőjévé, az Ugron csoporthoz csatlakozott. — 100, 103, 199, 216, 239, 251, 254, 290, 303

Hollán Ernő — (1824—1900) hadmérnök, kultúrmérnök, az MTA tagja, 1881-től altábornagy, 1886-tól a főrendiház élethosszigan kinevezett tagja. — 271

Holló Lajos (1859—1918) újságró, az 1892—97-es ciklusban Félégyháza függetlenségi párti képviselője. — 306

Horánszky Nándor — (1838—1902) ügyvéd, politikus. 1872-ben balközépi programmal képviselővé választották. 1875-ben csatlakozott a szabadelvű párthoz, 1881-től három ciklusban Esztergom mérsékelt ellenzéki programmal megválasztott képviselője. Az 1892—97-es ciklusban Abaúj-Torna megye szepsi kerületében választották meg. A nemzeti párt egyik vezéralakja és a párt végrehajtó bizottságának elnöke. — 49, 99, 111, 126, 127, 135, 140, 142, 151, 152, 153, 199, 251, 264, 276, 284, 285, 293, 294, 301, 302, 303, 304, 305

Hortoványi József — (1848—?) jogász, országgyűlési képviselő. 1892-ben Pozsony megye galántai kerületében választották meg párton kívüli programmal. — 64, 219, 221

Horváth Béla — (1859—?) jogász, megyei tisztségviselő, az 1892—97-es ciklusban ismét Hont megye ipolysági kerületében választották meg szá-

- badelví párti programmal. — 83
- Horváth Gyula* — (1845—1897) publicista, 1875-től tagja a parlamentnek, 1879—80-ban tagja a szegedi kir. biztosságnak, az 1892—97-es ciklusban Óbuda nemzeti párti képviselője. A vízügyi bizottság tagja. — 64, 67, 68, 99, 103, 130, 169, 199, 219, 222, 223, 239, 250, 253, 256
- Hunyadi Mátyás* ld. *Mátyás*
- Hunyady Kálmán* gr. — (1830—?) katonatiszt, főszertartásmester, 1880-ban altábornagy lett, a főrendiház tagja. — 114, 116, 270, 272
- Huszár Adolf* — (1843—1885) a kiegyezés utáni kor legkeresettebb szobrásza. — 8
- Ignotus (Veigelsberg) Hugó* — (1869—1949) kritikus, költő, »A Hét« munkatársa, a »Nyugat« egyik alapítója. — 194, 195
- Irányi Dániel* — (1822—1892) a függetlenségi párt egyik megalapítója, majd elnöke, 1872-től Békés városának országgyűlési képviselője. — 119, 209
- Issekutz Győző* — (1857—?) ügyvéd, 1892-ben a Kis-Küküllő megyei erzsébetvárosi kerületben nemzeti párti programmal képviselővé választották. — 256
- Ivánka Oszkár* — (1852—?) jogász, az 1892—97-es ciklusban jutott először mandátumhoz. Hont megye Szalka kerületének nemzeti párti képviselője. — 125, 239
- Jankovich László*, gr. — (1816—?) megyei tisztségviselő, főispán, valóságos belső titkos tanácsos, 1884-ben nyerte el a grófi méltóságot, a főrendiház tagja. — 288
- János Zsigmond* — (1540—1571) erdélyi fejedelem. — 249
- Jászai Mari* — (1850—1926) színésznő, a magyar színháztárság kiemelkedő alakja. — 189
- Jellinek Artúr* — (1852—1929) ügyvéd, jogi szakíró, 1887-től a Beszterce-Naszód megyei nasszói kerület szabadelví párti képviselője. — 82, 93, 94, 248
- Jókai Mór* — (1825—1904) 1861-től tagja a parlamentnek, az 1892—97-es ciklusban a Kraszós-Szörény megyei Oravica kerületben választották meg szabadelví párti programmal. — 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 27, 104, 133, 135, 159, 169, 177, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 248, 258, 290
- Jósika Miklós*, b. — (1794—1865) a magyar regényirodalom egyik jelentős képviselője, az MTA tagja. — 53
- Josipovich Géza* — (1857—1934) földbirtokos, minisztériumi tisztségviselő, 1887-től horvát nemzeti párti programmal a vinci kerület országgyűlési képviselője. — 73, 84, 201, 280
- József Károly Lajos* — (1833—1905) m. kir. herceg, osztrák főherceg, a magyar kir. honvédség főparancsnoka. — 115
- Justh Gyula* — (1850—1917) ügyvéd, 1884-től tagja a képviselőháznak, az 1892—97-es ciklusban Szolnok függetlenségi párti képviselője. — 56, 70, 87, 104, 119, 124, 172, 180, 199, 210, 211, 212, 239, 241, 244, 245, 246, 247, 248, 273, 274, 279, 322, 323
- Justh Zsigmond* — (1863—1894) író, regényíró. — 194, 195

- Kaas Ivor*, b. — (1842—1910) publicista, politikus. 1887 szeptemberében a főváros belvárosi kerületében (az elhunyt Trefort Ágoston kerületében) megválasztották mérsékelt ellenzéki programmal képviselőnek. Az 1892—97-es ciklusban nem jutott mandátumhoz. — 75, 232
- Kállay Benjámín* — (1839—1903) politikus, 1882—1903 között a Monarchia közös pénzügyminisztere, az MTA tagja. — 160, 181, 184, 311
- Kálnoky Gusztáv Zsigmond*, gr. — (1832—1898) diplomata, miniszter, 1891—1895-ig a Monarchia közös külügyminisztere. — 114, 115, 154, 160, 161, 162, 164, 181, 184, 307, 314, 317
- Károly Róbert* — (1288—1342) magyar király (uralk. 1307—1342). — 236
- Károlyi Gábor*, gr. — (1841—1896) nagybirtokos, liberális politikus; 1884-ig javarészt külföldön élt. 1887-től tagja a képviselőháznak; az 1892—97-es ciklusban Cegléd függetlenségi párti képviselője. — 42, 49, 52, 63, 69, 70, 86, 87, 100, 104, 117, 119, 155, 169, 172, 208, 226, 228, 239, 240, 241, 243, 274, 275, 283, 308, 323
- Károlyi István*, gr. — (1845—1907) nagybirtokos, a Nemzeti Kaszinó igazgatója, az 1892—97-es ciklusban a Szatmár megyei Nagykároly szabadelvű párti képviselője. — 42, 69, 102, 255
- Károlyi Sándor*, gr. — (1831—1906) a Sopron megyei Eszterháza kerület mérsékelt ellenzéki képviselője. — 293
- Katánghy Kristóf* — MK teremtette Katánghy Menyhért képviselő legidősebb fia. — 91, 92, 247
- Katánghy Menyhért* — MK teremtette figura, szabadelvű párti képviselő, 1894 őszétől e névvel jelentette meg parlamenti karcolatainak egy részét. — 23, 33, 45, 71, 89, 177, 180, 189, 190, 194, 196, 197, 202, 213, 228, 229, 241, 242, 246, 247
- Kazár Emil* — (1843—1922) író, újságíró. — 195
- Keglevich István*, gr. — (1840—1905) földbirtokos, 1884-től országgyűlési képviselő, 1886-tól 1894-ig az Operaház és a Nemzeti Színház intendánsa, a főrendiház élethossziganilag ki-nevezett tagja. — 271, 286
- Kemény János*, b. — (1825—1896) 1878-tól képviselő, majd a Ház alelnöke, az 1892-es választásokkor is a Kolozs megyei tekei kerületben választották meg szabadelvű párti programmal. — 168, 170, 239, 319, 320, 321
- Kemény Pál* — (1851—?) ügyvéd, az 1887-es választásokat követő pótválasztáson függetlenségi programmal megválasztották, 1892-ben is megszerezte a Veszprém megyei zirci kerület mandátumát. — 293
- Kemény Zsigmond*, b. — (1814—1875). — 32
- Kende Mihály* — (1849—?) mérnök, minisztériumi tisztviselő, 1887-től az Ung megyei ungvári kerület szabadelvű párti programmal megválasztott képviselője, a vízügyi bizottság tagja. — 102, 256
- Keresztes István* — a Kossuth Lajos temetése alkalmával rendezett tüntetés halálosan megsérült résztvevője. — 112, 113, 268
- Khuen-Héderváry Károly* — (1849—1918) politikus, főispán 1883—1903 között horvát bán.

- 123, 130, 154, 165, 181, 184, 277, 280, 282, 288, 296, 307, 317
- Kiss Albert* — (1838 — ?) református lelkész, 1878-tól a Bihar megyei székelyhídi kerület függetlenségi párti képviselője. — 87
- Klaar Fülöp* — MK által kialakított írói név, az általa említett »Kis Káté« szerzője. — 30
- Koch, Robert* — (1843—1910) nagy német bakteorológus, a tuberkolózis baktérium felfedezője (1882). — 18, 154, 193, 307
- Komjáthy Béla* — (1847—1916) ügyvéd, 1875-től a képviselőház tagja. Az 1892—97-es ciklusban a Veszprém megyei Somlóvásárhely kerület függetlenségi párti képviselője. — 69, 70, 71, 75, 225, 226, 227, 232, 233
- Konócsy József* — (1836—1894) költő, újságíró, a Petőfi Társaság egyik alapítója. — 186
- Kont István, Hédervári* — (? — 1393) magyar főúr, egyike a központi hatalom ellen lázadó báróknak, Zsigmond király kiégeztette. — 90, 246
- Korányi Frigyes* — (1827—1913) belgyógyász, egyetemi tanár, az MTA I. tagja. — 132
- Kossuth Ferenc* — (1841—1914) mérnök, politikus, Kossuth Lajos idősebb fia. — 104, 105, 106, 182, 183, 251, 252, 253, 259, 304, 306, 307, 308, 310, 315
- Kossuth Lajos* — (1802—1894). — 46, 74, 79, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 98, 99, 100, 101, 103, 106, 107, 108, 112, 136, 147, 179, 180, 182, 184, 187, 202, 213, 231, 235, 236, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 266, 289, 290, 297, 299, 304, 324
- Kossuth Tivadar* — (1844—?) vasútmérnök, Kossuth Lajos fia. — 251, 252
- Kovács Albert* (1838—1904) református pap, teológiai tanár, az egyházi irodalom tevékeny szervezője és szerzője, 1881-től tagja a parlamentnek. Az 1892—97-es ciklusban a Háromszék megyei Kovászna kerületben választották meg nemzeti párti programmal. — 136, 140, 289, 290, 294
- Kovács József* — (1841—?) ügyvéd, megyei tisztségviselő, az 1892-es választásokkor a Hajdú megyei hajdúnánási kerületben választották meg függetlenségi párti programmal. — 156, 306, 308
- Kozma Andor* — (1861—1933) költő, műfordító, az MTA tagja. — 189, 195
- Kőrösi Sándor* — (1825—1895) a pápai, majd a debreceni főiskola jogtanára, 1881-től Debrecen III. kerületének szabadelvű párti képviselője. — 87, 157, 293, 307, 309
- Krajtsik Ferenc* — (1838—?) ügyvéd, 1875-től a privigyei kerület szabadelvű párti képviselője. — 73
- Kubina József* — (1855—?) ügyvéd, az 1892-i választásokkor a Pozsony megyei szentjánosi kerületben választották meg szabadelvű párti programmal képviselővé. — 224
- Kubinyi Árpád* — (1836—?) megyei tisztségviselő, 1872-től a képviselőház tagja, előbb a Deák, majd a Sennyei párt tagja, később szabadelvű párti. Az 1892-es választásokkor ismét az Árva megyei alsókubini kerületben választották meg. — 224
- Kulmann János* — (1846—?) ügyvéd, 1892-től tagja a parla-

- mentnek. Szepes megyei szé-
pesszombati kerületének sza-
badelvű párti képviselője. —
120, 273, 276
- Kun Miklós* — (1843—?) jogász,
megyei tisztségviselő. 1888-tól
tagja a képviselőháznak. Az
1892—97-es ciklusban ismét a
Komárom megyei nagyig-
máncsi kerület függetlenségi
párti programmal megválaszt-
ott képviselője. — 86, 238,
322
- Kun Géza*, gr. — (1838—1905)
orientalista, az MTA tagja, a
főrendiház tagja volt. —
132
- Lancelot*, Lancelot du lac — kelta
mondahős, Viviane vizitündér
fia, Artus király kerek asztalá-
nak egyik lovagja. — 86, 240
- Lánczy Leó* — (1852—1921) 1881-
től a Pesti Magyar Kereske-
delmi Bank vezérigazgatója.
1893-ban pótválasztással ke-
rült be a parlamentbe, a Tren-
csén megyei Csaca választóke-
rületének mandátumát kapta
meg. — 126, 127, 284, 285, 286
- László Mihály* — (1849—1932)
tanár, író, újságíró, a nevét
viselő nyilvánosjogi gimnázium
igazgató-tulajdonosa. Az
1892—97-es ciklusban Székely-
udvarhely szabadelvű párti
programmal választotta képv-
iselőjévé. — 128, 224
- Latkóczy Imre* — (1848—1908)
politikus, államférfi, 1884-től a
nyitrai választókerület szabad-
elvű párti képviselője. — 66,
73
- Lechner Lajos* — (1833—1897)
építész-mérnök, Budapest vá-
rosrendezési tervének elkészít-
ője, 1891—1894 között a Ma-
gyar Mérnök és Építész Egylet
alelnöke. — 132
- Lehoczky Egyed* — (1822—1894)
ügyvéd, 1861-től tagja a parla-
mentnek folyamatosan Brez-
nóbányát képviselte, az 1875-ös
fúziótól kezdve a szabadelvű
párthoz csatlakozott. — 301
- Lévay Antal* — (1830—?) megyei
tisztségviselő, ügyvéd, 1887-
től a Nyitra megyei Vágveese
kerület szabadelvű párti képv-
iselője. — 68, 76, 77, 78, 225,
233, 234, 288
- Lévay Henrik* — (1826—1901)
biztosítási szakértő, 1886-tól a
főrendiház tagja lett. — 132
- Linder György* — (1850—?) 1870-
től 1876-ig képviselőházi gvors-
író; 1887-től Mohács mérsékelt
ellenzéki programmal megvá-
lasztott képviselője. 1892-ben a
pótválasztások alkalmával újra
tagja lett a képviselőháznak,
mint a Sopron megyei csornai
kerület képviselője. A »Magyar
Állam« munkatársa. — 82, 129,
237, 256, 288
- Lipcsey Ádám* — (1864—1910)
újságíró, a »Szegedi Napló«
munkatársa. — 195
- Lobkowitz György*, herceg (1835—
?) osztrák politikus, Csehors-
zág tartományi marsallja. —
115.
- Lönhart Ferenc* — (1819—?) a
lugosi egyházmegye r. k. püs-
pöke, a főrendiház tagja. —
169
- Luczenbacher Pál* — (1818—?)
ipari vállalkozó, gőzhajózási
vállalat tulajdonosa, 1886-tól a
főrendiház kinevezett tagja. —
131, 288
- Ludvigh Gyula* — (1841—1919)
vasútépítő mérnök, 1887-től a
MÁV elnökgazgatója, 1893-
tól a főrendiház tagja. — 132
- Lukács Antal* — (1842—?) bank-
hivatalnok, a Magyar Föld-
hitelintézet pénzügyi igazga-

- tója, 1886-tól a főrendiház élet-hossziglan kinevezett tagja. — 132
- Lukács Béla* — (1847–1901) politikus, szabadelvű párti képviselő, 1872-től tagja a parlamentnek. Az 1892–97-es ciklusban Marosvásárhely I. kerülete választotta képviselővé, Baross Gábor halála után közmunka- és közlekedésügy miniszter. — 23, 24, 33, 141, 171, 211, 280, 303, 323, 324
- Luppa Péter* — (1838–1902) mérnök, földbirtokos, 1875–81 között Szentendre képviselője, az 1887-es ciklustól szabadelvű párti programmal újból Szentendre képviselője. — 126
- Madarász József* — (1814–1915) ügyvéd, 1868-tól a negyvennyolcas párt egyik vezető egyénisége volt. A Fejér megyei sárkeresztúri kerületet képviselte haláláig. — 87, 99, 251, 294
- Malonyai Dezső* — (1866–1916) író, művészettörténész, a Petőfi Társaság tagja. — 195
- Margitay Dezső* — (1840–1898) író, a Petőfi Társaság tagja. 195
- Máriássy János* — (1822–1905) katonatiszt, altábornagy, 1887-től a főrendház kinevezett tagja. — 271
- P. Márkus Emília* — (1860–1949) színésznő, a Nemzeti Színház tagja. — 189
- Matlekovits Sándor* — (1842–1925) közigazdasági író, az MTA tagja, 1881–1889-ig szabadelvű párti képviselő, az Országos Iparegyesület elnöke. — 301
- Matuska Péter* — (1841–?) ügyvéd, 1872-től tagja a parlamentnek. Az 1892–97-es ciklusban továbbra is a Liptó megyei liptószentmiklósi kerület szabadelvű párti képviselője. — 74, 129, 169, 230
- Mátyás, I.* (1443–1490). — 43
- Meszlényi Gyula* — (1832–1905) 1887–1905-ig szatmári püspök. — 46, 202
- Meszlényi Lajos* — (1852–1910) megyei tisztségviselő, 1881-től tagja a parlamentnek. Az 1892–97-es ciklusban a Fejér megyei csákvári kerület függetlenségi párti képviselője. — 45, 46, 47, 71, 101, 111, 124, 125, 127, 136, 139, 202, 203, 255, 279, 283, 286, 294
- Mikes Kelemen* — (1690–1761). — 83
- Metternich-Winneburg, Klemens Lothar von, herceg* (1773–1859). — 148, 299
- Miklós, I.* — (1796–1855) uralk. 1825–55. 151, 300, 302
- Miklós Gyula* — (1855–1923) földbirtokos. 1887-től a Borsod megyei edelényi kerület szabadelvű párti képviselője. — 86, 238, 239, 240
- Miklós Ödön* — (1856–1923) mérnök, 1892-től országgyűlési képviselő, a Borsod megyei szirmabesnyői kerületben választották meg szabadelvű párti programmal. — 123
- Molnár Antal* — (1847–1902) levéltáros, az örménység kutatója. 1871–1878 között, majd 1884-től Szamosújvár szabadelvű párti képviselője. Az 1892-es országgyűlésen a Ház jegyzője. — 109, 186, 201
- Molnár Béla* — (1865–?) megyei tisztségviselő, az 1892-es választásokkor a Zemplén megyei olaszliszkai kerületben szabadelvű párti programmal választották meg. — 213

Molnár József — (1849–?) ügyvéd, 1887-től a Csík megyei Csalkszereda függetlenségi párti képviselője. — 153, 303, 304, 305

Molnár Józsiás — (1836–?) 1892-től tagja a parlamentnek, Kézdivásárhely függetlenségi párti programmal megválasztott képviselője. — 127, 134, 169, 286

Munkácsy Mihály — (1844–1900). — 73, 79, 84, 131, 235, 288

Murai Károly — (1857–1933) író, újságíró, a PH belső munkatársa, MK szerkesztőségi kollegája. — 195

Műlek Lajos — (1850–1924) ügyvéd, az 1892–97-es ciklusban Csanád megye nagylaki kerületének függetlenségi párti képviselője. — 264, 306

Nagy István — (1848–?) földbirtokos, 1878-tól a Sopron megyei lövői kerületet képviselve előbb párton kívüli, majd mérsékelt ellenzéki programmal. — 236

Napóleon, I. (Napoleon Bonaparte) (1769–1821). — 148, 299

dr. Neukum — korabeli személyiség, aki hipnotikus eszközökkel ért el sajátos eredményeket. — 25, 196

Neuman Armin — (1845–1909) jogász, egyetemi magántanár, az 1892–97-es ciklusban ismét a Háromszék megyei Bereck kerület szabadelvű párti képviselője. — 75, 126, 127, 229, 284, 285, 286

Niczky János — Vas megye követe Ferdinánd koronázásakor. — 37

Nopcsa Elek, b. — (1848–1918) földbirtokos. 1887-től Hunyad

megye hátszegi kerülete szabadelvű párti képviselője. — 116

Nyáry Jenő, b. — (1836–1914) minisztériumi tisztviselő, ósregész, az MTA I. tagja, a főrendiház tagja, 1878-tól jegyzője. — 132

Odescalchi Artúr, herceg — (1836–1925) történész, politikus, a főrendiház tagja. — 132

Olay Lajos — (1844–?) ügyvéd, 1881-től tagja a képviselőháznak, az 1892–97-es ciklusban ismét Bácsalmás függetlenségi párti képviselője. — 208

Ónody Géza — (1848–?) megyei tisztségviselő, 1881-től a Hajdú megyei Nánás antiszemita képviselője, a tiszzaeszlári esetet ő vitte a képviselőház elé. 1892-ben a Szabolcs megyei tiszalöki kerület választotta meg képviselőjévé. — 262

Orczy Béla, b. (1822–1917) országyűlési képviselő, 1879–1890 között a király személye körüli miniszter, 1887–1889 között belügyminiszter is volt. — 130

Orlicé, R. — prágai matematika-tanár, aki a lottójátékban matematikai számítások alapján csalt — 141, 295

Ormos Zsigmond — (1813–1894) művészettörténeti író, az MTA I. tagja, 1875–1889 között Temesvár főispánja, a főrendiház élethossziglan kinevezett tagja. — 128, 132

Óváry Ferenc — (1858–1938) 1892-től a Veszprém megyei nagyvászonyi kerület szabadelvű párti képviselője. — 202

Ozoly János — Vas megye nyugalmazott hajdúja. — 35, 36, 37, 198

- Pain, Ira* – külföldi, Magyarországon is többször fellépő énekesnő. – 68
- Pálffy Andor*, gr. – (1839–?) katonatiszt, a magyar testőrség kapitánya, a főrendiház tagja. – 114, 116, 270, 271
- Pálffy Béla*, gr. – (1858–?) megyei tisztségviselő, 1886-tól a főrendiház élethossziglan megválasztott tagja. – 132
- Pálffy Miklós*, herceg – (1861–?) katonatiszt, a főrendiház örökös tagja. – 130
- Palkovics*, vendéglős. – 75, 103
- Pallavicini Ede*, örgróf – (1845–1914) közigazdász és politikus, a főrendiház tagja. – 132
- Pályi János* – (1820–?) katolikus pap, a Zala megyei szentgróti kerület nemzeti párti képviselője. – 111, 265
- Pantocsek Rezső* – (1830–?) vegyész, 1881–87-ig mérsékelt ellenzéki programmal Nagyszombat képviselője. Az 1887–92-es ciklusban kimaradt a parlamentből, 1892-ben szabadelvű párti programmal ismét Nagyszombat képviselője. – 125, 145, 256
- Pápay István* – (1827–1897) a király kabinetirodájának főnöke. – 34, 161, 182, 183, 184, 315
- Pap Elek* – (1837–1913) a Tisza-szabályozási munkák mérnöke, majd Karcag polgármestere, 1884-től a Hajdú megyei Nádudvar függetlenségi párti képviselője. A vízügyi bizottság tagja. – 201
- Pap Géza* – (1864–1934) jogász, megyei tisztségviselő. 1892-ben a Torontál megyei bégaszentgyörgyi kerület szabadelvű párti programmal megválasztott képviselője. – 29, 74, 75
- Partich László*, joghallgató. – 186
- Paskievics (Paszkievics), Ivan Fjodorovics*, herceg (1782–1856) orosz cári hadvezér. – 151, 302
- Pázmándy Dénes* – (1848–1936) publicista, 1874-től kisebb megszakításokkal tagja a képviselőháznak. Az 1892–97-es ciklusban Zalaegerszeg függetlenségi párti képviselője. – 112, 152, 256, 267, 297, 303
- Péchy Tamás* – (1829–1907) politikus, 1868-tól tagja a parlamentnek és folyamatosan az Abaúj-Torna megyei szikszói kerület szabadelvű párti képviselője, 1880–92 között a Ház elnöke. 101, 124, 149, 151, 169, 186, 228, 246, 255, 279, 283, 293, 294, 302
- Pekár Gyula* – (1867–1937) író, kultúrpolitikus. – 195
- Perczel Béni* – (1859–190?) megyei tisztségviselő, 1892-től a Baranya megyei Sikklos kerület szabadelvű párti képviselője. – 12, 25, 123, 167, 201, 281, 320
- Perczel Dezső* – (1848–1913) 1877–1887 között Tolna megye alispánja, 1887-től tagja a képviselőháznak. Az 1887–92-es ciklusban Bonyhád szabadelvű párti képviselője. 1895–1899 között belügyminiszter. – 100, 201, 254, 323
- Petelei István* – (1852–1910) író, elbeszélő. – 195
- Petőfi Sándor* – (1823–1849). – 231
- Petrovics Geraszim*, szerb patriárka. – 129, 288
- Pitt, William*, Earl of Chatam – (1708–1778) angol államférfi – 16, 191
- Podmaniczky Frigyes*, b. – (1824–1907) író, 1861–1906 között a képviselőház tagja, 1875–1885 között az Opera és

- a Nemzeti Színház intendánsa volt, az 1892–97-es ciklusban Budapest, IV. kerületének szabadelvű párti képviselője. — 45, 69, 77, 136, 224, 225
- Polónyi Géza* — (1848–1920) ügyvéd, 1881-től függetlenségi párti programmal tagja a képviselőháznak, az 1892–97-es ciklusban ismét a Hajdú megyei szoboszlói kerületben szerzett mandátumot. — 42, 43, 44, 50, 54, 56, 58, 70, 85, 87, 103, 104, 105, 119, 128, 139, 156, 157, 172, 199, 200, 201, 204, 207, 209, 211, 212, 226, 227, 239, 251, 256, 257, 258, 259, 273, 274, 275, 283, 287, 293, 294, 305, 306, 307, 309, 319, 323
- Pompéry János* — (1819–1884) író, újságíró, az MTA I. tagja. — 191
- Pongrácz Ágost*, gr. — (1841–?) nagybirtokos, a főrendiház élethossziglan megválasztott tagja. — 132
- Pongrácz Károly*, gr. — (1832–1897) katonatiszt, a főrendiház tagja. 1885-től a Nyitra megyei verbói kerület párton kívüli, majd szabadelvű programmal megválasztott képviselője. — 48, 70, 128, 139, 224, 226, 228, 293, 294, 306
- Prileszky Tódé* — (1826–1895) 1869-től tagja a parlamentnek, az 1887-es képviselőválasztáson nem jutott mandátumhoz. Az 1892–97-es ciklusban a Pozsony megyei stomfai kerület szabadelvű párti képviselője. — 47, 145, 248
- Prónay Dezső*, b. — (1848–?) az evangélikus egyház főfelügyelője, 1882-től tagja a parlamentnek, egy cikluson a főrendiházban foglalt helyet, az 1887–92-es ciklusban Békés-
- csaba választotta meg függetlenségi programmal. Ezt követően többet nem lépett fel képviselőként, hanem a főrendiházban egyháznagyként vett részt a politikai életben. — 129
- Protzman* — Bach korszakbeli cenzor. — 7, 187
- Pulszky Ágoston* — (1846–1901) jogfilozófus, egy. tanár, az MTA I. tagja, Pulszky Ferenc fia. Az 1892–97-es ciklusban Bács-Bodrog megye Verbász kerületének szabadelvű párti képviselője. — 64, 65, 66, 67, 68, 127, 190, 218, 219, 221, 222, 284, 286, 301, 303
- Radó Kálmán* — (1844–?) megyei tisztségviselő, 1882-től Vas megye főispánja. — 36, 37
- Radó Lajos* — Vas megye alispánja, a dunántúli evangélikus egyházkerület világi felügyelője. — 35
- Radvánszky Béla*, b. — (1849–1906) 1875-től 1882-ig Zólyom megyei képviselő, 1882-től Zólyom megye főispánja, Tisza Kálmán veje, az MTA I. tagja, a főrendiház tagja. — 168, 170, 319, 320, 321
- Ragályi Lajos* — (1857–1910) ügyvéd, 1892-ben a Sopron megyei nagybaromi kerület szabadelvű párti programmal megválasztott képviselője lett. — 224
- Rákóczi Ferenc, II.* — (1676–1735). — 45, 90, 105, 108, 239, 249, 260, 263
- Rákosi Viktor* — (1860–1923) író, újságíró, humorista. — 186, 195
- Rakovszky István* — (1849–?) szakíró, műfordító, 1878-tól tagja a Háznak, 1881-től folyamatosan a Turóc megyei szucsáni kerületben választották

- meg szabadelvű párti programmal. — 73
- Ráth Károly* — (1821—1897) ügyvéd, 1873-tól, a főváros egyesítésétől, Budapest első főpolgármestere, a főrendiház tagja. — 136
- Reiszig Ede* — (1848—?) Vas megyei tisztségviselő, alispán, 1894-től belügyi államtitkár, 1895 februárjában Vas megye főispánjává nevezték ki. — 73
- Reitter János* — (184?—?) magyaróvári ügyvéd, az 1892-es választásokkor a Moson megyei Magyaróváron választották meg nemzeti párti programmal országgyűlési képviselővé. — 216
- Remete Géza* — (184?—?) földbirtokos, az 1892—97-es ciklusban Zala megye letenyei kerületének függetlenségi párti képviselője. A naplóbíró hi-zottság tagja. — 81, 82, 83, 236, 237, 257
- Révai Mór János* — (1860—1926) a Révai Testvérek könyvkiadó egyik tulajdonosa. — 187
- Richelieu, Armand Jen du Plessis*, herceg — (1585—1642) francia államférfi. — 124
- Rohonczy Gedeon* — (1852—1929) az 1879-es szegedi árvíz idején helyettes kormánybiztosként tevékenykedett, 1878-tól folyamatosan a Torontál megyei törökbecsei kerület szabadelvű párti képviselője. — 73, 102, 107, 108, 251, 252, 256, 260, 262, 263
- Rónay János* — (1837—?) földbirtokos, jogász, 1881-től tagja a képviselőháznak. 1887-től a Torontál megyei Törökkanizsa kerület szabadelvű párti képviselője. — 80, 148, 299
- Rosenberg Gyula* — (1856—?) ügyvéd, az Adria magy. kir. kir. tengerhajózási részvénytársaság igazgatója; az 1892—97-es ciklusban Németújvár szabadelvű párti képviselője. — 125, 169
- Roszner Ervin*, b. — (1852—1928) jogi író, egy. magántanár, az 1892-es ciklusban nem jutott mandátumhoz. — 73, 130
- Rudnyánszky József*, b. — (1855—?) minisztériumi tisztségviselő, 1876-tól tagja a főrendiháznak, 1878-tól jegyzője, a főrendiház újjászervezése során élethossziganlag megválasztott taggá lett. — 138, 286, 292
- Rudolf* trónörökös — (1858—1889). — 192, 205
- Ruttkay Józsefné, Kossuth Lujza* (1810—?) Kossuth Lajos huga, 1852-ben emigrálnia kellett, előbb Brüsszelben, majd Amerikában élt, 1883-tól Torinóban élt bátyjával. — 136, 289, 290
- Sághy Gyula* — (1844—1916) jogász, egy. tanár. Az 1892—97-es ciklusban Pozsony megye somorjai kerületének nemzeti párti programmal megválasztott képviselője. — 57, 139, 140, 199, 248, 257, 293, 294
- Sannu* — A Pesti Hírlap hivatal-szolgája. — 79
- Sándor, III.* — (1845—1894) uralk.: 1881—1894 orosz cár. — 300, 301
- Saturnus* — a vetés és az aratás római istene. — 167, 318
- Schlauch Lőrinc* — (1824—1902) egyházjogász, az MTA ig.tagja, 1887-től nagyváradi püspök, 1893-tól bíboros. — 270
- Schlick Ferenc*, gr. — (1789—1862) osztrák tábornok. — 117, 272
- Schöber Ernő* — (1849—?) 1887-től tagja a képviselőháznak, a

- Nyitra megyei galgóci kerület szabadelvű párti képviselője. — 201
- Schopper György* — (1819–?) 1882-től rosznyói r.k. püspök, a főrendiház tagja. — 126, 285
- Schreiber Frigyes* — (1826–?) minisztériumi tisztségviselő, 1887-től a képviselőház tagja, az 1892–97-es ciklusban Nagyszében város II. kerületének szabadelvű párti képviselője lett, a könyvtári bizottság tagja. — 153, 303
- Schvarcz Gyula* — (1839–1900) államtudományi író, ókortörténész, az MTA tagja, az 1892–97-es ciklusban a Moson megyei zsurányi kerület szabadelvű párti programmal megválasztott képviselője. — 138, 293, 294
- Sebők Zsigmond* — (1861–1916) újságíró, ifjúsági író, a PHnál MK szerkesztőségi kollegája. — 195
- Serbán (Sierbán) Miklós* — (1865–?) jogász, megyei tisztségviselő, az 1892-es választásokkor párton kívülként lépett fel, megválasztása után belépett a szabadelvű pártba, a Fogaras megyei alsóárpási kerületet képviselte, a napló-bíráló bizottság tagja lett. — 86, 238, 240, 301
- Shakespeare, William* — (1564–1616). — 138
- Singer Sándor* — (1858–1924) A Singer és Wolfner cég egyik alapítója. — 23, 24, 25, 28, 29, 196
- Sima Ferenc* — (1853–1904) szerkesztő, 1892-ben Csongrád megye tápéi kerülete függetlenségi programmal képviselővé választotta. — 154, 256, 306, 308
- Sipeky Sándor* — (1857–?) megyei tisztségviselő, pótválasztáson 1889-ben csacai választókerületben szabadelvű párti képviselő lett, 1892-ben a Trencsén megyei Varin kerületben választották meg, a közigazgatási bizottság tagja. — 224, 256
- Smialovszky Valér* — (1854–1917) ügyvéd, megyei tisztségviselő, 1887-től a Trencsén megyei zsolnai kerület szabadelvű párti képviselője. — 70, 226, 237
- Solymossy László* — (1833–?) nagybirtokos, 1892-ben az Arad megyei Világos kerületben szabadelvű párti programmal képviselővé választották, a közigazgatási bizottság tagja. — 119, 274
- Stefánia* hercegnő — (1864–?) Rudolf trónörökös özvegye. — 270
- Szabó Miklós* — (1821–1907) ügyvéd, kancelláriai tisztségviselő, 1888-tól a Kúria elnöke. — 130
- Szabóné Nogáll Janka* — (1861–1924) írónő, Szabó Endre felesége. — 194, 195
- Szacsavay Sándor* — (1840–?) jogász, 1892-ben a Háromszék megye kézdivásárhelyi kerület függetlenségi párti képviselője lett. Az igazságügyi bizottság tagja. — 213
- Szalay Imre* — (1846–1902) politikus, 1875-től a Somogy megyei lengyeltóti kerületet képviselte, 1875–1884 között függetlenségi, 1884–1887 között antiszemita, majd 1887-től újból függetlenségi párti programmal. — 73, 102, 103, 106, 168, 236, 256, 320
- Szalay Károly* — (1833–?) ügyvéd. A tiszaezslári perben ő volt özv. Solymosiné képviselőjében a vádló. 1884-től a Somogy megyei csurgói kerület antisze-

- mita párti képviselője. — 231, 251
- Szalóczy Bertalan* — (1843–1895) író, ref. lelkész. Írói álneve Vereskövi volt. — 195
- Szapáry Gyula*, gr. — (1832–1905) 1878–1887-ig pénzügy-, 1889–1890-ig földművelés-, ipar, és kereskedelemügyi miniszter, 1890–1892 között miniszterelnök és belügyminiszter. Az 1892–97-es ciklusban a temesvári kerület szabadelvű párti képviselője. — 27, 41, 51, 59, 64, 68, 101, 102, 124, 146, 173, 178, 179, 200, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 223, 224, 255, 282, 290, 297, 322
- Szapáry István*, gr. — (1829–1902) Pest megye főispánja. — 169, 291
- Szapáry László*, gr. — (1864–1939) országgyűlési képviselő. 1892-ben szabadelvű párti programmal a Torontál megyei lovrin kerületben választották meg. — 43, 44, 49, 102, 109, 110, 111, 117, 231, 256, 264, 265, 266, 293
- Szász Domokos* — (1838–1899) erdélyi ref. püspök, az Erdélyi Múz. egyeslet alelnöke. — 73
- Szász Károly* — (1863–?) főispáni titkár, országgyűlési képviselő. 1892-ben az Alsó-Fehér megyei Magyarigen kerületben választották meg szabadelvű párti programmal. — 129, 186
- Széchenyi Béla*, gr. — (1837–1918) földrajztudós, az MTA ig. tagja, főrendiházi tag. — 271
- Széchenyi Gyula*, gr. — (1829–?) nagybirtokos, főispán, főudvarmester, a főrendiház tagja. — 115, 130
- ifj. Széchenyi Imre*, gr. — (1858–1905) az agrárius mozgalom egyik irányítója, a főrendiház tagja. — 286
- Széchenyi Tiwadar*, gr. — (1837–?) nagybirtokos, 1884-től képviselő, 1892-ben a Vas megyei muraszombati kerületben választották szabadelvű párti programmal. — 48, 224
- Széchy Dezső* — (?–1330) Róbert Károly életének megmentője. — 81, 236
- Szécsen Antal*, gr. — (1819–1896) politikus, az MTA tagja, főudvarnagy. — 114, 116, 270, 271, 272, 286
- Szederkényi Nándor* — (1838–1916) újságíró, történész. 1873-tól tagja a parlamentnek, 1878-tól Eger függetlenségi párti képviselője. — 257,
- Szell Kálmán* — (1845–1915) politikus, 1875–78 között pénzügyminiszter, 1879-től párton kívüli képviselő, 1892-ben a Vas megyei Szentgotthárdon választották meg. — 35, 51, 101, 122, 145, 278, 297, 311, 323
- Szentiványi Árpád* — (1840–?) földbirtokos, megyei tisztségviselő, 1872-től tagja a parlamentnek, az 1892–97-es ciklusban újból a Gömör-Kishont megyei kövi kerületben választották meg nemzeti párti programmal. — 238, 248
- Szülőgyi Dezső* — (1840–1901) Deák-párti képviselő, a fúzió után a szabadelvű párt tagja, 1877-ben kilépett és 1878-ban az egyesült ellenzék egyik képviselője. 1889. ápr. 9-étől igazságügy-miniszter. Az 1892–97-es ciklusban ismét Pozsonv I. kerületében választották meg. — 24, 26, 31, 42, 43, 44, 47, 49, 50, 51, 53, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 67, 74, 81, 99, 101, 102, 103, 105, 109, 110, 111, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 127, 128, 133, 139, 141, 142,

- 143, 147, 155, 157, 161, 163, 165, 166, 171, 173, 179, 190, 199, 201, 203, 206, 208, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 254, 257, 264, 265, 270, 273, 275, 276, 278, 280, 281, 282, 286, 287, 292, 293, 296, 299, 306, 309, 311, 312, 318
- Szlávy József* — (1818–1900) politikus, több kabinet tagja, 1872–1874 között miniszterelnök, az MTA ig. tagja. — 116, 129, 169, 170, 319
- Szolón* — (kb. i. e. 638–i. e. 559) athéni államférfi és költő. — 197
- Szomaházy István* — (1864–1927) író, újságíró, »A Hét« belső munkatársa. — 195
- Szontagh Pál* — (1820–1904) politikus, 1865-től 1887-ig tagja volt a parlamentnek. — 291
- Szőgyén-Marich László*, gr. — (1840–1916) diplomata, miniszter, a főrendiház tagja. — 160
- Tábori Róbert* — (1855–1906) író, újságíró, a PN belső munkatársa. — 195
- Tuine, Hyppolyte* — (1828–1893) francia pozitivistá filozófus, történész, kritikus. — 191
- Teleki Mihály*, gr. — (1634–1690) erdélyi kancellár. — 317
- Teleszky István* — (1836–1899) ügyvéd, jogi író. 1874-től tagja a képviselőháznak, 1887-től az Ugocsa megyei Halmi kerület szabadelvű párti képviselője. — 41, 43, 49, 50, 110, 111, 199, 200, 201, 204, 206, 257, 265
- Terényi Lajos* — (1854–1897) ügyvéd, 1889-től Békés megye főispánja. 1892-ben Békés-Gyula város szabadelvű párti programmal képviselőjének választotta. — 65
- Thaly Kálmán* — (1839–1909) történész, az MTA tagja, 1878-tól haláláig függetlenségi párti képviselő. Az 1892–97-es ciklusban Debrecen I. kerületében választották meg. — 87, 108, 122, 151, 152, 232, 239, 240, 251, 263, 264, 300, 302, 303
- Thurzó Ferenc* — (?–1576) püspök, 1557-ben lemondott a püspöki méltóságról, áttért az evangélikus hitre és megházasodott, kir. tanácsos, majd kir. főudvarmester. — 87, 241
- Tibád Antal* — (1843–1902) jogász, 1875-től tagja a képviselőháznak és attól kezdve az Udvarhely megyei székelyudvarhelyi kerületet képviselte szabadelvű párti programmal. — 41, 48, 200, 224
- Tinódi Lantos Sebestyén* — (1505–1510 között–1556) a XVI. század legkiválóbb énekmondója. — 123, 281
- Tisza István* — (1861–1918) Tisza Kálmán legidősebb fia. Közgazdasági tanulmányokat folytatott, 1884-től vízaknai, 1892-től a Bars megyei újbányai kerületet képviselte szabadelvű párti programmal. — 181, 323
- Tisza Kálmán* — (1830–1902) 1875. okt. 20-ától 1890. márc. 13-áig miniszterelnök, 1887. febr. 11.–1889. ápr. között pénzügyminiszter is. Az 1892–97-es ciklusban ismét Nagyvárad országgyűlési képviselője. — 11, 18, 27, 46, 51, 103, 105, 106, 122, 125, 131, 141, 142, 144, 145, 147, 186, 191, 203, 215, 237, 259, 260, 282, 290, 297, 299
- Tisza Lajos*, gr. — (1832–1898) az 1879-es szegedi árvíz után a város újjépítésének kormánybiztosa. 1883-ban érdemei el-

- ismerésüül grófi rangot kapott. Az 1884-es választásoktól állandóan Szeged I. kerületét képviselte. A Wekerle-kormányban 1892. nov. 19-étől a király személye körüli miniszter. — 34, 84, 99, 121, 122, 256, 278
- Tisza László* — (1829—1902) Tisza Kálmán bátyja. 1866-tól tagja a parlamentnek, 1884-től a Krassó-Szörény megyei bogosáni kerület szabadelvű párti képviselője. — 79, 235, 283
- Tükán Laci* — »Borsszem Jankó« c. élelapp egyik állandó alakja. — 81
- Tódor József* — (1852—?) teológiai tanár, kanonok, 1892-ben Csík megyei csíkkarcolvai kerület szabadelvű párti képviselője, a közoktatásügyi bizottság tagja. — 224
- Tolnai Lajos* — (1837—1902) író, elbeszélő. — 195
- Tolsztoj, Lev Nyikolajevics* — (1828—1910) — 32
- Tóth Béla* — (1857—1907) író, újságíró. — 195, 216
- Trefort Ágoston* (1817—1888) közigazdász, centrista politikus, az MTA tagja. — 177, 178
- Tutsek Anna* — (1865—1944) író, Tábori Róbert második felesége. — 195, 196
- Ugron Gábor* — (1847—1911) 1872-ben balközépi képviselő, a fúzió után a függetlenségi párthoz csatlakozott, az 1880-as években aktívan részt vett a párt parlamenti csatározásaiban; az 1892—97-es ciklusban Szatmár képviselője. — 43, 51, 54, 64, 70, 99, 100, 104, 105, 106, 108, 121, 125, 157, 172, 173, 179, 199, 201, 206, 208, 210, 214, 226, 227, 250, 252, 253, 260, 261, 263, 276, 278, 279, 284, 293, 294, 306, 309, 322, 324
- Ugron Zoltán* — (1865—?) földbirtokos, 1892-ben Vízaknán nemzeti párti programmal képviselővé választották. — 63, 217, 233
- Urányi Imre* — (1833—?) jogász, 1878-tól a Máramaros megyei szigeti kerület szabadelvű párti képviselője. — 130, 248
- Urbanovszky Ernő* — (1826—?) 1865-től képviselő, előbb Deák-párti, majd a szabadelvű párt tagja. Az 1892—97-es ciklusban Trencsén megye Bittse kerület mandátumát kapta meg. — 48
- Vadnai Károly* — (1832—1902) író, 1864—1893 között a »Fővárosi Lapok«-at, majd a »Budapesti Közlöny«-t szerkesztette. 1884-től Miskolc II. kerülete szabadelvű párti képviselője. — 195
- Vajay István* — (1863—?) pap, irodalmi téren is működött. 1892-ben Baranya megyei szalántai kerület klerikális függetlenségi párti programmal képviselővé választotta. — 67, 75, 80, 81, 82, 83, 84, 210, 233, 236, 237, 238, 293
- Vas Gereben* — (1823—1868). — 32
- Vaszary Kolos* — (1832—1915) 1891-től hercegprímás, 1893-tól bíboros. — 116, 129, 173, 270
- Vay Béla, b.* — (1830—?) földbirtokos, képviselő, 1872-től Borsod megye főispánja, a főrendiház tagja. — 286
- Vay Miklós, b.* — (1802—1894) koronaőr, főrendiház elnöke. — 319
- Veres József* — (1851—1913) evang. lelkész. 1884-től anti-

- szemita, majd függetlenségi párti programmal Orosháza országgyűlési képviselője. — 306
- Vergilius, Publius* — (i. e. 70 — i. e. 19). — 254
- Verne, Jules* — (1828—1905). — 146, 298
- Vértesi főbíra, a főrendiház tagja.* — 130
- Vértesi Arnold* — (1834—1911) író, hírlapíró. — 195
- Veszter Imre* — (1839—?) ügyvéd, az 1892—97-es ciklusban Szepes megye késmárki kerületének nemzeti párti programmal megválasztott képviselője. — 43, 52, 53, 63, 68, 99, 200, 207, 210, 217, 223, 253
- Visontai Soma* — (1854—1925) ügyvéd és politikus. Újvidéken 1892-ben függetlenségi programmal képviselővé választották. — 86, 240
- Wass Albert, gr.* — (1819—?) földbirtokos, a főrendiház élethossziglan megválasztott tagja. — 133
- Wekerle Sándor* — (1848—1921) pénzügyi szakember. 1887-től a Szatmár megyei nagybányai kerületet képviselte szabadelvű párti programmal. 1889. ápr. 9-étől pénzügyminiszter, 1892. nov. 17-étől 1895. jan. 14-éig miniszterelnök. — 24, 27, 37, 42, 46, 51, 64, 73, 74, 75, 92, 99, 102, 105, 106, 107, 108, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 154, 155, 159, 160, 161, 163, 165, 166, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 196, 198, 214, 217, 218, 223, 239, 245, 247, 251, 252, 253, 260, 261, 262, 263, 264, 271, 273, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 307, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 321, 322, 323, 324
- Weinmann újságíró* — feltételezhetően MK alkotta személynév. — 159, 160
- Wenckheim Béla, b.* — 1811—1879) politikus, főispán, több alkalommal miniszter. — 47, 144, 297
- Wenckheim Frigyes, gr.* — (1842—?) nagybirtokos, ügyvéd, 1878-tól tagja a képviselőháznak. 1887-től az Arad megyei kisenjői kerület mérsékelt ellenzéki, majd nemzeti párti mozgalommal megválasztott képviselője. — 271
- Windisch-Grätz Lajos, herceg* — (1830—?) altábornagy, a főrendiház tagja. — 130
- Wlassics Gyula* — (1852—1937) jogász, egy. tanár, az MTA tagja. — 53, 207, 208, 293
- Wodianer Albert, b.* — (1818—?) a főrendiház örökös tagja. — 131
- Wolfner József* — (1856—1932) könyvkiadó társtulajdonos. — 23, 24, 25, 28, 29, 196
- Zala György* — (1858—1937) szobrász, a századforduló hivatalos művészetének jelentős képviselője. — 186
- Zay Adolf* — (1850—1907) ügyvéd, 1875-től képviselő. Az 1892—97-es ciklusban Brassó I. kerületének szabadelvű párti képviselője. — 50, 206
- Zay Miklós, gr.* — (1864—?) 1888-tól tagja a főrendiháznak, 1890-től az orosházi ev. egyház világi felügyelője. — 271, 286

- Zelenka Pál* — (1839—?) a tiszai ág. ev. egyházkerület püspöke, a főrendiház tagja. — 286
- Zichy Antal*, gr. — (1823—1898) író, politikus, az MTA tagja. — 56, 133
- Zichy Ferenc* — (1881—?) kir. tárnokmester. — 34
- Zichy Gábor*, gr. — (1827—?) a főrendiház tagja. — 133
- Zichy Jenő*, gr. — (1837—1906) ügyvéd, politikus. 1865-től haláláig képviselő, előbb Deák-párti, azután párton kívüli, majd szabadelvű párti programmal. Az 1892—97-es ciklusban is az Árva megyei bobrói kerületben választották meg. — 8
- Zichy Nándor*, gr. — (1829—1911) közgazdász és politikus. 1867-től Deák-párti, majd a Senyenyey-féle konzervatív párt egyik vezére, később főrendiházi tag. — 31, 116, 138, 140, 272, 291, 292
- Zichy Pál Ferenc*, gr. — (1822—?) a Magyar Földhitelintézet egyik alapítója, a főrendiház tagja. — 286
- Zola, Émile* — (1840—1902). — 32
- Zrínyi Ilona*, grófnő — (1643—1703) II. Rákóczi Ferenc anyja. — 260
- Zuber József* — (1824—?) földbirtokos, megyei tisztségviselő, a főrendiház tagja. — 133
- Zsarátnok Pál* — MK alkotta szakíró név, Szinnyei nem ismerte. — 16, 192

TARTALOM

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetre utal)

CIKKEK, TÁRCÁK

Jókai ötletei és leleménye	7	186
Jókai mint képviselő	10	188
Jókai Mórok	13	189
Az emberi kor legvégső határai	18	193
[Előszó az Egyetemes Regénytár Almanachja az 1895-ös évre c. kötethez]	22	194
A király cseresznyefa-szekrénye	33	197
A János	35	198

PARLAMENTI KARCOLATOK

Előköstoló	41	199
Parlamentí morzsák	45	201
Az egyházjogi vita (febr. 20.)	48	204
Az egyházjogi vita (febr. 21.)	51	207
Az egyházjogi vita (febr. 22.)	55	210
Szilágyi Dezső	58	213
Jelenetek a mai ülésből	63	216
Pulszky, Horváth stb.	64	218
A diplomata püspök	68	224
A nyolcadik nap	69	225
Képviselei piknik	71	228
Egyházjogi vita	73	229
Bende püspök és Léva	76	233
A páter beszéde alatt	80	235
A házassági javaslat	85	238
Egy képviselő levelei az országgyűlésről	88	241
A Bánffy falai	95	248
Nyitányok	98	250
A szavazás	100	254
Kossuth a Házban	103	257
A mai roham	106	260
Magnáseskütvők most és a jövőben	109	264
Epilóg	111	266
A parlamenti kúvikok	113	269
A főrendiházból	115	270

A visszaérkezett javaslat	118	273
A lemondás bejelentése után	120	276
Miniszterek bemutatója	122	279
Mikor a valutát tárgyalják	125	284
A szavazás	127	286
Az expozé alatt	133	289
Wekerle és a küszöbön levő ciklus	136	291
A mai ülés (okt. 20.)	138	293
Az általános helyzet (I. A legboldogabb ellenzék).....	140	295
Az általános helyzet (II. A kormány és pártja).....	144	296
Az általános helyzet (III. Wekerle és a modus vivendik)..	147	298
A holt cár a Házban	150	300
A mai ülésből (nov. 13.)	152	303
A debreceni hegedűszó	154	305
Hogy terem a válságanyag?	157	309
Utóhangok vagyis inkább előhangok a válsághoz	160	314
A circumstanciák hú és teljes lefrása	162	316
Elegyes ülés	167	318
Országgyűlés I., II.	171	321

JEGYZETEK

Rövidítések	176
Bevezetés a jegyzetekhez.....	177
A képmelléletekről	325
Életrajzi jegyzetek és névmutató	326

